EUROPEAN HUMANITIES STUDIES:
State and Society

EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE:
Państwo i Społeczeństwo

1 (II) **2019**

SCIENTIFIC COMMITTEE/ KOMITET NAUKOWY

Ivan Bekh – Institute of Problems of Education NAPS of Ukraine (Ukraine)
Zlata Boyko – Peoples' Friendship University of Russia (PFUR, Russia)
Magdalena Fiternicka-Gorzko – Pomorska Akademia v Slupsku (Poland)
Victor Kotsur – Perejaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University by Grygoriy Skovoroda" (Ukraine)
Oleksandr Ljashenko – National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)
Ursula Majher-Legaviets – Foundation by Mikolaj Rey (Poland)
Irina Manokha – East European Institute of Psychology (France - Ukraine)
Tatiana Martsynkovskaja – Psychologycal Institute (Russia)
Vladimir Menshikov – Daugavpils University (Latvia)
Andrzej Mirski – Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University (Poland)
Katerina Ovcharek – Institute of Positive Psychology (Bulgaria)
Janna Petrochko – Institute of Problems of Education NAPS of Ukraine (Ukraine)
Vitaly Rubtsov – Moscow Psychological and Pedagogical University (Russia)
Valentyn Rybalka – East European Institute of Psychology (France - Ukraine)
Oleksandra Savchenko – National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)
Irina Simaeva - Baltic Federal University by I. Kant (Russia)
Gabriele Simonchini – John Cabot University (USA), Richmond The American International University in London (United Kingdom), GENF International consulting (Italy)
Olga Sukhomlynska – Institute of Education, NAPS of Ukraine (Ukraine)
Irina Surina – Pomorska Akademia v Slupsku (Poland)
Hideko Takeyasu – Kyoto Women's University (Japan)
Alexandr Vinogradov – National University of "Kyiv-Mohyla Academy" (Ukraine)
Herbert Gottfried Zoglowek – Pomeranian University, Slupsk (Poland); University of Tromso-Norwegian Arctic University, Alta (Norway)

EDITORIAL BOARD/ KOMITET REDAKCYJNY

Irina Manokha – Chief Editor, Doctor of Science, Professor
Andrzej Mirski – Science Editor, Ph.D., Associate Professor
Olexandr Breusenko-Kuznetsov – Deputy Editor, Ph.D., Associate Professor
Alexandr Vinogradov – Science Editor, Ph.D., Associate Professor
Wojciech Zhwolinsky – Language Editor (pol.)
Natalia Iaremchuk – Language Editor (pol.)
Andriy Vornachov – Language Editor (Engl.)

The project of the cover page and book layout: **Olexandr Omelyan**

EDITOR/ WYDAWCA:

East European Institute of Psychology/ Wschodnioeuropejski Instytut Psychologii – str. Holosiivska 13, of. 528-530, 03039, Kyiv, Ukraine

Fundacja im. M. Reja, ul. Nad Potokiem 20, 30-830 Kraków, Poland

Peer-reviewed journal/ Czasopismo recenzowane

ISSN 2413-9025 European Humanities Studies
ISSN 2450-6486 European Humanities Studies: State and Society

Issue 1 (II), 2019
https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2019.1-II.00

1.

FRIEDRICH NIETZSCHE AND HIS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF CULTURE AND SCIENCE

FRIEDRICH NIETZSCHE I JEGO WPŁYW NA ROZWÓJ KULTURY I NAUKI

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.01

Natalia AVDYMYRETS

Worldviews of social existence
(on the materials of the scientific heritage of European philosophers of the nineteenth and early twentieth centuries)

Problem definition. The emphatic attributive sign of the era of Western non-classical philosophy is a superman as a unique spiritual being capable of choosing own destiny. Such a relativistic non-classical approach could be welcome, if not one "but": the immediate consequence of such a state of affairs is the appearance of many challenges and threats, which victim is primarily uncritical and non-reflective segment of the social consciousness of axiological priorities. The fundamental problem is that the aspect of God existence is essentially unverified (at least in the conditions of modern cognitive capabilities of humanity) [2, p. 11]. According to our observations, F. Nietzsche places the cult of life as a basis of his philosophy. He opposes vehemently the official Christian religion that cultivates asceticism [1]. The scientist interprets God as a presumption, wherein the human thought may be embodied, i. e., into a superman. The rejection of God in this case is associated

UDC 140.8 (4) «18/19»
https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2019.1-II.01

© Natalia AVDYMYRETS, 2019

with the impossibility of his precise designation; and a superman must take his place that is clearly understandable from the experience of his own life [5, p. 94]. Such shortcoming should not be ignored, since real dangers may be contained not only for the spiritual sphere of social life in any space, but also for the life activities of society generally.

Analysis of recent researches and papers. A significant number of researchers worked out both partial and general issues of the theory of values (axiology). This refers to works of S. Anisimov, I. Antonovich, O. Bakuradze, V. Blyumkin, V. Vasilenko, A. Drobnitsky, I. Narsky, V. Tugarinov, L. Siklai, V. Brozhik. The works of V. Andrushchenko, E. Bystrytsky, V. Blyumkin, B. Dodonava, B. Krymsky, M. Popovich, V. Tabachkovsky, M. Kagan and other authors are devoted to the study of value approaches to the theory of culture. Many researchers, in this respect, consider the phenomenon of value orientations, its nature and basic functions. This is primarily referred to the works of T. Parsons and F. Znanetsky. The sense of values as worldview orientations is analyzed in the works of A. Osipov and A. Semenov. In the modern world interest the researches cause interest, wherein qualitative changes in the system of value orientations are analyzed: N. Andreev, I. Bestuzhev-Lada, V. Dobrenkov, V. Kudryavtsev. However, a substantial disruption persists between the social need in the research and actual methodological level of knowledge of this problem.

Presentation of the basic material of the research. The emergence of philosophical anthropology is associated with the crisis of classical ideas of man and with a flash of interest to the study of human nature in the late nineteenth and early twentieth centuries some social sciences, in particular, with impressive achievements in the sphere of biology, psychology, ethology and other disciplines. The proximate philosophical prerequisites of a new branch are formed – the philosophy of life by V. Dilthey and F. Nietzsche; psychological reconnaissance by Z. Freud, phenomenology by E. Husserl [9, p. 20].

It should be noted, however, that the crisis of humanism occurred at the cusp of the nineteenth and twentieth centuries. The humanism was the top achievement of the European culture, but dangerous tendencies were also maturated in it that threatened humanism with self-destruction. So, the science that in the age of its formation in the XVII-XVIII centuries personified the strength of cognitive capacities of person, in the eyes of a "new" person [6, p. 186] began to be perceived as an impersonal cognitive mechanism, completely unconcerned about the

consequences of its discoveries. According to F. Nietzsche, "... God is on top, as a reality, as a fact". "To become like God", "merge with God" – for millennia they were the most naive and convincing objects of desires (but what convinces is not true yet – it is only convincing) ..." [11]. As M. Hartmann correctly notes, E. Kant carries over the source of what is proper in the mind, whereby, new distinctions appear; because this mind, which we recognize practical, is that forms a free decision in favor or against the moral law. Therefore, he must, on one side, issue this law by himself, but, on another side, he must have a certain space for action despite this particular law [3, p. 112].

Precisely because of the devotion to the human mind, the philosophy of the nineteenth century is in a great measure qualified as the philosophy of rationalism by the methods of research of its various functional characteristics. But due to the development of social cognition it becomes even clearer that the mind is not a single human ability. The first who argued against the philosophy of mind was A. Schopenhauer, whose views were cognized as a "rebellion against mind". The philosophical culture had been developing in the twentieth century under the sign of such "rebellion" as a critical attitude to rationalism [1, p. 323 - 325]. In his opinion, at the organic level the will manifests itself as "the will to life" [1]. Certainly, Friedrich Nietzsche and the ideas of the "philosophy of life" belong to the most dominant and controversial in the twentieth century when A. Schopenhauer's opinion was highly esteemed.

It is known that A. Schopenhauer referred only to the will to being, while F. Nietzsche emphasized that actually the will is a "will to power" as a commitment to simple self-expression by any means. From his point of view the will manifests primarily through the life. Life is the first and single reality for F. Nietzsche. The rest: Universe, nature, feeling, etc. are just elements of life. Taking in consideration the above, we cannot agree with this interpretation. Given that, the issue is that all values in the ecological collapse. Values that exist over any being are the meaning of the whole eternity. N. Hartmann notes that, in this regard, the problem of values is not metaphysical, because the "physical world opens to the human comprehension only gradually. But the problem apparently becomes metaphysical, as soon as it concerns the way of values existence. In old ethics, this dilemma is veiled by the absence of the concept of value. In ancient times the place of value was taken by "idea" (the idea of justice, valour, good generally); personal values of an individual emerge only in the content; in other distinctive ways of

existence of principles (such as unity, opposition, form, matter) they are not emphasized. E. Kant, inversely, very strictly and carefully separates the moral law from substantive principles (e. g., categories), using the concept of proper ... " [3, p. 112].

The planetary thinking in the context of humanistic ethics is associated with the concept of "good", which traditionally was combined with ideas of truth and beauty and "evil" – with false and ugly. Now "good" means what is useful (this position is called pragmatic – from the Greek pragma – "business", "action") [6]. The main drawback of the ideological paradigm consists of the complete dominance of formal and quantitative parameters. Instead, a niche is assigned to meaningful and qualitative aspects. This way of thought is related to the fact that "... them – as poor and unhappy relatives – are trying do not mention at all, so as do not disturb comfortable vitality" [2, p. 12]. N. Hartmann notes in his work: "... since the time of F. Nietzsche it had been increasingly more clearly evidenced that it refers not really to a certain single principle (as E. Kant believed it yet) but to the multiplicity of values that throughout history only gradually were opening to a man" [3]. However, in the opinion of V. Dilthey: "... the same man who tries to find the coherence in the history of his life, realized all that he perceived as a value of his life, as his goals, projected as projects of life, that he, peering at his past, interpreted as self-development; and looking ahead – as the formation of his life and as the highest good – herein, he has already discovered the coherence of his life in various aspects ... " [4].

In our opinion, the multiplicity of life conflicts is explained by the fact that life is driven by the willingness, that a struggle for survival predominates in it. Certainly, the strongest wins in it. Due to such victory, life can be consolidated. According to F. Nietzsche, weak people should not be sympathized or assisted, since the support of weak people results in exhaustion and degeneration of life; but all is imbued with will; the world is a deadly struggle for existence. And this are a matter of entire life, when the will becomes the center of research not only of reason, but also of unreasonable. The being, thought and reflection are destroyed. A proration aspect is present in the rational one, and an unconscious aspect is present in the conscious one. If so, is it possible that love becomes a symbol of violence? F. Nietzsche provokes thinking. He says: "... this world is not "real" – and even fundamentally it does not approach the metaphysical world as to its cause. Certainly, since it is the top perfection, it cannot serve as the basis for all conditional. A.

Schopenhauer, who was trying to prove the opposite, needed to think about this metaphysical basis as somewhat opposite to the ideal, as "evil, blind will"; as such, it could become afterwards a "phenomenon" that opens in the world of phenomena. But also in this context he, had not yet renounced the absolute ideal, he only found a backdoor ... " [11]. We agree more with E. Kant, who says: "... the transcendental ideas of the teleology neither are the notion of nature nor the notion of freedom, as it adds nothing to the object (nature) and only represents the single way that we must apply in the reflection in natural objects in order to find completely coherent experience; therefore, it is a subjective principle (maxima) ..." [13, p. 24]. The paradox is that a superman is supposedly confident in his subjectivity, in that he affects and influences on everything and everywhere.

Therefore, according to N. Hartmann, "the will cannot be found anywhere else, except in the arbitrary subject, as the error must be contained in the subjective origin of the due. But if the last is removed, then the aphorism comes to the fore immediately of the way of the existence of due. And now it will be referred only to the objective reason. But it preeminently needs to find out its way of being. Because it must be of a different plan than the way of being of existential principles" [3]. N. Hartmann says that "the problem of value exists in the unresolved and in the present state of research – even in a completely irresolvable state" [3, p. 112]. According to V. Dilthey, "... the moment of life will correct the future...". However, the scientist considered this opinion also as erroneous, stating that "...the immediate objectives of comprehension and representation of historical link are already half resolved by the life itself" [4]. The point is that "... the own values of the present being are separated from each other; they are only subject to comparison to each other and assessment. What is commonly called as values, characterizes the only attitude to own values. If we attribute an objective value to the subject, it only indicates that various values are experienced in relation to it. If we attribute to an object the value of consequence, then it only means the possibility of the value appearance at a later point in the flow of time... "[4].

Considering this phenomenon, we provide an example, that someone decided to do "good", but in fact it is an evil that carries a certain threat, and someone admits it as a good... Therefore, axiological priorities are lost. Where is that border...? Where is good? Where is evil? Where is beauty in general? It is an important idea here that values are determined by the needs and interests of an individual and

society; they have a complex structure and special hierarchy based on fundamental, vital benefits depending on the social essence of a man and his spirituality.

Accordingly, in the second half of the nineteenth century it is possible to state clearly the collapse of another one principle of the European humanism – the triune of true, good and beauty, and the idea that the natural and human world is complicated and improved over time and is the essence of historical progress. The fact draws attention that, according to V. Dilthey, the stated categories are universal: "the categories of value, purpose and sense are added to the general categories of thinking in the understanding of life. Such universal concepts as the formation and development of life are among these categories...". Due to the retrospective view of the future, which is realized in memories, we comprehend the connection of past parts of life by using the category of significance of memories. Living in the present filled with reality, we positively or negatively evaluate it emotionally, and the category of purpose arises from our attitude to the future [4].

Modern researchers recognize that F. Nietzsche, trying to overcome the rationality of the philosophical method, does not arrange concepts in the system, but presents them in the form of multivalued symbols [11, p. 423]. In the context of our research, we primarily emphasize the concept of "life", "will to power", which is the existence in its dynamism and passion, as well as the instinct of self-preservation, and energy that moves the society.

First of all, the fact must be accounted that the world paradigm in the philosophical anthropology is the basis of being in the broad sense and embraces any philosophical and human-oriented searches. Friedrich Nietzsche, certainly, was right stating that "a man is a rope strained between an animal and superman, a rope above the steep. ... For a man it is important that he is a bridge, but not a goal: in a man it is possible to love only that he represents a transition and death ... "[5, p. 91].

Formation of the worldview paradigm by F. Nietzsche happens against the background of the hardly separated interweaving of various, partly contradictory motives. The researchers are unanimous in outlook that the anarchic criticism of bourgeois reality and culture appears as universal desperation in life, which F. Nietzsche himself considers as a phenomenon of "nihilism". According to the researchers, in the book by F. Nietzsche "Thus Spoke Zarathustra" it is emphasized that "the author sings a superman, and the possibilities are opened only for him

as for a one who seeks to establish oneself. The rescue of unfortunates is possible not through a love for neighbors and peace, but through a war that requires opportunities and courage" [5, p. 94].

E. Fromm, developing a holistic concept of personality, tried to figure out the mechanism of psychological and social factors interaction in the process of its formation. Criticizing capitalism as a diseased, irrational society, E. Fromm brought forward the project of a harmonious "healthy society" created by the methods of "social therapy", in particular, offering a project "re-education" of the American nation. In ideas of this German-American scientist, reported in a spirit of psychological anthropology and existentialism, we trace the points of intersection with F. Nietzsche concerning the sense of being in its unity with the recognizable world: "... I am convinced that neither life nor history has a definitive sense, which would also endow with the sense the human existence and justify their sufferings ... However, it is not God who confers salvation or condemnation of a person – just the person finds purpose in own life and means for its achievement..." [12]. On the other side, we recognize that a person is aware of his own sincere, charitable attitude; actions of such force that may awake his idea of the highness of this divinity, because this person perceives the height of mood relevant to this will, and, thereby, dominates the fear of such actions of nature, without no longer considering them as a manifestation of divine anger [13, p. 102]. But the philosophical and poetic embodiment of famous works of F. Nietzsche is the welcome news brought by Zarathustra; by F. Nietzsche it is a message that, despite the whole tragedy of life, it has sense and hope that self-denial of joys in living, of "dance of life" is inhuman, the same as it is unworthy to close eyes to suffering. F. Nietzsche supposedly warns against the threat of nihilism and pushes for a reassessment of all values [8, p. 240]. Nihilism, according to F. Nietzsche, is the notion of being, when "prominent values lose their value. There is no goal. There is no answer to the question: "Why?" [11, p. 35-40]. And we share these views that supreme values cannot be lost, along with the scientist's opinion that nihilism is a psychological state of a person which must necessarily come.

Certainly, a set of long-standing value orientations forms a peculiar axis of consciousness that ensures the stability of personality, consistency of a certain type of behavior in activity expressed in the orientation of needs and interests. Therefore, value orientations act as an important factor that regulates, determines the orientation of personality.

However, situations exist, wherein, first, after searching the "meaning" in all matters arising, which is not there, the searcher, finally, becomes demoralized. Consequently, the disappointment in the apparent target formation, as a cause of nihilism, is a disappointment regarding a well-defined target.

Secondly, when some unity, system, even organization are partially settled in all what is happening and outside whatsoever happens; so, the soul, which aspires to admiration and reverence, revels in general ideas of some supreme form of power and control (if this soul is logic, then an absolute consequence and real dialectic is already enough to reconcile it with everything). Any unity, any form of "monism" – and as a consequence of this belief – a man who finds himself closely connected and deeply dependent on some infinitely exceeding his unity – as a modus* of divinity. Tending to the idea that "the good of unity requires self-sacrifice of a separate", imagine a situation when suddenly an insight occurs: such "unity" does not exist! E. Kant in his work “Critique of the Power of Judgment” asserts: "... whoever feels fear cannot judge the loftiness in nature, as well as whoever is in the power of tendencies and desires cannot judge the beauty..." [13, p. 99]. In reality, a man loses his faith in his value, if through it does not operate an infinitely valuable unity: in other words, he created such unity to be able to believe in own value.

Finally, if we take into consideration those two ideas that nothing is achieved through formation, and such great unity does not exist along with all this formation, wherein an individual could be definitely lost, as in the nature of supreme value, the only way out is to condemn this world of formation as a mirage and imagine a new world as the true world, which is another world. But only when a man recognizes that this new world was created by him only as psychological needs and that he definitely did not have any right for it, the last form of nihilism appears that involves disbelief in the metaphysical world, prohibiting his belief in the true world. From this perspective, the reality of becoming is recognized as the only reality, and anyways around hidden worlds and false deities are forbidden; but on the other side, this world, which denies is not wanted any longer, becomes intolerable [11].

Certainly, the concept of individuality is interpreted differently in various sciences, depending on its one or other concretization. In biology, the individuality characterizes specific features of a particular person, certain organism, residing in the singularity of inherited and acquired

properties combination. In psychology, the problem of individuality arises in connection with the holistic character of a single person in the original variety of his/her properties (temperament, character, etc.). F. Nietzsche believes that "... only individuality always makes its own way ...". He denominates these people as masters and people with a restricted circle are slaves. It should be noted that the division of people into masters and slaves, according to the German sophist, occurs not on the social but the psychological basis. Supermen outstand from masters. A superman "burns" towards self-improvement but it gives him inner enjoyment … In the process he is in a constant tension in the struggle with his weaknesses … The superman is always alone… According to F. Nietzsche, the examples of supermen were: Goethe – in poetry, Napoleon – in martial arts, Beethoven – in music [1, p. 324 - 325].

As it is known, under the influence of the German composer, Richard Wagner, who was the author of several journalistic and musical-aesthetic works, F. Nietzsche began to work on "The Birth of Tragedy from the Spirit of Music", the first work of F. Nietzsche not as a philologist, but of F. Nietzsche as philosopher or psychologist, as he liked to call himself. This work signifies the beginning of the creative work of F. Nietzsche as a culturologist, in modern language. F. Nietzsche was apparently blown up the dominant idea at that time of exceptional rationality of culture of classical Greece. He succeeded in proving that this culture is a synthesis of two origins, i. e.: the Apollonian and Dionysian. The first one expresses the mind, sense of moderation, contemplativeness; the second one expresses liberty, immense passion, activity [8, p. 239-240]. F. Nietzsche forms the concept of ideal, when reaching the balance between these polar origins. So far, the sources of the philosopher's doctrine of being as a spontaneous formation are contained in it, which later embodied in the idea of "will to power".

It is clear that the influence of F. Nietzsche's work on worldview orienting points of the twentieth century was ambiguous. But, on the one side, the ideas of individual activity, its self-realization through volitional efforts had humanistic interpretation in subsequent philosophical works; and on the other side, the negative interpretation, that the idea of a superman was taken by ideologues of German fascism [1].

Besides, the idea is quite right that the belief in supernatural, which constitutes the content of any religion at the present time, "disappears from the public consciousness. Change in place and role of the Christian religion and church in European society resulted in the degeneration of

moral values. The Christian faith in God who manifests his will through revelation and grace was fundamentally incompatible with the world view, being created by science" [6, p. 144-145]. Z. Freud was trying to prove that God himself (the idea of God) was the fruit of fear, human frailty, objectification of unconscious human dreams of might, power, pursuance of protection and patronage [8].

According to F. Nietzsche, "we forgot how to recognize the reality of persons behind this line of ideals, we became atheists. But did we really repudiate the ideal itself? The latest metaphysicians, in effect, are still looking therein for the true "reality", "thing-in-itself", about which all the rest has only apparent existence".

F. Nietzsche in his work "On the Other Side of Good and Evil" writes that "physiologists should consider the view of self-preservation instinct as a fundamental instinct of an organic being. First of all, some life form wants to manifest its willpower; life itself is a will to power: self-preservation is only one of the indirect and numerous consequences of it" [5, p. 93].

The declared problem is aligned with the idea of Z. Freud: "the first step is the humanization of nature. With impersonal forces and fate are impossible to make contact, they remain eternally alien to us. But if everywhere in nature you are surrounded by creatures that you know from the experience of your environment, then you breathe with relief, feel yourself as at home among horror, you can mentally suppress your senseless fear. Or, maybe, you are not even defenseless; so, why not to put into action against … forces of the external nature the same means that we involve in our environment" [7, p. 107]. F. Nietzsche insisted that: "... the psychology still could not get rid of moral prejudices and fears: it could not get into profundity. To understand it as a morphology and doctrine of the development of will to liberty, as I understand it, nobody even thought of it..." [5, p. 94]. With these categories author transmits the idea that we must find the truth and move from nonclassical philosophy to the paradigm of classical philosophy, from the psychological point of view penetrate into the profundity of the self-preservation instinct.

Conclusion. The generalization of the theoretical results of our research allows stating the following:

1. The classical philosophy tended to the system integrity and completeness. The origin was based on faith which was accessible to rational comprehension. It represented a certain harmony between the organization of being and subjective organization of man. A man as an

object of research occupied a separate place through the dynamic course of history. The ideas of domination over nature, the certainty of mind of man, as well as belief in the progress of society based on mind, liberty and justice are the grounds of liberal society [10].

2. Traditional values have been threatened. The development of social sciences resulted in the discovery of civilizations, some of which were based on other moral values; and the development of psychology stimulated awareness of the fact that our behavior is unconscious and extramental. The field of the unconscious was wider than the sphere of consciousness and much more extensional than the sphere of mind. Therefore, consciousness and mind cannot pretend any longer to be the only true assessment of reality [10]. This vision through the prism of modern being was first demonstrated by F. Nietzsche combining two epochs in science: classical and contemporary.

3. The philosophy of life, as opposed to classical philosophy, indicates the uncertainty of historical progress, the relativity of truth, irrationality of history and psyche itself. The idea is proposed of studying the life of a person and the importance of its analysis for philosophy as such. In this context, the subconsciousness and intuition become central concepts of philosophical anthropology. The concept of "life" is opposed to the concept of "being" in classical philosophy, the unpredictability of life is emphasized. At present, life as a "living stream" cannot be interpreted only through philosophical categories based on the principles of the identity of being and mind. The dialectic of the human being is not dialectic of the logical mind, but it is the dialectic of historical mind which is always in the state of formation and motion [10, p. 132-134].

Ultimately, it should be noted that a priory anything and everything is permitted that is not prohibited by law; that is how the profundity and amplitude of the system of values of our society is attested now. The formula is really impressive. However, this model assumes that most people worldwide are so self-perfected that they commence forgetting eternal values. We focus on the fact that, despite arguments and multidirectional of axiological priorities of the present, the quality of reflection related to the priorities development of axiological spheres of individual and social being is crucial for the future. Certainly, it is not always an indication of real life, but we can affirm that the process of comprehension itself, which is inherent in each person, continues.

References:

1. Білодід Ю. М. Філософія: український світоглядний акцент: навч. посібник для вищих навчальних закладів. – К.: «Кондор», 2006. – 356 с.
2. VERSUS, - № 2 (6): науково-теоретичний часопис/ Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького. – Мелітополь, 2015. – 104 с.
3. Гартман Н. К основоположению онтологии. – СПб.: «НАУКА», 2003. – 640 с.
4. Дильтей В. Наброски к критике исторического разума // Вопросы философии. – №4. –1988. – С. 135–152.
5. Історія філософії: практикум / [укл.Волков О. Г., Землянський А. М.]. – Мелітополь: МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2014. – 150 с.
6. Культурологія: навчальний посібник / А. Г. Баканурський та інші. – К.: ВД «Професіонал», 2004, – 208 с.
7. Культурология: учебное пособие / составитель и ответств. редактор А. А. Радугин. – М.: Библионика, 2005. – 304 с.
8. Моисеева Н. А. Культурология. История мировой культуры. – СПб.: Питер, 2008. – 256 с.
9. Філософія: Світ людини. Курс лекцій: навч. посібник / В. Г. Табачковский, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.
10. Философия в вопросах и ответах: учеб. пособие / Е. В. Зорина, Н.Ф. Рахманкулова и др. / под.ред. А. П. Алексеева, Л. Е. Яковлевой. – М.: Из-во Проспект, 2008. – 336 с.
11. Философский энциклопедический словарь / [редкол.: С.С.Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф.Ильичёв и др.]. – 2-е изд. – М.: Сов.энциклопедия. – 1989. – 815 с.
12. Фром Э. Кредо [Электронный ресурс] / Эрих Фром. – Режим доступа: http: // 48.drvo.ru/p_fromm.htm (13/12/2015).
13. Иммануил Кант [Электронный ресурс] / под ред. проф. А.В.Гулыги. –Режим доступа: www.pseudology.org/psyhology/Kant5.pdf.

Transliteration of References:

1. Bilodid Yu. M. Filosofiia: ukrainskyisvitohliadnyiaktsent: navch. posibnykdliavy shchykhnavchalnykhzakladiv. – K.: «Kondor», 2006. – 356 s.
2. VERSUS, - № 2 (6): naukovo-teoretychnyichasopys/ Melitopolskyiderzhavnyipe dahohichnyiuniversytetimeniBohdanaKhmelnytskoho. – Melitopol, 2015. – 104 s.
3. Hartman N. K osnovopolozhenyiu ontolohyy. – SPb.: «NAUKA», 2003. – 640 s.
4. Dyltei V. Nabrosky k krytyke ystorycheskoho razuma // Voprosы fylosofyy. – № 4. –1988. – S. 135–152.
5. Istoriia filosofii: praktykum / [ukl. Volkov O. H., Zemlianskyi A. M.]. – Melitopol: MDPU imeni Bohdana Khmelnytskoho, 2014. – 150 s.

6. Kulturolohiia: navchalnyi posibnyk / A. H. Bakanurskyi ta inshi. – K.: VD «Profesional», 2004, – 208 s.
7. Kulturolohyia: uchebnoe posobye / sostavytel y otvetstv. redaktor A. A. Raduhyn. – M.: Byblyonyka, 2005. – 304 s.
8. Moyseeva N. A. Kulturolohyia. Ystoryia myrovoi kulturы.– SPb.: Pyter, 2008. – 256 s.
9. Filosofiia: Svit liudyny. Kurs lektsii: navch. posibnyk / V. H. Tabachkovskyi, M. O. Bulatov, N. V. Khamitov ta in. – K.: Lybid, 2004. – 432 s.
10. Fylosofyia v voprosakh i otvetakh: ucheb. posobye / E. V. Zoryna, N.F. Rakhmankulova y dr. / pod. red. A. P. Alekseeva, L. E. Yakovlevoi. – M.: Yz-vo Prospekt, 2008. – 336 s.
11. Fylosofskyi entsyklopedycheskyi slovar / [redkol.: S.S.Averyntsev, E.A. Arab-Oglu, L.F.Ylychev y dr.]. – 2-e yzd. – M.: Sov. entsyklopedia. – 1989. – 815 s.
12. From E. Kredo [Elektronuy resurs] / Erykh From. – Rezhym dostupa: http: // 48.drvo.ru/p_fromm.htm (13/12/2015).
13. Immanuel Kant [Elektronuy resurs] / pod red. prof. A. V. Guligi. – Rezhym dostupa: www.pseudology.org/psyhology/Kant5.pdf.

The Author

Natalia Avdymyrets
Post-graduate Student of Chair for History
Archeology and Philosophy,
Bogdan Khmelnitsky
Melitopol State Pedagogical University,
Melitipol, Ukraine
E-mail: ukrnata71@ukr.net

Abstracts

AWDYMYREC NATALIA. **Światopoglądowe początki życia społecznego (oparte na dziedzictwie naukowym europejskich filozofów XIX - początku XX wieku).** *Artykuł rozpatruje osobę jako wyjątkową istotę duchową, która jest zdolna do wyboru własnego losu i swoich priorytetów wartościowo-znaczeniowych. Charakterystyczną cechą ludzkości w dobie rozwoju zachodniej filozofii nieklasycznej jest obecność nowego typu człowieka we wszystkich dziedzinach życia społecznego. Nowy typ osoby jest analizowany w świetle jej specyficznych cech i opozycyjnych przeciwstawień klasyce filozofii. Taki stan rzeczy umożliwia nowe podejście*

do badania współistnienia odmiennych, prawie niezgodnych priorytetów wartościowo-znaczeniowych i orientacji życiowych. Podstawę stanowią filozoficzne, psychologiczne i kulturowe aspekty twórczości Fryderyka Nietzschego.
Słowa kluczowe: *dobro, zło, piękno, człowiek, nadczłowiek, Bóg, istota, nieświadomość, wartość.*

АВДИМИРЕЦЬ НАТАЛІЯ. **Світоглядні витоки суспільного буття (на матеріалі наукової спадщини європейських філософів XIX - початку XX століття).** *У статті йдеться про людину як унікальну духовну істоту, яка здатна до вибору власної долі та своїх ціннісно-смислових пріоритетів. Характерною ознакою людства епохи розвитку західної некласичної філософії є наявність нового типу людини в усіх сферах суспільного буття. Новий тип людини аналізуємо вруслі її специфічних особливостей та опозиційних протиставлень філософській класиці. Такий стан речей уможливлює нові підходи до вивчення співіснування протилежних, майже несумісних ціннісно-смислових пріоритетів і життєвих орієнтирів. За основу взято філософські, психологічні та культурологічні аспекти творчості Фрідріха Ніцше.*
Ключові слова: *добро, зло, краса, людина, надлюдина, Бог, буття, несвідоме, цінність.*

АВДИМИРЕЦ НАТАЛИЯ. **Мировоззренческие истоки общественного бытия (на материалах научного наследия европейских философов XIX - начала XX века).** *В статье рассматривается человек как уникальное духовное существо, способное к выбору собственной судьбы и своих ценностно-смысловых приоритетов. Характерным признаком человечества эпохи развития западной неклассической философии является присутствие нового типа человека во всех сферах общественной жизни. Новый тип человека рассматривается в контексте специфических особенностей и их отличия от философской классики. Такое положение вещей приводит к сосуществованию противоположных, почти несовместимых ценностно-смысловых приоритетов и жизненных ориентиров. За основу взяты философские, психологические и культурологические аспекты творчества Фридриха Ницше.*
Ключевые слова: *добро, зло, красота, человек, сверхчеловек, Бог, бытие, бессознательное, ценность*

AVDIMIRETS NATALIA. **Worldviews of social existence (on the materials of the scientific heritage of European philosophers of the nineteenth and early twentieth centuries).** *The article considers a person as a unique spiritual being capable of choosing their own destiny and their value-semantic priorities. A characteristic sign of humanity of the era of development of Western non-classical philosophy is the presence of a new type of person in all spheres of social life. A new type of person is considered in the context of specific features and its differences from the philosophical classics. This state of affairs leads to the coexistence of opposing, almost incompatible value-semantic priorities and life orientations. The philosophical, psychological and cultural aspects of Friedrich Nietzsche's work are taken as a basis.*

Keywords: *good, evil, beauty, man, superman, God, being, unconscious, value.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.02

Victoria BLIDCHENKO-NAIKO

Education reforming in the context of F. Nietzsche's philosophy

Problem statement and substantiation of its topicality. At the turn of the millennium, when "we have the historical transition of mankind from industrial to information civilization" (Kremenn, 2005, p. 3) and "knowledge society" is being formed based on an "information society" concept, in which the determining role no longer belongs to the industry but information alone (Kremenn, 2013, p. 8), education, pedagogical practices and the philosophy of education are facing new challenges connected with changing their ideological principles and value points. A number of traditional concepts primarily associated with awareness of the essence of human, contexts and factors of his formation, where education and upbringing takes the central place, are reconsidered. The opposition of values "globalization-identity", "technocratic-humanism", "industrial-informational", "empirical-theoretical", "spiritual-material", "democratic-totalitarian", "traditional-innovative", influencing the re-articulation of meanings in various paradigms of scientific knowledge, is especially relevant for the enlightenment sphere, actualizing issues regarding the semantic paradigm of education, its content, goals, place and functions in

 © Victoria BLIDCHENKO-NAIKO, 2019

society, organizational and managerial principles, types of pedagogical practices, etc.

So, the **topicality** of the study offered is determined given various challenges of modern civilization, in the scales of which the main idea includes reconsidering of education's key tasks and content, the essence of human knowledge and culture in the context of the best examples of philosophical thought, presented in particular by F. Nietzsche's works, whose views undoubtedly touch not only upon the problems of the philosophy of education but also upon the practical needs of contemporary educational discourse.

First of all it concerns, in our opinion, three aspects of Friedrich Nietzsche's works: cultural, human-centred and educational ones, which are interrelated and interdependent taking into account peculiarities of education (and pedagogy) as an activity based on implementation, sharing and passing on established cultural norms and, at the same time, creating such norms, represent a cultural heritage mechanism. At the same time, any cultural changes directly depend on the "quality" of an educated person as a cultural personality, which is impossible without the transition of education into a human-centred dimension. In this regard, we fully agree with the opinion of V. Kremen that "the emergence of education philosophy is a logical result of the development of education itself, especially considering its transition to a man-centered dimension, a change in the situation of existence and the formation of a new type of man in the postmodern world. It (...) changes the system of activity, adaptation and life is qualitatively different conditions. Observing and contemplating the results and consequences of their activities – both irrational and rational – people have appeared in a situation which is inadequate for their expectations, with which they cannot find the point of contact, based on the knowledge and abilities acquired in the existing system of education and culture" (Kremenn, 2007, p. 492).

The **subject** of the research is to identify and interpret aspects of the philosophical and cultural concept by F. Nietzsche, relevant for contemporary processes of conceptualization of education and pedagogical culture.

The subject includes the following tasks:

1) To reveal the significance of Nietzsche's ideas for understanding the structural unity of education, cognition and culture, taking into account the principles of humanization and the integrability of education;

2) To interpret the idea of Nietzsche's superman as the idea of self-development of an individual because of the concept of continuous education and self-education, the principles of humanization and individualization;

3) To interpret Nietzsche's ideas considering the content and tasks of modern education and the formation of a creative type of pedagogical culture.

Research methods: to achieve the goals and objectives stated, the method of consistent selection is used to choose and set out fragments of F. Nietzsche's texts containing ideas concerning the problems of modern education, cultural and educational unity, upbringing and pedagogical culture, as well as methods of contextual-interpretive and intertextual analysis to identify the continuity and evolution of the views of the philosopher on the identified problems. Also, elements of a linguo-stylistic analysis method, which was aimed at interpretation of figurative (first of all, metaphorical) component of the content involved in the text research material, were included.

Main material. Transformation of an educated person into a cultured one is one of the leading ideas of the F. Nietzsche's works (although not explicated in the form of a separate aphorism).

Even though F. Nietzsche's philosophy is primarily associated with an irrational outlook, irrational forms of the world cognition, his conception of the ideal of an educated person touches not only upon anthropological understanding of education with the appeal to the irrational inception of a man, such as intuition, will, feelings, but also attracts individual elements of scientism based on rational phenomena, just reason and discipline.

Such, it would seem, the duality of the approach is not intrinsically contradictory, since it is stipulated by features of the degree of education characterized by the philosopher and, accordingly, the needs of the subjects of education, depending on age characteristics and abilities. In particular, the school, according to F. Nietzsche, should be a place for "harsh thinking" learning, since "school discipline of intelligence made Europe the way it is now" (Nietzsche, 1996, p. 381). However, the need for such a rigorous thinking at a certain stage of personality development is due to the fact that in the future life and human nature "will weaken the tense bow of thinking" (Nietzsche, 1996, p. 381).

The value of the next stage, specifically the gymnasium education, consists of the adoption of the "seeds of a scientific approach" by students' minds, in their acquaintance with the abstract language of higher culture,

which appears, according to F. Nietzsche's metaphorical statement, to be "high gymnastics for the mind" (Nietzsche, 1996, c 382). Finally, while gaining "higher education, everything becomes interesting to a person, who can quickly find in each subject its educative side and indicate the point where he can fill a gap in his thinking or confirm his idea". At the same time, improving his abstract language of "higher culture", a person with higher education becomes a kind of a "human-scientist", which is explicated by a philosopher with the help of the original figurative comparison: "He starts to walk among people as a botanist among plants" (Nietzsche, 1878, p. 254).

Consequently, F. Nietzsche's ideas about the specific character of school, gymnasium and university education are in tune with the modern pedagogical principle of consistency and systematic teaching methods.

On the other hand, the above-mentioned opinion about the connection of a person's education and pedagogy with culture (both in individual and in general terms) is recurrent in the work by F. Nietzsche and is expressed both explicitly through the formulation of the relationship of universal education and the breadth of the scientific world outlook with the individual purpose of such a person to be one of the links in the chain of culture, to be engaged in general cultural development, and with the help of metaphorical comparisons of culture with a tank that is sluggish and shaky with different effects or that is brave being influenced by education and metaphors about the multivariate nature of culture in education associated with the universal diligence of erudition and scientific outlook. The task of upbringing a person is, according to F. Nietzsche, to build a spacious home of culture, at different ends of which dissimilar forces can live for example, scientific knowledge can coexist freely with the passion of fine arts or music. At the same time, such a cultural "microcosm of a man" is an isomorphic cultural heritage of different epochs (the "macrocosm of culture"), allowing them to recognize their "microcosm" by analogy with structure (the "building", if using the aphoristic-metaphorical language of the philosopher) of the latter (Nietzsche, 1996, p. 387; 1878, pp. 276). By the way, Nietzsche's idea of the consistency and continuity of culture is expressed through the symbols of expulsion (past), death (present), and love for children (future) (Smolinskaya, 2013, p. 36-50) is consistent with the perception of modern philosophy cultural paradigms as such that "do not change each other, but exist in a quasi-uniform space" (Dovzhenko, 1995, p. 18).

In addition to the phenomenon of education, the culture is directly related, according to the philosopher, to the task of pedagogy, which should solve the problem of adapting an individual to "extremely diverse requests of culture, so that they do not disturb him and do not break his peculiarity", as well as educational institutions, which, being the living monuments of outstanding cultural movements, connect us with the past of the people and are in essential terms (...) a holy and highly valued heritage" (F. Nietzsche, 1871).

Hence, the idea of spiritual unity with the cultural heritage is in accordance with the pedagogical principle of culture correspondence of education with the culture and history of the people.

By fostering the link between individual culture and cultural values and social rules, F. Nietzsche also notes that adapting to the demands of culture (as one of the tasks of pedagogy) presents itself as a problem of how "a person can be included in the counterpoint of private and public life, how can he both run the melody and, being a melody, remain an accompaniment?" (Nietzsche, 1996a, p. 369).

By the way, the comparison with musical instruments is a very decisive feature of the figurative language of the philosopher when expressing his ideas about culture and education (enlightenment). This is also about the above-mentioned metaphor of multivariate culture associated with the breadth of the scientific outlook, and a metaphorical comparison of ideal education with an orchestra, and a creative teacher with a conductor (in the final words of the work "On the Future of Our Educational Institutions"). Categorically speaking against exceptionally narrow empirical specialization in scientific knowledge, the philosopher compares the latter with two-string instruments, playing which (if to continue the metaphorical comparison) is, according to Nietzsche, the desecration of free mind that is "of the one who thinks differently than it is expected from him based on his origin, environment, state and position, or based on of the prevailing views of the epoch" ("Human. Superhuman") (Nietzsche 1878, p. 225).

The feature of a modern stage of culture development according to F. Nietzsche is narrow empiricism and specialization, for which the free mind presents a certain danger as "things do not find their validity and ants' diligence", therefore scientists would willingly drive it (free mind) into a separate corner of science" (Nietzsche, 1996, p. 390).

Similarly, the specialization in the field of education appears as an impediment to the formation and development of the energy potential

of the person-creator. In the work "The Future of Our Educational Institutions" F. Nietzsche mentions: "now the study of sciences has so developed in width that if a person wants to create something in them, he has to deal with completely special industry and, as a consequence, leave all the rest ones untouched. Such an exceptional specialist becomes like a factory worker who throughout his life does nothing but a certain screw or a car handle reaching however in this certain virtuosity" (Nietzsche, 1871). Accordingly, the result of such specialization is "ignorance of everything that lies outside the speciality" (ibid.).

Valuable opposition between "specialized" and "integrative / comprehensive" is one of the cross-cutting ideas of one of the sections "We, the scientists" of Nietzsche's famous work "Beyond the Good and the Evil": "Babylon Tower of sciences has grown to terrible proportions, and with it - the likelihood that a philosopher would be tired or stop at some point and "specialize" so that he would no longer be able to rise to the level from where the view from top to bottom is available" (Nietzsche, 2013, p. 205)

The ideas given by F. Nietzsche are in harmony with the "integrative" the direction of pedagogical knowledge formation that goes beyond the traditionally perceived interdisciplinary ties and is defined by the philosophers of education as such that, unlike the vector "from below", that is, from different pedagogical practices , is a system of "integration relations", some "intelligent tools", "which will be used for various purposes: for integration, for the transition from one type of practice to another, for design, for justification", which in turn requires efforts "according to the reflection of such approaches" that understand education in a different way, establish rules of their "intellectual communication" (Rozin, 1996, p. 13).

No less problematic aspect of education is, according to F. Nietzsche, its utilitarian-pragmatic orientation. While criticizing the tendency for the widest possible expansion of education, the philosopher mentions: "the speed of education is needed to quickly become a being that earns money, and a sufficient degree of education is needed to earn it in large quantity". A danger of such a functional transformation of education is prophetically associated by F. Nietzsche with the morality of society consumption, with a conscientious ideology that hates any personality, all that "lie outside money and benefits" (Nietzsche, 1872).

According to the projection of modern philosophy concepts concerning education, in particular, concerning the types of pedagogical

culture, the dangerous tendency described by the philosopher is associated, in our opinion, with the upbringing of homo utilitarian in the format of pedagogical culture of utilitarian type, when the principle of culture correspondence of education is determined as the principle of expediency and coherence with social and / or individual benefit. Utilitarian type of man interprets "the value-semantic and normative-regulatory requirements established in the culture on the grounds of situational benefits, and entirely devotes his life to socially or individually useful activities" (Yarkov, 2015, pp. 117-128),

As an antithesis of mediocrity, generalization, and utilitarianism, F. Nietzsche sees the task of education in identifying a natural hierarchy in the realm of intelligence, in giving birth to a genius and in giving him proper education and care. The image of ideal education is given by the philosopher through the metaphor of an orchestra, which should be conducted by a true artist and that creates an absolute harmony with the "rhythmic necessity of every gesture". The metaphor becomes transparent through the words of the philosopher, key and almost final for the fifth lecture and the entire cycle of lectures "The Future of Our Educational Institutions" (Nietzsche, 1871-1872): "you will understand how the intelligence hierarchy is inclined to a similar organization"

Different types of pedagogical culture identified by modern philosophical works (Yarkova, 2015, pp. 117-128), such co-creation, creative synergy corresponds to a pedagogical culture of a creative type, aimed at educating the homo creator – a creative person whose existence is self-organized and education "is connected with the actualization of a creative modality of the attitude towards the world as a goal of creative activity, with the development of the need for self-actualization" (ibid.). Within the framework of the pedagogical culture of this type, the implementation of the principle of cultural expediency of education involves the cultivation of "not only originality, non-trivial thinking, but also the formation of a creative attitude aimed at enhancing the world" (ibid.) to create personalities capable of producing new ideas, new technologies and new ways of life (Watson-Glaser, 2012). Accordingly, creativity teaching should be accepted by teachers as a philosophy of teaching (Wadaani, 2015, pp. 669-679).

We can say without exaggeration that all of the main aspects of F. Nietzsche's philosophy (nihilism, revaluation of all values, the will to power, the eternal return of the same, a superhuman) are aimed at the destruction of mediocrity in a human and the creation of a special type

of man through self-realization, development of creativity and energy of his potential. Hence education and upbringing of such a person require a new pedagogical outlook, an innovative type of pedagogical culture.

Among other F. Nietzsche's ideas connected with the ideas of education improvement, one should consider the idea of the inalienability of education and upbringing, where the latter is perceived by the philosopher as the premise of the first one: "I (...) see the approach of the time when serious people who work together in favor of completely renewed and purified education, will again become legislators of everyday upbringing – *upbringing aimed specifically at such education*" (Nietzsche, 1872). The urgent for the present is the idea of the philosopher about the need for a critical attitude to the level of the own education. In particular, F. Nietzsche expresses a desire to see his reader to be "enlightened enough to have a contemptuous thought about his education" (ibid.), which, in our opinion, fully agrees with the concept of "eternal return" with the denial of the universal and impersonal, the need for a permanent reconsideration of human cultural and individual values, the way out of the ordinary and the acquisition of free will (self-determination of values).

No less modern is the idea of the philosopher about the responsibility of teachers and the methods they use. By deliberately comparing imperfect methods of education with "broad paws" ("The future of our educational institutions. The second lecture") (Nietzsche, 1872) and education with art, the philosopher calls to approach the problems of education with fear because of the great responsibility for what may be the result of poor quality education, as the technique of education is, according to the philosopher, the most gentle technique that can only exist in art.

The cross-cutting stone of F. Nietzsche's philosophy is the idea of Nietzsche's superhuman, which has a direct relation to the philosopher's attitude regarding the value meaning of education as an energy potential, which directs the vector and speed of human development in the space of the individual and general culture, the search for existential meanings of his existence.

F. Nietzsche's quotation "Learn the own self" ("Learn the own self and make yourself what you are, everything the best you have, develop it to the highest perfection, live to realize your truth, be faithful to yourself , be yourself in everything"). Such an act of "self-perfection" requires, among other things, continuous education and self-education ("Try to become what you must be – a teacher and the creator of your self"), provided that the education of an individual is so firm and self-confident that nothing

can knock him off the path as a whole (Nietzsche, 1990, p. 224). Only the continuous knowledge of the world and the own self makes it possible to answer both "eternal" philosophical and practical questions, which, however, also reach the scale of the universe in Nietzsche's philosophy: "What is love? What is creativity? Desire? What is a star?" ("So it was said by Zarathustra" (Nietzsche, 1990, p. 16).

At the same time, it is important to take into account that in its essence Nietzsche's superhuman is close not so much to the ideas of national-socialism, but to the humanistic outlook of well-known Russian philosophers and writers L. N. Tolstoy, F. M. Dostoyevsky, N. A. Berdiaiev, V. I. Vernadsky, S. L. Franko, S. N. Bulgakov, P. A. Florensky, who felt the influence of Nietzsche's ideas regarding their humanistic, value-based plane (Danilevsky, 1991, pp. 5-43), given the self-sufficient value of each man. For Nietzsche the "moral ideal" lies "not inhomogeneity and equality of people" and not in obeying the same laws for all, but in diversity and originality, in implementation of "those intimate questions and desires that are different in each individual and are equally supreme" (Frank, 1990, pp. 9-64).

Hence F. Nietzsche's philosophy is relevant for understanding the content of a number of principles concerning modern education reforming – humanitarian ization, humanization, individualization, culture conformity, continuity of education and self-education, integrity and consistency. The philosopher's ideas correlate with the values of a creative type pedagogical culture and with the "integrative" direction of pedagogical knowledge formation.

References:

1. Кремень В.Г. Інноваційна людина як мета сучасної освіти // Філософія освіти. – 2013. – № 1 (12). – С. 7-22.
2. Данилевский Р. Ю. Русский образ Фридриха Ницше // На рубеже XIX и XX веков: Из истории международных связей русской литературы: Сб. научн. Трудов / Под ред. Ю. Д. Левина. – Л., 1991. – С. 5-43.
3. Долженко О. В. Очерки по философии образования : Учебное пособие. – М.: Промо-Медиа, 1995. – 239 с.
4. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К.: Просвіта, 2005. – 448 с.
5. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – К.: Грамота, 2007. – 576 с.
6. Ницше Ф. Сочинения в 2-х томах. – М. : Мысль, 1996. – Т.1. – 829 с.
7. Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое. Пятый раздел. Признаки

высшей и низшей культуры,1878. Режим доступу: chttp://nitshe.ru/nicshe-fridrih-chelovecheskoe-chitat-6.html
8. Ницше Ф. О будущности наших образовательных учреждений. Предполагавшееся вступление,1871-1872. Режим доступу: http://www.nietzsche.ru/works/main-works/bildung
9. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла. – Харків: Изд-во Фолио, 2013. – 448 с.
10. Ницше, Ф. Так говорил Заратустра : книга для всех и ни для кого : [перевод] / ФридрихНицше. – М. : Интербук, 1990. – 301 с.
11. Розин В.М. Предмет и статус философии образования //Философия образования: Сб. науч. ст./Отв. ред. А.Н.Кочергин. – М.: Фонд "Новое тесячелетие", 1996. – С.7-21.
12. Смолинская О. Е. Идея единства образования и культуры в трудах Ф. Ницше, В. Дильтея, А. Бергсона // Научный диалог. – 2013. – № 8 (20) : Педагогика. – С. 36-50.
13. Франк С.Л. Ницше и этика "любви к дальнему" // Франк С. Л. Сочинения. – М., 1990. – С. 9-64.
14. Яркова Е.Н. Образование и культура (к проблеме поиска принципа сообразности образования). // Образование и наука. – 2015. – № 6 (125). – С. 117-128.
15. Wadaani M. R. Teaching for Creativity as Human Development toward Self-Actualization: The Essence of Authentic Learning and Optimal Growth for All Students // Creative Education. – 2015. – № 6. – P. 669-679.
16. Watson-Glaser. Critical Thinking Appraisal User-Guide and Technical Manuel. – London: Pearson Education Ltd., 2012. – 88 p.

Transliteration of References:

1. Kremen V.H. Innovatsiina liudyna yak meta suchasnoi osvity // Filosofiia osvity. – 2013. – № 1 (12). – S. 7-22.
2. Danylevskyi R. Yu. Russkyi obraz Frydrykha Nytsshe // Na rubezhe XIX y XX vekov: Yz ystoryy mezhdunarodnыkh sviazei russkoi lyteraturы: Sb. nauchn. Trudov / Pod red. Yu. D. Levyna. – L., 1991. – S. 5-43.
3. Dolzhenko O. V. Ocherky po fylosofyy obrazovanyia : Uchebnoe posobye. – M.: Promo-Medya, 1995. – 239 s.
4. Kremen V. H. Osvita i nauka v Ukraini – innovatsiini aspekty. Stratehiia. Realizatsiia. Rezultaty. − K.: Prosvita, 2005. – 448 c.
5. Kremen V. H. Filosofiia natsionalnoi idei. Liudyna. Osvita. Sotsium. – K.: Hramota, 2007. – 576 s.
6. Nytsshe F. Sochynenyia v 2-kh tomakh. – M. : Mysl, 1996. – T.1. – 829 s.
7. Nytsshe F. Chelovecheskoe, slyshkom chelovecheskoe. Piatыi razdel. Pryznaky vыsshei y nyzshei kulturы,1878. Rezhym dostupu: shttp://nitshe.ru/nicshe-fridrih-chelovecheskoe-chitat-6.html
8. Nytsshe F. O budushchnosty nashykh obrazovatelnykh uchrezhdenyi.

Predpolahavsheesia vstuplenye,1871-1872. Rezhym dostupu: http://www.nietzsche.ru/works/main-works/bildung
9. Nytsshe F. Po tu storonu dobra y zla. – Kharkiv: Yzd-vo Folyo, 2013. – 448 s.
10. Nytsshe, F. Tak hovoryl Zaratustra : knyha dlia vsekh y ny dlia koho : [perevod] / FrydrykhNytsshe. – M. : Ynterbuk, 1990. – 301 s.
11. Rozyn V.M. Predmet y status fylosofyy obrazovanyia //Fylosofyia obrazovanyia: Sb. nauch. st./Otv. red. A.N.Kocherhyn. – M.: Fond "Novoe tesiacheletye", 1996. – S.7-21.
12. Smolynskaia O. E. Ydeia edynstva obrazovanyia y kulturы v kultury F. Nytsshe, V. Dylteia, A. Berhsona // Nauchnyi dyaloh. – 2013. – № 8 (20) : Pedahohyka. – S. 36-50.
13. Frank S.L. Nytsshe i etyka "liubvy k dalnemu" // Frank S. L. Sochynenyia. – M., 1990. – S. 9-64.
14. Yarkova E.N. Obrazovanye y kultura (k probleme poyska pryntsypa soobraznosty obrazovanyia). // Obrazovanye y nauka. – 2015. – № 6 (125). – S. 117-128.
15. Wadaani M. R. Teaching for Creativity as Human Development toward Self-Actualization: The Essence of Authentic Learning and Optimal Growth for All Students // Creative Education. – 2015. – № 6. – R. 669-679.
16. Watson-Glaser. Critical Thinking Appraisal User-Guide and Technical Manuel. – London: Pearson Education Ltd., 2012. – 88 p.

The Author

Blidchenko-Naiko Victoria,
Candidate of Philology, Associate Professor,
National Medical University by O.O. Bogomolets,
Kyiv, Ukraine
E-mail: viktorianaiko@ukr.net

Abstracts

BLIDCZENKO-NAJKO WIKTORIA. **Reformowanie edukacji w kontekście filozofii F. Nietzschego.** *Artykuł koncentruje się na aspektach filozofii F. Nietzschego, dotyczących kwestii konceptualizacji wartości, treści i zasad współczesnej edukacji. Rekurencyjną w twórczości filozofa jest idea relacji powszechnej edukacji i kultury z uwzględnieniem funkcji edukacji w płaszczyźnie uniwersalnej – jako środka transmisji kultury i mechanizmu tworzenia kultury, a także w wymiarze indywidualnym – ze względu na to, że zadaniem wykształconego człowieka jest bycie ogniwem w łańcuchu kultury, mikrokosmosem kulturowym, izomorficznym wobec „makrokosmosu" kulturowego – osiągnięć różnych epok. Idea duchowej*

jedności instytucji edukacyjnych z dziedzictwem kulturowym jest zgodna z pedagogiczną zasadą „zgodności kultury", to znaczy zgodności edukacji z kulturą i historią ludu. Koncepcja nadczłowieka zakłada zasady ciągłości edukacji i samokształcenia, integralności i ciągłości, a także humanizację jako samostanowienie osobowości z uznaniem jej praw do indywidualności. Idee filozofa korelują z wartościami kultury pedagogicznej typu twórczego oraz z „integracyjnym" kierunkiem kształtowania wiedzy pedagogicznej. Filozof krytykował utylitaryzm, wąski empiryzm i specjalizację w edukacji i wiedzy naukowej jako przeszkody w rozwoju kreatywności, uzyskaniu wolności woli i potencjału energetycznego. Reasumując można powiedzieć, że filozofia Nietzschego jest istotna dla zrozumienia treści szeregu zasad reformowania współczesnej edukacji – humanizacji, indywidualizacji, zgodności kulturowej, ciągłości edukacji i samokształcenia, integralności i ciągłości, jedności i kreatywności.

Słowa kluczowe: *edukacja i kultura, zasady edukacji, kultura pedagogiczna typu twórczego, wolność woli, światopogląd humanistyczny, nadczłowiek.*

БЛІДЧЕНКО-НАЙКО ВІКТОРІЯ. **Реформування освіти в контексті філософії Ф. Ніцше.** *Стаття фокусується на аспектах філософії Ф. Ніцше, дотичних до проблем концептуалізації цінностей, змісту і принципів сучасної освіти. Рекурентною у творчості філософа є ідея взаємозв'язку універсальної освіченості і культури зважаючи на функцію освіти в універсальній площині – як транслятора культури і культуротвірного механізму, і в індивідуальному вимірі – з огляду на призначення освіченої людини бути ланкою в ланцюгу культури, культурним мікрокосмом, ізоморфним культурному «макрокосму» – надбанню різних епох. Ідея духовної єдності освітніх закладів з культурною спадщиною співзвучна з педагогічним принципом «культуровідповідності», тобто відповідності освіти культурі і історії народу. Концепція надлюдини імплікує принципи безперервності освіти і самоосвіти, цілісності і наступності, а також гуманізації як ціннісного самовизначення особистості із визнанням її прав на індивідуальність. Ідеї філософа корелюють з цінностями педагогічної культури креативного типу і з «інтегративним» напрямом формування педагогічного знання. Філософ критично ставився до утилітарності, вузької емпірики й спеціалізації в освіті і науковому знанні як перепонам у розвитку креативності, набутті свободи волі і енергетичного потенціалу. Отже, філософія Ніцше релевантна для усвідомлення змісту низки принципів рефор-*

мування сучасної освіти – гуманітаризації, гуманізації, індивідуалізації, культуровідповідності, безперервності освіти і самоосвіти, цілісності і наступності, інтегративності, креативності.
Ключові слова: *освіта і культура, принципи освіти, педагогічна культура креативного типу, свобода волі, гуманістичний світогляд, надлюдина.*

БЛИДЧЕНКО-НАЙКО ВИКТОРИЯ. **Реформирование образования в контексте философии Ф. Ницше.** *Статья фокусируется на аспектах философии Ф. Ницше, связанных с проблемами концептуализации ценностей, содержания и принципов современного образования. Рекуррентной в творчестве философа является идея взаимосвязи универсальной образованности и культуры, которая проецируется на функцию образования как в универсальной плоскости – в качестве транслятора культуры и культуротворческого механизма, так и в индивидуальном измерении, принимая во внимание назначение образованного человека быть звеном в цепи культуры, культурным микрокосмом, изоморфным культурному «макрокосму» – достоянию разных эпох. Идея духовного единства образовательных учреждений с культурным наследием созвучна с педагогическим принципом культуросоответствия, то есть соответствия образования культуре и истории народа. Концепция сверхчеловека имплицирует принципы непрерывности образования и самообразования, целостности и преемственности, гуманизации как ценностного самоопределения личности и признания ее прав на индивидуальность. Идеи философа коррелируют с ценностями педагогической культуры креативного типа и с «интегративным» направлением формирования педагогического знания. Философ критически относился к утилитарности, узкой эмпирике и специализации в образовании и научном знании как преградам в развитии креативности, обретении свободы воли и энергетического потенциала. Таким образом, философия Ницше является релевантной для осознания содержания ряда принципов реформирования современного образования - гуманитаризации, гуманизации, индивидуализации, культуросоответствия, непрерывности образования и самообразования, целостности и преемственности, интегративности, креативности.*
Ключевые слова: *образование и культура, принципы образования, педагогическая культура креативного типа, свобода воли, гуманистическое мировоззрение, сверхчеловек.*

BLIDCHENKO-NAIKO VICTORIA. **Education reforming in the context of F. Nietzsche's philosophy.** *The article considers the main aspects of F. Nietzsche's philosophy concerning the issues of conceptualizing the values, content and principles of modern education. The idea of the relationship between universal education and culture is essential in the work of the philosopher. It reflects the function of education both in a universal aspect as a translator of culture and culture-making mechanism, and in an individual dimension, taking into account the purpose of an educated person to be a link in the chain of culture, to be a cultural microcosm which is isomorphic to the cultural "macrocosm" that is to be the heritage of different eras. The idea of the spiritual unity of educational institutions with cultural heritage is in harmony with the pedagogical principle of cultural conformity that is the correspondence of education to culture and the history of the nation. The concept of superhuman implies the principles of continuity of education and self-education, integrity and succession, humanization as a value self-determination of an individual and recognition of his rights to be independent. The ideas of the philosopher correlate with values of creative type pedagogical culture and with "integrative" line of pedagogical knowledge formation. The philosopher treated utilitarianism, narrow empiricism and specialization in education and scientific knowledge to be barriers for the development of creativity, freedom and energy potential. Thus, Nietzsche's philosophy is relevant for understanding the content of a number of principles for reforming modern education, specifically humanitarian ization, individualization, culture-conformity, continuity of education and self-education, integrative and succession, integrativity and creativity.*

Keywords: *education and culture, principles of education, creative type pedagogical culture, free will, humanistic outlook, superhuman.*

2.

PROBLEM OF THE METHOD IN PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND HUMANITIES: THEORETICAL AND HISTORICAL ASPECTS

PROBLEM METODY PSYCHOLOGII, PEDAGOGII I HUMANII: ASPEKTY TEORETYCZNE I HISTORYCZNE

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.03

Mariia GONCHARENKO,
Tetiana BOGOMAZ

Empirical and computational innovative methods for the study of health in the educational process

Problem statement. The science of the physical body of man develops in the direction of deepening into matter-deepening into the cell, into DNA, molecules and the like. Huge results have been achieved, but although the pharmacological industry annually introduces dozens of new drugs into circulation, the incidence does not decrease, but grows [8].

According to Gerber, the fundamental reason for this problem is that:"...Traditional medicine suffers from extreme narrow-mindedness, as it is based on the Newtonian model, which considers a person as a complex biological machine.", "...The human being is more than flesh, blood, proteins, fats and nucleic acids. The unique form of fine energy has yet to be thoroughly studied by scientists" [4].

The relevance of the research. It follows from the above that the problems of modern methodology of scientific research and medicine

© Mariia GONCHARENKO, Tetiana BOGOMAZ, 2019

are that it is necessary to change the world following modern realities, to take into account new theories and discoveries, to approach a person as a complex multi-level material and energy information system.

Professor of Stanford University, William A. Tiller argues that only recently have scientists become aware of the importance of the interaction between the body and the electromagnetic fields, although there is no full understanding of the mechanisms by which electric and magnetic fields are involved in cellular metabolism.

Therefore, relevant are the studies that study human from the point of view of the modern worldview.

Urgent are the problems of training future teachers of the basics of health and the introduction of health-saving technologies in the educational process in Ukraine.

Analysis of recent research and publications. Recent studies have enriched with new evidence the theory that electromagnetic fields in biological systems play a regulatory and informational role [1-4, 9-11]. In the scientific literature has long been mentioned information that the human body emits electromagnetic fields around the microwave range. Later, a low-frequency electrophysiology field of a person, as well as acoustic and optical waves were registered.

As stated in the introduction to the book [6, p.4], from the standpoint of knowledge about the mechanisms of functioning of wave processes in nature and man, the human body is a multidimensional information and energy essence, in which a complex system of fields are in a state of continuous resonance interaction. In the matrix of these fields laid the "programs" that run, supervise and coordinate all functions of the body: hormonal, immune, electrophisiology the like. According to this, health is considered as a dynamic process of formation of the adaptive frequency-resonance matrix in the relationship of energy-wave processes of all morphological structures, carried out on the principle of frequency resonance bio-feedback.

It is proved by R. Bayevsky that the adaptive capacity of the organism is one of its fundamental properties. First of all, it should be determined that the adaptive capacity – a stock of functional reserves that are constantly spent on maintaining a balance between the body and the environment. The reserve of functional reserves is information, energy and metabolic resources, the expenditure of which is accompanied by constant replenishment [2]. Also in the work of G. Apanasenko it is stated that the energy potential of the biosystem characterizes its viability [1].

In our time, research is carried out, computer systems are created based on the achievements of science and technology to study the human body based on modern worldview [1-7, 10-11].

Modern pedagogy is spent much health of pupils. The urgent need of society and the main priority of the state policy in the field of education should be the creation of optimal conditions for the formation, preservation and strengthening of the physical, mental, social and spiritual health of students and young people. Require solutions to the problem of training future teachers of the basics of health, the introduction of the educational process of health-saving techniques [8].

The relevance of health of the younger generation and the formation of a healthy lifestyle in our time is due to the fact that during the school years significantly deteriorates the health of children. In this regard, there was an urgent need to develop methods for assessing the state of health, the choice of reasonable health strategies and methods of correction body's health. The famous Ukrainian surgeon M. Amosov argued that health should be measured. Seems to be considered a milestone in the development of the doctrine about health offer M. Amosov [1987] on the introduction of such a concept as "the amount of health", which can be determined by the reserve capacity of the organism. According to M. Amosov, health is the maximum performance of organs while maintaining the qualitative boundaries of their functions.

Nowadays, there are diagnostic methods for measuring health. Empirical research methods are used where it is impossible to find objective factors for instrument measurements, such as psychology. The development of science and technology, the change of worldview paradigms gave impetus to the development of new modern methods using the capabilities of computer technology.

Presentation of research material. A diagnostic system for determining the level of students and pupils health was developed at the Department of Valeology of the School of Philosophy, which is in V. N. Karazin Kharkiv National University. This system was created by taking into account the achievements of science and technology, modern world-view ideas about the human organism as a complex material and energy-information structure. The valeological approach implies that human health consists of a harmonious combination of physical, mental, emotional, intellectual, social, environmental and spiritual health.

Comprehensive valeological examination allows assessing the health status based on a wide range of indicators, which cover all essential aspects of human functioning. From one hand they are physiological and energy-informational levels, and from the other hand they are psychological and spiritual levels.

The system of hardware and software computer complexes allows you to determine the quantity and quality of health at the functioning level of the organism physiological systems, the status of the cardiovascular system regulatory apparatus. Also, it helps to evaluate the human potential at the cellular level, to determine the macro- and microelement composition of body tissues, to carry out the comprehensive assessment of adaptive systems indicators intensity in the human body, to determine energy-information component state of the health and person's emotional component. It is also possible to conduct a psychodiagnostic examination. Besides that, the ability to spiritual growth can be determined among students.

Furthermore, the organism's adaptive capability assessment is involved in health system monitoring. adaptive capability of the organism is one of its fundamental properties. First of all, it should be noted that adaptive capabilities it is a stock of functional reserves which are constantly spent to maintain organism-environment balance. The stock of functional reserves is information, energy and metabolic resources, and their spending is accompanied by constant filling [2].

The methodology manual [5], which was written by experts at the Department of Valeology, contains modern valeological methods that allow studying the dynamics of health. The manual can be useful for school teachers and lecturers who teach "Health Fundamentals", "Valeology", "Healthy lifestyle

Fundamentals", and also "Computer technologies in Valeology". At the Department of Valeology, during the training of future specialists, who are taught the most up-to-date methods for assessing the level of health. All the methods are non-invasive and can be used in educational institutions to monitor the health of pupils and students during the learning process.

Comprehensive valeological examination includes the following methods:

1. Assessment of the organism's physiological systems development level with the help of the health index, which is determined using 5 indexes to assess adaptive abilities of the respiratory and cardiovascular

systems and to determine of the "weaknesses" of the organism. As well as adaptive potential by R. M. Baevsky [2], which allows evaluating the functional capabilities of the organism as a whole.

2. The system of express assessment of the health level at the cellular level and biological age of a person [14] is a non-traumatic method for determining the physiological state of the human organism at the cellular level by examining the electrokinetic activity of buccal epithelium nuclei in cells with the help of an optoelectronic complex and computer equipment.

3. Determination of the macro and microelement composition (K, Na, Ca, Mg, Cu, Al, Pb, Fe, Zn) in saliva can reveal insufficiency or excessive composition of these elements in human organism. Analysis of water and soil samples by atomic absorption spectrophotometry allows identifying anthropogenic pollution of the environment.

4. The psychodiagnostic examination is an assessment of mental health state with the help of commonly accepted tests. It helps to assess the state of the emotional-volitional and cognitive spheres of the organism, its adaptability to micro-social relations, behavioral self-management [12].

5. The hardware and software complex for electropuncture diagnostics "INTA-com-Voll-F" is functional systems diagnostics of an organism, its individual organs and systems by measuring the indices of biologically active points, localized on the hands, feet and head.

6. Screening energy-information adaptometry of the human holographic matrix [3, 13]. It is a method of using electropuncture testing of biologically active points and a computer program that allows you to assess the state of the bioenergy field and the adaptive capabilities of the human organism, determine the core pathology and propensity of the organism to certain health disorders. Also, this method allows determining all trends in changes in the energy resources under the influence of certain factors.

8. The digital analyzer of the human organism functional state APK"OMEGA – M". The computer hardware and software complex allows the diagnostics of the human organism functional state-based on heart rate variability, analyzing human biorhythms, as well as the correction through biofeedback.

9. KME is a medical expert complex for computer diagnostics and correction of health, determining the functional state of the human organism main systems, psychological factors and some disease development risk prediction [6];

10. The "KSD" device is a spectral-dynamic complex that records the radiation spectrum of the organism and allows assessing of health status by comparing the spectrum with the reference signals recorded in the KSD database [7]. The method can obtain information about the state of the brain, all body systems, hormones, presence of pathologies or calculate risks of disease prediction information. Also, the equipment can identify the external environment and food for the content of microbes, viruses and harmful substances. With the help of the "KSD" device it is also possible to carry out the correction of the functional and psychological state of the human body.

The diagnostic system, which was implemented at the Department of Valeology of V. N. Karazin Kharkiv National University, covers all (currently known) spheres of the human existence. Diagnostic methods include empirical studies, such as assessing the state of mental health using commonly accepted tests, Luscher test; the "Self-feeling-activity-mood" test (SFAMS); the "Situational anxiety" test, a tests system for assessing the spiritual health state.

Monitoring, with the help of instrument-software systems, was developed according to the latest science and technology achievements, which are based on modern ideas about the complex material and energy-informational structure of a person. It allows you to assess the health level at the cellular level, the level of systems and organs, to the state of energy-informational psycho-physiological and adaptive properties of the organism. Studies were conducted simultaneously using several methods that allow us to determine the features of the various levels of human organism functioning and the tendency to respond to various factors.

The diagnostic system is non-invasive and can be used in educational institutions to monitor the health of pupils and students during the learning process. Using our health monitoring system, a large amount of research was carried out, so the health state of the adult and child population in Ukraine was conducted. Besides, a huge amount of work was carried out to determine the level of health and correction of the post-traumatic syndrome state.

Valeology Students, future teachers of Health Fundamentals are taught valeological aspects of monitoring the health status, diagnostic methods [5], etc. To correct the health status of pupils and students, a group of valeologists has developed a system of health improvement, which includes complexes of health improvement exercises, fitocorrectors

made from plants that grow in Ukraine, self-regulation and self-perfection techniques, a system of valeological nutrition, etc.

Such a wide range of knowledge and opportunities for research helps valeleology students, future teachers of Health Fundamentals, to form a holistic worldview, motivation for a healthy lifestyle, civic attitude and high spirituality to carry this knowledge for health care of the nation.

Transliteration of References:

1. Apanasenko G. L. Evolyuciya bioenergetiki i zdorov'ya cheloveka. — SPb: MPG «Petropolis», 1992. — 123s.
2. Baevskiy R. M., Berseneva A. P. Ocenka adaptacionnyh vozmozhnostey organizma i risk razvitiya zabolevaniy. — M.: Medicina, 1997. — 222 s.
3. Vlahov A., Vlahova O. Skriningovaya energoinformacionnaya adaptometriya golograficheskoy matricy cheloveka // Valeologiya: suchasniy stan, napryamki ta perspektivi rozvitku: 2 Mizhnar. nauk. - prakt. konf., – Harkiv, 2004. T. 3. C. 26–33.
4. Gerber R. Vibracionnaya medicina. Mnogomernaya anatomiya cheloveka. M., KOR, 1997. 320 s.
5. Goncharenko M. S., Kamneva T. P., Konovalova O. O., Timchenko G. M., Zakrevs'kiy A. M., Mel'nikova A. V., Kuydina T. M., Chikalo T. M., Kuchuk N. G., Udovenko M. A. Metodichniy posibnik - Valeologichniy instrumentariy aparatno-programnoyi diagnostiki y monitoringu zdorov'ya. – H.: HNU im. V.N.Karazina, 2012. – 148 s.
6. Goncharenko M. S., Kuydina T. M., Koptelov A. O. Nauchnyy aspekt ispol'zovaniya «kompleksa medicinskogo ekspertnogo» I. V. Orzhel'skogo. Mater. VI mizhnar. nauk.- prakt. konf.: Valeologiya: suchasniy stan, napryamki ta perspektivi rozvitku». Harkiv, 2008. – T. 4. – S. 53-56.
7. Golub Yu. S., Koptelov O. O., Bondar M. P. Biorezonansna medicina – elektromagnitniy eliksir zdorov'ya. – Kam'yanec'-Podil's'kiy: TOV «Drukarnya «Ruta», 2018. – 512 s.
8. Goncharenko M. S., Kamneva T. P. Aktual'ni pitannya osviti schodo zberezhennya zdorov'ya pidrostayuchogo// IJSA Mizhnarodniy zhurnal osviti i nauki, Harkiv, 2018. Vol. 1, No. 3-4, 2018 Str. 51 (tom.1)
9. Goncharenko M. S. Volnovye processy. Priroda. Chelovek. Zdorov'e.: uch. posobie. – Har'kov: HNU imeni V. N. Karazina, 2012. – 327 s.
10. Goncharenko M. S., Mironova G. D. Naukovi osnovi uyavlennya pro energoinformaciynu organizaciyu lyudini // Visnik HNU imeni V. N. Karazina № 1036. Seriya Valeologiya: suchasnist' i maybutnye) Vipusk 14. – Harkiv, 2012. – S. 6–12.
11. Gurvich A. G. Teoriya biologicheskogo polya.– M.: Sovetskaya nauka, 1944.
12. Samoylova N. V., Uvarova O. A. Osoblivosti psihichnogo zdorov'ya shkolyariv, scho obumovlyuyut'sya vplivom ekologichnih chinnikiv // Ekologiya i zdorov'e

cheloveka. Ohrana vodnogo i vozdushnogo basseynov. Utilizaciya othodov: Tr. nauch.-tehn. konf. (Schelkino, AR Krym, Ukraina). T.1. – H., 2001, – S. 69–70.
13. Sposib viznachennya energoinformaciynogo polya organizmu lyudini. / M. S. Goncharenko, T. P. Kamneva, K. V.Nosov. Patent Ukraini № 23282, opubl. 25.05.2007, byul. №7.
14. Ustroystvo dlya ocenki elektrokineticheskih svoystv kletok bukkal'nogo epiteliya / M. S. Goncharenko, E. A. Ereschenko, D. L. Havzhu; pat. 2007113 RF: № 5000616; opubl. 02.07.91.

Authors

Goncharenko Maria,
Doctor of Biological Sciences, Professor,
Department of Valeology, Faculty of Philosophy,
Kharkiv National University by V.N. Karazin,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: valeolog@karazin.ua

Bogomaz Tetiana,
Post-Graduate Student,
Valeology Department,
Kharkiv National University by V.N. Karazin,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: valeolog@karazin.ua

Abstracts

HONCZARENKO M., BOHOMAZ T. **Empiryczne i komputerowe innowacyjne metody badania stanu zdrowia w procesie pedagogicznym.** *Przy określaniu stanu zdrowia człowieka używane są metody empirycznego badania i współczesne technologie komputerowe. W dzisiejszych czasach rozwija się nauka "waleologia", która traktuje zdrowie człowieka jako harmonijne połączenie zdrowia fizycznego, psychicznego, emocjonalnego, intelektualnego, społecznego, ekologicznego i duchowego. Na Uniwersytecie Narodowym imienia W. N. Karazina w katedrze waleologii opracowano system diagnostyki stanu zdrowia, który pozwala na prowadzenie monitorowania stanu organizmu od poziomu komórkowego, poziomu systemów i organów, do poziomu komponentu energoinformatycznego, a także określić cechy psychofizjologiczne i adaptacyjne organizmu. Monitorowanie odbywa się za pomocą*

urządzeniowo-komputerowych systemów programowych, opracowanych na podstawie ostatnich osiągnięć nauki i techniki, które opierają się na współczesnej wizji człowieka jako złożonej struktury materialnej i energoinformatycznej. System diagnostyki jest nieinwazyjny, co daje możliwość jej stosowania w zespołach dziecięcych i studenckich w procesie pedagogicznym, a także w celu określenia poziomu zdrowia i korekcji stanu zaburzenia stresowego pourazowego.
Słowa kluczowe: *zdrowie, monitorowanie, adaptacja, energoinformatyczny komponent organizmu.*

ГОНЧАРЕНКО М.С. , БОГОМАЗ Т.О. **Емпіричні і комп'ютерні інноваційні методи дослідження стану здоров'я у педагогічному процесі.** *При визначенні стану здоров'я людини застосовуються методи емпіричного дослідження і сучасні комп'ютерні технології. У наш час розвивається наука «валеологія», де здоров'я людини розглядається як гармонійне поєднання фізичного, психічного, емоційного, інтелектуального, соціального, екологічного і духовного здоров'я. На кафедрі валеології ХНУ імені В. Н. Каразіна розроблена система діагностики стану здоров'я, яка дозволяє проводити моніторинг стану організму від клітинного рівня, рівня систем та органів, до рівня енергоінформаційної складової, а також визначати психофізіологічні й адаптаційні характеристики організму. Моніторинг здійснюється за допомогою приладо-комп'ютерних програмних систем, розроблених на основі найновітніших досягнень науки і техніки, які ґрунтуються на сучасних уявленнях про людину як складну матеріальну і енергоінформаційну структуру. Система діагностики неінвазивна, що дає можливість її застосування у дитячих та студентських колективах у педагогічному процесі. а також для визначення рівня здоров'я і корекції стану посттравматичного синдрому.*
Ключові слова: *здоров'я, моніторинг, адаптація, енергоінформаційна складова організму.*

ГОНЧАРЕНКО М.С., БОГОМАЗ Т.О. **Эмпирические и компьютерные инновационные методы исследования состояния здоровья в педагогическом процессе.** *При определении состояния здоровья человека применяются методы эмпирического исследования и современные компьютерные технологии. В наше время развивается наука «валеология», где здоровье человека рассматривается как гармоничное сочетание физического, психического,*

эмоционального, интеллектуального, социального, экологического и духовного здоровья. На кафедре валеологии ХНУ имени В.Н. Каразина разработана система диагностики состояния здоровья, которая позволяет проводить мониторинг состояния организма от клеточного уровня, уровня систем и органов, до уровня энергоинформационной составляющей, а также определять психофизиологические и адаптационные характеристики организма. Мониторинг осуществляется с помощью приборно - компьютерных программных систем, разработанных на основе новейших достижений науки и техники, основанных на современных представлениях о человеке как о сложной материальной и энергоинформационной структуре. Система диагностики неинвазивная, что дает возможность ее применения в детских и студенческих коллективах в педагогическом процессе, а также для определения уровня здоровья и коррекции состояния посттравматического синдрома.

Ключевые слова: *здоровье, мониторинг, адаптация, энергоинформационная составляющая организма.*

GONCHARENKO M., BOGOMAZ T. **Empirical and computational innovative methods for the study of health in the educational process.** *In determining the state of human health, methods of empirical research and modern computer technologies are used. Nowadays, the science of valeology is developing, where human health is considered as a harmonious combination of physical, mental, emotional, intellectual, social, environmental and spiritual health. The Department of valeology in V.N. Karazin Kharkiv National University developed a system of diagnosis of health, which allows you to monitor the state of the body from the cellular level, the level of systems and organs, to the level of energy component, as well as to determine the psycho-physiological and adaptive characteristics of the body. Monitoring is carried out with the help of instrument - computer software systems, developed on the basis of the latest achievements of science and technology, based on modern ideas about man as a complex material and energy-information structure. The diagnosis system is non-invasive, which makes it possible to use it in children's and student groups in the pedagogical process, as well as to determine the level of health and correction of post-traumatic syndrome.*

Keywords: *health, investigation, adaptation, energy-informational component of organism.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.04

Олена ДЕМЧУК

Класифікація поняття життєвої компетентності особистості та його детермінанти

Категорія компетентності є одним із фундаментальних понять сучасної науки. Необхідно зазначити, що розуміння феномену людської компетентності розвивалося поступово, разом з накопиченням філософських та психологічних знань про людину та оточуючий. Поняття „компетентність" знаходиться нині в епіцентрі світової думки, оскільки воно розкриває якісно нові перспективи і життєві результати освітньої діяльності. В основі концепції компетентності лежить ідея виховання компетентної людини та працівника, який не лише має необхідні знання, професіоналізм, високі моральні якості, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання і беручи на себе відповідальність за певну діяльність [3].

Аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчує, що її дослідження стають усе більш інтенсивними і різноспрямованими. Найбільш розробленими є її педагогічний (Б. Вульфсон, С. Гессен, В.

 © Олена ДЕМЧУК, 2019

Долл, І. Єрмаков, Т. Каткова, О. Кононко, Дж. Куллахан, Л. Пермінова, Ж. Перре, Дж. Равен, Б. Рей, М. Рижаков, І. Тараненко, Г. Халаш), соціально-психологічний (К. Абульханова-Славська, В. Дружинін, О. Коржова, А. Мінаєв, Л. Мітіна, К. Обуховський, Л. Петровська, О. Пєнькова, М. Попова, Л. Сохань, Е. Старовойтенко, Т. Титаренко, В. Циба, Н. Шевченко) та соціологічний (З. Бауман, П. Бергер, П. Бурдьє, Е. Гідденс, О. Злобіна, Л. Іонін, І. Мартинюк, Т. Лукман, Т. Резнік, Ю. Резнік, Н. Соболєва, В. Тихонович, У. Томас, А. Шюц) аспекти.

Як зазначає М. Степаненко, проблема життєвої компетентності привертає увагу не стільки як самостійний предмет, скільки у контексті аналізу різних аспектів проблеми людини та її буття в світі, передусім проблеми мистецтва жити [8, с.11]. Остання перебуває у центрі уваги багатьох сучасних філософів (П. Адо, Р. Барт, Ж. Бодріяр, Г. Горак, Ж. Дельоз, Н. Корабльова, С. Кримський, М. Култаєва, В. Малахов, І. Степаненко, В. Табачковський, М. Фуко, Н. Хамітов) і психологів (А. Адлер, Б. Братусь, Д. Леонтьєв, А. Маслоу, Ч. Тарт, В. Франкл, Е. Фромм, К. Юнг). Вона актуалізується у контексті пошуків „нової етики" (Г. Йонас, М. Конш, Е. Левінас, Г. Марсель, Р. Мізраї, П. Рікер, К. Росе), у зв'язку з осмисленням викликів сучасної цивілізації і можливих відповідей на них (Г. Арендт, К. Апель, Б. Вандельфельс, О. Данильян, А. Єрмоленко, Н. Еліас, М. Кастельс, І. Карпенко, В. Корженко, В. Лозовой, К. Лоренц, Е. Макінтайр, М. Оже, Ю. Павленко, В. Пазенок, М. Попович, Е. Тоффлер, М. Требін).

Проблема визначення психологічного змісту компетентності в життєвому циклі особистості до цього часу залишається однією з актуальних проблем психологічної науки. Вона виступила об'єктом досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних вчених (П. Горностай, В. Зарицька, І. Єрмаков, С. Максименко, Д. Равен, М. Рибаков, Л. Сохань, І. Тараненко, Т .Титаренко, В. Ямницький та ін.).

Розглянемо провідні наукові підходи до визначення категорії компетентності. Для з'ясування етимологічного змісту поняття насамперед звернемося до словникових джерел.

У „Словнику української мови" „компетентний" характеризується як: 1) той, хто має достатні знання в певній галузі, з чим-небудь добре обізнаний, тямущий; що ґрунтується на знанні, кваліфікації; 2) той, хто має певні повноваження, повноправний, повновладний [5, с. 250].

Більш сучасна формула розуміння поняття „компетентність" міститься в англомовних словниках. У перекладі з англійської „competence" означає (за двомовним англо-українським словником):

здатність, уміння, правомочність [5,с.141]. Тлумачний словник англійської мови трактує поняття „competence", яке походить від латинського „competere" та має значення „збігатися", „погоджувати", „бути здатним", як: відповідність, достатність, уміння виконання певної роботи, завдання, обов'язку; розумові здібності або загальні вміння і навички [5, с.142].

Підхід до розуміння компетентності як здатності діяти, відповідності певним стандартам, вміння виявляти окремі навички, демонструвати спеціальний рівень знання – засвідчують Словник сучасної англійської мови Лонгмен (Харлоу, 1995; Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow: Longman Dictionaries, 1995. – 1668.: ill., p. 270), а також посібник М.П. Садкера, Д. Садкера „Вчителі, школа та суспільство" (Sadker M. P., Sadker D.M. Teachers, School and society. – New-York: McGrow-Hill Ink., 1997. – 633.: ill., p. 613) та ін. джерела.

Англомовні словники дещо рельєфніше й адекватніше розкривають сучасний зміст поняття „компетентність", де на перший план виходить категорія „здатність до дії" як уміння використовувати знання у практичній діяльності; як певні стратегії для реалізації творчого потенціалу особистості [5, с.142].

У науковій літературі до поняття компетентності включають, крім загальної сукупності знань, ще й знання можливих наслідків конкретного способу впливу, рівень, уміння, і досвід практичного використання знань. Спільним, що характеризує позицію різних джерел, є те, що знання людини виступають потенціалом, яким вона володіє, але привести його в дію зможуть додаткові фактори. Отже, компетентність – це не тільки наявність знань і досвіду, але й уміння їх використовувати під час здійснення своїх життєвих функцій. [5].

Як зазначає В. Зарицька, до визначення поняття „життєва компетентність" зверталися як психологи, так і педагоги (Г. Балл, О. Бодальов, Є. Варбан, Ж. Делор, І. Єрмаков, Л. Орбан-Лембрик, Б. Рей, Л. Сохань, І. Тараненко, Т. Титаренко, В. Циба, М. Холодна та ін.). Вони пояснюють це поняття як складне утворення, що вбирає в себе знання, уміння, навички, життєвий досвід та життєві досягнення. І. Тараненко розглядає життєву компетентність як „мобільність і здатність до переміщень", Г. Халаш трактує як реальну „здатність до застосування знань", Ж. Делор - як „фундаментальні опори", Б. Рей – як „ключові уміння" та ін. Разом з тим, усі вони сходяться в думці про те, що життєва компетентність – це здатність особистості

застосовувати знання, уміння і життєвий досвід відповідно до життєвої ситуації [6, с.8].

І. Єрмаков зазначає, що термін „компетентність" найчастіше використовують як синонім понять „поінформованість", „обізнаність", „авторитетність", він конкретизується щодо різних галузей. У перекладі з латинської слово competens означає „підходящий", „відповідний", „узгоджений" [5, с.207].

Вчений говорить про формування життєвих стратегій, максимально адекватних до нової соціальної ситуації. Це зумовлює необхідність розробки системи розвитку життєвої компетентності. Життєва компетентність, на думку автора, це знання, вміння, життєвий досвід особистості, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального проекту. Вона передбачає свідоме ставлення до виконання різних життєвих і соціальних ролей [5, с. 18-19, 44-47].

Натомість Л .Сохань вважає, що життєва компетентність є складним системним поняттям, яке не зводиться ні до знань, ні до навичок, ні до якостей. Вона вбачає у цьому утворенні, передусім, здатність особистості вирішувати проблеми в усіх сферах життєдіяльності, виконувати життєві і соціальні ролі, що грунтуються на життєтворчих знаннях, уміннях і навичках, життєвих досягненнях. У структурі життєвої компетентності Л. Сохань вокремлює такі блоки життєвих здатностей: життєтворчі знання, уміння і навички (теоретичні, практичні, про світ та себе, норми поведінки); життєтворчі здатності (аналітичні, прогностичні, поведінкові); життєвий досвід (власний та інших); життєві досягнення (особисте щастя, соціальний статус, самореалізація) [5, с. 266].

При цьому серцевину життєвої компетентності складає здатність особистості розробляти своє життя як проект, визначати цільові та смисложиттєві параметри.

В іншому разі це призводить до життєвої некомпетентності, природу якої глибоко розкрила Т. Титаренко.

На думку П. Горностая, компетентність – це здатність особистості опанувати свої психологічні ролі, стати повноправним суб'єктом цих ролей, вводити рольову поведінку у процес власної життєдіяльності та життєтворчості, що дає змогу розв'язувати різні життєві потреби. Компетентна людина здатна:

- приймати рішення відносно себе та прагнути до розуміння власних почуттів і вимог;

- блокувати неприємні почуття та власну невпевненість;
- знати, як досягати мети найефективнішим чином;
- правильно розуміти бажання, очікування і вимоги інших людей, враховуючи їхні права;
- розуміти, як з урахуванням окремих обставин і часу поводитися, беручи до уваги інтереси інших людей, власні вимоги;
- усвідомлювати, що компетентність не має нічого спільного з агресивністю і передбачає повагу прав і обов'язків інших [1, с. 44].

Розвиваючи поняття життєвої компетентності, В. Циба наголошує, що її зміст визначає осмислення свого призначення, своєї долі, життєвих цілей, смислу життя і організація життєвого шляху визначає зміст життєвої компетентності.

Компетентність розкриває міру включеності в активну дію, здатність ефективно розв'язувати проблемну ситуацію життя, мобілізувати при цьому знання, досвід, цінності, уміння.

Як вважає Д. Равен, основними складовими компетентності є:

1. Внутрішньо вмотивовані характеристики, пов'язані з системою особистісних цінностей. До них відносяться такі якості людини, як ініціативність, лідерство, безпосередній інтерес до механізмів роботи організації і суспільства загалом, а також до роздумів про їх можливий вплив на неї саму. Всі ці якості залежать від наявності конкретних спеціальних знань – на противагу застарілому загальному, неспеціальному знанню, яке пропонується більшістю освітніх програм сьогодні.

2. Уявлення й очікування, пов'язані з механізмами функціонування суспільства та роллю людини у суспільстві. Тут важливі уявлення людей про самих себе і про ту роль, яку вони самі відіграють у діяльності організації. (Образ себе та світу, суспільства) [5, с.140].

Життєва компетентність є цілісним утворенням, системною властивістю усієї особистості, що характеризує її здатність зберігати та оптимально відтворювати, розвивати себе, своє життя, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, вирішувати складні життєві проблеми. Будь-яка диференціація, поділ життєвої компетентності на складові є досить умовною, вимушеною. Однак, можливо виокремити ряд компетенцій, тобто складових життєвої компетентності, які являють собою систему здатностей, що забезпечують особистості можливість оптимально здійснювати свою життєдіяльність в усіх її

формах (пізнанні, діяльності, спілкуванні, відносинах) та сферах – (економічній, соціальній, політичній, культурній та побутовій).

На думку психологів (О. Бодальов, О. Деркач, Ю. Кулюткін, Л. Орбан-Лембрик, М. Рибніков, О. Степанова, Г. Сухобська, Г. Білицька, Є. Варбан, Н. Глуханюк, Л. Сохань, Н. Шевченко, В. Ямницький та ін.), життєва компетентність інтегрує в собі різні види компетентностей, які розкривають загальні здатності людини у тих чи інших сферах життєдіяльності.

Так, згідно поглядів М. Рибакова, поняття компетентності інтегрує когнітивний, мотиваційний, етичний, соціальний і поведінковий компоненти. Бути компетентним – значить уміти мобілізувати у даній ситуації набуті знання і досвід [4, с.21].

М. Холодна розглядає поняття компетентності у взаємозв'язку з процесами мислення та інтелекту. На думку дослідниці, компетентність – це особливий тип організації знань, який забезпечує можливість прийняття ефективних рішень в певній предметній галузі діяльності. Дослідження психологічної природи компетентності дозволили М. Холодній виділити ознаки типу організації знань, які відрізняють компетентну людину:

- різноманітність (багато різних знань про різне);
- артикулювання (елементи знання чітко виділені, при цьому всі вони знаходяться в певних взаємозв'язках між собою);
- гнучкість (як зміст окремих елементів знання, так і зв'язку між ними, можуть швидко змінюватися під впливом тих чи інших об'єктивних факторів, у тому числі і тоді, коли знання перетворюється в незнання);
- швидкість актуалізації в даний момент в потрібній ситуації (оперативність і легкодоступність знання);
- можливість застосування в широкому спектрі ситуацій (в тому числі здатність до перенесення знання в нову ситуацію);
- виділення ключових елементів (в різноманітності знань щодо конкретної предметної області окремі факти, положення, визначення визнаються найважливішими, визначальними для її розуміння);
- категоріальний характер (визначальна роль того типу знання, яке представлене у вигляді загальних принципів, спільних підходів, загальних ідей);
- володіння не тільки декларативним знанням (знанням про те, що), але й процедурним знанням (знанням про те, як);

- наявність знання про власне знання.

Остання з ознак компетентного типу організації знань, що відноситься до метакогнітивних процесів (ті, які забезпечують управління власною інтелектуальною діяльністю), є результатом рефлексивного самоконтролю [7, с. 64].

І. Єрмаков визначив два основних блоки компетенцій, які утворюють життєву компетентність особистості – базові (особистісно-центровані) та похідні (суспільно-центровані) компетенції. Цей поділ також є досить умовним. Автор виходить з того, що у структурі життєвої компетентності можна виокремити базові елементи (наприклад, фізичні, когнітивні та моральні якості особистості), які, відповідно до сфери життєдіяльності, дозволяють утворювати похідні компетенції – трудову, технологічну, політико-правову. Звичайно, для цього до елементів базових компетенцій додаються досвід, знання, життєві цінності та духовні і матеріальні результати смисложиттєвих виборів [5, с. 503-504].

Базові (особистісно-центровані) компетенції – це сукупність компетенцій, здатностей, які є необхідною передумовою нормального розвитку та функціонування особистості, її успішності у різних сферах життєдіяльності. До складу базових компетенцій автор відносить фізичну, когнітивну, емоційно-вольову та духовну компетенції і пов'язані з ними здатності.

Похідні (суспільно-центровані) компетенції – це сукупність компетенцій та здатностей, які розвиваються на основі базових і визначають успішність життєдіяльності особистості у конкретних її сферах (наприклад, економічній, соціальній, сімейно-побутовій, політичній, культурній тощо).

Системну взаємодію компетентностей у процесі розвитку і саморозвитку особистості репрезентує російський психолог О. Лебєдєв.

Ключовим поняттям у цій взаємодії він вважає рівень освіченості – якість особистості, що характеризується здатністю розв'язувати завдання пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, комунікативної і перетворювальної діяльності. Спираючись на освоєний соціальний досвід, О. Лебєдєв виділяє чотири основні рівні освіченості, які можна досягти у процесі здобуття середньої освіти, а саме: грамотність, функціональну грамотність, інформованість, компетентність.

Грамотність характеризується здатністю використовувати основні способи пізнавальної діяльності, якими є читання, письмо

і рахунок. Функціональна грамотність - це здатність розв'язувати елементарні життєві завдання у різних сферах на основі прикладних знань. Рівень інформованості характеризується засвоєнням певного обсягу знань і здатністю репродукувати їх.

О. Лебєдєв розглядає компетентність як рівень освіченості, який характеризується здатністю розв'язувати завдання в різних сферах життєдіяльності на базі теоретичних знань. Це, передусім, методологічна, загальнокультурна, допрофесійна компетентність [5, с.49-50].

Відзначимо у цьому контексті також підхід В. Зарицької, яка поняття і зміст життєвої компетентності розглядає як найсуттєвішу детермінанту самореалізації особистості. При цьому авторка розглядає життєву компетентність як сукупність компетенцій. Ключовими з них вважаються такі, які в сукупності дають особистості змогу свідомо і раціонально будувати своє життя та досягати успіхів, тобто забезпечують успішну самореалізацію особистості. Виділені ключові компетенції об'єднано дослідницею у 6 груп: 1) компетенції у пізнавальній сфері; 2) у мотиваційній сфері; 3) у емоційно-вольовій сфері; 4) у сфері спілкування і поведінки; 5) пов'язані зі ставленням до самого себе; 6) компетенції профільного спрямування.

Згідно В. Зарицька, вважає, що соціально виправданий життєвий шлях особистість обирає в міру сформованості в неї життєвої компетентності та здатності використати її для самореалізації [6,с.8].

Іншими словами, життєва компетентність особистості не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. Вона органічно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки, спрямованих на умови конкретної діяльності. Це специфічна здатність, яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних ситуаціях життя. Вищі рівні компетентності передбачають ініціативу, організаторські здібності, здатність оцінювати наслідки своїх дій. Однак природа компетентності дозволяє отримати оптимальні результати у розв'язанні проблем можливі лише за умови глибокої особистої зацікавленості людини. Розвиток компетентності зводиться до того, що людина стає спроможною моделювати й оцінювати наслідки своїх дій завчасно і на тривалу перспективу. Це дає можливість їй здійснити перехід від зовнішньої оцінки до визначення „внутрішніх стандартів" оцінки себе, своїх планів, життєвих ситуацій та інших людей [5, с.140].

Механізмом розвитку життєвої компетентності І .Єрмаков вважає самоактуалізацію. На його думку, основою життєвої компетентності є ціннісна система особистості, що формується у процесі самоактуалізації [5, с.186]. Іншою важливою умовою формування життєвої компетентності автор вважає інтегрованість та конструктивність стилю життя: процес самоактуалізації, сприяючи формуванню конструктивного стилю життя, дозволяє реалізовувати більше життєвих цілей з меншими витратами часу та енергії, зберігаючи як внутрішню рівновагу, так і відносну відповідність вимогам соціального середовища. Тому конструктивність стилю життя є ознакою життєвої компетентності особистості [5,с.198].

На думку О. Кононко, компетентність передбачає відповідний віковим можливостям та індивідуальній історії життя дитини рівень розвитку особистісних механізмів, зокрема таких, як наслідування, ідентифікація, імітація, емпатія, рефлексія, образ „Я", совість.

Компетентність тісно пов'язана з близьким до неї поняттям „зрілість" як сукупним станом високого розвитку фізіологічних, інтелектуальних, вольових, емоційних, моральних, соціальних параметрів поведінки дитини, що забезпечує їй готовність до повноцінного функціонування у природному, предметному і людському довкіллі, а також обізнаність у сфері „Я" [2, с.3-4], [5, с.159].

Одну з найпослідовніших спроб концептуалізації цієї наукової категорії здійснено М. Степаненко, який вважає, що при розробці міждисциплінарної концепції життєвої компетентності особистості філософія має виконувати загально світоглядну і методологічну функції, здійснюючи координацію наукових досліджень людського життя, інтегруючи і синтезуючи теоретико-методологічні доробки, напрацьовані у теоретичних площинах педагогіки (компетентнісно орієнтована освіта), психології особистості (концепції життєтворчості і мистецтва жити, індивідуального стилю діяльності, „Я-концепції"), соціології життя (концепції життєвих стратегій і життєвих стилів, феноменологічний аналіз стратегій життя сучасної людини), визначаючи перспективні напрями подальших досліджень [8, с.16].

Автор зазначає, що життєва компетентність є необхідною індивідуальною підставою багатовимірного процесу життєвого самовизначення і самоздійснення людини, це інтегративна якісна характеристика особистісного мистецтва жити, що має константні параметри, зумовлені екзистенційними потребами людини. У цих константних параметрах дослідник пропонує розрізняти дві

групи. По-перше, низку вимог щодо організації і проживання індивідуального життя (вимога зберігати і відтворювати тотожність із родом, традицією, природою, предками; переконаність у необхідності жити у згоді, гармонії з самим собою, що є невід'ємним засобом збереження тотожності зі світовим цілим; необхідність розрізняти добро і зло, справжнє і несправжнє у своєму існуванні, вибирати між духовним і плотським; необхідність обирати протягом усього життя між наявними у соціумі можливостями самоздійснення). По-друге, низку засобів, що забезпечують реалізацію цих вимог (самопізнання і самозаглиблення, дослідження власної душі; рефлексія у питаннях про сенсу життя та засобів подолання його швидкоплинності; вміння розрізняти „справжні" і „несправжні" страждання та їх долати; усвідомлення цілісності та єдності „Я", його тілесних і духовних вимірів, багатоманіття можливих проявів людського в особистісному самоутвердженні і самоздійсненні; сприйняття особистісної визначеності й оригінальності як цінності, що досягається через продуктивне, творче діяння; здатність співвіднесення індивідуального життя та його ідеалу; усвідомлення, що не соціальний статус, а особистісні якості – власна воля, наполегливість, готовність самостійно приймати рішення і діяти – роблять людину соціальним дієвцем) [8, с.9].

М. Степаненко запропонував теоретичну модель, яка припускає виокремлення таких основних вимірів життєвої компетентності як: метаантропологічний (фіксує здатність особистості до індивідуального відтворення основних атрибутів людського життя у процесі самого життя, до продуктивного вирішення життєвих завдань, що визначаються специфікою людського способу буття у світі), індивідуально-особистісний (фіксує спроможність людини бути особистістю і жити як особистість, тобто бути здатною до самовизначення і самоздійснення, відшукання і реалізації свого покликання і призначення, до здійснення вчинку на особисту відповідальність), ситуативний (фіксує здатність особистості адекватно реагувати на обставини життя і знаходити адекватні рішення у конкретних життєвих ситуаціях) і соціальний (фіксує здатність особистості до продуктивного вирішення життєвих завдань, що визначаються специфікою соціального способу буття людини як у цілому, так і в його історичній і соціокультурній конкретності).

На думку вченого, невід'ємною, системоутворювальною складовою життєвої компетентності особистості є відповідальність

– екзистенційна (відповідальність за свою долю), особистісна (відповідальність за свої вчинки і дії), соціальна (відповідальність за їх соціальні наслідки) [8, с.11].

Згідно пропонованої моделі, аналіз метаантропологічного виміру актуалізує у змісті життєвої компетентності особистості такі складові як: духовність, критичне мислення, екзистенційна відповідальність. Індивідуальний вимір актуалізує у змісті життєвої компетентності особистості такі універсальні параметри: здатність до самовизначення, самоздійснення, самокорекції із дотриманням певних законів суспільного співбуття, врахуванням перспективи я-інший-третій (кожний), що передбачає здатність до самопізнання, саморефлексії, усвідомлення ціннісно-смислових орієнтирів власного життя, усвідомлення відповідальності – екзистенційної, особистісної і соціальної – за власне життєвизначення і життєздійснення. Ситуативний вимір життєвої компетентності актуалізує в його змісті пізнавально-когнітивну, ціннісно-смислову і діяльнісну складові. До універсальних соціальних параметрів віднесені: загальні чесноти - чесність, справедливість і сміливість; значення і смисли, вироблені спільнотою і традицією, „значущі інші", почуття любові, доброзичливості, солідарності; орієнтація на усвідомлення власного призначення та знаходження справи, у якій воно може бути реалізоване (В. Франкл), що потребує наявності в особистості таких соціально значущих якостей як:цілеспрямованість, вольова наполегливість, відповідальність; інноваційне ставлення особистості до себе і світу, що вимагає здатності до професійної і соціальної мобільності, неперервної освіти, професійного і духовного самовдосконалення і, зрештою, забезпечується такими здатностями, як творче сприйняття минулого досвіду і майбутніх можливостей і трансгресивністю – готовністю подолати встановлені межі, усталені норми та правила [8, с.13].

Підсумуємо результати аналізу. У сучасних наукових дослідженнях категорія життєвої компетентності є предметом аналізу педагогічного, соціально-психологічного, соціологічного та філософського підходів. Вона розглядається як: особистісна якість; сукупність відповідних компетенцій; певний набутий рівень розвитку знань, умінь та навичок.

Більшість авторів під компетентністю розуміють загальну здатність і готовність особистості до дії, що ґрунтується на знаннях і досвіді, набутих завдяки навчанню і вихованню, зорієнтованих

на становлення особистості як суб'єкта життя і культури, активну інтеграцію в суспільство, засвоєння багатогранної рольової палітри.

Компетентність включає уміння: розв'язувати найрізноманітніші життєві проблеми; отримувати й аналізувати інформацію; критично аналізувати її, приймати рішення; оцінювати соціальні наслідки дій; працювати в групі; розробляти й виконувати контракти; включатись у проекти, організовувати свою роботу, використовувати нові інформаційні технології, проявляти стійкість перед труднощами, знаходити нові рішення. Поняття компетентності інтегрує в собі такі складові: когнітивну, мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову тощо.

Життєву компетентність вчені розглядають як детермінанту саморозвитку, самореалізації, самоактуалізації, життєтворчості. Вона передбачає відповідний віковим можливостям та індивідуальній історії життя рівень розвитку особистісних механізмів, зокрема таких як: наслідування, ідентифікація, імітація, емпатія, рефлексія, образ „Я", совість.

Компетентність тісно пов'язана з поняттями „зрілість", „готовність" до виявлення соціальної активності, „індивідуальний стиль життєдіяльності", системою ціннісних орієнтацій особистості. Системоуворювальною складовою життєвої компетентності називають відповідальність особистості за свою долю, за свої вчинки і дії, за їх соціальні наслідки. Особистісні риси компетентної людини є близькими до рис самоактуалізованої особистості.

Механізмом розвитку життєвої компетентності вчені вважають самоактуалізацію. Процес формування життєвої компетентності залежить від освітньо-культурної ситуації, в якій живе і розвивається особистість. З іншого боку, наявний рівень життєвої компетентності особистості визначає вибір нею життєвого шляху.

Отже, життєва компетентність є цілісним утворенням, яке становить складну системну властивість усієї особистості, що характеризує її здатність зберігати та оптимально відтворювати, розвивати себе, своє життя, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, вирішувати складні життєві завдання та проблеми; здатність особистості вирішувати проблеми в усіх сферах життєдіяльності, виконувати життєві і соціальні ролі, які ґрунтуються на життєтворчих знаннях, уміннях і навичках, життєвих досягненнях.

Водночас констатуємо недостатність висвітлення у наукових дослідженнях психологічних аспектів поняття життєвої

компетентності, що викликає потребу подальшої конкретизації її психологічного змісту та визначення психологічних чинників. Зазначимо, що подальша лінія розгортання нашого дослідження буде пов'язана з системним підходом до розуміння життєвої компетентності і розглядом її у межах концепції розвитку життєтворчої активності особистості В. Ямницького [9].

References:

1. Горностай П. Життєва компетентність в умовах обмеженості життєвого світу / Павло Горностай // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. – К. : Контекст. – С 44–47.
2. Демчук О. О. Компетентність психолога як складова загальної психологічної культури / О. О. Демчук // Наук. вісн.: зб.наук. пр., (Одеса, груд. 1997 р.) / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2007. – № 1–2. – С. 236–240.
3. Єрмаков І. Феномен компетентісно спрямованої освіти / І. Єрмаков, І. Погоріла // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2005. – № 9–10 – С. 2 ; http://pld.org.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=213.
4. Єрмаков І. Проектний підхід у школі життєвої компетентності / Іван Єрмаков // Підруч. для дир. – 2005. – № 9–10. – С. 32–49.
5. Життєва компетентність особистості: від теорій до практики : наук.- метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 640 с.
6. Життєва компетентність особистості: від теорій до практики: наук.- метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 640 с.
7. Серый А. Становление компетентности практического психолога / А. Серый // Высш. образование в России. – 2005. – № 5. – С. 63–66.
8. Степаненко М. Д. Життєва компетентність особистості:концептуальні засади та соціальні виміри : дис. … канд. філос... наук : 19.00.03 / Михайло Дмитрович Степаненко, Харків, 2006.
9. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент : монографія / Вадим Маркович Ямницький. – О. : ПНЦ АПН України ; СВД Черкасов М.П., 2006 – 362 с.

Transliteration of References:

1. Hornostai P. Zhyttieva kompetentnist v umovakh obmezhenosti zhyttievoho svitu / Pavlo Hornostai // Kroky do kompetentnosti ta intehratsii v suspilstvo : nauk.-metod. zb. – K. : Kontekst. – S 44–47.
2. Demchuk O. O. Kompetentnist psykholoha yak skladova zahalnoi psykholohichnoi kultury / O. O. Demchuk // Nauk. visn.: zb.nauk. pr., (Odesa, hrud. 1997 r.) / Pivdennoukr. derzh. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho. – O., 2007. – № 1–2. – S. 236–240.

3. Iermakov I. Fenomen kompetentisno spriamovanoi osvity / I. Yermakov, I. Pohorila // Vidkrytyi urok: rozrobky, tekhnolohii, dosvid. – 2005. – № 9–10 – S. 2 ; http://pld.org.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=213.
4. Iermakov I. Proektnyi pidkhid u shkoli zhyttievoi kompetentnosti / Ivan Yermakov // Pidruch. dlia dyr. – 2005. – № 9–10. – S. 32–49.
5. Zhyttieva kompetentnist osobystosti: vid teorii do praktyky : nauk.- metod. posib. / za red. I. H. Yermakova – Zaporizhzhia : Tsentrion, 2005. – 640 s.
6. Zhyttieva kompetentnist osobystosti: vid teorii do praktyky: nauk.- metod. posib. / za red. I. H. Yermakova – Zaporizhzhia : Tsentrion, 2005. – 640 s.
7. Seruy A. Stanovlenye kompetentnosty praktycheskoho psykholoha / A. Seruy // Vussh. obrazovanye v Rossyy. – 2005. – № 5. – S. 63–66.
8. Stepanenko M. D. Zhyttieva kompetentnist osobystosti:kontseptualni zasady ta sotsialni vymiry : dys. … kand. filos... nauk : 19.00.03 / Mykhailo Dmytrovych Stepanenko, Kharkiv, 2006.
9. Iamnytskyi V. M. Rozvytok zhyttietvorchoi aktyvnosti osobystosti: teoriia ta eksperyment : monohrafiia / Vadym Markovych Yamnytskyi. – O. : PNTs APN Ukrainy ; SVD Cherkasov M.P., 2006 – 362 s.

The Author

Demchuk Olena,
Candidate of Psychological Sciences, Docent,
Department of General Psychology
and Psych Diagnostics,
Rivne State Humanitarian University,
Rivne, Ukraine
E-mail: demchuk15@ukr.net

Abstracts

DEMCZUK OŁENA. **Wyjaśnienie pojęcia umiejętności życiowych osobowości i jego determinanty.** *Przedstawiono analizę wiodących paradygmatów badawczych oraz podejść psychologicznych i pedagogicznych do wyjaśnienia istoty pojęcia „życiowych umiejętności osobowości", przeprowadzono systematyczne badanie zjawiska kompetencji życiowych, określono i opisano strukturę, wewnętrzne i zewnętrzne determinanty psychologiczne.*

Słowa kluczowe: *umiejętności życiowe osobowości, klasyfikacja, determinanty psychologiczne.*

ДЕМЧУК ОЛЕНА. **Кларифікація поняття життєвої компетентності особистості та його детермінанти.** *Представлено аналіз провідних дослідницьких парадигм та психолого-педагогічних підходів до кларифікації сутності поняття «життєва компетентність особистості», здійснено системне вивчення феномена життєвої компетентності, визначено й описано його структуру, внутрішні та зовнішні психологічні детермінанти.*
Ключові слова: *життєва компетентність особистості, класифікація, психологічні детермінанти.*

ДЕМЧУК ЕЛЕНА. **Кларификация понятия жизненной компетентности личности и его детерминанты.** *Представлен анализ ведущих исследовательских парадигм и психолого-педагогических подходов к кларификации сущности понятия «жизненная компетентность личности», осуществлено системное изучение феномена жизненной компетентности, определены и описаны его структура, внутренние и внешние психологические детерминанты.*
Ключевые слова: *жизненная компетентность личности, классификация, психологические детерминанты.*

DEMCHUK OLENA. **Clarification of the concept of vital competence of a person and its determinants.** *The analysis of leading research paradigms and psychological and pedagogical approaches to clarification of the essence of the concept of "personality life competence", presented in the work the systemic studying of life competence phenomenon was done, its structure, inner and outer psychological reasons were defined and described in the work.*
Keywords: *person's life competence, classification, psychological determinants.*

3.

PERSPECTIVES OF THE TRAINING METHOD IN PSYCHOLOGY AND SOCIAL WORK

PERSPEKTYWY METODY TRENINGY W PSYCHOLOGII I PRACY SPOŁECZNEJ

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.05

Liudmyla MOVA

Using dance movement therapy tools for future choreographers training

The latest reforming in the life of society paves the way for certain transformations in economics, science, culture, and that in turn requires people to be more active, mature in their thinking and able to clearly see the state of the surrounding space. Scientific direction changes are happening at a time of global integration into the world's educational space and a substantial modernization of the education system. Scientific direction changes are happening at a time of global integration into the world's educational space and a substantial modernization of the education system.

Scientific direction changes are happening at a time of global integration into the world's educational space and a substantial modernization of the education system. Improvements of existing, and developing new effective means and methods of rehabilitation and preventive treatments that help to harmonize a person's state and raise its spare capacities are particularly topical today.

In a modern world, the interest in art therapy as a whole, and dance movement therapy as it's part, is constantly rising. Dance movement is fast growing in the world, as well as in our country.

 © Liudmyla MOVA, 2019

In a modern world, the interest in art therapy as a whole, and dance movement therapy as it's part, is constantly rising. Dance movement is fast growing in the world, as well as in our country.

At the time of the education sector's development, the informational paradigm, aimed primarily at the amount of knowledge received, is being replaced by a reflective and creative paradigm, the need to organize the learning process so that it enables students to master the skills of critical thinking, ability to put their knowledge into practice, and to creatively fulfill themselves.

Scientists are increasingly turning to study the laws of self-organization of complex systems and events that emerge due to the combined effect of several or many factors, and each of them, taken separately, does not lead to these occurrences.

Self-organization is defined as the formation of well-ordered structures from chaos. Synergy, a relatively new and unifying science, which emphasizes the evolution of open non-equilibrium systems in order to appear out of chaos, should be an adequate tool for self-organization events with its interdisciplinary arsenal of methods and algorithms.for a conscious analysis of the dynamic processes of modern society, especially in the educational process and in modern art.

Choreographic art specifics analysis shows that expressive movements, actions, and gestures are all important means of communication and characteristics of a person's emotional state.

When we use different types of art for self-development, for creative potential growth, in psychotherapeutic processes, we do not bother with aesthetics and technique. For example, when we look at the dance and the possibilities of dancing improvisation, we focus on the idea of improvisation being a kind of game / process. In this case, we use dance (movement) for self-expression, self-acceptance, self-realization, awareness, development of introspection and creative worldview. And the highest value here lies in the process of movement-dance itself, although the result is always interesting and important.

Today, classes like "Dance in the system of recreational activity", "Improvisation basics" or "Contact improvisation and partnership" are more and more often included in the training of future choreographers. Dance movement therapy is seen as a unique opportunity to explore personality, one's subconscious processes; mobilize internal self-regulatory mechanisms; to identify one's unique and unique potential in

one hand, and to receive systematic knowledge for practical professional activities on the other.

We think that dance movement therapy potential is used today in the academic institutions of our country for future choreographer training as well as future psychologists, sociologists, managers, cultural experts, teachers, and rehabilitation therapists.

Starting with the development of one's bodily awareness, dance movement therapy then introduces students to social interaction strategies, boost their communicative competences in the safest way possible and nourishes creativity. It allows realizing one's own unique style of interaction with other people, which is very important for effective professional activity and everyday life. Dance movement therapy also allows assessing the level of students' realization of affiliation with their profession and deepening knowledge of the requirements for professional choreographer's personality.

As early as in the spring of 1911, Maximilian Voloshin was emphasizing a new living environment of a person in a modern city, intense emotional stress, constant mental tension, and acuteness of sensuality that have damaged our spirit and found a vent in self- incident epidemics, erotics, frustration, powerless revolution spasms, and blank moral criteria ... In a modern city, a cultured person finds living conditions that humanity has never had before: on the one hand- excessive conveniences and comfort, excessive food consumption; on the other hand, the absolute absence of contact with the land, fresh air, physical work. A great amount of stimulating and intoxicating pleasures and absolute lack of physical satisfaction [1].

Therefore, in our opinion today, it is especially important for a modern person to have the opportunity to use their opportunities, based on positive emotional experiences associated with the process of creativity.

Today, choreographic art is viewed through the prism of philosophy, pedagogy, psychology, history, cultural science, art studies and some other sciences. Its functional versatility is a means of forming a harmonious personality. This is confirmed by the studies at the level of scientific research, the background of which formed the conceptual foundations of the choreography integration in different activities.

An important component of the choreographer's creative potential is the ability to reflect. In different performers, this process takes place permanently, reaching a different level of depth, depending on individual and personality characteristics, personal maturity, emotional

experience, general musicality [11]. The choreographic activity involves the ability to experience musical content, musical movement, changes in muscle tone all this is impossible without thinking combined with the component of reflection. In our opinion, it is through movement and dance that students have the opportunity to get acquainted with their feelings and deep layers of self-consciousness, going beyond their comfort zone limits, developing awareness of their bodily interactions, qualitative and spatial characteristics of movements, working with improvisation techniques.

According to E.R. Novikova, choreographic activity is endowed with features of reflection, which creates preconditions for self-change, self-creation, the fulfillment of one's natural and personal potential [7]. In this case, the reflexive activity of choreographers as an essential condition of awareness and fixing the results obtained is obligatory. The activity of the subject, who perceives, is recognized as a major form-building factor. It is obvious that choreographic activity predetermines important changes in the person's psychological and spiritual qualities, resulting in accelerated development of its reflective thinking and reflective consciousness of the individual. The choreographic activity cannot be effectively carried out without reflection of its forms and techniques. Reflexive processes can be performed spontaneously, without the excessive concentration of attention, but without them, the specific activity can be transformed into mechanical motion [8]. According to O. Kulchytska, O. Tarantzeva, the cognitive process takes place in two plans: at the level of successive-simultaneous construction of the musical image and analytical-synthetic operations during the choreographic projection. At this level, the process of destroying stereotypes and an adequate cultural understanding of the choreographic task takes place. The mechanism of meaningful ideas formation requires the artist to focus on the features of the genre. The reflexive process of the artist is organized through successive operations, which form stages of the choreographic work's holistic image forming [3-5]. Reflective comprehension of choreography implies that the artist must engage a certain mechanism that affects feelings, associations, images. Choreographer, understanding his inner world, reflecting on feelings, experiences, perceives the deep meaning of motion, music, and dance; his vision and understanding of the wholeness of his past experience[9; 10]. The perception of the choreographic image is the result of reflective thinking, which includes musical experience, creative imagination and "I-image" projection in this choreographic work. A characteristic feature of the choreographer's work is the use of various

creative images, living in these images and evaluation of oneself and others in the proposed circumstances. Image thinking is a complex mental process, which includes results of direct sensory perception of the real world and its reflection through moving images. Ability to create images, various in character, temperament, worldview, is a distinctive feature of the reflexive choreographer [6]. Image thinking shapes generalized dynamic representations of the surrounding world and reflects the performer's emotional attitude towards real and imaginary life conflicts, their ethical and aesthetic evaluation.

Knowledge about the human body and its movements is important for every person. It helps to realize emotional states that reflect particular moves and body reactions, as well as understand the space connections, both internal and external.

The body is not just a tool of expression, but also a tool of perception. Data flows are always two-directional.

Rudolf Laban believed that the body moves in space. As he defined it, movement- is a change, and space should be seen as a place, where changes happen [12].

Today, contemporary dance is one of the most important translators, and, simultaneously, generators of the latest cultural meanings and senses. Being a specific bodily practice, for many people, it becomes a way of the cultural spiritualization of the body. It helps discover a balanced combination of physicality and consciousness in motion.

That is why working with psychology students requires learning:

- techniques of relaxation and body awareness focused on the development of a fine sense of one's inner signals, movement impulses, feeling of the partner, time-space as elements that produce interaction;
- LMA and BF;
- basics of empiric anatomy and biomechanics;
- improvisation techniques, based on Fractal, Chaos, and Flow theories as part of postmodern philosophy, concepts of experimentation, chance operations method, and composition as John Cage's framework, Game theory, creative self-expression, personality development theory and MAC (metaphorical associative cards);
- elements of multimodal and dance movement therapy.

One of the most important topics in the work of both the psychologist and the choreographer is breathing. In addition to the resource condition

of the body and the increased endurance of the dancer, the usual connected (natural) breathing, using physiological mechanisms, allows the person to feel the flow of life in their body in general, free themselves from overstrain, revitalize their internal space, activate internal energies, fill it with new meanings, find integrity. Self-regulation mechanisms are activated by breathing, launching the rebuilding process of all body systems. Then balance recovers in all spheres of a person's life: physical, psycho-emotional, social.

Many teachers practicing improvisation are observing the changes taking place at the psychological level during and after classes. Also, in today's teaching context, an increasing number of teachers offer not only body structure research, muscle relaxation and play with balance and gravity, but more and more include work at the psychological level. For example, they work with the metaphors of psychological states to achieve the necessary states of the body (ease, flexibility, spontaneity), use games from social-psychological training to work with group dynamics (warming up, acquaintance, work with resistance, completion), include reflection and feedback.

Thanks to the development of these DMT elements, we can help realize and accept the image of the "physical self", the shadow sides of the personality, increase self-esteem, learn to meet the need for self-expression, free and spontaneous, work with our fears, teach us to build the boundaries of our personal space, communicate, be accepted by other people and determine to belong to the group. Create prerequisites for student's creative self-fulfillment, professional growth, and development.

At the same time, it is not only about creative development and personality fulfillment, but the discovery and emergence of its uniqueness, as it becomes a vibrant, creative individuality.

It is appropriate to consider choreographic art as an effective means of realizing this task, because of imagination, variety and unpredictability play a significant role here, because of every subsequent dance, the search for new vocabulary elements and the creation of new compositional solutions require improvisation, creativity, and presence skills at the moment of performance.

There are, as well, some factors that we think every modern student needs to realize, preferably through motion and dance. These particular factors, according to our sources, activate self-development processes, balance the feeling of freedom and responsibility, and develop creative potential.

- Can one say that the goal and desire are synonyms? Good, if your answer is "yes".
- Can I replace the word "need" which I often see in my life, with "this is possible"? If "yes", this widens my horizon of possibilities.
- Do I allow myself to breathe, feel, and thus understand my body and information that it sends me?
- Do I allow myself to be "bad" when needed, or at least "not very good and obedient" towards important people in my life?
- Do I allow myself to fall short of other people's expectations if it conflicts with my inner state?
- And a moment of my expectations concerning events: can I accept the result, regardless of what it is? To accept it, free from judgments, just letting it be.
- Can I honestly answer the question: things that I do - are my own choice and my desire, or it is something that others expect from me (my relatives)?
- Can I finish situations and let them go, without getting stuck on them, without self-criticizing, just forgive myself, if needed, and move on (of course to a certain moral extent)? Any choice I make is the right choice.
- Do I know how to receive and how to give? Or one of the two is more comfortable for me?
- What is creativity or a moment of creativity? What is a moment of choice?
- Can I say: yes, I did that and it has a certain value. Or do I create like breathe, without appreciating what I do? Or do I hang up on appraisal and need credit for my work?
- Do I have enough time? Do I give myself time for quality work, without inner fuss?
- The need (the habit) of evaluation that forms, as a rule, from school times, complicates my understanding of self-reliance. The source of strength, my foothold - is it inside of me or in the outside world?
- Can I play by the rules? Be in the structure and accept its nuances? Do I know how to stay free within the offered structure?
- What are my borders, where do I end and others begin? Not to hurt anyone, support them (this correlates with "giving-receiving" theme).
- Do I feel my center and connections within my body? If I do not feel, do not realize, do not understand myself well enough, I can't do it to others.

- Only trusting myself I can trust other people.
- The desire to help and take care of other people is beautiful. But only the ability to accept oneself, and be responsible for oneself is a recipe for successfully built relationships with others and the world.
- Being in any partnering relationships it is worth (hearing yourself, hearing your partner) to show your intentions clearly and intelligibly, and enjoy what I do.

Therefore, it is very important to include elements of dance movement therapy in the process of preparing future choreographers. We propose to use these opportunities to develop awareness, reflection on self-expression, self-development and creative potential development.

References:

1. М. Волошин «Лики творчества», Ленинград, "Наука", 1989, с. 395-399. / (Voloshin "Faces of Creation", Leningrad, 1989, p.395-399).
2. Дмитренко Н. Рефлексивне мислення в контексті теоретичного та емпіричного пізнання психічної реальності// Психологія і суспільство. – 2005. - № 4. – С 93-97. / (Reflexive thinking in the context of theoretical and empirical knowledge of mental reality // Psychology and Society. - 2005. - No. 4. - From 93-97.)
3. Кульчицька О.І. Простір для здійснення творчих задумів// Обдарована дитина. – 2005. – № 7. – С. 2-5. / (Kulchytska O.I. 'Space for realizing creative ideas' // Gifted child. - 2005. - No. 7. - P. 2-5.)
4. Кульчицька О.І. Біографічні і соціально-психологічні фактори розвитку творчої обдарованості// Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень/ В.О. Моляко, О.Л. Музика. – Житомир. – 2006. – С. 269-288. (Kulchytska O.I. Biographical and socio-psychological factors of development of creative talent // Abilities, creativity, giftedness: theory, methodology, results of researches / V.O. Molyako, O.L. Muzyka - Zhytomyr - 2006 - pp. 269-288.)
5. Кульчицька О. Хореографічна обдарованість// Мистецтво та освіта. – 2001. - № 4. – С. 42-46. / (Kulchytska O.I Choreographic Giftedness // Arts and education. - 2001. - No. P. 4 42-46.)
6. Ломов Б.Ф. Проблема общения в психологии. – М. – 1981. – 268с. / (Lomov B.F. 'The problem of communication in psychology'. - M. - 1981 - 268s.)
7. Мукашева Ж. Б. Формирование професионально-значимых педагогических качеств учащихся специализированных коледжем (балетних школ) // Автореферат., Алматы. – 2008. – 27 с. / (Mukasheva Zh. B. 'Formation of professionally significant pedagogical qualities of pupils by specialized colleges (ballet schools)' // Abstract, Almaty. - 2008 - 27 p.)

8. Олексюк В. Творчий потенціал особистості, як змістовий аспект її життєвого шляху// Психологія і суспільство. – 2006. - № 3. – С. 85-89. /(Oleksyuk V. 'The creative potential of the person as an important aspect of her life path' // Psychology and society. - 2006. - No. 3. P. 85-89)
9. Поклад І. М. Оптимізація процесу розвитку хореографічних здібностей молодших школярів/ info@newacropolis.org.ua / (Poklad I.M. Optimization of the development process of choreographic abilities of junior pupils / info@ newacropolis.org.ua).
10. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості. – К. – 1996. – 236с. / (Rybalka V.V. Psychology of creative personality development. - K. - 1996 – 236 s.).
11. Чепелєва Н.В. Діалог як механізм творчості// Обдарована дитина. – 2007. - № 7. – С. 4-10. / (Chepeleva N.V. 'Dialogue as a mechanism of creativity' // Gifted child. - 2007. - No. 7. - P. 4-10.)
12. Gean Newlove and Gohn Dolby. Laban for All. New York. 2007, 255 p.

Transliteration of References:

1. M. Voloshyn «Lyky tvorchestva», Lenynhrad, "Nauka", 1989, s. 395-399. / (Voloshin "Faces of Creation", Leningrad, 1989, p.395-399).
2. Dmytrenko N. Refleksyvne myslennia v konteksti teoretychnoho ta empirychnoho piznannia psykhichnoi realnosti// Psykholohiia i suspilstvo. – 2005. - № 4. – S 93-97. / (Reflexive thinking in the context of theoretical and empirical knowledge of mental reality // Psychology and Society. - 2005. - No. 4. - From 93-97.)
3. Kulchytska O.I. Prostir dlia zdiisnennia tvorchykh zadumiv// Obdarovana dytyna. – 2005. – № 7. – S. 2-5. / (Kulchytska O.I. 'Space for realizing creative ideas // Gifted child. - 2005. - No. 7. - P. 2-5.)
4. Kulchytska O.I. Biohrafichni i sotsialno-psykholohichni faktory rozvytku tvorchoi obdarovanosti// Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen/ V.O. Moliako, O.L. Muzyka. – Zhytomyr. – 2006. – S. 269-288. (Kulchytska O.I. Biographical and socio-psychological factors of development of creative talent // Abilities, creativity, giftedness: theory, methodology, results of researches / V.O. Molyako, O.L. Muzyka - Zhytomyr - 2006 - pp. 269-288.)
5. Kulchytska O. Khoreohrafichna obdarovanist// Mystetstvo ta osvita. – 2001. - № 4. – S. 42-46. / (Kulchytska O.I Choreographic Giftedness // Arts and education. - 2001. - No. P. 4 42-46.)
6. Lomov B.F. Problema obshchenyia v psykholohyy. – M. – 1981. – 268s. / (Lomov B.F. 'The problem of communication in psychology. - M. - 1981 - 268s.)
7. Mukasheva Zh. B. Formyrovanye profesyonalno-znachymukh pedahohycheskykh kachestv uchashchykhsia spetsyalyzyrovannukh koledzhem (baletnykh shkol) // Avtoreferat., Almaty. – 2008. – 27 s. / (Mukasheva Zh. B. 'Formation of professionally significant pedagogical qualities of pupils by specialized colleges (ballet schools) // Abstract, Almaty. - 2008 - 27 p.)

8. Oleksiuk V. Tvorchyi potentsial osobystosti, yak zmistovyi aspekt yii zhyttievoho shliakhu// Psykholohiia i suspilstvo. – 2006. - № 3. – S. 85-89. /(Oleksyuk V. 'The creative potential of the person as an important aspect of her life path // Psychology and society. - 2006. - No. 3. P. 85-89)
9. Poklad I. M. Optymizatsiia protsesu rozvytku khoreohrafichnykh zdibnostei molodshykh shkoliariv/ info@newacropolis.org.ua / (Poklad I.M. Optimization of the development process of choreographic abilities of junior pupils / info@ newacropolis.org.ua).
10. Rybalka V.V. Psykholohiia rozvytku tvorchoi osobystosti. – K. – 1996. – 236s. / (Rybalka V.V. Psychology of creative personality development. - K. - 1996 – 236 s.).
11. Chepelieva N.V. Dialoh yak mekhanizm tvorchosti// Obdarovana dytyna. – 2007. - № 7. – S. 4-10. / (Chepeleva N.V. 'Dialogue as a mechanism of creativity // Gifted child. - 2007. - No. 7. - P. 4-10.)
12. Gean Newlove and Gohn Dolby. Laban for All. New York. 2007, 255 p.

The Author

Mova Liudmyla,
Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor,
Department of Modern Choreography,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Department of Choreography and Dance Sports,
National University of Physical Education of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
E-mail: maluma@ua.fm

Abstracts

MOWA LUDMYŁA. **Stosowanie narzędzi ruchu tanecznego dla przyszłych nauczycieli choreografii.** *W artykule rozważono podstawowe warunki rozwoju zdolności twórczych przyszłych choreografów, przeprowadzono analizę wagi sztuki choreograficznej w twórczym rozwoju osobowości, a także określono metody zwiększenia aktywności twórczej studentów-choreografów. Uzasadniono, że współczesne tańce przyczyniają się do odkrycia i ujawnienia niepowtarzalności i wyjątkowości każdej osoby, kształtowania jaskrawej osobowości twórczej, ponieważ wyobraźnia, różnorodność, nieprzewidywalność odgrywają tu ważną rolę, ponieważ każde kolejne wykonanie tańca, poszukiwanie nowych elementów słownictwa, tworzenie nowych rozwiązań kompozycyjnych wymaga*

improwizacji, kreatywności, umiejętności bycia obecnym w momencie wykonania. Należy zauważyć, że bardzo ważne jest włączenie elementów terapii taneczno-ruchowej do procesu przygotowywania współczesnych przyszłych choreografów. Oferowane są tematy, które pozwalają na uaktywnienie procesów rozwoju osobistego, znalezienie równowagi między poczuciem wolności i odpowiedzialności, a także ujawnienie twórczych możliwości studentów-choreografów.
Słowa kluczowe: *potencjał twórczy, sztuka choreograficzna, terapia taneczno-ruchowa, refleksja w działalności choreograficznej.*

МОВА *ЛЮДМИЛА*. **Використання інструментів танцювального руху для майбутніх викладачів хореографії.** *У статті розглянуто основні умови розвитку творчих здібностей майбутніх хореографів, проаналізовано значення хореографічного мистецтва у творчому розвитку особистості, визначено методи підвищення творчої активності студентів-хореографів. Обґрунтовано, що виявленню і розкриттю неповторності та унікальності кожної людини, становленню яскравої творчої індивідуальності сприяють заняття сучасними танцями, адже саме тут уява, фантазія, різноманітність, непередбачуваність відіграють важливу роль, оскільки кожне наступне виконання танцю, пошуки нових елементів лексики, створення нових композиційних рішень вимагає імпровізації, творчості, навички присутності в моменті виконання. Зазначено, що дуже важливо включати в процес підготовки сучасних майбутніх хореографів елементи танцювально-рухової терапії. Запропоновано теми, що дозволяють активувати процеси особистісного розвитку, знайти баланс між відчуттями свободи і відповідальності, та розкривати творчі можливості студентів-хореографів.*
Ключові слова: *творчий потенціал, хореографічне мистецтво, танцювально-рухова терапія, рефлексія у хореографічній діяльності.*

МОВА *ЛЮДМИЛА*. **Использование инструментов танцевального движения для будущих преподавателей хореографии.** *Рассмотрены условия развития творческих способностей будущих хореографов, проанализировано значение хореографического искусства для творческого развития личности, определены методы повышения творческой активности студентов-хореографов. Обосновано, что раскрытию неповторимости и уникальности каждого человека, становлению яркой творческой индивидуальности способствуют занятия современным танцем, поскольку именно тут*

воображение, фантазия, многообразие, непредсказуемость играют важную роль, поскольку каждое последующее исполнение танца, поиски новых элементов лексического материала, создание новых композиционных решений требуют импровизационных навыков, навыка присутствия в моменте исполнения. Также, очень важно включать в процесс подготовки современных будущих хореографов элементы танцевально-двигательной терапии. Предложены темы, которые позволяют активировать процессы личностного развития, найти баланс между ощущением свободы и ответственности, и раскрывать творческие возможности студентов-хореографов.
Ключевые слова: *творческий потенциал, хореографическое искусство, танцевально-двигательная терапия, рефлексия в хореографической деятельности.*

MOVA LIUDMYLA. **Using dance movement therapy tools for future choreographers training.** *In the article, we considered the basic conditions for creative abilities development of future choreographers, analyzed the significance of choreographic art in personal creative development, and identified methods to increase creative activity in student-choreographers. Authors have proved that contemporary dance contributes to the discovery and emergence of the uniqueness of each person, the formation of bright creative personality, because of imagination, diversity, and unpredictability play an important role here, as each next dance performance, search for new elements of vocabulary, creation of new compositional solutions require improvisation, creativity, and skills of presence in the moment of performance. It is noted, that it is very important to include elements of dance movement therapy in the process of preparing future choreographers. Authors have offered the themes that allow to activate processes of personal development, find a balance between feelings of freedom and responsibility, and reveal creative possibilities of choreographic students.*
Keywords: *creative potential, choreographic art, dance-movement therapy, reflection in the choreographic activity.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.06

Svitlana TREGUB,
Yuriy BUREGA,
Iryna MASLOVA

Pedagogical technologies of medical students' professional training

Introduction. The work of a modern physician is very complex and hard. It includes many components, that are based directly on the knowledge of professional disciplines and the ability to conduct a professional communication.

In the process of democratic development and reformation of the foundations of Ukrainian society, the role of the medical industry representatives, which is aimed at providing not only a qualified assistance to Ukrainian citizens, but also the prevention of diseases, is growing. Modern Ukrainian doctors carry out the functions aimed at improving, first of all, the quality of medical care and cooperation with patients, colleagues, pharmacists. In this regard, today special attention is paid to improving the efficiency and rising the professional training of future doctors in higher medical educational establishments.

One of the main conditions of the future physician's formation, home scientists consider the development and use of modern pedagogical

 © Svitlana TREGUB, Yuryi BUREGA, Iryna MASLOVA, 2019

technologies. Pedagogical technologies in the modern educational space are considered as an organizational beginning, which launches and directs the creative forces of the bearers of scientific knowledge and pedagogical experience in the necessary direction, they provide the implementation of progressive conceptual approaches to the education in the real educational process [5, c. 93-102].

The purpose of the article is to analyze the modern innovative pedagogical technologies in higher medical education by identifying those that are optimally aimed at forming a professional communicative competence of the medical students.

Results of the research and their discussion. The questions of the pedagogical technologies were studied by such scientists as S.O. Sisoyeva, M.V. Grineva, G. K. Selevko, K.V. Aimedov, O. S. Tretyak, I. M. Dichkivska, M. Moore and others.

For the first time, a thorough and comprehensive analysis of phenomena and concepts "Pedagogical technology" was presented by S.O.Sisoyeva (Sisoyeva S.O., 2002) [5]. According to the scientist's thinking, the conditions for the development of intelligence and creative personality abilities, her preparation to life in the open society, independent interaction with the dynamic world of professional work depends not only on the content of education, but also on the pedagogical technologies, used in the learning process.

Pedagogical technology should satisfy the following requirements: systemic, conceptual and scientific character, structuring, manageability, reproducibility, planned efficiency, algorithmic, optimality of expenses, the possibility of replication and transfer to new conditions. Also, the technological aspects of specialists' training may be presented at the level of organization of an educational discipline, submission of training information, control and evaluation of knowledge, motivation and stimulation of teachers and students [4, p. 24-121].

Let's consider later the pedagogical technologies, used in the professional training of the medical students. Application of various pedagogical technologies, such as: problem lectures, training, informative hours on the course of the patients' diseases; demonstration health model samples' dialogues by the future doctors; exercises to develop the ability to stimulate and support the future patients; conversations about the culture of sanogeneous communication of the prominent doctors; discussion club "Lingua"; scientific exchange of views with foreign and home students; scientific and practical conferences, forums, seminars contributed to the

formation of not only stable motives and interest in learning, but also the comprehensive development of the future doctor in the process of professional training.

In the subsequent work the theoretical basis of knowledge was transferred to the students' life experience, the acquired knowledge was introduced into the practical activity for solving the actual issues of the professional activity. At this stage, applied research methods were used: brainstorming, project method, the research method.

The professional orientation of the future physicians has facilitated the use of example methods, suggestions, training, forecasting, case study, the impact of problem situations. We proceeded from the fact, that the medical students gradually became accustomed to such work, understood its meaning and purpose, and the content of the educational material, specifically selected by us, awakened their interest in their profession and becoming as a specialist.

To encourage the medical students to form professional culture speaking (PCS), we especially highlight the case-study method, which is appropriate to use in the higher medical educational institutions.

The case method, or case-study method (from English case - case, situation), - a method of active problem-situational analysis, based on the learning through the solution of specific tasks-situations (case management). It is widely used in economics and business studies abroad. Although, many of us, this method is considered new, but, for the first time it was applied to the educational process at the Harvard Law School in 1870.

The systematic introduction of this method into the learning process began at the Harvard Business School and dates back to 1920. At present, there are two classical school case-study schools: the American (Harvard) School and the European (Manchester) School. They are somewhat different approaches to defining the purpose of this method. Representatives of the American school use the method to consider the students' learning of the algorithm of finding the only correct solution, and European ones think the students' teaching to achieve multivariable in solving the problem.

The case-study method makes it possible to apply theoretical knowledge of the medical students to the solution of such practical tasks as: identification, selection and solution of the problems; information processing, analysis and synthesis of arguments; work with suggestions and conclusions; evaluation of alternatives; decision-making; listening and understanding of other people - group work skills.

The main function of the case-method study is to teach future doctors to solve complex unstructured problems that can not be solved by analytical means. Case activates the medical students, develops analytical and communicative skills.

How is study done? Let's consider this situation on the example of teaching such a professional discipline as "Infectious Diseases". Teachers select several case histories, which are being studied by the medical students. To each of them the tasks are added. The case histories are graded according to the degree of complexity, from simple to more complex. An example of a simple situation: evaluate the patient stage of pathogenesis during the week admission at the hospital on the basis of the provided data.

An example of a higher complexity: the patient Petrova N. has got into an infectious department with an increase in body temperature to 40 degrees, severe headache, dry and strong cough, reddening and edema of the throat, an increase in lymph nodes, rash. The patient was hospitalized and prescribed proper treatment and diet. Condition of the patient is satisfied with the depressive syndrome. Tasks for students: to collect anamnesis, to administer further analyzes, to define a strategy of the treatment and to give psychological support. The task must be performed according to the proposed model: a doctor - a patient; a doctor – a nurse; a doctor – a doctor.

Thanks to this training, the medical students form and develop the following skills: analytical (to distinguish types of information, to classify, to focus on the main, to analyze, to think clearly and logically); practical (use different methods and principles); creative; communicative (to hold a discussion, convince the audience, defend their position, draw up a short but sure report); social (to evaluate the behavior of people, listen, support the debate or express an opposing view); introspection (to apply different approaches to the topics of discussion, to compare their judgments with the proposals of others).

Case analysis can be both specialized and comprehensive. Specialized analysis should focus on a particular issue or problem. Comprehensive (detailed) analysis involves a deep immersion in the key issues of the case [2, p. 21]. The teacher, who uses this method of teaching must clearly understand its features.

Thus, we believe that the case method serves as the basis for obtaining specialized knowledge, as well as promotes the interest of the medical students and enables to form a professional communication culture. This method involves both provoking a discussion or discussing the problem and solving it.

The forms of training organization characterize the external aspect of the mastering knowledge process: the place and duration of the study, features of teacher and student communication. Thus, the form of study reflects the external, organizational characteristics of the pedagogical process [1, p. 193].

In the higher medical educational institutions, various forms of the learning organization are used: individual, group, classroom and non-auditorium. Concerning the specific forms of organization of educational and cognitive activities of the medical students at the universities of Ukraine, the most common are lectures, practical classes, seminars, educational business games, independent work, etc.

A generalized analysis of modern psychological and pedagogical, medical literature, as well as many years of experience in the medical education shows, that the training of future physicians requires the formation of a motivational aspect to study.

We analyzed the influence of pedagogical technologies on the formation of the motivational aspect of the medical students to study.

The analytical processing according to the motivational criterion was subjected to the results of questionnaires and testing of 289 medical students identified through the sociological laws.

To identify the motives for performing professional activities, the medical students were offered a modified M. Magomed-Eminov [3] A. Mehrabian's test questionnaire to measure the motivation of an achievement, designed to diagnose two generalized persistent motives of the personality: the motive of striving for the success and the motive of avoiding the failures. The conducted survey made it possible to find out which of these two motives is dominated in the medical student: 32% of the respondents preferred the first motive, 68% of the recipients took the first one.

As a result of repeated diagnostics of the motivational criterion, after the introduction of molding measures (problem lectures, training and individual lessons on the topic of professional communication culture, the case-study method, brainstorming, portfolio method), positive dynamics was observed. 89% of the future physicians preferred the motivation to the success and 11% of the participants resulted in the motive for avoiding failure.

A powerful factor in shaping the motivation to the professional activity of a future doctor, based on Zaporizhzhya State Medical University is the exchange of students with foreign medical institutions,

participation in various educational programs (“Tempus”, “Erasmus +”, “Smart”). The obtained knowledge allows medical students to participate in foreign conferences, online activities for the professional activities, blogging actively.

Results. Thus, summing up the above, we note that the training of the medical students is carried out using the latest pedagogical technologies, which contribute, first of all, to solving motivational issues for learning, creating conditions for a sense of success, movement forward, the responsibility for one's educational process.

In our opinion, the most effective, interactive pedagogical technologies, that are oriented towards the personality is the development of future cognitive, prognostic, creative, interactive skills of the future physicians, which are the basis for the successful formation of a highly-skilled,, aimed at continuous professional growth of a specialist capable of conducting qualitative professional dialogue.

The formation of positive motivation contributes to the awareness of the future physicians of the close relationship and the mutual influence on a high level of development of communication skills and successful activities in the future profession. Creation of a stable positive motives system contributes to a better learning of knowledge, skills important for the future professional activities, influences the development of scientific activities of the medical students, serves as a means of preventing professional deformation.

References:

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев // Избранные психологические труды: в 2 т. – Москва : Педагогика, 1980. – Т. 2. – 315 с.
2. Долгоруков А. М. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения [Электронный ресурс] / А. М. Долгоруков. – Режим доступа: http://www.vshu.ru/lections.php?-tab_id=3&a=info&id=2600.
3. Магомед-Эминов М. Ш. Психодиагностика мотивации. Объект и методы / М. Ш. Магомед-Эминов // Общая психодиагностика / под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. – Санкт-Петрбург : Речь, 2004. – С. 219–231.
4. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Монографія / С.О.Сисоєва, А.М.Алексюк, П.М.Воловик, О.І.Кульчицька, Л.Є.Січаєва, Я.В.Цехмістер та ін./ За ред. С.О.Сисоєвої. – К.: ВІПОЛ, 2001. – 502 с
5. Сисоєва С.О. Педагогічні технології: визначення, стуктура, проблеми впровадження /С.О.Сисоєва// Неперервна професійна освіта: теорія і практика.–2002.– Вип 4.–С.69-79.

6. Сисоєва С.О. Проблеми дистанційного навчання: педагогічний аспект // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Наук.-метод. журн. – 2003. – Вип. 3-4. – 308 с .
7. Moore M. Distance Education in the Helth Science/M. Moore, J.Savrock.– Pennsylvania, 2001.–123 p.

Transliteration of References:

1. Ananiyev B.G. Man as a subject of knowledge / B.G. Ananiyev // Selected psychological works: in 2 v. - Moscow: Pedagogics, 1980. - Vol. 2. - 315 p.
2. Dolgorukov A.M. Case-study method as the modern technology of vocational-oriented learning [Electronic resource] / A.M. Dolgorukov. - Access mode: http://www.vshu.ru/lections.php?-tab_id=3&a=info&id=2600.
3. Psychodiagnostics of motivation. Object and methods / M.Sh. Magomed-Eminov // General psychodiagnostics / ed. A. A. Bodaleva, V. V. Stolina. - Saint-Petersburg: Speech, 2004. - P. 219-231.
4. Pedagogical technologies in continuing vocational education: Monograph / S. O. Sisoyeva, A. M. Alexiuk, P. M. Volovik, A. I. Kulchytska, L. E. Sichayeva, Ya. V. Tsehmister and others. / Ed. S. O. Sisoyeva. - K .: VIPOL, 2001. - 502 p.
5. Sisoyeva S.O. Pedagogical Technologies: Definition, Structure, problems of implementation / S. O. Sisoyeva // Continuous professional education: theory and practice.-2002.- issue. 4.-P.69 79.
6. Sisoyeva S.O. Problems of distance learning: pedagogical aspect // Continuous vocational education: theory and practice: Scientific method. Journ. - 2003. – issue. 3-4. - 308 p.
7. Moore M. Distance Education in the Helth Science/ M. Moore, J.Savrock.– Pennsylvania, 2001.–123 p.

The Author

Tregub Svitlana,
PhD in Pedagogics, Associate Professor ,
Department of Foreign Languages,
Zaporizhzhia State Medical University,
Zaporizhzhia, Ukraine
E-mail: tregub_svetochka@ukr.net

Burega Yuriy,
PhD in Medicine, Associate Professor,
Department of Propaedeutic and Surgical Stomatology,
Zaporizhzhia State Medical University,

Zaporizhzhia, Ukraine
E-mail: axios.ua@gmail.com

Maslova Iryna,
PhD in Medicine, Assistant,
Department of Propaedeutic and Surgical Stomatology,
Zaporizhzhia State Medical University,
Zaporizhzhia, Ukraine
E-mail: 7maslova.in@gmail.com phone

Abstracts

TREHUB SWITŁANA, BUREHA JURIJ, MASŁOWA IRYNA. **Technologie pedagogiczne szkolenia zawodowego studentów medycyny.** *Artykuł porusza problem skuteczności wpływu rozwojowego, możliwości i ograniczeń współczesnych innowacyjnych technologii pedagogicznych w wyższej szkole medycznej, mających na celu kształtowanie profesjonalnej kultury komunikacji przyszłych lekarzy. Opisano rolę pedagogicznych technologij nauczania w procesie realizacji kompetencyjnego podejścia na wyższych uczelniach medycznych. Podkreślono ukierunkowanie na osobowość innowacyjnego nauczania na uniwersytetach medycznych. W artykule uzasadniono opinię, ze najbardziej skuteczne są te techniki nauczania, które są ukierunkowane na osobowość studenta medycyny, na poszerzenie u przyszłych lekarzy nie tylko wiedzy i umiejętności profesjonalnych, a przede wszystkim na rozwój cech, ukierunkowanych na tworzenie i rozwój umiejętności komunikacyjnych i psychoterapeutycznych podczas profesjonalnego dialogu. Podkreśla się wagę metody nauczania studium przypadku, która służy jako narzędzie, pozwalające na zastosowanie wiedzy teoretycznej studentów medycyny w rozwiązywaniu zadań praktycznych, poprawienie umiejętności i zdobycie doświadczenia w zakresie identyfikacji, wyboru i rozwiązywania problemów zawodowych. Podano dane dotyczące oceny cech szczególnych motywacyjnego komponentu gotowości studentów medycyny do prowadzenia dialogu sprzyjającego zdrowiu między lekarzem a pacjentem przy Katedrze Języków Obcych Narodowego Uniwersytetu Medycznego w Zaporożu.*

Słowa kluczowe: *technologie pedagogiczne, kształtowanie zawodowej kultury komunikacyjnej, motywacja, studenci medycyny, metoda nauczania studium przypadku.*

ТРЕГУБ СВІТЛАНА, БУРЕГА ЮРІЙ, МАСЛОВА ІРИНА. **Педагогічні технології професійної підготовки студентів-медиків.** *У статті розглядається проблема ефективності розвивального впливу, можливості та обмеження сучасних інноваційних педагогічних технологій у вищій медичній школі, які спрямовані на формування професійної культури спілкування майбутніх лікарів. Охарактеризована роль педагогічних технологій навчання у процесі реалізації компетентнісного підходу у вищих медичних навчальних закладах. Висвітлено особистісно-орієнтовану спрямованість інноваційного навчання в медичних вишах. Обгрунтована думка, що найбільш ефективними є такі педагогічні технології, які орієнтовані на особистість студента-медика, на розвиток у майбутніх лікарів не тільки професійних знань, умінь і навичок, а, насамперед, якостей, які спрямовані на формування і розвиток комунікативних знань і психотерапевтичних навичок під час професійного діалогу. Підкреслюється важливість застосування кейсового методу навчання, який слугує інструментом, що дає змогу застосувати теоретичні знання студентів-медиків до вирішення практичних завдань, удосконалити навички й набути досвіду виявлення, відбору і вирішенню професійних проблем. Наведено дані щодо оцінки особливостей мотиваційного компонента готовності студентів-медиків до проведення оздоровчого діалогу між лікарем і пацієнтом на базі кафедри іноземних мов Запорізького державного медичного університету.*

Ключові слова: *педагогічні технології, формування професійної культури спілкування, мотивація, студенти-медики, кейсовий метод навчання.*

ТРЕГУБ СВЕТЛАНА, БУРЕГА ЮРИЙ, МАСЛОВА ИРИНА. **Педагогические технологии профессиональной подготовки студентов-медиков.** *В статье рассматривается проблема эффективности развивающего влияния, возможности и ограничения современных инновационных педагогических технологий в высшей медицинской школе, направленные на формирование профессиональной культуры общения будущих врачей. Охарактеризована роль педагогических технологий обучения в процессе реализации компетентностного подхода в высших медицинских учебных заведениях. Освещена личностно-ориентированная направленность инновационного обучения в медицинских вузах. Обоснованно мнение, что наиболее эффективными являются такие педагогические технологии, ориентированные на личность студента-медика, на развитие у будущих врачей*

не только профессиональных знаний, умений и навыков, а, прежде всего, качеств, направленных на формирование и развитие коммуникативных знаний и психотерапевтических навыков во время профессионального диалога. Подчеркивается важность применения кейсового метода обучения, который служит инструментом, что позволяет применить теоретические знания студентов-медиков к решению практических задач, усовершенствовать навыки и приобрести опыт выявления, отбора и решения профессиональных проблем. Приведены данные по оценке особенностей мотивационного компонента готовности студентов-медиков к проведению саногенного диалога между врачом и пациентом на базе кафедры иностранных языков Запорожского государственного медицинского университета.

Ключевые слова: *педагогические технологии, формирование профессиональной культуры общения, мотивация, студенты-медики, кейсовый метод обучения.*

TREGUB SVITLANA, BUREGA YURYI, MASLOVA IRYNA.
Pedagogical technologies of medical students' professional training.

The article deals with the problem of the effectiveness of the developmental influence, the possibilities and limitations of modern innovative pedagogical technologies in higher medical school, aimed at shaping the professional communicative culture of future doctors. The role of the pedagogical learning technologies in the process of implementing the competence-based approach in higher medical schools has been characterized. The illuminated personality-oriented direction of innovative education in medical universities. There is a reasonable opinion, that the most effective are such pedagogical technologies, focused on the personality of a medical student, on the development of the future doctors not only professional knowledge and skills, but, above all, the qualities aimed at developing of communicative knowledge and psychotherapeutic skills during the professional dialogue. It is emphasized the importance of case study method applying, which serves as a tool, that allows applying the theoretical knowledge of the medical students to solving practical questions, improve skills and gain experience in identifying, selecting and solving professional problems. The data on the evaluation of the motivational component peculiarities of the medical students' readiness to conduct a cyanogenic dialogue between a doctor and a patient based at the Department of Foreign Languages at Zaporizhzhya State Medical University are given.

Keywords: *pedagogical technologies, the formation of a professional communicative culture, motivation, medical students, case-study method.*

4.

EMPIRICAL FOUNDATION OF MODERN PSYCHODIAGNOSTICS: THE PROBLEM OF EFFICIENCY

EMPIRYCZNE PODSTAWY WSPÓŁCZESNEJ PSYCHODIAGNOSTYKI: PROBLEM SKUTECZNOŚCI

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.07

Igor GERAIMCHUK

Stress (PTSD) as a natural mechanism of situation solution and personal changes in conditions of the abrupt change of circumstances

Relevance: During the war, practical mechanisms for coping stress and preventing PTSD are the most relevant.

Introduction: The huge number exists of models for getting into extreme situations. The large amount of researches exists as well that interconnect near-death and stress situations and holistic states of consciousness. For many years we have been considering and hypothesizing (conceptualizing) that the holistic state of insight is not a consequence of a stressful situation, but precisely a basic mechanism of problem-solving in a stressful situation, directly related to the creative one. It is not the destruction of personality by "stress", it is its salvation. Stress itself is a mechanism of attracting attention to a stressful situation.

A person experiences insight not just because he/she is under stress; the insight is a side effect of stress or dangerous situation. Conversely, the "stress" itself is a complex mechanism for turning on the insight state in situations where it is necessary to make decisions literally in a fraction of

 © Igor GERAIMCHUK, 2019

a second, as well as apply them as if under inspiration, as if it was made itself. As if inspiration itself raised our hands.

What we call stress is the mechanism of launching solution of a stressful situation and identity changing (behavioral model), which did not cope with this task.

This is the mechanism of actuating what we call the "subconsciousness".

we use this mechanism for goals of humanity that are not related to an acute survival and extreme situations, we call this process creativity.

We learned to control this process in the creative work, which made us human beings and species.

Even B. Teplov in the Soviet times in his book "The Commander's Mind" highlighted the exacerbation of consciousness of some people in critical situations [cit. by 1].

If we learned to consciously use this possibility of the exacerbation of consciousness in critical situations, many problems would be solved!

Objectives of the article: The stress is considered as a mechanism of problems solving, like creativity, but the problem is caused by the life itself.

The general objective is to create a general model of human behavior that would allow creating accurate computer models of human behavior based on research data, as it is done in weather models; when, on the basis of a large number of sensors and various researches, weather models are created and determined.

In the article we are trying to simplify and improve the general model of human behavior in extreme situations, as well as evaluate the behavioral models of extreme sports that have become popular, and summarize their experience of survival obtained in situations on the verge of death, where the same situations on the verge of death are used, but for pleasure and relaxation. In fact, e. g., on high-speed motorcycles people crash and are in accidents in the same proportion as people in front-line zones (at a speed of 260 kilometers per hour the motorcycle is the actual Russian roulette). Why one person has PTSD, and another person feels enthusiastic after 105 falls, hits the marbles at a speed of 160 kilometers per hour and confirmed the death of friends?

Why Victor Frankl did wrote a book in a concentration camp; Ivan Bagryany, Daniel Andreev, or even Alexander Solzhenitsyn experienced ecstasy in deathful situations and tortures in concentration camps and created works of genius right in prison or immediately after prison, while other people suffered all their life? Why Vadim Boyko did attempt over

five escapes from fascist concentration camps, creating memoirs about it, and lived a bright successful and happy life according to his words in the interview? Why is it horror for one person and bright life for another person? Why does one person remember suffering, while another person remembers feelings of happiness in the same war, although he/she experienced a lot of bad things at the same time?

The aim is to fully use the stressful situation beyond cultural restrictions.

The objective is to form a behavioral model that would allow to the maximum extent use natural activation for decision-making; learn to use stress and extreme situations for awakening abilities, sharpening mind in a dangerous situation.

Definitions in the article: "Stress" is understood here as a mechanism of attracting hyperattention to the problem. It turns on when an instant solution of a problem is required, expressed in an instant action (inspiration). The mechanism of action in circumvention of the mind and conscious solution through insight states: instant awareness of how to act. As we instantly throw up our arms against a thrown stone, we instantly take action as well.

Concept of the problem-solving mechanism operation in life. Currently, psychologists have performed great many surveys of people who have survived near-death experiences. Today, everyone survivor of a catastrophe or extreme states has the opportunity to answer the questions of psychologists.

This provided an opportunity to draw attention to the rather rare, but already known for thousands of years "near-death hypermnesia", which is the memory of the entire life at the moment prior to an imaginary or real death or in the event of mortal danger, asphyxia, death fatigue, etc. [see 1].

It emerged that in a fraction of a second a person can relive an entire life, as it were, with its thoughts, feelings, vision, knowledge, actions (MLR – Momentary Life Review); it arises in the mind [see, e. g., the review of visions of the entire life in the work of R. Noyes and R. Kletti "Panoramic memory: a response to the Treat of Death", 15]. According to J. Holden, over 800 books and articles are dedicated to the analysis and description of the MRL. In our surveys and speeches, we constantly come up against such situations; in large groups of adults, frequently some people have experienced this.

This state is also typical for epileptics, who frequently experience asphyxia. It exists even with people who do not experience the near-

death state, but whose brain rhythms resemble this state. Some yogis are able artificially reach this state and remember even their infancy or never forget what they have seen or read.

Among those who experienced a sense of inevitably imminent death, this number can reach 13% or more [R. Noyes stated that 60 persons out of 205 respondents who survived the life-threatening, described a lifetime vision, it is almost the third part], although these estimates are different and can fall to 3% or less [The inquiry of Gallup Fund showed that from 15 million respondents 1.7% confirmed the experience of the "Momentary Panorama of the Past"; in the works of Knoublauh, Lommell, Fenwicks and others, related to NDE, the studies of patients who suffered myocardial infarction or clinical death give figures from 4 to 15%]. It probably depends on age and other thousands of conditions. These inquiries may be repeated more than one thousand times, until a standardized questionnaire of psychologist appears, being applied to all who have survived the near-death experience. These questionnaires already exist in many countries.

In other words, people may experience stress in different ways and feel a variety of sensations.

Persons experience time dilation, other persons experience acceleration. There are people who describe the disappearance of time.

We are interested here in the holistic experiences of an entire life or of its pieces, which are similar to the descriptions of creators; who can feel at the moment of insight the feelings of the work in a compressed form.

Memories of Mozart, Beethoven and a great many outstanding creators are kept, indicating such feelings in the state of insight experience.

So, the near-death experience is similar to the creators' insight, which makes it possible to assume that this is the same mechanism. It means that in the near-death state, the same solution of problem operates as in the creative work. And it culminates in inspiration, which is some complex action beyond the mind.

According to the MRL survivors, it almost always carries a positive statement and positive state despite a negative situation.

It can be assumed that we solve a critical problem in the same way as a creative one, only in an accelerated form, due to hyper attention to the deadly situation.

It can be assumed that the more this attention is, the greater the possibility is of instant insight viewing of the entire life as a condensed experience; so that we could see the exit. Many persons who experienced

the holistic experience of life stated that they had time during this timeless instant to decide how to act, and even act faster than their brain can think in its normal state.

In principle, any run of antelope away from a tiger among the brushwood with a complex instant change of direction demonstrates the same instant decisions and actions.

We assume that this is a typical decision-making mechanism in complex situations.

In other words, the stress is essentially a mechanism of decision-making and subsequent instantaneous actions in complex situations, where the action is linked to insight.

Another feature of the holistic states known from hypnosis and yoga, is a personality change. This can be either strengthening of personality or identification with the Ideal.

Strengthening of personality in inspiration, often observed and described by yogis, is the most easily explained case. The instant combining memories over the entire life strengthen all own experiences, both good and bad.

The second is a feeling of complete identification, confluence with something. When identifying with the Ideal and concentrating on it, a person feels oneself as an Ideal up to the appearance of stigmata. We for a moment become like the Ideal, confluence with this Ideal.

The third is orders to self-change. The society enters into a trance with recurring rhythm, flickering lights, long slow melody within an hour. And then "rituals" begin: "You are an artist Repin", "you are the world chess champion", "you are wonderful warriors winners", "you are Gods", "you are good communists", etc. V. Raikov [4-9] considered in detail the issue of personality transformation under hypnosis and carried out many well-known experiments.

Basically, a sudden concentration on impending danger or falling into shock is the same trance. It is another matter that it should end with a positive suggestion, order or example. Somebody is needed who would say: "You are warriors winners, Soho! Hit him! " or would rush to the attack, so that the mind would easily imitate him. Otherwise, the simplest instincts will trigger: hit or run away.

Even a mantra repeated millions of times under stress, may become a point of self-suggestion. Even the repeated name of God the Winner, the mantra of name, may become a call for a trance-like personality change. Even the hysterical cries of the political officer can lead to personality

change in stress and trance. In trance, a person can become fast and tireless, create things which were impossible and unrepresentable for him/her earlier.

The main thing is that the human conscience has a clear order and example what to catch on.

It is also important for overcoming PTSD, that a person remains a winner and does not want to change the past.

Apparently, an instantaneous adrenaline rush in danger and a splash of feelings, attention to danger, etc., sets the task to our inner holistic consciousness-subconsciousness; but the holistic consciousness, when breaking through, as inspiration, can change our personality forever, as a mountain sill flow changes courses, mountains, slopes and valleys.

Similarly, the adrenaline rush in shock should be directed to action. It is impossible to leave it unfinished in the fear state.

If, after experienced fear caused by an explosion of bombs, people are sent to attack, then the last one will be the attack with a cry of "Hurrah!" and with the ecstasy of escaping feelings.

Formerly, when falling from a horse, while learning to ride a horse, it was always necessary to immediately ride it again; otherwise the person could never ride it again. If the person saddled a horse, he/she would begin taking enjoyment in overcoming oneself even with a pain.

So teenagers, after experienced danger, suddenly begin to laugh to tears and assure that it was cool. Soon they will tell that they did not run away headlong from the guard, but he was so frightened that he was running away firing back from them. And in a few days of such stories you will know ...

The memories exist of how the entire prison shuddered with laughter during terrible tortures and daily shootings in 1937 [Ivan Bagriyniy describes this in his world-known genius book "The Garden of Gethsemane"].

They keep a positive feeling of danger. The kids will start crying. Stress and weakness will be fixed.

A flash of feelings and experiences related to a sudden deadly danger essentially can be considered as an entry point into trance or hypnotic state. So, in the state wherein people become insensible to pain, fast as in hypnosis, patient in expectation of catatonia, when they can hold the "Stand still" pose as much as suffices; e. g., lie down with head and feet on different chairs, hanging body in the air. Is it possible that hypnotic phenomena demonstrated by V. Raikov and other persons are a reaction

of freezing behavior to danger, when it is necessary to freeze instantly to become indistinguishable for a predator and not attract its attention, and at the same time be able to fight or escape if predators will notice?

From now on, due to the high relevance of the situation in the face of death, all markers of this situation may become markers of falling into trance or hypnosis. Flashbacks (instantaneous reset of memory, skills, reactions that allowed to solve a deadly situation), flashes of reactions in that situation, flashes of actions in that situation: evolutionarily is a completely normal natural situation of returning skills, experiences, reactions, abilities, attitudes of personality offering an opportunity to solve the situation. It is stated that in hypnosis a person can be returned to seven years, to a year, to half a year of life. His eyes can float like eyes of a baby (which cannot be imitated in any conscious way), a person's handwriting may change, like of a seven-year-old child (which is impossible to fake), his/her brain rhythms can change into the structure of children's brain rhythms, quality of voice can be changed, in some experiments even acquired pathologies of vision temporarily disappeared [the similar experiment was described by D. Grinder and R. Bandler in the book "Formation of Trance": they describe the method of curing myopia through the age regression to a childhood, when the patient had normal vision, followed by "adulting" with preservation of the effect of normal vision; "I return them in former times, I carry out the age regression: the patient presents oneself at the age when he/she did not wear glasses ... "; there is even an episode of loss of chromatic vision under hypnosis by Milton Erickson, 11]. In other words, a person resets skills and habits during a successful solution of a deadly situation (for a once survived organism, this is a successful strategy if he/she cannot solve it personally and is still afraid).

Therefore, it is very important to close and finish such trance states with "Victory rituals," "military affirming rituals", "expression of positive emotions: Urraaah! We won ...", with a laugh that defuses tension, and with positive suggestions. Since, like a hypnotic trance state on click, similar states will emerge, in response even to situation markers, and not just to threats; it is important that this flashback would be positive and victory affirming feeling. When I (while riding a bicycle) am suddenly attacked from the back by a pack of stray dogs, and, after being hit by feelings impact on nerves, I disperse them and win with a baton picked up, so that they run away with tails off; then if it happened in the forest or on the road, I can enthusiastically shout something childish: "I won! Oooo! " – I don't have a negative shock remaining, but a positive feeling of the winner's euphoria

(a swing of feelings from negative ones). In the future, as a result of such an attack situation, I will feel the winner's euphoria. No matter how many I ride the bicycle through these packs (up to a dozen of packs in the village) I disperse them with my boot without negative feelings.

People who deal with dogs in the village practically do not pay attention to them, even women and children; while in the city a dog without a collar and muzzle may cause hysteria even in an adult man. Stress that has been experienced several times with a positive emotion of victory ceases to be a stress.

Why a repetitive stress is not stressful? Why stress with a positive ending is not a stress affirming happiness? Why does even a simple repetition of the trauma history to a psychiatrist help fight with PTSD?

In the war, in circumstances of danger, positive rituals of situation resolution must exist. Sometimes, farewell rituals include strong positive affectivity.

It is possible to talk about the transformation of stress into positive rituals. In ancient times, even prayer, war dance, cries, hymns, military threats, swears, self-buckling, self-conviction in victory, etc. could serve as such a ritual after stress.

A parachute jump causes the strongest stress in a beginner, while an experienced instructor feels euphoria, and the very experienced instructor even feels indifference. The first entrance on the scene may cause stress, the hundredth one may cause euphoria. The first jump from a springboard causes stress, the thousandth one causes nothing but pleasure or simple attention of masters of sport.

When we acquire competence to resist a certain danger, then after repeated situations of victory, it can cause pleasure (adrenaline dependence). And if we calmly repeatedly solve it, then it generally loses any affectivity, like riding on the road. Nevertheless, the road danger is incessant, we accept this danger if we can withstand it.

Stressful situations can be a source of development, as far emotions are polar, and tears may be replaced by hysterical laughter and laughter by tears, hate – by love, and love – by hate, fear – by rage.

The stressful situation of winner did not become a factor of hypnosis, unless as an attitude to hypnosis on the winner. The stressful situation may secure a winning behavior and serve not to PTSD, but to development; therefore, it is not important the situation itself, but the reaction. And the experience of some champions, who simply do not remember their defeats and are confident of victories, says that even in defeats a fairly

mental, calculated and brightest victory is sufficient to do not remember defeats and win.

Yoga says: "The thinking of defeat is already defeating ..." [18]. For Yogis with absolute memory for feelings and thoughts, it is important do not admit even the thought of defeat, in order to win. This is the psychology of champions, fighters: they should be focused only on victory. Scientists and creators, who spend up to thirty years developing theories, should be targeted exactly in the same way to win.

Discussion. Brain disorders as a result of the launch of extreme mechanism of solving problems when surviving:

In our model, part of "mental disorders" is a manifestation in the waking phase and in the life of that problem-solving mechanism, which is usually hidden behind creativity (incubation of creativity) and sleep. I. e., the separation between waking and sleeping phases of problem-solving actually disappears, and confine of sleep and wakefulness disappears. In fact, this is the imposition of sleep and wake without turning off the body and "Me". This is an uncontrollable inspiration mechanism in real life. Actually, the manifestation of inspiration and genius, but uncontrollable.

In fact, the majority of the so-called non-genetic non-degenerative (without evident and undetectable injuries) **mental disorders since the discovery of** *that confine of sleep and wakefulness can be infringed,* **cannot be considered serious and incurable diseases, and are essentially a direct activity of the "processing mechanism" of consciousness in the awake state of an individual, and not in sleep.**

This is essentially the awakening of the creative mechanism. This is the insertion of a direct problem-solving mechanism, or the disturbed confine of sleep and wakefulness, when the body does not turn off during sleep, and sleeping mechanisms do not turn off when awakening. It is evidenced by the delta rhythms flash in the wakeful state, as in creative inspiration. Anna Wise noted that, through the learning of delta rhythms control by feedback, she eliminated features of evident "mental disorders" [11]. And V. Samokhvalov [13] cited cases where, when handling and learning the professional creativity, pathological features disappeared, turning into creativity. For centuries, meditation in Buddhism has been successfully teaching the management of the hypnagogic state to get access to internal resources. Many yoga directions teach to self-control not only using special exercises, but they also relieve the simplest disorders using valerian and sedatives, which enables to learn the self-control without exciting and activating all brain resources inherent in the extreme

state. Many psychiatrists generally noted the disappearance without trace and treatment of supposedly incurable and irreversible features, without mentioning successful religious figures and even leading scientists, such as Vladimir Vernadsky.

These simple explanations of mental disorders as destruction (sometimes temporary violations) of the disturbed confine of sleep (processing mechanism) and wakefulness, as well as simple means of eliminating them, instead of supposedly incurable mental diseases, and proximity to creative ecstasies and skills may lead to that in the future it will all pass to psychology or neuropsychology.

We believe that majority of violations of the confine of sleep and wakefulness, which are now interpreted as mental disruptions of various kinds, are based on PTSD (of a similar kind), i. e., some unsolved problem, anxiety to something that causes activation of the mechanism of solving problems in the waking state. This is not a consequence of the brain destruction, it is a consequence of the fact that a person could not cope with something; and life under permanent stress caused the actuation of a direct problem-solving mechanism (bypassing rational thinking and personality-model) right in the waking state, as in an extreme situation or deadly danger. This is actually a manifestation of "talent" rather than disease. Only the tasks here are set not by a human being, but by life, and the solution is referred to survival.

This mechanism itself is not pathology, but a mechanism of solving problems and creativity.

This cannot be called pathology, because with the usual disengagement of the body it would be just asleep. And when learning how to manage it, this would be creativity. A huge part of creators creates in half asleep (slumber) and learns to control half-sleep and sleep. For them, such states would be a common slumber (creative slumber), and they would still be happy about an unusual thought, unusual picture, unusual situation and would think how to bring it into creative work. Any creator, scientist, religious person, Buddhist, yogi easily distinguish such internal states from reality; more properly, it cannot come into their mind to consider their inner world a reality. E. g., due to eidetism, the “inner world” of Nikola Tesla, where he created his instruments and inventions, was completely indistinguishable from the reality in detalization, but he never confused worlds where he could create with his imagination in sleep, half asleep or with open eyes with the external world outside his consciousness.

I. Korsakov reported on the case, when with open eyes he could voluntary build an imaginary picture on top of a real one; i. e., imagine clear images with open eyes anywhere in reality [12]..

Conclusions: "Stress" is not only the preparation of the body for physical action. It is also a mechanism of setting a problem to the consciousness or brain, and mechanism of solving complex unsolvable problems in creative inspiration (plus personality transformation). The information processing, which was usually carried out in sleep and for a long time, for years in creative work, is done quickly in deadly danger and in a waking state. In deadly danger, a person experiences such attention, feelings, and adventures that the treatment starts immediately. But, since the danger is usually a split second, it is also a mechanism of bypassing ordinary thinking, attitudes of personality and trance states that require the mobilization of all forces of the body in impossible modes. Because in a deadly situation, it is necessary to win at any costs, even losing half of life and tearing ligaments, as no other chance will be. That's the deadly situation. The organism mobilizes everything possible, transforms everything, including the personality, and leaves forever the solution of deadly danger, so saying, “in speed dialing”, to instantly discard the already passed solution. Since these things cannot be left just so, it is necessary to secure with the winner's rituals, positive feelings, discharge or self-discharge of adrenaline, immediate transforming into action. So a person having tumbled off a horse, immediately sat on it, experienced the fear of bombing, attacked the enemy with a cry of "Hurrah!" or began to shoot; was injured, on the instant laughed through tears, etc.

In particular, many geniuses describe their experiences of seeing the whole life in deadly or pre-death states; and this is unlikely a mere coincidence: their mechanism of genius turned on. We show in [1] how some geniuses specially organize this state for themselves. From innocuous breath-holding in swimming pools to duelists, military veterans, racers, pilots, adrenaline addicts, athletes. They do not have PTSD, they are addicted to danger and use it as a shake-up for creativity. The same situation can be used absolutely in different ways. For some people stress is stressful, but for others it is a creative drug. How many writers wrote works of genius and became geniuses after the war! The former military Leo Tolstoy; duelist Pushkin; military and duelist Lermontov; hunter, rebel Nikolai Gumilyov; a survivor of the shipwreck, war and hundreds of dangerous expeditions Ellen Blavatskaya; military, hunter Hemingway; deceased pilot Saint Exupery, former military

Remarque; military Sholokhov; children's military writer Arkady Gaidar, who commanded a regiment at the age of sixteen; Ivan Bagryany, who appeared both in the revolution and the Second World War – that thing which caused stress to some people became an experience for them [see recitations in papers 1, 2 and 3].

References:

1. Geraimchuk I. M.: Theory of the Creative Process. The Structure of the Mind (Intellect): Monograph, Edelveys Publishing House, Kyiv 2012 (in Russian).
2. Geraimchuk I. M.: The Genius It Is Easy. Formation of the Creative Personality: Monograph, ECMO Publishing House, Kyiv 2010 (in Russian).
3. Geraimchuk I. M.: Activation of Creative Action (in Russian): Monograph, PP Nestroyevyi A.I. Publisher, Kyiv 2014.
4. Raikov V. L., "Investigation of the somnambulistic stage of hypnosis with the phenomenon of an suggested role in the active activity of hypnotized", in Therapy of Mental Illnesses. Moscow: Medgiz, 1968, pp. 463–469. (in Russian).
5. Raikov V. L., "On the formation of abilities for visual creativity with the help of hypnosis", Scientific Notes of the V. I. Lenin Moscow State Pedagogical Institute, no. 331, Psychological Problems of Youth, pp. 140–142, 1969. (in Russian).
6. Raikov V. L., "The influence of deep hypnosis on reserve memory capabilities and recording the level of the hypnotic state with the help of the EEG", in Psychological Research in the Practice of the Physician of Labor Expertise. Moscow, 1969, pp. 128–136.
7. Raikov V. L., "Use of the phenomena of eidetism in psychotherapy of patients with neuroses", in Boundary States in Psychiatry. Moscow, 1977, pp. 117–121.
8. Raikov V. L., "The unconscious, but perceived world", Youth Technique, no. 3, pp. 47–49, 1980.
9. Raikov V. L., "On the possibility of improving memorization in hypnosis", New Research in Psychology, no. 1 (14), pp. 15–18, 1976.
10. Wise A., Inspiration on Request. Minsk: Popurri, 1998, 304 p.
11. Grinder J., Bandler R. Trance-formation. Neuro-Linguistic Programming and Structure of Hypnosis. Edited by Connie Andreas. Real People Press, 1981. – 252 p. – ISBN-10 0911226230.
12. Korsakov I. A., Korsakova N. K., Good Memory for Every Day. Donetsk: CHICF "TBB", Stalker, 1998, 464 p.
13. Samokhvalov V., Mental World of Future (Chronicles of Psychiatrist). Simferopol: Kit, 1998, 400 p.
14. Bagrjany I., Getsimansky Garden. Kyiv: Naukova Dumka, 2005, 548 p.
15. Noyes R., Kletti R. Panoramic memory: a response to the Treath of Death. Omega (Westport) T. 8, 1977. – 181-194.
16. Holden J., Christian R. The Field of Near-Death Studies Through 2001: an Analysis of the Periodical Literature// Journal of Near-Death Studies. 2005. Vol. 24, Issue

1, P. 21-34.
17. Geraimchuk I. M.: Philosophy of creativity: Monograph. Kyiv: EKMO, 2006. – 120 p. (in Russian).
18. Agni Yoga. Living Ethics. In 3 t. (in Russian), Roerich Center, Samara, 1992.

The Author

Geraimchuk Igor,
Teacher,
National Technical University of Ukraine "KPI",
Kyiv, Ukraine
E-mail: geraimchuk@gmail.com

Abstracts

HERAIMCZUK IHOR. **Stres (PTSD) jako naturalny mechanizm rozwiązywania sytuacji i zmian osobowości w warunkach gwałtownej zmiany okoliczności.** *Artykuł omawia koncepcję stresu jako mechanizmu podejmowania decyzji, rozwiązywania sytuacji i zmiany „nieskutecznej osobowości" w warunkach nagłych zmian warunków i okoliczności istnienia. Kiedy okoliczności okazują się nierozwiązywalne za pomocą zwykłych środków, czyli osoba nie może sobie z nimi poradzić, włącza się ekstremalny mechanizm podejmowania decyzji, który w istocie jest mechanizmem integralnego wglądu. Dokładniej mówiąc, mechanizm, ukryty za integralnymi wglądami twórczości, w momencie odkrywania pozwala uruchumić i zjednoczyć ogromne ilości materiału, co właśnie pokazujemy w pracy [1], może mieć korzenie w holistycznym, wglądowym mechanizmie rozwiązywania niejednoznacznych, złożonych, wręcz śmiertelnie niebezpiecznych sytuacji. Ten „mechanizm", włączając głębokie fale delta i angażując holistyczny system w rozwiązywanie sytuacji za pomocą hiper-uwagi lub hiper-koncentracji, może również włączać, podobnie jak w hipnozie, mechanizmy zmiany osobowości (jesteś artystą Repinym, jesteś nieustraszonym wojownikiem, jesteś Berserkiem itp.). Zakładamy, że nie jest to mechanizm patologiczny, ale niezrównany mechanizm rozwoju i przetrwania, którego blokada jest z góry określona przez postawy kulturowe. Jeśli dana osobowość nadal walczy, włącza się mechanizm wglądu i mechanizm transformacji osobowości. Można to zrobić poprzez całościowe omówienie osobistych doświadczeń. Jeśli dana osobowość nie jest w stanie rozwiązać sytuacji, może wystąpić „blackout",*

gdy osoba naśladuje innych, później o tym nie pamiętając – biegnie z innymi itd. Jeśli nie ma takiego przykładu, mogą istnieć różne opcje: w czasie „blackouta" może odbywać się proces poszukiwania odpowiednich wzorców zachowania w pamięci człowieka i nagła zmiany osobowości na zupełnie inną (Napoleoni, nieustraszeni wojownicy, jakieś marzenia itp.). Stan delta jest związany z niektórymi fazami snu na fali mózgowej (fale delta, tak jak w głębokim śnie) i, podobnie jak we śnie, możemy być różnymi osobowościami. Zatem w stanie delta osoba może doświadczyć innych osobowości w rzeczywistości. W stanie somnambulizmu osoba może chodzić we śnie, nie pamiętając o tym. Uważamy, że stresowy stan delta jest tym samym mechanizmem, co we śnie, tylko że ciało jest całkowicie podporządkowane sennej lub nowej osobowości. O ile sen jest przetwarzaniem codziennych informacji, o tyle stresowy stan delta jest przetwarzaniem i rozwiązaniem informacji w rzeczywistości. W stanie wysokiego zagrożenia faktycznie uzyskujesz dostęp do tego „centrum przetwarzania" bezpośrednio. Ale musisz umieć z niego korzystać. Łatwo jest symulować większość zaburzeń stresowych poprzez brak snu lub ciągłą deprywację sensoryczną (które da się wywołać za pomocą bezpośredniej potrzeby). Ale z powodu braku prawdziwego powodu, niektóre zaburzenia przestaną się pojawiać po przywróceniu trybu normalnego. W kreatywności zazwyczaj widzimy bezpośrednie zarządzanie „centrum przetwarzania" (tak samo jak we śnie i w śmiertelnym niebezpieczeństwie) bez skutków ubocznych. Lęk, albo raczej uwaga i koncentracja na problemie, są wywoływane w twórczości świadomie. A wszystkimi procesami, podobnie jak w kontrolowanym śnie, w twórczości zarządza się: zamiast błysku – błysk pomysłów, zamiast halucynacji – zarządzanie słuchowymi, wzrokowymi, dotykowymi obrazami, zamiast chaosu – brzmi muzyka lub obrazy, zamiast obsesyjnych myśli – koncentracja, zamiast manii – superkoncentracja, zamiast „rozdwojenia" osobowości – prawie żywi bohaterowie utworów w utworach, zamiast mętnych uczuć - silne przeżycia uczuć, zamiast nieustannie ścigających się myśli - niezwykła szybkość kreatywności itp. Każdemu zaburzeniu odpowiada kontrolowany analog, który jest złożoną ewolucyjną zaletą gatunku i osiągnięciem ludzkości. W istocie stres jest próbą rozwiązania problemu, zwłaszcza gdy problem nie może zostać rozwiązany za pomocą środków danej osobowości. PTSD wygląda na tą samą próbę rozwiązania problemu poprzez niepokojącą koncentrację na problemie i inne środki organizmu na zwrócenie uwagi, najczęściej do wcześniej nierozwiązanego i niedokończonego problemu, zwłaszcza gdy nie można go rozwiązać. Często PTSD występuje, gdy problem nie został rozwiązany

w taki lub inny sposób, chociażby post factum. Większość ludzi z PTSD nie podejmuje działań przeciwko powtórzeniom: osoba nie zwyciężyła wroga, nie nauczyła się zwyciężać, nie ma doświadczenia i środków ochronnych itp. U zwycięzców, którzy nie chcą zmieniać przeszłości, PTSD, jak mówią naukowcy, prawie nie było obserwowane (porównajmy Drugą wojnę światową (lepiej Wielką wojnę ojczyźnianą dla Rosji) i Wojnę wietnamską, kiedy po raz pierwszy postawiono tę diagnozę PTSD – ci, którzy chcieli coś zmienić, albo żeby przeszłości w ogóle nie istniało, czują warianty PTSD; natomiast ci, którzy są dumni ze zwycięstwa lub z siebie, nazywają tę samą sytuację najlepszy

ГЕРАІМЧУК ІГОР. **Стрес (ПТСР) як природний механізм вирішення ситуації і особистісних змін в умовах різкої зміни обставин.** *У статті обговорюється концепція стресу як механізму прийняття рішення, вирішення ситуації і зміни «неефективної особистості» в умовах різкої зміни умов і обставин існування. Коли обставини виявляються нерозв'язуваними звичайними заходами, тобто людина не може з ними впоратися, включається екстремальний механізм прийняття рішення, що по суті справи є цілісно-инсайтним механізмом. Точніше, механізм, прихований за цілісними інсайтами творчості, в осяянні дозволяє охоплювати і об'єднувати величезні обсяги матеріалу, як ми показуємо в роботі [1], може мати коріння в цілісному инсайтному механізмі вирішення неоднозначних, складних, й навчть – смертельно небезпечних ситуацій. Цей «механізм», включаючи глибинні дельта-ритми і залучаючи цілісну систему в рішенні ситуації за допомогою гіпер-уваги або гіпер-концентрації, може також включати, як в гіпнозі, механізми зміни особистості (ви - художник Репін, ви - безстрашні воїни, ви - Берсерк і т. д.). Ми припускаємо, що це не патологічний механізм, а неперевершений механізм розвитку і виживання, чия блокада зумовлена культурними установками. Якщо особистість продовжує боротися, включається инсайтний механізм і механізм трансформації особистості. Це може здійснюватися шляхом цілісного охоплення особистого досвіду. Якщо особистість виявляється нездатною вирішити ситуацію, то може наступити «блекаут», коли людина наслідує оточуючих, не пам'ятаючи потім про це – біжить з іншими і т.д. Якщо такого прикладу немає, то можуть бути різні варіанти – так при «блекауті» може здійснюватися пошук відповідних моделей поведінки в пам'яті людини і різка зміна особистості на зовсім іншу (Наполеони, безстрашні кіношні бійці,*

якісь мрії і т.д.). Дельта-стан споріднений деяким фазам сну по мозковиї хвиляї (дельта-ритми, як у глибокому сні), і, як уві сні, ми можемо бути різними особистостями. Так, в дельта-стані людина може переживати інші особистості наяву. У стані лунатизму людина може ходити уві сні, не пам'ятаючи про це. Ми вважаємо, що дельта-стан стресу – це той самий механізм, як і уві сні, тільки тіло абсолютно підпорядковане сонній або новій особистості. Як сон є обробкою денної інформації, так дельта-стан стресу є обробкою і рішенням інформації наяву. У стані підвищеної небезпеки ви фактично отримуєте доступ до цього «центру обробки» безпосередньо. Але потрібно вміти ним користуватися. Можна легко зімітувати більшість стресових розладів позбавленням сну або тривалою сенсорноюдеприваціею (що викликаються при прямому запиті). Але, оскільки реальної причини немає, то частина розладів припинять проявлятися при відновленні нормального режиму. При творчості ми взагалі бачимо пряме управління «центром обробки» (той же, що уві сні, і в смертельній небезпеці) без побічних ефектів. Тривожність, точніше увага і концентрація на проблемі, в творчості викликаються свідомо. А всі процеси, як в контрольованому сні, в творчості управляються: замість флеші – флеші ідей, замість галюцинацій – управління слуховими, зоровими, тактильними образами, замість хаосу – звучить музика або картини, замість нав'язливих думок – концентрація, замість маній – суперконцентрація, замість «роздвоєння» особистостей – майже живі герої творів в творах, замість подертій почуттів – сильні переживання почуттів, замість нестримно мчать думок – небувала швидкість творчості і т.д. Кожному розладу відповідає керований аналог, який є складною еволюційною перевагою виду і досягненням людства. По суті стрес – це та ж спроба вирішити проблему, особливо коли проблема не може бути вирішена засобами даної особистості. ПТСР – з вигляду та ж спроба вирішити проблему шляхом тривожної концентрації на проблемі і інших засобах організму привернути увагу, найчастіше до невирішеної й незакінченої раніше проблеми, особливо коли вона не може бути вирішена. Часто ПТСР виникає, коли проблема не була вирішена тим чи іншим шляхом, хоча б постфактум. Найчастіше людина з ПТСР не вживає заходів проти повторення: вона не перемогла ворога, не навчилася перемагати, не має досвіду і заходів захисту і т.д. У переможців, які не хочуть міняти минуле, ПТСР, як стверджують, майже не спостерігалося (порівняйте Другу Світову (краще ВВВ для

Росії) і В'єтнамську війну, коли вперше поставили цей діагноз ПТСР – ті, хто хотіли щось переграти, змінити, або щоб минулого взагалі не було, відчувають варіанти ПТСР; ті, хто пишаються перемогою або собою, називають ту ж ситуацію найкращим часом життя – не мають жодних ознак ПТСР. Наїзник згадує дитячі падіння з коня з розчуленням. ПТСР – це, по суті, відкрита проблема тих, хто або в той час не міг вирішити проблему (маленькі діти, жінки), не може вирішити проблему зараз (поранені або скалічені, мають моральну проблему або травму), не хоче вирішити проблему в майбутньому. По суті, робота з ПТСР повинна починатися з вирішення проблеми, тимчасового, або штучного, забезпечення безпеки, зміни людини, щоб вона могла впоратися з проблемою і надання їй засобів впорається з проблемою, вказавши напрямок активності на проблему, звикання до думки про проблему, - вона повинна вирішити проблему всередині себе, підготуватися до вирішення такої або подібної проблеми зовні, підготувати шляхи вирішення проблеми. Тобто, створити з проблеми позитивне – означає вирішити проблему. По суті справи, ПТСР – це виклик, який повинен закінчуватися оновленням людини і створенням нового – як у творчості.

Ключові слова: *стрес, ПТСР, особистість, навчання, зміна.*

ГЕРАИМЧУК ИГОРЬ. **Стресс (ПТСР) как природный механизм разрешения ситуации и личностных изменений в условиях резкой смены обстоятельств.** *В статье дискуссируется концепция стресса как механизма принятия решения, решения ситуации и смены «неэффективной личности» в условиях резкой смены условий и обстоятельств обитания. Когда обстоятельства оказываются нерешаемыми обычными мерами, то есть человек не может с ними справиться, включается экстремальный механизм принятия решения, по сути дела являющийся целостно-инсайтным механизмом. Точнее, механизм, скрытый за целостными инсайтами творчества, в озарении позволяющий охватывать и объединять громадные объемы материала, как мы показываем в работе [1], может иметь корни в целостном инсайтном механизме решения неоднозначных, сложных, смертельно опасных ситуаций. Этот «механизм», включая глубинные дельта–ритмы и вовлекая целостную систему в решении ситуации посредством гипервнимания или гиперконцентрации, может также включать, как в гипнозе, механизмы смены личности (вы – художник Репин, вы – бесстрашные воины, вы – берсерки и т.д.). Мы предполагаем, что это не патологический*

механизм, а непревзойденный механизм развития и выживания, чья блокада вызвана культурными установками. Если личность продолжает сражаться, включается инсайтный механизм и механизм трансформации личности. Это может осуществляться путем целостного охвата личного опыта. Если личность оказывается неспособной решить ситуацию, то может наступить «блэкаут», когда человек подражает окружающим, не помня потом об этом – бежит с другими и т.д. Если такого примера нет, то могут быть разные варианты – при «блэкауте» может осуществляться поиск подходящих моделей поведения в памяти человека и резкая смена личности на совершенно другую (Наполеоны, бесстрашные киношные бойцы, какие-то мечты и т.д.). Дельта-состояние родственно некоторым фазам сна по мозговым волнам (дельта-ритмы как в глубоком сне), и как во сне мы можем быть разными личностями, так в дельта состоянии человек может переживать другие личности наяву. В состояния лунатизма человек может ходить во сне, не помня об этом. Мы считаем, что дельта-состояние стресса – это тот же механизм, как и во сне, только тело абсолютно подчинено сонной или новой личности. Как сон есть обработка дневной информации, так дельта состояние стресса есть обработка и решение информации наяву. В состоянии повышенной опасности вы фактически получаете доступ к этому «обрабатывающему центру» напрямую. Но нужно уметь им пользоваться. Можно легко сымитировать большинство стрессовых расстройств лишением сна или длительной сенсорной депривацией (что вызывает прямой запрос). Но поскольку реальной причины нет, то часть расстройств прекратит проявление при восстановлении нормального режима. При творчестве мы вообще видим прямое управление «обрабатывающим центром» (тот же, что во сне и в смертельной опасности) без побочных эффектов. Тревожность, точнее внимание и концентрация на проблеме, в творчестве вызываются сознательно. А все процессы, как в контролируемом сне, в творчестве управляются: вместо флешей – флеши идей, вместо галлюцинаций – управление слуховыми, зрительными, тактильными образами, вместо хаоса – звучащая музыка или картины, вместо навязчивых мыслей – концентрация, вместо маний – суперконцентрация, вместо «раздвоения» личностей – почти живые герои произведений в произведениях, вместо разодранных чувств – сильные переживания чувств, вместо неудержимо несущихся мыслей – небывалая скорость творчества и т.д. Каждому расстройству

соответствует управляемый аналог, являющийся сложнейшим эволюционным преимуществом вида и достижением человечества. По сути стресс – это та же попытка решить проблему, особенно когда проблема не может быть решена средствами данной личности. ПТСР – по виду та же попытка решить проблему путем тревожности на проблеме и прочих средств организма привлечь внимание, чаще всего к нерешенной и незаконченной ранее проблеме, особенно когда она не может быть решена. Часто ПТСР возникает, когда проблема не была решена тем или иным путем, хотя бы постфактум. Чаще всего человек с ПТСР не принял мер против повторения: не победил врага, не научился побеждать, не имеет опыта и мер защиты и т.д. У победителей, которые не хотят менять прошлое, ПТСР, как утверждают, почти не наблюдался (сравните Вторую Мировую (лучше ВОВ для России) и Вьетнамскую войну, когда впервые поставили этот диагноз ПТСР – те, кто хотели что-то переиграть, изменить или чтобы прошлого не было, испытывают варианты ПТСР; те, кто гордятся победой или собой, называют ту же ситуацию лучшим временем жизни). Наездник вспоминает детские падения с лошади с умилением. ПТСР – это по сути открытая проблема тех, кто или в то время не мог решить проблему (маленькие дети, женщины), не может решить проблему (раненные или покалеченные, имеющие моральную проблему или травму), не хочет решить проблему. По сути работа с ПТСР должна начинаться с решения проблемы, временного или искусственного, обеспечения безопасности, изменения человека, чтоб он мог справиться с проблемой и предоставление ему средств справится с проблемой, направление активности на проблему, привыкания к мышлению о проблеме, – он должен решить проблему внутри себя, подготовиться к решению такой или подобной проблемы вовне, подготовить пути решения проблемы. То есть создать из проблемы положительное – решить проблему. По сути дела, ПТСР – это вызов, который должен заканчиваться обновлением человека и созданием нового как в творчестве.
Ключевые слова: *стресс, ПТСР, личность, обучение, изменение.*

GERAIMCHUK IGOR. **Stress (PTSD) as a natural mechanism of situation solution and personal changes in conditions of the abrupt change of circumstances.** *The article discusses the concept of stress as a mechanism of decision-making, situation solving and "ineffective personality" changing in contexts of the abrupt change of conditions and circumstances of habitation. When circumstances appear to be unsolvable*

by ordinary measures, i. e., a person cannot handle them; the extreme decision-making mechanism is activated, which in essence is a holistic-insight mechanism. More precisely, the mechanism hidden behind the holistic insight of creativity, allowing by inspiration comprise and combine enormous volumes of material, as we show in [1], may have roots in the holistic insight mechanism of solving ambiguous, complex and deadly situations. This "mechanism", including deep delta rhythms and involving a holistic system in solution of the situation through hyper attention or hyper concentration, may also include, as in hypnosis, the mechanisms of identity change (you are the painter Repin, you are fearless warriors, berserks, etc.). We assume that this is not a pathological mechanism, but an insuperable mechanism of development and survival, which blockade is caused by culture sets. If an individual continues fighting, the insight mechanism and mechanism of personality transformation are actuated. This may be achieved by a holistic coverage of personal experience. If an individual fails to solve the situation, then it may result in a blackout, when a person imitates the others, not remembering it afterwards, running with others, etc. If there is no such example, then various scenarios may exist; with the "blackout", the searching may be carried out appropriate of behavior patterns in the person's memory and abrupt change of personality to a completely different one (Napoleons, fearless movie warriors, some dreams, etc.). The delta state is related to some sleep phases in brain waves (delta rhythms as in a deep sleep), and as of in sleep we can be different personalities, so in the delta state a person can experience other personalities in reality. In the state of sleepwalking a person can walk in a night of sleep without remembering it. We believe that the delta state of stress is the same mechanism as in sleep, only the body is completely subordinated to a sleeping or new personality. As sleep is the processing of daily information, so the delta state of stress is the processing and determination of information in reality. In a state of heightened danger, you actually get direct access to this "processing center". But you need to be able to use it. It is possible to easily imitate the majority of stressful disorders with sleep deprivation or prolonged sensory deprivation (resulting in a direct request). But since there is no real reason, some disorders will cease manifesting when the normal regime is restored. With creativity, we generally see the direct control of the "processing center" (the same as in a night of sleep and in deadly danger) without side effects. Anxiety, or more properly, attention and concentration on a problem, are consciously arisen in creative work. And all processes, like in a sleep being controlled, are controlled in the creative work: instead of flashes – flashes of

ideas; instead of hallucinations – control of auditory, visual, tactile images; instead of chaos – sounding music or pictures; instead of compulsive thoughts – concentration; instead of manias – super concentration; instead of "dissociation" of personality – almost living heroes of literary writings; instead of torn feelings – strong rueful feelings; instead of uncontrollably rushing thoughts – unprecedented speed of creativity, etc. A controlled analogue corresponds to each disorder, which is the most complex evolutionary advantage of species and achievement of humanity. In essence, stress is the same attempt to solve a problem, especially when the problem cannot be solved by the means of a given personality. PTSD is apparently the same attempt to solve a problem by anxiety on the problem and other remedies of the organism to draw attention, typically, to the unresolved and previously unfinished problem, especially when it cannot be solved. Frequently, PTSD occurs when the problem has not been resolved by one or another way, even post factum. Most commonly, a person with PTSD did not take actions against its repetition: he/she did not conquer an enemy, did not learn to win, does not have experience and protective measures, etc. Winners who do not want to change the past, allegedly, were out of PTSD (compare the World War II (better the Great Patriotic War for Russia) and the Vietnam War when it was first diagnosed PTSD: those who wanted to replay, change or abolish the past, experience variants of PTSD; those who are proud of victory or of themselves call the same situation the best time of life). The rider recalls with tenderness children's falls from a horse. PTSD is essentially an open problem for those who could not solve the problem at that time (young children, women), or cannot solve the problem (injured or maimed, have a moral problem or injury), or do not want to solve the problem. In essence, the work with PTSD should begin with a problem solving, temporary or artificial, ensuring security, changing a person so that he/she can cope with the problem, and providing him/her with remedies to cope with the problem, directing activity to the problem, getting used to think about the problem – the person must solve the problem inside oneself, be prepared for solving this or a similar problem outside, prepare ways to to solve the problem. In other words, create a positive view of the problem means solve the problem. In essence, PTSD is a challenge that must end with the renewal of person and the creation of a new one, as in creativity.
Keywords: *stress, PTSD, personality, learning, change.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.08

Nataliya GOVORUKHA

The difference in life values and the importance of their forming during volunteering

Problem. The existence of life and core values in personal world outlook is necessary and should be essential in the forming and functioning of any group, organization or institution. There are many difficulties, though, in society that arise from misconceptions of values of another because of age-related, cultural, traditional, racial and mental differences.

Literary review. Professor of cross-cultural psychology Geert Hofstede conducted one of the most comprehensive studies on national values. Milton Rokeach studied the nature of human values. Victoria Braithwaite studied the structure of human values:

Body paragraphs. We have an ancient philosophical discussion: does a person define their core values according to their character, or is it core values form the person's nature, or maybe a person's core values are what they are because of the hardships in their life? Is "doing good" (which is a basis and motivation of many types of volunteering) a result of a well-formed character or the involvement of (young) people in positive and creative "helping others" activities forming their life views and set of core values? Probably, there is some truth in every argument.

 © Nataliya GOVORUKHA, 2019

"Sow an act and you reap a habit. Sow a habit and you reap a character. Sow a character and you reap a destiny." [1] It is a deeply interesting thought, which is still accepted and discussed today, many years later. Many choices we make early in life affect our future in one way or another.

Mahatma Gandhi, Indian lawyer, politician, social activist, and writer said: "Beliefs become thoughts. Thoughts become words. Words become actions. Actions become habits. Habits become values. Your values become your destiny" (Mahatma Gandhi, n.d.).

If we believe that we have to care deeply about our youth, what types of activities they choose, and what we actually can offer them to do during their free time.

We have much scientific research, numerous statistics, psychological observations, and thousands of years of edifying literature discusses the issues of forming of a character, what helps a person to be noble, successful, and useful for society, and what gives a person power to influence others positively. We are deeply convinced of the negative influence of and sincerely concerned about materialistic and self-centred tendencies in modern world society. The slogan "What in it for me" is opposite to "Love your neighbour as yourself". From our personal experience, even in volunteering and in Christian circles unselfish giving and care for the needy, as eternal noble life values, are not always the norm.

Every culture, every era, every nationality, institution, family and person has their core values, things they treasure, make choices according to, measure their decisions with, and strive to live by. A country, company, or family is successful if they have and follow their core values. We recognize people or organizations as "good" or "bad," cooperate with them or keep our distance from them according to the set of their life values.

Volumes could be written about what a good country is. We want safety, stability, freedom of thought and speech, opportunities for education, self-development, and self-realization; we demand rights for education, labour, recreation, marriage, parenting, entertainment, and more. Unfortunately, the wide-spread opinion about "high living standard" is based on materialistic or egocentric values. According to our informal research that was conducted in July 2016 in a small Christian youth group in Eastern Ukraine, 5% of volunteers as a main reason for their volunteering stated "personal development" (Govorukha, 2017, p. 64).

We are bombarded by media persuading us that a successful citizen has a well-paid job or a thriving business with the ownership of spacious living quarters, a car, modern gadgets, etc. Through movies, advertising and the Internet this opinion is prevailing, but could be erroneous. Though many countries in Europe are ahead of the rest of the world economically, the European Region had the highest suicide rate in 2015. According to the results of the research of the World Health Organization, out of 50 European countries France is on the 14th place, Lithuania is on the first. Talking about Americas, out of 29 countries the USA is on the 6th place by numbers of those who took their life, Canada is on the 9th (World Health Statistics, n.d.). On the other hand, Pilipino and Indian people from the slums, according to a social survey conducted in 32 countries, are quite satisfied with their life and count themselves as happy nations. Filipinos have a happiness level of 83%. India is next with 81%, followed by China (80%), Thailand (78%), Malaysia (77%) and Singapore (69%). (Lozada, 2013).

Having very similar mentality in one part of the world we are convinced that our values are the "normal" ones, explainable and complete. There is so-called "culture shock" one could go through when visiting another continent: suddenly many of the standards and values are mixed up. European feminism taught us that a woman is free when she can work and have the same pay and responsibility as men do. During the six-year stay in Bosnia and Herzegovina our opinion changed after meeting many Muslim women who were very happy, satisfied and proud taking care of the family and their home, being fully financially supported and provided for by their husbands or relatives. They are, feeling protected and taken care by men; sincerely pity European women, who often have to raise children, pay bills and manage daily routine single-handedly, in their free from full-time work time. Recently, after a half- year involvement in volunteer activities for Syrian refugees in Iraq, alongside with other European and American volunteers, we learned that many Muslim women see older teen girls' demand of independence and attempts of self-sustainability as a threat to family core values.

There were chances for the author to learn a lot about other peoples and cultures and their priorities. Living in Humid Continental climate we must have a roof over our head, because of the cold temperatures, strong winds, continuous rains and snow for a few months. We have limitations and deadlines because of that. Our ancestors had to plant and harvest for 4 to 8 months a year to survive the winter. Of course it is not the same

in modern society, but Slavic languages still have sayings like: "prepare a cart in winter and a sled in summer." There is a similar meaning in the English saying "While it is fine weather mend your sails." Planning, hard work, preparation and storing process are ingrained in our minds. Helping relatives, neighbours and upholding the community historically were an essential part of it.

Involved in a missionary project in the Philippines for a year, the author learned many aspects of the local life, extravagancies of the culture and in some instances—opposite opinions about dealing with daily problems. There is no winter in Tropical Wet climate, with the lowest above +20 degrees Celsius. There is no natural pressure to prepare for the cold season when there will be no food growing, to have a source of warmth, to keep deadlines. The main necessity on the remote coral islands is the provision of drinkable water. The ownership of a boat is vital for living (fishing, bringing water, transportation of people and cargo, trading, gathering pearls, or in some cases providing services for tourists, etc.). Owning a boat seems more important than having an education. Only 6 grades of free governmental education is available; further studies are very expensive, only small percentage can afford it. So many parents do not see the need of sending their children to school,—in their view it is more useful to send them to collect coconuts (that are very nutritious and used for food, drink and shells for cooking fish on fire), to dig out ocean worms that are edible after low tide, to teach them fishing or sorting rare sea-shells that could be sold. In that daily fight for basics, volunteering is often visualised as a "noble hobby for white people" and not as a way to better or civilise life of a tribe or a village.

Another issue that is very difficult for acceptance for a modern European are myriad servants: cooks, drivers, nannies, gardeners, guards, rickshaws, and porters. It is a side effect of 400 years of slavery in the country colonized by the Spanish and later for 100 years by the Americans. If a local couple "belongs" to a "white" person it is almost a guarantee for the life of accommodation for the whole family, a job for both adults and their teenage children, daily rice (usually eaten three or more times a day), and also gives a certain social status. Having maids and helpers is a must for a white person. This custom is seen by locals as a good way to share one's wealth. The "white" person with many servants or with a business that employs many locals is perceived as a benefactor, if they regularly pay on time what they have promised. It is a simple measure for surviving, in unbelievable state of poverty and absence of

welfare. In some scenarios it is wiser for the Western volunteers to hire helpers (a cook, a cleaner or a gardener) and to help in that way financially as well, than to do everything by own hands as it is done in Europe. The difference in income and living standard is indescribable, and makes it very difficult for a foreigner to believe or understand. A survey by the independent Manila polling group Social Weather Stations carried out in the Philippines in 2013 found that 19.2 percent of the survey respondents, about 3.9 million families, reported going hungry (Whaley, 2013). The families are large, usually 5 to 10 children, who are obligated to provide for their aging parents. Despite all the negative aura of "whites" because of their snobbism and even discrimination, the biggest luck for a family is to marry one of the teens to a foreigner, despite the age difference, which will provide lifelong income to the majority of family members. The fortunate one was fortunate feels obliged to help relatives financially according to local traditions and understanding of family values.

In Ukraine marrying a person from Western Europe or the USA often would be seen as a good deal. But many Ukrainians will be surprised when faced with a wedding contract because feelings of being in love and emotions of attraction for Slavic youth often prevail. Because of that, arranged marriage would not be well accepted by European or American youngsters. But it is still preferred by many Hindu, Arab or Pakistani families, where the opinion of the father is the very last word. We will be horrified to hear about harems, polygamy (one husband, few wives), though it is allowed by the legal law in Arab countries to have even four of them. There is also such a type of marriage as polyandry (one wife, few husbands) in Tibet. Another practice unacceptable for the first world countries and still quite common in rural areas of some Asian countries, such as Japan, China, India, and Pakistan is to give in marriage very young girls, even at nine years old, betrothing them at their birth, for a good bride price or bride service, to be able to feed the rest of the children. A citizen of a first world country would see it as bad as trafficking or prostitution. We should not accept it as a solution, but international volunteers that are going to help in those areas, especially if in remote and rural areas, should be trained specifically and prepared mentally to the differences of traditions, cultural settings and social norm.

All of the abovementioned types of "recognized" social relations are impossible to understand or comprehend for any Christian in the world, because for over 2000 years the New Testament teaches principles of love, respect, care and faithfulness to your spouse, recorded by Apostle Paul.

He gave us many important core values, such as:

- loyalty; having one spouse for life; "the husband of one wife" (Tit. 1:6);
- caring for your family; "But if any provide not for his own, and especially for those of his own house, he hath denied the faith, and is worse than an infidel" (1 Tim. 5:8);
- being a good parent; "having faithful children not accused of riot or unruly" (Tit. 1:6);
- honesty;
- work ethics, hard work; "if any would not work, neither should he eat" (2 Thes. 3:10);
- care for orphans and widows (Acts 7);
- not to be indifferent to the problems of others; "Bear ye one other burden, and so fulfil the law of Christ" (Gal. 6:2);
- not to act against our conscience; "And herein do I exercise myself, to have always a conscience void to offence toward God, and toward men" (Acts 24:16); and more.

These values have to be treasured, developed in our own personal lives, and should be taught and practised at every stage of educational process in every strata of society.

Apostle James advised people to have faith in God, because they will be blessed by Him, to make wise decisions according to one's beliefs, and to ask God for wisdom. "If any of you lack wisdom, let him ask of God, that giveth to all men liberally, and upbraideth not; and it shall be given him. But let him ask in faith, nothing wavering" (Jam. 1:5,6).

Not even the majority will agree that faith in God is a core value. Of course, many people have a set of their personal values that can include kindness, positivity, purposefulness, and practicality. Some will mention objectivity, intelligence and professionalism. It is a disputable issue, and people always disagree about their beliefs and convictions.

If we want to receive a stable job in a respectable company, then preparing to the interview we will check their core values,—to know for ourselves if those are compatible with our own, and to know what could be asked and expected from us in the future.

When choosing a company we will analyse its reputation, history, products or services, how well the promises were kept. Many companies craft "core value statements" or "vision/mission statements" to anchor every aspect of a business in a set of commonly-held beliefs and commitments. These statements become ingrained principle and fabric

that guide employee behaviour and company decisions and actions.

Choosing a school for a child, we will make sure that highly qualified professionals are working there. Do they love the children and care for them? Is the curriculum well-rounded? Is it safe? Is the schedule and rules applicable for my child? The school can have a well-written statement that emphasizes their educational and life values, advertise their successes, being proud of their motto and numbers of students, but...If we know that smoking is common with high school students, screaming teachers and bullying problems are there we will not be willing to pay for it.

Deciding which university to go to, there is a high probability that a future student will inquire about the rating of employment of graduates and the regalia and academic titles of university professors. Grants and stipends, living conditions of the dormitories are a concern too. But the most important will be a Diploma, its value for the employment and competency of its holder.

Choosing a university many European, USA and Canadian future students will check the opportunities for volunteering. Many scholarships are given with preferences to those who actively and regularly volunteer.

The Corporation for National and Community Service, in collaboration with the U.S. Census Bureau and the non-profit coalition Independent Sector conducted a federal survey of volunteering by teenagers in more than a decade about the state of youth volunteering and the connections between youth volunteering and the primary social institutions to which teenagers are exposed — family, religious congregations, and educational institutions. An estimated 15.5 million youth—or 55 percent of youth ages 12 to 18—participate in volunteer activities;

- youth contribute more than 1.3 billion hours of community service each year;
- 39 percent of teen volunteers are "regular" volunteers, at least 12 weeks per year;
- 64 percent of teenagers who volunteer do so primarily through a religious organization, a school-based group, or a youth leadership organization; (Youth Helping America, 2015).

An economic news release by the U.S. Bureau of Labor Statistics about volunteering in the US in 2015 states that between Sept 2014 and Sept 2015 volunteering primarily for educational or youth service organizations increased. 19.9 percent of volunteers with less than a high school diploma volunteered for educational organizations, compared with 26.3 percent of volunteers with a bachelor's degree and higher (Volunteering in the

United States 2015, 2016). That gives us a proof that a good educational system of a country and its non-profit organizations in unison can provide opportunities for volunteering, motivate students, affect decision-making process in youth, and benefit the participants and the economy of the country as well.

Opinions on various subjects described above were about regular lifestyle. To the contrary, emergencies: earthquake, tsunami, tornado, flood, fire in the house, accidents are highly damaging —physically, emotionally and mentally. In the mitigating circumstances people often react non-adequately. A panicking crowd could destroy more things than the catastrophe itself. There is nothing more valuable in such cases than a person who stays calm, takes charge and controls others' actions. A kind heart, friendliness, education, talents, will not help much in the mentioned scenarios. The most needed are usually rescue troops and specialists with the right skills and appropriate special technical equipment.

As citizens of the world we do not have a right to be "passers-by" and bystanders. Indifference is not a "fine" quality, not a virtue, and should be corrected. Every kind deed, no matter how small, changes this world for the better. We need to have our convictions, principles, and core values, so-called "eternal values", that we treasure, develop and steadily hold to. We have to learn and to teach, train and form them in our youth, constantly influencing those around us in a positive manner, especially the generation of present students, who will be leaders and rulers of our society in the near future. It is very important to remember though, that other individuals and nations often have values that significantly differ from ours, and are even opposite at times, so we have to be patient, tolerant and respectful towards others, using common sense and wisdom for the sake of the common good.

References:

1. Говоруха Н. О. Підготовка студентської молоді до волонтерської діяльності (на прикладі Українського Біблійного Інституту та БФ «Возлюби») : дипл. роб. на здоб. освітнього ступеня магістр : спец. 8.18010021 «Педагогіка вищої школи» / Н. О. Говоруха. – К., 2017.
2. Braithwaite, V. A., & Law, H. G. (1985). Structure of human values: Testing the adequacy of the Rokeach Value Survey. Journal of Personality and Social Psychology. 49 (1), 250-263. Retrieved from: values.https://numerons.files.wordpress.com/2012/04/35-structure-of-human-values.pdf
3. Charles Reade quotes. (n.d.). BrainyQuote. Retrieved from https://www.brainyquote.com/quotes/quotes/c/charlesrea181220.html?src=reap

4. Hofstede, G. (2001). Culture's consequences: Comparing values, behaviours, institutions and organisations across nations (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
5. Lozada, B. (2013, November 13). Filipino millennials happiest, least stressed in the world—survey. INQUIRER.net. Retrieved from http://lifestyle.inquirer.net/136389/filipino-millennials-happiest-least-stressed-in-the-world-survey/#ixzz4oCdbedR1
6. Mahatma Gandhi. (n.d.). In Encyclopaedia Britannica online. Retrieved from https://www.britannica.com/biography/Mahatma-Gandhi
7. Rokeach, M. (1973). The nature of human values. New York: Free Press.
8. Volunteering in the United States, 2015. Economic News Release. (2016, February 25). Bureau of Labor Statistics. Retrieved from https://www.bls.gov/news.release/volun.nr0.htm
9. Whaley, F. (2013, June 19). For many Filipinos, jobs and the good life are still scarce. The New York Times. Retrieved from http://www.nytimes.com/2013/06/20/business/global/for-many-filipinos-jobs-and-the-good-life-are-still-scarce.html
10. World Health Statistics data visualizations dashboard. Suicide. (n.d.). WHO. World Health Organization. Retrieved from http://apps.who.int/gho/data/node.sdg.3-4-viz-2?lang=en
11. Youth Helping America: The Role of Social Institutions in Teen Volunteering. (2015, November). Corporation for National & Community Service. Retrieved from https://www.nationalservice.gov/pdf/05_1130_LSA_YHA_SI_factsheet.pdf

Transliteration of References:

1. Braithwaite, V. A., & Law, H. G. (1985). Structure of human values: Testing the adequacy of the Rokeach Value Survey. Journal of Personality and Social Psychology. 49 (1), 250-263. Retrieved from: values.https://numerons.files.wordpress.com/2012/04/35-structure-of-human-values.pdf
2. Charles Reade quotes. (n.d.). BrainyQuote. Retrieved from https://www.brainyquote.com/quotes/quotes/c/charlesrea181220.html?src=reap
3. Govorukha, N. O. (2017). Pidhotovka studentskoi molodi do volonterskoi diialnosti (na prykladi Ukrainskoho Bibliinoho Instytutu ta BF «Vozliuby» [Training student youth for volunteering activities—Evidence from Ukrainian Bible Institute and the "Let's Love" Charity Foundation] (Master's Diploma). Kyiv: State Higher Educational Institution "University of Educational Management" of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
4. Hofstede, G. (2001). Culture's consequences: Comparing values, behaviours, institutions and organisations across nations (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
5. Lozada, B. (2013, November 13). Filipino millennials happiest, least stressed in the world—survey. INQUIRER.net. Retrieved from http://lifestyle.inquirer.net/136389/filipino-millennials-happiest-least-stressed-in-the-world-survey/#ixzz4oCdbedR1
6. Mahatma Gandhi. (n.d.). In Encyclopaedia Britannica online. Retrieved from

https://www.britannica.com/biography/Mahatma-Gandhi
7. Rokeach, M. (1973). The nature of human values. New York: Free Press.
8. Volunteering in the United States, 2015. Economic News Release. (2016, February 25). Bureau of Labor Statistics. Retrieved from https://www.bls.gov/news.release/volun.nr0.htm
9. Whaley, F. (2013, June 19). For many Filipinos, jobs and the good life are still scarce. The New York Times. Retrieved from http://www.nytimes.com/2013/06/20/business/global/for-many-filipinos-jobs-and-the-good-life-are-still-scarce.html
10. World Health Statistics data visualizations dashboard. Suicide. (n.d.). WHO. World Health Organization. Retrieved from http://apps.who.int/gho/data/node.sdg.3-4-viz-2?lang=en
11. Youth Helping America: The Role of Social Institutions in Teen Volunteering. (2015, November). Corporation for National & Community Service. Retrieved from https://www.nationalservice.gov/pdf/05_1130_LSA_YHA_SI_factsheet.pdf

The Author

Govorukha Nataliya,
Master's Degree in Pedagogy of Higher Education,
Humanities Teacher,
British International School Kurdistan,
Kurdistan, Iraq
E-mail: govorukha.13.05@gmail.com

Abstracts

HOWORUCHA NATALIA. **Odmienność wartości życiowych i znaczenie ich kształtowania w czasie wolontariatu.** *W artykule rozważane są aktualne problemy związane z postrzeganiem wartości życiowych (rodziny, państwa, społeczności itp.), a także z brakiem powszechnego rozumienia wartości osobistych. Analizowane są poszczególne historyczne i wielokulturowe aspekty uniwersalnych wartości, które są źródłem i podstawą działalności wolontariackiej.*
Słowa kluczowe: *wartości, wartości życia, wolontariat.*

ГОВОРУХА НАТАЛІЯ. **Неоднаковість життєвих цінностей та важливість їх формування під час волонтерства.** *У статті розглядаються актуальні проблеми сприйняття життєвих цінностей (сімейні, державні, громадські, та ін.) і відсутності універсального розуміння цінностей особистісних. Проаналізовано окремі історичні та полікультурні аспекти загальних цінностей, які є по-*

чатком і основою волонтерської діяльності.
Ключові слова: *цінності, життєві цінності, волонтерська діяльність.*

ГОВОРУХА НАТАЛЬЯ. **Неодинаковость жизненных ценностей и важность их формирования во время волонтерства.** *В статье рассматриваются актуальные проблемы восприятия жизненных ценностей (семейных, государственных, общественных и пр.) и отсутствия универсального понимания ценностей личностных. Проанализированы отдельные исторические и поликультурные аспекты всеобщих ценностей, которые положены в основу волонтерской деятельности.*
Ключевые слова: *ценности, жизненные ценности, волонтерская деятельность.*

GOVORUKHA NATALIYA. **The difference in life values and the importance of their forming during volunteering.** *The article highlights the urgent problems of perception of life values (of family, the state, the community, etc.) and the absence of a universal understanding of personal values. Separate historical and multicultural aspects of universal values as the genesis and the base of volunteering are analyzed.*
Keywords: *values, core life values, volunteering.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.09

Oksana KRAVCHENKO,
Nataliia DUBOVA,
Valentyna KHARYTONOVA

Innovative forms of social and psychological rehabilitation of persons with disabilities

Introduction. Nowadays the state and the community promote the social integration of people with disabilities into society as its full members, who can take an active part in all spheres of life. Social integration (involving people with disabilities in community service, developing and maintaining relationships with healthy people, state organizations of various profiles, public organizations and administrative structures, etc.) is the ultimate goal of social rehabilitation.

Consequently, the search for effective forms of social rehabilitation that would level the passive need for material costs, but would be aimed at supporting active life, encouraging to solve the problems individually is rather urgent. The most effective decision here is the maintenance of work for people with disabilities. The statistical surveys show that most of their rights to work, such as employment opportunities, equal pay,

© Oksana KRAVCHENKO,
Nataliia DUBOVA,
Valentyna KHARYTONOVA, 2019

professional growth etc., are systematically violated. Existing ways of employment for this category of citizens indicate that they are limited in the choice of professional self-determination.

Due to this, the issue of such persons' integration in the field of work requires the scientific study and development of practical recommendations. This involves a comprehensive approach: legislative measures of protection based on conditions common for all working people; implementation of the program of social inclusion for all vulnerable groups of the population and ensuring the entire set of rights of people with disabilities; substantiation and application of the legal acts for the creation of specially organized working conditions for people with disabilities.

In the practice of social and professional rehabilitation the disabled people's employment issues are significant and often developed by the Ukrainian scientists. I. Teriukhanova (2007) and T. Gorina (2013) propose how professional rehabilitation of the disabled citizens and their integration into the social environment as well as in labour market can be realized. The work by G. Gavrushenko (2008) suggests new ways to raise the employment level of the disabled persons, especially those who have serious injuries. Various types of enterprises based on homework are offered and viewed together with organizational and methodical approaches. We want also to mention the work *"Modern issues of education and professional rehabilitation of people with health problems"* (Shevtsov, 2003) as its author proves that the use of various forms, means and methods of adaptive physical culture for youth with disabilities is an extremely effective factor in achieving improvement of intellectual and physical capacity, forming stable motivation and the need for systematic, independent physical activity, but what is even more important, developing interest, motivation to get a profession and self-realization.

The foreign scientists explain the importance of educational and training processes for people in need of rehabilitation as there is a direct link between the fact of having achieved the training program and labour insertion process (Gomez Serra, Fabra Fres and Llena Berne, 2017). According to the latest researches the home-based cardiac rehabilitation is increasingly used and has been documented to be effective and convenient. Besides it offers more autonomy to the patient; although the patient has to face more complex responsibilities, he is made more accountable and able to maintain rehabilitation activities for a longer period of time (Dima-Cozma, Cojocaru, Mitu, 2017).

The **purpose** of the article is to substantiate the effectiveness of home work as a type of social and psychological rehabilitation of people with disabilities. The main tasks can be stated as follows: to analyse the legal and regulatory framework for the employment of the disabled citizens; to find out the economic and social benefits of working from home; to determine homework activities as those that allow a person with disability to overcome several barriers and stereotypes connected with employment: psychological, physical, social, organizational, regulatory (related to the imperfection of the legal and regulatory framework).

Research methods. The authors of this paper used a number of research methods. First, we analysed the current international and Ukrainian legislation on the promotion of the employment for people with disabilities. Secondly, we conducted the questionnaire in which 70 disabled people having different nosologies (20 students and 50 adults) participated. To our mind it can help us to define the role of employment in the life of people with disabilities i.e. nosologies, to determine the effective ways of their social integration and to accentuate some problems in this area. Third, during the analysis of the employment status of people with disabilities in Ukraine, the identification of the organizational and legal basis for the home-at-work job, the substantiation of homework as a form of social and psychological rehabilitation, we proposed the recommendations to put homework in domestic practice to support people who are in difficult life circumstances.

Results. According to the normative and legal documents (Articles 4 and 43 of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On Fundamentals of Social Protection of the Disabled Persons in Ukraine" of 21 March 1991, No. 875-XII, pp. 17, 18, 181), people with disabilities have the right to work like all other citizens. However, the issue of employment of such persons can be analyzed by paying attention to many factors. First, the problem of such people's employment in Ukraine becomes especially relevant due to the fact that they are an ever-growing group of society. Accordingly, the creation of conditions for the broad involvement of these persons in all spheres of production activity is rather urgent. Secondly, the world experience gives witness that ensuring equal access to work caused an increase in the country economy, which should serve as a positive example to follow especially when our state is functioning under the conditions of the economic crisis. Thirdly, the employment of people with disabilities will improve their living conditions as it can increase autonomy in solving various complex life problems, thereby

minimizing the requests for various types of social security. It is this aspect in world practice that is considered as an opportunity to reduce public expenditures for various forms of material assistance, thus acting as an alternative to eradicating stereotypical ideas about such a category of citizens held by the state and society. Fourth, the involvement of people with disabilities in the labour market is an important area of social rehabilitation as the main means of creating conditions for a decent life of the disabled and ensuring the equality of their rights.

Having analysed the existing classifications of places for disabled people's employment, we distinguished the following areas: ordinary production, specialized institutions, and home-based conditions. The principle of disabled persons' inclusion, in particular, in the field of employment is generally recognized in the world. It means attracting such people to the employment on the so-called "open" labour market, along with healthy citizens. However, it should be noted that there are always people with disabilities whose employment is impossible or extremely difficult because of severe health restrictions and consequently, the high cost of creating the necessary working conditions even at specialized workplaces for them. It is for those persons with severe disabilities (that is, people from I and II disability groups, who in 2005 were given 14.2% and 46.7 % in the total contingent of the disabled citizens) that working from home is the most optimal option for employment (Gavrushenko, 2008). The Article 18 in the Law of Ukraine "Based on Social Protection of Disabled Persons in Ukraine" (March 21, 1991, No. 875-XII) provides the possibility of homework for the disabled people, in particular, it states that the state employment services promote employment for disabled people who are unable to work at enterprises but can work from home.

International Labour Organization's Home Work Convention № 177 and Recommendations №184 on Home Work define the term "homework" as the work carried out by a person, to be referred to as a homeworker, in his or her home or other premises of his or her choice, other than the workplace of the employer; for remuneration; and which results in a product or service as specified by the employer, irrespective of who provides the equipment, materials or other inputs used, unless this person has the degree of autonomy and of economic independence necessary to be considered an independent worker under national laws, regulations or court decisions. The Recommendations №184 clarifies the term "employer" as a person, natural or legal, who, either directly or through an intermediary, whether or not intermediaries are provided

for in national legislation, gives out homework in pursuance of his or her business activity. That means that businessmen can also get some advantages of homework.

The world practice related to the disabled persons' work application, if these people can perform work that suits their qualifications, interests and abilities, has shown that individuals with disabilities can be valuable employees. It refutes the misconception about such persons' inability to work. Therefore, the countries around the world are increasingly aware of the fact that people with disabilities represent a large potential that is largely unused as they can make a significant contribution to the development of the national economy and their employment reduces the cost of paying for assistance from disability and reduce poverty.

Consequently, attracting people with disabilities to work is a process that has economic and social benefits for the state as well as for the disabled themselves. Work activities for a person with a disability, as well as for a person in general, are not only an opportunity to secure his economic existence, but also the fact that helps to realize his abilities and social values. Only work allows a citizen to respect himself, to realize his personality, to be a full-fledged member of society. Therefore, access of people with disabilities to employment is one of the key factors for their development as an individual and a positive factor in the development of society as a whole (Pratsya ta Zaynyatist Osib z Invalidnistyu v Ukrayini : Natsionalna Dopovid, 2009).

Disabled people's labour activity and employment is one of the most effective means of their social and psychological rehabilitation, aimed at restoring such persons' relationships, establishing emotional stability, active social life, integrating into an open society, expansion and deepening of social contacts, developing professional qualities and skills, creating favourable conditions for the development and assertiveness of the individual. Labour activities, in particular homework, allow a person having a disability to overcome some stereotypes and barriers that the problem of employment can build: psychological, physical, social, organizational, regulatory (related to the imperfection of the regulatory framework).

Psychologically, vocational rehabilitation helps to increase the self-esteem of a person with disabilities, to form a sense of confidence, to increase self-esteem, to deprive a sense of shame for disability, inadequate assessment of own capabilities, insult to physical condition, to level the fear of independent employment and so on. It is homework

that allows also overcoming *physical barriers*, since physical conditions are the main obstacle for many people with disabilities in Ukraine on the path to employment and vocational training. Most objects in social infrastructure, enterprises, institutions and organizations in the vast majority are not adapted for them; there is also a problem of the unsuitability of public transport of local and long-distance connections for their free movement. Another physical barrier to employment is the physical environment in which the disabled work, namely, the working conditions. Thus, the fifth part out of 3,036 employed persons with disabilities, who were surveyed by the Scientific Research Institute of Labour and Employment of Population of the Ministry of Social Policy of Ukraine and National Academy of Sciences of Ukraine, pointed to unsatisfactory working conditions as a problem for their employment and activities. In the rating assessment of problems this one takes second place due to its significance (Pratsya ta Zaynyatist Osib z Invalidnistyu v Ukrayini : Natsionalna Dopovid, 2009).

People with disabilities don't often have possibilities to work because of the lack of special conditions at the enterprises, the necessity to adapt the workplace to their needs. In addition, most employers have a stereotypical view of this category of citizens and as a rule there is no incentive to employ such people. The problem is that the attention is paid to their inability to perform functions that are not directly related to work.

As a rule, for various reasons the employers refuse to employ people with disabilities, motivating such decisions by additional costs, peculiarities of labour and the need for treatment, thus limiting the rights of such citizens. Also, the organization of work environment for people with disabilities requires additional measures from employers, including the adaptation of equipment, upgrading and provision of technical equipment for the workplace, taking into account individual capabilities, and other measures that require additional costs.

Solving this problem is possible through home-based work, which requires the employer's creative use of assistive technologies that can reduce the physical strength of the disabled in the workplace and use special equipment at home that helps in work and adapts the workplace to the needs of people with disabilities. At the same time, working from home does not allow spending money for re-equipping workplaces, architectural availability of enterprises and that is rather attractive for employers. Due to the rapid development of information and communication technologies, availability of office equipment, Internet

and mobile communications, it will be optimal to create an individual workplace at home. By the current legislation, the examination of housing and living conditions of citizens is carried out by the administration of the enterprise or an employer in presence of the representatives from the elective body of the primary trade union organization, and, where appropriate, the representatives of sanitary and fire supervision (Dzhulay, 2011).

The employment of people with disabilities at home can overcome *social barriers*. It can result in: increasing motivation for education or professional qualifications; the emergence of the need for self-education and self-improvement, the possibility of professional realization and material support; creation of optimal and favourable working conditions; ability to productive labour; the opportunity to work in the usual social environment, to choose the comfortable rhythm of work in accordance with the individual characteristics of health.

Organizational barriers to the work and employment of people with disabilities are obstacles linked to shortcomings in the organization, first and foremost, the implementation of the current legislation and regulations on the work and employment of disabled people, and, secondly, with deficiencies in the organization of different organizations' activities on these issues. In Ukraine any department does not have information on the number of able-bodied invalids of working age, the number of employed disabled persons and the number of those who wish to work. In the country there is no Register of able-bodied invalids and the types of work recommended for such citizens. It negatively affects the management of the processes in providing employment for the disabled, and is an obstacle for both planning the disabled persons' training and retraining, and defining the number of funds necessary for the creation of special workplaces for such persons or special conditions of homework in accordance with their functional limitations (Pratsya ta Zaynyatist Osib z Invalidnistyu v Ukrayini : Natsionalna Dopovid, 2009).

Thus, homework can compensate for problems related to the gaps in domestic legislation. This is directly related to the issue of support for people with disabilities in the workplace, which includes: training and counselling a disabled worker directly in the workplace; adaptation in the workplace; adjustment of functional duties; training to orient oneself in the city and to use public transport; social skills training, assistance in solving problems with employers, social services, etc. At the same time, even though the Law of Ukraine "On the Rehabilitation of Disabled

Persons in Ukraine" determines the norms for the social support of the disabled people, the legislation does not specify the sources of funding for these services, there are no mechanisms for implementing this provision; the majors and qualification level of support staff are not defined.

Homework can be considered as an innovative form of social and psychological rehabilitation and innovative social service for participants of combat operations and the ATO. In this regard, homework as a component of social and labour rehabilitation contributes to the restoration of personal and social status, social significance in the family and the work collective; provides a comprehensive impact on the person (medical, social, psychological, legal, etc.), which begins with the moment of disablement and continues till such a category of citizens can restore the physical and spiritual forces and be included in active social work.

To find out the role of employment in the life of disabled people having different nosologies, to discover the effective ways of their social integration and to explicate the problems in this area, a survey was conducted. It involved 70 disabled people having different nosologies (20 young people among students and 50 adults). The results of the survey showed that 89% of respondents consider employment as life's priority. Among the reasons that, according to the respondents' answers, hinder their employment there are such as: social isolation, inability to obtain appropriate education, and as a result to get the desired profession because of a state of health, lack of proficiency in modern information technologies. Among the answers to the question "who can help or helped you to find a job", there were the following points: parents and relatives - 65%, social services - 30%. Concerning homework as a possible option for employment, 60% of the respondents gave a positive answer. Moreover, among students, this indicator is much lower - 40%, which can be explained by the young people's desire to continue social communication and social integration after completing their studies at a higher education institution.

Adults unlike students have certain preconceptions and a narrow view of their career opportunities. For example, most people find it impossible to master one or another professional skill, regardless of the existing technology. In particular, people with visual impairment are uncertain about their ability to have access to digital technologies. Thus, 8 people with visual impairment and 15 people with hearing impairment stated their possibility to work with the computer as something unreal. When asked if they know about special programs that provide an

opportunity for full-fledged work with software and the Internet, these respondents answered negatively. It is worth saying that among the student youth this situation is much better.

Discussion. After analysis of the employment status among people with disabilities in Ukraine, the identification of organizational and legal principles of homework application, the substantiation of homework as a form of social and psychological rehabilitation, we defined the following recommendations:

- it is urgent to substantiate theoretically and implement practically the program of professional identification for students with disabilities;
- it is necessary to implement access to social and industrial infrastructure, to realize appropriate mechanisms, incentive procedures and a system of benefits for employers who hire people with disabilities and let them work from home;
- it is relevant to create a list of home-based posts for disabled people;
- it is important to develop measures for the implementation of organized monitoring and justification of criteria for assessing the professional activity of people with disabilities;
- there is a need to create interaction with all the institutions responsible for the professional rehabilitation of people with disabilities on the legislative level;
- it is essential to scientifically substantiate the possibilities of home work as a form of social and psychological rehabilitation for people with disabilities;
- it is significant to develop a project of social advertising, aimed at increasing interest to the problems of disabled persons' employment.

Conclusions. Consequently, revealed during the survey significant problems of social connections in the life of people with disabilities mean that even if homework functions as a means of social and psychological rehabilitation, the people cannot obtain the necessary experience in developing their position relative to employment without prior inclusion in society. Preparations for such a process should be carried out at the stage of education.

Transliteration of References:

1. Dima-Cozma, L.C., Cojocaru, D.C., Mitu, F. (2017). Psychosocial Outcomes in Home-Based Cardiovascular Rehabilitation Programmes. Revista de Cercetare si Interventie Sociala, 58, 100-111.
2. Dzhulay, G. (2011). Pravovi Aspekty Rehulyuvannya Pratsi Nadomnykiv [Legal Aspects of Labour Regulation for Homeworkers]. In Materialy V Vseukrayins'koyi Naukovo-praktychnoyi Konferentsiyi "Stanovlennya ta Rozvytok Pravovoyi Derzhavy: Problemy Teoriyi i Praktyky" [Materials of the V All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Formation and Development of the Law State: the Issues of Theory and Practice"]. Retrieved from: http://www.conference.nuos.edu.ua/catalog/files/%20 lectures/12404.pdf
3. Gavrushenko, G. (2008). Nadomna Forma Orhanizatsiyi Pratsi – Shlyakh do Pidvyshchennia Rivnia Zaynyatosti Osib z Invalidnistiu [The "Homework's" (Outwork) Form of Organization of Work - the Way to Rise of Employment Level of Disabled People]. Demohrafiya ta Sotsialna Ekonomika [Demography and Social Economy], 2 (10), 170-179.
4. Gomez Serra, M. Fabra Fres, N., Llena Berne, A. (2017). Lights and Shadows of Job and Social Rehabilitation of Prisoners. REINCORPORA Program Outcomes and Results Study. Revista de Cercetare si Interventie Sociala, 59, 7-20.
5. Gorina, T. (2013). Sotsialno-trudovaya Adaptatsiya Invalidov v Sovremennom Obshchestve [Social and Labour Adaptation of Disabled People in Modern Society]. Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya [Theory and practice of social development], 2, 39–50.
6. Pratsya ta Zaynyatist Osib z Invalidnistyu v Ukrayini : Natsionalna Dopovid [Labour and Employment of Persons with Disabilities in Ukraine: National Report] (2009), Kyiv
7. Shevtsov, A. (2003). Suchasni Problemy Osvity i Profesiynoyi Reabilitatsiyi Liudey z Vadamy Zdorovya [Modern Issues of Education and Professional Rehabilitation of People with Health Problems], Kyiv: Sotsinform
8. Teriukhanova, I. (2007). Profesiyna Reabilitatsiya Invalidiv yak Efektyvnyi Zasib yikh Intehratsiyi u Suspilstvo [Professional Rehabilitation of Invalids as an Effective Means of their Integration into Society]. Demohrafiya ta Sotsialna Ekonomika [Demography and Social Economy], 1, 142-150. Retrieved from: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/11675

Authors

Kravchenko Oksana,
Ph.D. (Education),
Dean of Social and Psychological Education Faculty,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
Email: okskravchenko@ukr.net

Dubova Nataliia,
Ph.D. (Education), Associate Professor,
Professional and Technological Education Faculty,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
Email: n.v.dubova@gmail.com

Kharytonova Valentyna,
Ph.D. (Education), Associate Professor,
Professional and Technological Education Faculty,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
Email: v.v.xaritonova@gmail.com

Abstracts

KRAVCHENKO OKSANA, DUBOVA NATALIIA, KHARYTONOVA VALENTYNA. **Innowacyjne formy rehabilitacji społecznej i psychologicznej osób niepełnosprawnych.** *W artykule rozpatrzono problem społecznej integracji osób niepełnosprawnych, celem ostatecznym którego jest rozwiązanie pytań ich zatrudnienia, co jest aktualnym zapotrzebowaniem teraźniejszości w Ukrainie. Przeanalizowano normatywno-prawną bazę do spraw zatrudnienia tej kategorii obywateli, ujawniono organyzacyjno-prawowe zasady stosowania pracy w domu, udowodniono jej możliwości jak rodzaju socjalno - psychologicznej rehabilitacji osób niepełnosprawnych, wyjaśniono ekonomiczne i socjalne przewagi zatrudnienia osób niepełnosprawnych w warunkach domowych. Cel artykułu - uzasadnić możliwości pracy w domu jak rodzaju rehabilitacji socjalno - psychologicznej osób niepełnosprawnych. W artykułe wykorzystano szereg metodów badania : analiza międzynarodowego*

i ukraińskiego ustawodawstwa do spraw pomocy zatrudnienia osób niepełnosprawnych.; ankietowanie, w którym wzięły udział 70 osób niepełnosprawnych z różnymi nozologiami; analiza stanu zatrudnienia osób niepełnosprawnych w Ukrainie z późniejszym opracowaniem rekomendacji dla wprowadzenia w ojczystą praktykę pracy w domu w celu socjalnego wsparcia ludzi, które znajdują się w trudnych sytuacjach życiowych. Dzięki czemu przeanalizowano normatywno-prawną bazę do spraw zatrudnienia tej kategorii obywateli; wyjaśniono ekonomiczne i socjalne przewagi pracy w domu.

***Słowa kluczowe** : osoba niepełnosprawna, zatrudnienie, praca w domu, socjalno - psychologiczna rehabilitacja, inkluzja społeczna.*

КРАВЧЕНКО ОКСАНА, ДУБОВА НАТАЛІЯ, ХАРИТОНОВА ВАЛЕНТИНА. **Інноваційні форми соціально-психологічної реабілітації інвалідів.** *В статті розглянуто проблему соціальної інтеграції людей з інвалідністю, кінцевою метою якої є вирішення питань їх працевлаштування та зайнятості, що є актуальною потребою сьогодення в Україні. Проаналізовано нормативно-правову базу з питань працевлаштування цієї категорії громадян, виявлено організаційно-правові засади застосування надомної праці, доведено її можливості як виду соціально-психологічної реабілітації людей з інвалідністю, з'ясовано економічні та соціальні переваги працевлаштування людей з інвалідністю в домашніх умовах. Мета статті – обґрунтувати можливості надомної праці як виду соціально-психологічної реабілітації людей з інвалідністю. У роботі використано низку методів дослідження: аналіз міжнародного та українського законодавства з питань сприяння працевлаштування людей з інвалідністю; анкетування, в якому взяло участь 70 людей з інвалідністю з різними нозологіями; аналіз стану працевлаштування людей з інвалідністю в Україні з подальшою розробкою рекомендацій для впровадження у вітчизняну практику надомної праці з метою соціальної підтримки людей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Завдяки чому проаналізовано нормативно-правову базу з питань працевлаштування цієї категорії громадян; з'ясовано економічні та соціальні переваги надомної праці; визначено яким чином трудова діяльність, зокрема надомна праця, дозволяє подолати людині з інвалідністю ряд бар'єрів, які стереотипно «вибудовує» проблема працевлаштування: психологічні, фізичні, соціальні, організаційні, нормативно-правові (пов'язані з недосконалістю нормативно-правової бази).*

Ключові слова: *людина з інвалідністю, працевлаштування, надомна праця, соціально-психологічна реабілітація, інклюзія.*

КРАВЧЕНКО ОКСАНА, ДУБОВА НАТАЛЬЯ, ХАРИТОНОВА ВАЛЕНТИНА. **Инновационные формы социально-психологической реабилитации инвалидов.** *В статье рассмотрена проблема социальной интеграции людей с инвалидностью, конечной целью которой является решение вопросов их трудоустройства и занятости. Проведен анализ законодательной базы по вопросам трудоустройства этой категории граждан, выявлено организационно-правовые основы применения надомного труда, доказана его возможности как вида социально-психологической реабилитации людей с инвалидностью, выяснено экономические и социальные преимущества трудоустройства людей с инвалидностью в домашних условиях. Цель статьи - обосновать возможности надомного труда как вида социально-психологической реабилитации людей с инвалидностью. В работе использован ряд методов исследования: анализ международного и украинского законодательства по вопросам содействия трудоустройства людей с инвалидностью; анкетирование, в котором приняли участие 70 человек с инвалидностью с различными нозологиям; анализ трудоустройства людей с инвалидностью в Украине с последующей разработкой рекомендаций для внедрения в отечественную практику надомного труда с целью социальной поддержки людей, оказавшихся в сложных жизненных обстоятельствах.*

Ключевые слова: *человек с инвалидностью, трудоустройство, надомный труд, социально-психологическая реабилитация, инклюзия.*

KRAVCHENKO OKSANA, DUBOVA NATALIIA, KHARYTONOVA VALENTYNA. **Innovative forms of social and psychological rehabilitation of persons with disabilities.** *The article deals with the problem of social integration of people with disabilities, the ultimate goal of which is to solve the issues of their the employment as it is an urgent need for present Ukraine. The normative and legal framework on the issues connected with employment of this category of citizens was analysed, the organizational and legal principles of homework application were revealed, economic and social benefits of disabled persons' employment at home were determined. The purpose of this research was to substantiate the effectiveness of homework as a type of social and psychological rehabilitation of people with disabilities. To reach the article objective*

we used the following research methods: analysis of international and Ukrainian legislation on the promotion of disabled people's employment; survey, which involved 70 disabled persons having different nosologies; analysis of the employment status of people with disabilities in Ukraine and further development of recommendations for homework introduction into domestic practice to support people who are in difficult living conditions. Due to this, the normative and legal framework on the employment of this category of citizens was analysed; the economic and social advantages of homework were determined. The results of our research highlight the fact that work activities, in particular homework, can help to overcome some barriers and stereotypes connected with employment: psychological, physical, social, organizational, regulatory (related to the imperfection of the regulatory framework).

Keywords: *disabled person, employment, homework, social and psychological rehabilitation, inclusion.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.10

Viktor STUS,
Mykola MOISEYENKO,
Kostyantyn BARANNIK,
Nikita POLION,
Matvey ZHBAKOV

Testing: advantages and disadvantages

Testing (from the English. Test - experience, test) - a method of measurement and diagnostics, using standardized tasks and a certain scale of values.

Today, the pace of life is becoming faster and faster, the amount of information and opportunities are growing, and, accordingly, modern students need to master more and more educational material. To facilitate the learning process, new methods and technologies appear, but one should not forget that the learning process is becoming more rapid not only for students, but also for teachers. According to a new program document prepared by experts of the Global Education Monitoring Report and the International Institute for Educational Planning at UNESCO, the number of university students increased two and a half times to 298 million people from 2000 to 2018. Naturally, such a rapid increase in the number of students requires new learning technologies and testing of their knowledge. This technology was the assessment of students' knowledge

© Viktor STUS, Mykola MOISEYENKO, Kostyantyn BARANNIK, Nikita POLION, Matvey ZhBAKOV, 2019

through testing with the availability of response options.

The pedagogical test has its methods and tools and consists of:

- test systems
- standardized test procedure
- a standardized procedure for processing and analyzing results.

Most of the developed countries of the world are switching to this method, since it allows you to quickly and impartially evaluate knowledge, in contrast to the more traditional oral dialogue examinations, or written, where the assessed must give a detailed answer. These classical methods imply a long test by the teachers, which means they spend more time and money than checking a set of letters or numbers. Moreover, with such checks, the subjective factor on the part of the examiner plays a big role. The complexity of assessing student performance is caused by the inconsistency of approaches and methods for assessing knowledge, as well as by the fact that the same methods are used by different teachers with varying degrees of accuracy and integrity. Each teacher has his grading system, in which he is right. Proponents of knowledge assessment methods with detailed, non-standard answers adhere to the point of view that this type of testing well reveals certain mental processes (such as the ability to structure, synthesize, compare, contrast, interpret and evaluate). Moreover, examinations of this type imply more active efforts and a high level of knowledge on the part of the student, since he must compose the entire answer on his own. Their use allows you to judge the abilities of the student and allows him to practice in the much-needed skill, like a written statement of his thoughts. Objections to the use of methods with detailed non-standard answers boil down to the fact that assessment is a purely subjective process and that it gives only a limited view of the student's knowledge, and if the same question allows for several correct answers, it is very difficult for the teacher to find an objective criterion for assessment every answer. Moreover, the teacher is free to find the answer wrong only for the reason that it does not coincide with his "preconceived opinion". More than once it was noted that the same work is evaluated by different teachers differently. Performing a test of this type takes a lot of time, and therefore in the classroom you can ask only a few questions that require detailed answers. Opponents of such tests believe that this assessment technique does not sufficiently reveal the true state of knowledge. Other objections to the use of these tests boil down to the following: its appearance may be influenced by its appearance, handwriting, the teacher's personal opinion of a given student, not to mention such factors

as his current mood, degree of fatigue, etc. It should be noted that testing methods with a set of answer options for measuring students' abilities and knowledge levels have been introduced in the United States since the beginning of the last century (thanks to the works of J. Kettel, Edward Lee Thorndike, and others). Until 1961, 2126 standardized tests were created (it is difficult to even estimate their number now, given the development of modern information technologies). And, despite the well-known shortcomings (complex assessment of higher-level competencies, such as: analysis skills, synthesis, information assessment, etc.), the use of testing systems did not lead to degradation and lack of competitiveness of graduates of American higher educational institutions, but quite the opposite . The achievements of the Educational Testing Service, created in 1947, are now used all over the world. In contrast to the beginning of the last century, education has now become computerized, which means that the test assessment method opens up new possibilities, as it is easily applicable to be converted into computer programs, which makes this method of assessment even more rapid and eliminates the influence of the verifier, since the analysis of the results the subject holds the computer. Information and Analytical Center during the tests on the results of the working trimester surveyed what method of assessing the level of knowledge, students consider the most objective, that is, where the resulting assessment does not depend on the impact of subjective factors. It should be noted that the survey was not a full-fledged opinion poll, during which certain scientifically based methods of collecting information and processing the results are used. At the same time, the survey showed that, in the opinion of an ordinary third-year student, the first place in terms of objectivity during the assessment of knowledge is computer testing (50.8% of respondents). Therefore: 1) the system of computer assessment of students' knowledge should be extended to all professions. That is, it is necessary to develop a set of test tasks following the curricula of relevant professions that students receive. In this case, be sure to take into account the specifics of the activities of students during the work process.

The use of tests to assess students' knowledge gives the assessment process the following features:

- objectivity (the influence of the subjective factor of the teacher or student is minimized)
- comparability (there is the possibility of ranking the sample of students by level)

- completeness (a section of students' knowledge on all topics of academic disciplines is being studied).

2) The test results inform the teacher about the quality of their own teaching and the list of topics that require in-depth or improved study of a group of students.

3) Students, evaluating their educational achievements with the help of a computer-based knowledge testing system, gain access to the knowledge measurement tool - guaranteed unbiased and reliable.

The Bologna education system generally implies a significant distance of the student from the teacher, the student must consume knowledge himself, analyze it himself, and with the introduction of computerized test control, the need for teachers is lost, even for knowledge testing. But, looking at convenience and economy, this approach can be negative for future specialists to obtain high-quality knowledge and reduce the number of qualified personnel. In addition to all the above advantages of testing using response options, it is necessary to analyze its disadvantages, since for more than ten years this method has been the main one in most countries of the world and the unrecorded problems it generates can lead to serious errors in the knowledge system of the current generation of students. The main disadvantages of this kind of testing are that, choosing from the list of answers, the student is deprived of the opportunity to express himself, to demonstrate the ability to structure, synthesize, evaluate cognitive material. Although test questions in these tests may require the ability to evaluate, compare, etc., nevertheless, testing on this basis is far inferior to the test control of knowledge, which involves creative work on the part of the student. There are also elements of subjectivity, because in many educational institutions there are additional test questions formed by the teacher. In this regard, for the same problem, the set of test questions on the quality of knowledge testing may not be the same.

The disadvantages of testing include:

1) the duration and complexity of test development;

The first step is to define the goals and objectives of the test. Examples of erroneous decisions.

The second stage is the development of tasks in a test form. As in art, mastery of form is a necessary, but not sufficient condition for developing a quality test.

The second stage requires training in the field of the subject being taught, knowledge of test forms, knowledge of logic and the ability to

transform fragments of the content of the academic discipline into the content of the tasks.

At the third stage, test tasks are developed.

In the CIS and the West, question-answer forms of assignments prevail, which implies the knowledge of a clear answer to a specific question, while in Europe a new method is gaining popularity based on the logic of statements. The advantages of this framework stem from the difference between statements and questions: the truth or falsity of a statement is easily determined by logical rules, while the questions themselves are neither true nor false. The proposed framework opens up the possibility of effective computerization of knowledge control.

For successful activity in the third stage, developers are additionally required some training in the application of statistical methods, data processing and interpretation.

At the fourth stage, tasks are selected and create tests that improve the quality and effectiveness of the test. The presence of a sufficient number of test items allows you to proceed to the development of the test as a system with integrity, composition and structure.

The path to achieving this ideal lies through the difficulties of creating high-quality tests. The development of tests begins with an analysis of the content of the taught knowledge and mastering the principles of the formulation of test tasks. Unfortunately, tests are still looked at as a tool that is easy to come up with, while the strength of the tests is their effectiveness, resulting from theoretical and empirical soundness.

From the test developer, some mathematical and statistical training, knowledge of the basic test theories and methods of multivariate statistical analysis, experience in the correct interpretation of test results are required. Besides, you will need the ability to tactfully discuss with the authors the obvious and hidden defects of their assignments in a test form, psychological readiness for a joint search for arguments and endless patience.

At the fifth stage, one of the models of the mathematical theory of pedagogical measurement of the so-called latent variable is applied. At this stage, the content of the variable of interest is refined, the measurement scale is determined, a computer program is used to determine and clarify the values of the so-called logics of the difficulty of the test tasks and the logics of the level of preparedness of the subjects.

2) The second difficulty of test control is the need for confidentiality to ensure the objectivity of test results;

Most of the important test controls required for entering higher education institutions or cutting off the semester and annual knowledge in the CIS are conducted not on computers, but in writing and with further verification by teachers. To exclude the personal influence of the examiner on the result, special verification commissions are created and a system in which the student's examination forms are checked by third-party teachers from other universities and cities. Such a system, although it provides anonymity and impartiality, still does not completely exclude the human factor. Also, this verification scheme negates such an advantage of test control as quickness, since a lot of time is spent on sending forms and settling the work of verification commissions. The global computerization of all educational institutions could be the solution to this problem, but unfortunately, in many underdeveloped countries, universities and schools cannot provide the audience with enough computers to test a large number of students. Also, the transition to a fully computerized system will entail new difficulties and additional costs for the maintenance of equipment and software. But it is still necessary to keep up with progress. Computerization is important not only for solving the problem of testing, but also for all stages of training, especially training within the framework of the Bologna system.

Competition thus creates new realities in higher education. The Bologna Declaration aims to create a competitive European market for higher education, which, as planned, will be in demand all over the world. These processes are drawing all countries into the orbit of radical change. The national doctrine of education, declares the task of integrating the education system into the world educational space, and this task has already been translated into the plane of a direct practical solution.

Already today, computer technology is rapidly unifying the content of the educational process, bringing it closer to Western European and American standards. Computer training programs (copra), distance learning, new test knowledge assessment techniques have become today almost the main indicators of the performance of each educational institution. Computerization of the educational process is undoubtedly significant in the preparation of modern specialists, especially for those fields of activity where the computer is a necessary working tool: accounting, banking, financial and credit operations, statistics, design work, etc. Not so unequivocally positive the role of computer technology in the humanities. Now, in our opinion, unreasonably many hopes are placed on the cooperation of a student with a computer.

In some universities, one of the forms of such cooperation has become "copra" in many leading disciplines. Turning to the humanitarian cycle, it can be noted that here they represent, as a rule, fairly abbreviated, one might say, depressed material of training courses, tests for self-control, recommended literature on topics. At the same time, there is no need to "shovel" thick textbooks, monographs, seek out and take notes of journal articles. Indeed, in the "Copra" the necessary minimum of information has already been selected, which is sufficient for a positive assessment on the exam. Moreover, helpful dealers from the market place this material into collections of cribs, which are sold freely in bookstores. The student can only cut them into small rectangles and put them on the topics. One can imagine the problems that this creates for university teachers. Of course, the computer eliminates the routine, non-creative work. Meanwhile, it is not clear that students use the vacant time to creatively assault the peaks of science, with the possible exception of a small part of enthusiastic, talented young people. Practice shows that we need a certain incubation period for the accumulation of knowledge, which are gradually melting into the worldview. And this period just falls on time, filled, at first glance, by the rough work of searching, selecting, understanding, assimilating the necessary information. This is a necessary condition for penetration into the subject content of the course. There is no doubt that the computer, taking upon itself many functions that do not require intellectual tension, speeds up the obtaining of results, increases their accuracy, makes it possible to set and achieve new goals. At the same time, however, there is no reason to assert that the computerization of education helps to give birth to "Platons and quick minds of Newtons". An outstanding historian and educator of the United States Brooks Adams noted that "nothing in education is more surprising than the huge amount of ignorance accumulated in the form of inert facts." Information models schematize the real objective situation, making it difficult to understand and understand. Computer technologies in education are gradually replacing traditional, proven forms of knowledge assessment, replacing them with test ones. In any case, when certifying universities, the commission draws the main conclusions not following the results of attending and analyzing lectures, seminars and practical classes, but taking into account mainly the results of student testing. This sets the vector of work of universities.

3) Another significant problem of test control is the possibility of a high probability of "guessing" the correct answers;

Testing is often criticized for the fact that for most of the tasks of a closed type there is a chance of accidentally guessing the correct answer. The fewer possible alternatives are offered to the tested person in the framework of one task, the greater the probability of guessing.

From the recommendations of National Institutes for Assessment of Achievements in the Field of Education in Great Britain: "Questions of alternative answers offer only one alternative, which the testee either accepts as correct or rejects." T. o. examiners have a 50% chance to guess the correct answer to one question. Therefore, it is advisable to apply these tasks in series to one element of tasks, since the probability of guessing the answer to 10 such questions is equal to 0.00098.

From the National Institutes for Assessment of Achievements in the Field of Education in Great Britain manual: "Individually, alternative answer questions are not very effective, but long series of such questions have certain advantages. Answers to them usually do not take much time, so there is an opportunity to cover all the material on the subject, asking as many questions as possible. "

In this way this form is appropriate for using this type in a series, when several questions are asked for one element of knowledge. Setting alternative answers is more suitable for identifying the level of assimilation of complex definitions, knowledge of complex graphs, diagrams, schemes.

The problem of guessing is associated with the question of time allocated for testing, and with the question of motivation. The higher the motivation, the greater the likelihood that the subject will try to answer randomly to those questions that he does not have time to answer, i.e. will try to guess. In turn, the number of questions that may be guessed, depends on the time allocated for testing. The shorter it is, the more questions there will be that random guessing will extend. Thus, for the time allocated for testing, a balance must be found: with a small-time, the probability of guessing increases, with a long time, the probability of prompting and other violations of discipline increases.

The first and probably the most effective method that lies within the framework of the fundamental requirements for tests is to create the same conditions for all subjects. We will tell about the basic principles used in the preparation of tests for the needs of the army, used by the American Arthur Otis in 1917-1918:

• The principle of the time limit, so that only 5% of the subjects could complete the execution of the entire test;

• The principle of detailed instruction, both in terms of conduct and in terms of counting;

• The principle of a selective method of forming a response with an indication to emphasize at random in case of ignorance or doubt;

• The principle of selection of tests after statistical processing and experimental verification.

Reception guessing is most suitable for normative-oriented tests; for criterion oriented tests, it can have negative consequences. First, if we need an analysis of the material that is learned or not learned by the subjects, then the basis for such an analysis will be distorted by random guessing. In this case, you must be very careful about the analysis of those issues that are located at the end of the text. So a poor student who has not started to perform a significant part of the tasks, due to random guessing, will receive a larger increment of his total score than a well-done student who has started to perform most of the tasks. And it may seem unfair, however, at the same time a well-accomplished student will receive a significantly higher score due to the correct answers, which in any case will be higher than that obtained by random guessing.

The well-known guessing formula is well known:

$X_{corr} = m – n / (s-1)$, (1)

where X_{corr} — figure, adjusted for guessing;

m - the number of correct answers;

n - the number of incorrect answers;

s - the number of choices in the task.

Suppose in a test of 30 tasks, the first subject coped with 20, and the second with 24 tasks. All tasks had 3 answers each, then by the formula (1) for the first test subject $X_{corr} = 15$, and the second test subject - $X_{corr} = 21$. Thus, the result of the first student decreased by 5 points, and the result of the second, who completed most of the tasks by only 3 points. If, before the correction, the difference between the students was 4 points, then after the correction it became equal to 6 points. Thus, formula (1) allows to increase the discriminativeness of the test, that is, the ability of individual tasks of the test or the test as a whole to differentiate the subjects for the maximum or minimum result.

If the answer to each question is not three, but five, then the result of the first subject is $X_{corr} = 23,3$. We get that with an increase in the number of answer options in the tasks, the adjusted score tends to be uncorrected, which leads to a decrease in the probability of guessing with an increase in the number of alternatives in the answer.

We formulate four comments to the formula (1):

- If the subjects completed an equal number and the number of correct answers in the first one is greater than the second, then using formula (1) will still give the first a higher score, regardless of how many points he scored as a result of guessing. So formula (1) gives a good result, in the case when the subjects completed an equal number of tasks.
- To use formula (1), it is necessary to have a uniform test with an equal number of alternative answers in all tasks, which in practice tests of school achievements are extremely rare, as we strive to use various forms of knowledge, including open type tasks, in which guessing is impossible.
- It is a mistake to assume that incorrect answers are received only as a result of guessing, since along with the guessed answers, there are quite a few answers, where the subjects made random errors or showed ignorance.
- It is believed that when guessing any answer option can be selected with the same probability. Subjects can correctly reject all the options, except two, thus manifesting in part their knowledge of the subject, and then randomly choose from two alternatives.

From all the above, it follows that the formula (1) of the correction for guessing in the case of the normal time to perform the test and the requirements for guessing the answer cannot affect the results of the subject relative to his place in the group.

4) It is also worth mentioning the need to eliminate incorrect tasks after each test.

Since a test is compiled by a person, there always remains the probability of an error and its incorrectness, which will entail a decrease in the student's performance. Therefore, each completed test must be rechecked after the exam, taking into account the comments of students. For such a procedure requires well-established feedback of the teaching staff with students.

5) A very important problem of testing about which few people think, is the poor survival of knowledge.

In many educational institutions there is a practice when students have a database of actual tests, or a database of tests of previous years, in such a situation a student can pass it all and without looking at the fact that such bases can count thousands of tests, it is easy to remember the correct answers. The problem is that often after such training the

student does not demonstrate a deep understanding of the material, but his ability to automatically memorize, often a situation arises where the student does not even fully understand the content of the question and answer, but simply remembers the correct version of certain words or markers. We surveyed students of the Dnepropetrovsk Medical Academy, as in this higher educational institution most of the exams are conducted in this way. When studying the test bases, many students analyze the questions and determine why this particular answer is correct, but many also honestly admitted that they simply memorized the answers to difficult and incomprehensible questions for them, naturally acquired knowledge thus forgotten a week after the exam, and as noted some of the respondents, they forget everything immediately after leaving the exam room. Indeed, when a person needs to memorize a large amount of information, that after a short time one-time use of it, short-term memory is activated. It is obvious that such training has a very negative effect on the level of knowledge and qualifications of the future specialist. And so, we can draw the following conclusions about testing with options: This technique greatly simplifies the work of both the student and the verifier, minimizes the subjectivity factor on the part of the examiner and allows for highly differentiated statistics of all students. But at the same time, understanding is lost about the real depth of the student's knowledge. We believe that the optimal solution should be a balance between exams with answer choices and with open oral and written answers. With the help of tests, it is possible to conduct cuts of knowledge on topics or short intervals of the educational process, but the trimester, semester and annual exams should be conducted in an open form, since they imply an assessment of a large complex of knowledge and understanding of the relationship between all topics.

References:

1. Grebenyuk O.S., Rozhkov M.I. General principles of pedagogy M.:Vlados-Press, 2004. 160p.
2. Klyuchevsky V.O. Works in 9 tt. V. 9. Materials of different years. M.: Think, 1991
3. Afanasyev V.G. The world of the living: systematic, evolution and management M.:Polityzdat, 1986.– P. 54.
4. Korotkov E.M. Quality Management Education: Textbook. manual for universities. M.: Academic Project: World, 2006.– P. 211.
5. https://thinktanks.by
6. http://testolog.narod.ru

Authors

Stus Viktor,
Doctor of Medical Sciences,
Professor, Head of the Department of Urology,
DZ "DMA MH of Ukraine",
DZ "Dnipropetrovsk Medical Academy of the
Ministry of Health of Ukraine,
Dnipro, Ukraine

Moiseyenko Nikolai,
Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor of the Department of Urology,
DZ "DMA MH of Ukraine",
DZ "Dnipropetrovsk Medical Academy of the
Ministry of Health of Ukraine",
Dnipro, Ukraine

Barannik Konstantin,
Candidate of Medical Sciences,
Assistant Professor of Urology
DZ "DMA MH of Ukraine",
DZ "Dnipropetrovsk Medical Academy of the
Ministry of Health of Ukraine",
Dnipro, Ukraine

Polion Mykyta,
Candidate of Medical Sciences,
Assistant, Department of Urology,
Responsible Secretary of the Scientific
and Practical Journal "Urology",
DZ "Dnipropetrovsk Medical Academy
of Ministry of Health of Ukraine",
Dnipro, Ukraine

Zhbakov Matviy,
Student, DZ "Dnipropetrovsk Medical Academy of the
Ministry of Health of Ukraine",
Dnipro, Ukraine
E-mail: 1mrmetty1@gmail.com

E-mail: niknikmoiseenko@gmail.com

Abstracts

STUŚ WICTOR, MOISEJENKO MYKOŁA, BARANNIK KOSTIANTYN, POLION MYKYTA, ŻBAKOW MATWIJ. **Testowanie: zalety i wady.** *W artykule omówiono najczęstszą metodę oceniania wiedzy uczniów, a mianowicie kontrolę testową. Porównywane są takie jej zalety: szybkość oceniania, systematyzacja, bezstronność, a także minusy: słabe przyswajanie wiedzy, brak głębi i kreatywnego podejścia przy odpowiadaniu, niedoskonałe tworzenie pytań. Czy ta metoda oceniania może negatywnie wpłynąć na poziom wiedzy studentów i ich dalszą aktywność zawodową?*

Słowa kluczowe: *rodzaje oceniania, zalety testowania, wady testowania, możliwe konsekwencje.*

СТУСЬ ВІКТОР, МОІСЕЄНКО МИКОЛА, БАРАННІК КОСТЯНТИН, ПОЛІОН МИКИТА, ЖБАКОВ МАТВІЙ. **Тестування: переваги і недоліки.** *У статті розглядається найпоширеніший метод оцінювання знань учнів, а саме тестовий контроль. Порівнюються його плюси, такі як: швидкість оцінювання, систематизація, неупередженість і мінуси: погана засвоюваність знань, відсутність глибини і творчого підходу при відповіді, недосконаліть складання питань. Чи може цей спосіб оцінювання негативно позначитися на рівні знань студентів і їх подальшій професійній діяльності?*

Ключові слова: *типи оцінювання, переваги тестування, недоліки тестування, можливі наслідки.*

СТУСЬ ВИКТОР, МОИСЕЕНКО НИКОЛАЙ, БАРАННИК КОНСТАНТИН, ПОЛИОН НИКИТА, ЖБАКОВ МАТВЕЙ. **Тестирование: преимущества и недостатки.** *В статье рассматривается самый распространенный метод оценивания знаний учащихся, а именно тестовый контроль. Сравниваются его плюсы, такие как: скорость оценивания, систематизация, непредвзятость и минусы: плохая усваиваемость знаний, отсутствие глубины и творческого подхода при ответе, несовершенство составления вопросов. Может ли данный способ оценивания негативно сказаться на уровне знаний студентов и их дальнейшей профессиональной деятельности?*

Ключевые слова: *типы оценивания, преимущества тестирования, недостатки тестирования, возможные последствия.*

STUS VIKTOR, MOISEYENKO MYKOLA, BARANNIK KOSTYANTYN, POLION MYKYTA, ZHBAKOV MATVEY.
Testing: advantages and disadvantages. *The article discusses the most common method of assessing students' knowledge, namely, test control. Its advantages are compared, such as: assessment speed, systematization, impartiality and minuses: poor digestibility of knowledge, lack of depth and creativity in answering, imperfect drawing up of questions. Can this method of assessment adversely affect the level of students' knowledge and their future professional activity?*
***Keywords: types** of assessment, advantages of testing, disadvantages of testing, possible consequences.*

5.

PHILOSOPHY AND PSYCHOLOGY OF EDUCATION

FILOZOFIA I PSYCHOLOGIA EDUKACJI

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.11

Оксана БІЛІЧАК

Лексико-семантичний аналіз тропеїчних засобів у лірициЄвгена Плужника

Лексико-семантичний аналіз тропеїчних засобів у лірициЄ. Плужника – одна із універсальних можливостей розгляду творчого доробку митця як єдиної художньої системи. Аналіз суб'єктних форм репрезентації авторської свідомості через індивідуально-авторські образи, тобто з'ясування специфіки внутрішньотекстового «буття» поета, становить, на нашу думку, необхідний крок до системного розуміння лірики Євгена Плужника.

Важливе значення для розуміння образно-смислової структури поетичного тексту відіграє аналіз тропеїчних одиниць, які мають уплив на організацію змісту цілого тексту. Текст відображає певну картину світу, яка ототожнюється звичайно із системою знань. Поетична картина світу створюється в тексті за допомогою системи образів, типових мотивів, ключових лексем.

Майстерне володіння словом неможливе без знання особливостей функціонування та емоційного навантаження тропеїчних засобів. Євген Плужник – майстер слова: він уміло оперує цілим розмаїттям

УДК 821.161.2
https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2019.1-II.11

© Оксана БІЛІЧАК , 2019

художніх засобів, не тільки залучаючи весь спектр їх стилістичних функцій, але й творить індивідуально-авторські образи, уводячи їх в оригінальні контексти, надаючи їм нові смисли, оригінальні відтінки значень тощо.

Поезія Євгена Плужника – це «насамперед високий напружений стан душі" [*1*, 51]. Цікаво простежити своєрідний рух, розвиток цього стану. Коли с[початку душа просто «не хоче бути земною», то далі напруження зростає: душа стає «обридливою» і «непримиримою». Та й це ще не завершальний етап. «Душе моя! Ти знов стоїш на грані…» – ось стан найвищої напруги.

Як справедливо щодо поетики Є. Плужника зазначає *Л. Череватенко,* «строфа стискається так, як стискаються п'ятірко пальців – і спробуй їх розчепити… Він не тільки зневажав словесну еквілібристику, навмисне штукарство в поезії, – ображала його сама ймовірність у поетичному слові вбачати предмет розваги, забавки» [*1*, 47–48]. Так, уже сьогодні можемо вважати афоризмом поетичні рядки (до речі, це також творче кредо митця):

Що менше слів, то висловитись легше.
Горни, поете, їх замети цілі!
Гасай у колесі своєму, векше…
Ах, марний біг! Ах, марний труд без цілі!
[*11*, 259].

Лірика Є. Плужника не обтяжена надмірною емоційністю, імпровізаційністю, нестримністю вислову. Навпаки – вона лаконічна, виразна і проста. Необхідними її атрибутами є розважливість та безпомилковість:

Суди мене судом твоїм суворим,
Сучаснику! – Нащадки безсторонні
Простять мені і помилки, й вагання,
І пізній сум, і радість передчасну, –
Їм промовлятиме моя спокійна щирість.
[*11*, 313].

Підтвердженням цих слів є думка *М. Моклиці* про те, що «текст Плужника завжди на диво місткий. Його короткі вірші практично бездоганні й водночас надзвичайно виразні емоційно» [*2*, 95]. Тобто, незважаючи на лаконічність, поезія Є. Плужника характеризується емоційною наповненістю. Такий ефект досягається завдяки використанню тропів як засобу творення образності художнього світу митця.

Уже в «Поетиці» та «Риториці» Арістотеля ми знаходимо теорію тропів (метафора, метонімія, іронія) й фігур (оксюморон, антитеза, гіпербола, літота, тощо). Він розглядав тропи як «прикраси, що містяться в окремих словах» [*3*, 134]. Тобто античний троп – це слово, вжите в невідомому його буквального значення місці, а саме створюється шляхом підстановки «нового» слова на місце того, що вимагається контекстом. Це тягне за собою зсув значень та генерує певний стилістичний ефект (як справедливо зауважує *О. Цвірко-Годицька*) [*4*, 151–162]. Образна специфіка твору розкривається через його мову. Безпосередньо із художньою мовою пов'язана проблема тропів. Зазначимо, що тропами передається образність внутрішня, за їх посередністю виявляється характер образного мислення митця.

Відповідно до традиційного визначення, троп – слово, вживане у переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації його «внутрішньої форми» (О. Потебня). Найпростіший приклад тропа – порівняння. Основні різновиди тропів – метафора, метонімія і синекдоха. Разом з тим до тропів відносять й епітет, гіперболу, літоту, іронію та інші засоби поетичного мовлення, що розкривають багатство його асоціативних відтінків, посилюють та увиразнюють його емоційне й оцінне забарвлення, динамізують семантичні поля, вказують на домінантні ознаки авторського стилю [*9*, 695 – 696].

На думку *М. Коцюбинської*, троп – це не та форма, в яку виливається готова поетична думка, а та, в якій вона народжується [*5*, 22]. *А. Ткаченко* визначає тропи як слова, вжиті в переносному чи заміненому значенні [*6*, 241].

Особливість тропу полягає в тому, що в функції вираження пластичності та виразності вони являють собою зображальні засоби. Однак, тропи не є тільки образною сіткою, через котру людина сприймає оточуючий світ. Вони також виражають певне суб'єктивне ставлення до світу, яке зумовлює не тільки характер світобачення, а й його відчуття. Як усі виражально-зображальні засоби тропи двобічні: виражаючи денотативний зміст, вони формують його смисл та оцінку, тим самим виявляючи суб'єктивне ставлення, вони надають смислу чуттєвий образ. Тропи мають складну структуру: чисто мовні елементи в них – це один бік, а інший бік – це елементи знакового створення виразного смислу, що виникають на основі операцій тотожності, трансформації, суміжності та контрасту, що об'єднують елементи в образні структури [*4*, 152].

Як слушноо зазначають відомі літературознавці *О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв*, «поети звичайно запобігають до тропів не лише тоді, коли перед ними стоїть завдання описати цілком невідоме явище, а найчастіше тоді, коли відоме явище вони хочуть розкрити в якомусь новому, незвичайному зв'язку з іншими явищами людського буття» [*7*, 162].

Оскільки в узагальненій назві «тропи» конкретизуються різні їх види, то розгляд функціонування та смислового наповнення тропів почнемо із **епітетів.** *А. Ткаченко* вважає, що епітет – образне означення предмета, явища, поняття, дії [*6*, 246]. Традиційно, за ознакою уживаності, епітети поділяють на постійні і контекстуально-авторські. У віршах Є. Плужника простежуємо функціонування обох цих різновидів тропа. Додамо, що власне авторські епітети знайшли в поезії митця набагато ширше застосування, ніж постійні. Але навіть традиційні постійні епітети звучать у Плужника по-новому:

І помандрують аж за **синє море**
Над смутком сел високі журавлі…
[*11*, 162]

На **широкім** ведеться **світі**:
Пожадане щастя – ген-ген!
[*11*, 319]

– О, возлюблений! **Серцем чистим**
Зустічаю тебе! [*11*, 314]

На нашу думку, особливого звучання постійним епітетам Є. Плужника надає контекст: автором підкреслюються водночас сталі та індивідуальні риси, ознаки предмета чи явища. Саме в образному контексті вони набувають двоплановості вираження.

Авторські епітети Плужника можна визначити як **метафоричні**, оскільки в поезії митця важко накреслити чітку межу між епітетом та метафорою:

І буде знову так, мов ти й не був, –
Тільки **граніт гарячий та строкатий**…
[*11*,291]

…Ах, і в серці **гаряча рана** –
Остогидлий всім анекдот! [*11*,169]

Порівняймо індивідуально-авторські образи: «гарячий граніт» – окрім того, що це метафоризований епітет, він також позначений оксюморонністю; образ «гарячої рани» менш контрастний, хоча такий же емоційний, як попередній; а конкретизація

місцезнаходження «гарячої рани» – у серці – набуває метафоричного звучання. Слушною із цього приводу є думка *М. Коцюбинської* про те, що в метафоричному епітеті зливаються порівняння, епітет і метафора. Метафоричний епітет завжди несе в собі образну неповторну конкретизацію і більшу глибину асоціацій, ніж епітет неметафоричний [*5*, 43–44]. Додамо, що нечіткість межі між цими тропами поглиблює емоційну наповненість поезії.

О. Веселовський розрізняє епітет-метафору та синкретичні епітети. Так, епітет-метафора (в широкому, арістотелівському значенні цього слова – троп) передбачає паралелізм вражень, їх порівняння і логічний висновок прирівнювання. Виникнення синкретичних епітетів він пов'язує зі злитістю наших сприймань, коли «око підтримується слухом, дотиком і т.п. і навпаки». Іншими словами, це явище **художньої синестезії** – коли одночасно поєднуються візуальні, слухові, дотикові, нюхові образи: «рядки холодних слів» [*11*, 125], «голос крові став неголосний» [*11*,188], «трепетний та тьмяний, безсмертний світ» [*11*, 290].

Слушно в цьому контексті є думка вченого *О. Рисака*, який досліджуючи явище синтезу мистецтв у художній літературі, справедливо стверджує: «Синтетичні процеси зумовлені, безперечно, цілим рядом факторів, одним з яких є прагнення до взаємодоповнення, взаємопроникнення, взаємозбагачення. Художній образ, утворений засобами одного мистецтва, моделюючи реальну дійсність, не сповна «покриває» її. Залишаються якісь грані, штрихи, нюанси, передані досить наближено, абстрактно, спрощено, і тоді вступає в дію закон запозичення. Внаслідок цього збільшується емоційна сила образу (групи образів), посилюється процес зближення на рівні «образ (твір) – читач» [*10*, 9]. Іншими словами, вміле поєднання візуальних, слухових, дотикових, нюхових образів в одному синтетичному художньому явищі народжує нову естетичну реальність (ірреальність), що продуктивно впливає на її сприйняття реципієнтом, викликаючи в його уяві щоразу нові, несподівані асоціативні реакції.

Значно розширює функції слова в поезії Є. Плужника **порівняння**. Воно включає в себе два плани: те, що порівнюють і те, з чим порівнюють. Як зазначає *М. Коцюбинська,* порівняння в широкому розумінні походить від асоціативної природи образного мислення. Воно ж лежить і в основі метафори, і в основі тропа – порівняння [*5*, 38]. Так, в поезії митця образно-емоційного наповнення набувають як прості, так і поширені порівняння:

Як все живе, течуть піски пустелі.
Їх тихий шелест, як і плеск води,
Чарує душу… [*11*, 279]

У цій строфі маємо два порівняння. Перше – «як все живе, течуть піски пустелі» – просте, оскільки явища зіставляються тут за однією ознакою: рух усього живого проектується на рух пустельного піску. Друге – «їх тихий шелест, як і плеск води» – поширене, оскільки це складне порівняння можна розчленувати на два простих: «їх тихий шелест, як вода» і «їх тихий шелест, як її плеск». У цьому випадку порівнювані явища зіставляються одночасно за двома ознаками. Додамо, що поряд із зображувальною та виражальною функціями тропа (бачимо, як течуть піски пустелі, спостерігаємо за швидкоплинним рухом води), виявляється й емоційно-оцінна (шарудіння пісків пустеля нагадує шелестіння водного плескоту).

На основі глибинних асоціативних зв'язків будується розгорнуте порівняння:

Ніч… а човен – як срібний птах!.. [*11*, 278] –

зіставлення відбувається за двома ознаками: формою і кольором. Такий підхід до конструювання порівняння увиразнює уявлення читача про предмет, який зіставляється з іншим предметом. Емоційності зображенню надають окличність фрази та подвійне протиставлення всередині рядка (пунктуаційно – три крапки і тире). Смислове навантаження несе також кольорова гама: контрастно, ніби випукло, вимальовується срібний човен на чорному тлі ночі. Митець апелює до глибоких художніх асоціацій читача, в уяві якого постає несподіване зображення срібного птаха на фоні ночі. Художній текст вдало наповнений асоціативно багатими відтінками, що дає змогу адресатові перебувати на тому ж емоційно-смисловому рівні, що й адресант.

Для того, щоб порівняння було виразнішим, привертало до себе увагу і сприяло народженню почуття, на яке розраховує митець, воно має бути неочікуваним. Об'єкт та предмет порівняння мають бути досить далекими, щоб зіставлення їх було несподіваним, привертало до себе увагу й актуалізувало у свідомості читача систему образів, які не залишать його байдужим і пробудять певні закладені автором емоції. Уподібнюючи різнопланові поняття, Плужник створює надзвичайно яскраві, образні порівняння завдяки несподіваному зіставленню.

Зазначимо, що (як і у випадку з епітетами Плужника), порівняння митця теж можна означити як метафоричні. Метафоричність у

порівнянні (на думку *М. Коцюбинської*) – це синтетичність, складність асоціацій, що зливаються одномоментно [*5*, 40].

Ефект смислового парадоксу створює **оксюморон (оксиморон)**. Суть цього тропу полягає у зведенні слів або словосполучень, значення яких взаємовиключає одне одного. Як зауважує *А. Ткаченко*, з погляду так званого здорового глузду чи **формальної логіки** в **оксимороні** поєднується те, що не могло б поєднуватися, несумісне [*6*, 260]. Так, незвичним здається зведення понять «дощ» та «нерухомість». Але саме наділення природної стихії ознаками статичності поглиблює розуміння образу, розширює діапазон його осмислення:

Під вітром вгинаючи лінії прості,
Повис нерухомий за вікнами дощ… [*11*,289]

Поглиблення суперечності спостерігаємо в образно-поетичному контексті, де одночасно поєднуються кілька оксюморонів:

Гаснуть звуки. В їх безладнім хорі
Ще чутніша тиша навкруги [*11*,301] –

«безладний хор» і «чутніша тиша» це парадоксальні поняття. Але їх підтекст стає зрозумілим у ході художньої думки: «безладний хор» звуків поступово замовкає («гаснуть звуки») і, як наслідок, – «ще чутніша тиша навкруги». Плужник окреслює світ звуків як безладний, негармонійний. І навпаки – тиша багатозначна, вагома, важлива, «чутніша» (чим натякає на можливість слухати і чути її).

Зауважимо, що оксюморони є емоційно-смисловим центром поетично-образного простору митця: «п'яним потворним дивом [*11*, 250], «дар і величі й нікчемству» [*11*, 292]) «уславлені культурні дикуни» [*11*,202], «перші й довіку останні мої півхвилинки» [*11*,149].

Принцип семантичної несумісності оксюморона у творчому доробку Плужника позначений індивідуально-авторськими рисами:

Воскресінням твоїм живу,
Земле мертва! [*11*, 123] –

експресивний ефект створює образ мертвої землі, яка має здатність воскресати;

Бо істини вічної вогник
Дорівнює жмені пшона! [*11*, 174] –

нова смислова якість будується на контрасті величі вічної істини, що прирівнюється до жмені пшона;

Довго тягтиметься мить…[*11*,180] –

поєднання слів, що мають різко протилежні, непоєднувані, на перший погляд, лексичні значення, дає можливість читачеві насолоджуватися

художнім симбіозом, внаслідок якого твориться словесний образ, народжений у новій, невластивій йому якості – образ миті, що довго тягнеться; семантико-емоційний рівень оксюморона підсилюється трьома крапками в кінці фрази.

Важливого значення в лірриці Є.Плужника набувають метонімія, синекдоха, перифраз, оскільки особливістю художнього світу митця є нагромадження образів. Так, *А. Ткаченко* називає **метонімію** *тропом*, спорідненим із метафорою, суть якого полягає в заміні одного *слова (поняття, образу)* іншим на основі *суміжності* ознак (а не *подібності,* як у *метафорі:* на відміну від неї *метонімію* не можна розгорнути в *порівняння).* Інакше кажучи, *метонімію* можна назвати *контекстуальним синонімом* (або *синонімічним зворотом*) якогось не названого, проте незримо присутнього *об'єкта*. Зазначимо, що межа між метонімією, синекдохою і перифразом умовна. Метонімія перейменовує предмет, оскільки можлива взаємозаміна понять, які в реальності взаємозалежні, то синекдоха акцентує кількісні взаємини (вживання однини замість множини, частини замість цілого). Характеристику предмета замість його назви дає перифраз (розгорнутий метонімічний зворот – за *А. Ткаченком*).

Образність Плужника глибинна, багатопланова. Тому важко виокремити певний троп із поетичного тексту митця. Специфіка лірики Є. Плужника полягає у нагромадженні образів, їх переплетенні та накладанні. Так, спостерігаємо підсилення одних тропів іншими, поєднання в поетичній строфі кількох взаємопов'язаних тропів. Це явище можна означити терміном **синкретизм**:

День відшумів. Померхли вдалині
Гір снігових блідо-рожеві перса…
Базар безлюднів. *Давно пора й мені*
З крамнички затхлої цього старого перса,
Від чару цих побляклих килимів… [*11*, 300].

Початок строфи – констатація факту за допомогою синекдохи. Далі маємо розгортання наочної картини: «відшумів», «померхли», «безлюднів» – слова із настановою на стишеність, умиротворення. Спокій. Безпосередньо бачене (візія «гір снігових») зливається з образно-трансформованим (згорнутий образ «день відшумів»), підсилюючи реальність. Усвідомивши завершення дня, ліричний герой прагне залишити «крамничку затхлу» (метафоризований епітет), утекти «від чару цих побляклих килимів» (образ побудований на антитезі). Аналізована строфа, як бачимо, є своєрідним поетичним

синтезом, глибинним естетичним цілим. Іншими словами, на горизонтальний рівень (домінантний, ключовий образ) накладаються вертикальні амплітуди (додаткові художні елементи), внаслідок чого художні образи постають водночас у декількох вимірах: мелодійному, колористичному, семантико-емоційному. Поєднання звуку (точніше його відсутності – тишини), кольору (блідо-рожевий) та запаху (затхлість крамнички) – структурних компонентів художнього цілого – створює своєрідне емоційне поле, яке сприяє взаємосполученню функціонуючих у ньому величин.

Спостерігаємо розгортання образної структури, в основі якої лежить метонімія:

Драні… Темні… Голодні… Босі…
Сорочки зчервонила кров [*11*,107] –

називання якості замість її носія (різновид метонімії) маємо в першому рядку. Емоційність висловленого підсилюється численними паузами. Така уривчастість фрази певним чином акцентує увагу на уявлюваній картині: «драні», «темні», «босі» – атрибути зовнішнього, «голодні» – внутрішнього. Результатом розгортання образу є перифраз «сорочки зчервонила кров». Поетичний текст має градаційний, наростаючий характер. Емоційна напруга поглиблюється поступово (від початку) і досягає найвищої точки (другий рядок). Художній образ несе в собі компоненти суміжних мистецтв (зокрема, кольористичні нашарування).

Своєрідне накладання тропів простежуємо в такому контексті:

Щодня нові потреби і вимоги
Женуть тебе в новий, незнаний світ…[*11*,191]

– основою, каркасом, на який нанизуються образи є метонімія «потреби і вимоги женуть тебе». Увиразнюється висловлене за допомогою тавтології «нові». Не випадково вжите митцем і слово «щодня». У контексті читаємо: потреби і вимоги щодня інші, нові, досі невідомі, незнані – це дає можливість бачити такий же новий, «незнаний світ» (метафоричний епітет створює цілісне враження про образ).

Апеляція до наочності моделює поетичне бачення світу митцем у нашій свідомості:

Місто спить. На покрівлі іржавій
Віє вітер туманом вгорі… [*11*, 183] –

традиційна, на перший погляд, синекдоха («місто спить») винесена на початок строфи. Далі спостерігаємо розгортання образно-поетичного простору – смисловий центр контексту становить

комплексна метафора. Вона концентрує наскрізне зорове враження: «іржава покрівля», «туман вгорі». До загальної картини долучаються дотикові відчуття («віє вітер»). Як наслідок – цілісна художня картина. Її сприймання було б малопродуктивним, якби реципієнт не мав елементарних задатків «побачити» і «почути», не спробував його осмислити, не здійснював певні зіставлення, не знаходив би відповідних аналогів і не проектував би прочитане, почуте і побачене на власний життєвий досвід. Тому важливу роль у сприйнятті образної палітри Плужниківської лірики має життєвий та емоційний досвід адресата. Накладання тропів дає можливість читачеві глибше проникнути у світ ліричного «я», авторських візій та асоціативних зв'язків.

Слушною із цього приводу є думка *Н. Кожевнікової* про те, що метафора на тільки намагається підпорядкувати своєму впливу розгорнуті фрагменти тексту, але й накладається на тропи інших типів, ускладнюючи їх. Поряд із простими тропами в поетичній мові існують їх ускладнені видозміни, що виникли в результаті накладання метафори. В той же час накладання метафори на простіші тропи – одне із важливих виявів більш загального процесу – взаємодії тропів. При цьому метафора може виявитися і тим нижнім шаром, на який накладається інший троп. Додамо, що метафора стає для Євгена Плужника виразником індивідуально-авторської думки.

References:

1. Череватенко Л. В. Все, чим душа боліла. Є. Плужник. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1998. С. 5 – 100.
2. Моклиця М.В. Євген Плужник. Моклиця М.В. Модернізм у творчості письменників ХХ століття. Част. 1. Українська література: Навч. посібник. Луцьк: "Вежа" ВДУ, 1999. С.82–96.
3. Арістотель. Поетика. Пер. зі старогр. Б.Тен. К.: Мистецтво, 1967. С. 134.
4. Цвірко-Годицька О. Контрастивні тропи й фігури в поезії Е.Е.Камінгса: лінгвокогнітивний погляд. Сучасний погляд на літературу. Наук. зб. К., 2002. Вип. 7. С. 150–161.
5. Гром'як Р.Т., Ковалів Ю.І. та ін. Літературознавчий словник– довідник . К.: ВЦ «Академія», 1997. С. 752.
6. Коцюбинська М.Х. Образне слово в літературному творі. Питання теорії художніх тропів. –К.: Вид-во АН УРСР, 1960. С.22-38.
7. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): Підручник для гуманітаріїв. К.: Правда Ярославичів, 1998. С. 248.
8. Галич О.А., Назарець В.М., Васильев Є.М. Загальне літературознавство.

Навч. посібник для вузів. Рівне, 1997. С. 162.
9. Рисак О.О. Мелодії і барви слова. Проблема синтезу мистецтв в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. Монографія. Луцьк: «Надстир'я», 1996. С. 9.
10. Кожевникова Н.А. Метафора в поэтическом тексте. Метафора в языке и тексте. Отв. ред. В.Н. Телия. М.: Наука, 1988. С. 145–165.
11. Євген Плужник. Поезії. К.: Вид-во «Радянський письменник», 1988. С.415.

Transliteration of References:

1. Cherevatenko L. V. Vse, chy`m dusha bolila. Ye. Pluzhny`k. Poeziyi. – K.: Rad. py`s`menny`k, 1998. S. 5 – 100.
2. Mokly`cya M.V. Yevgen Pluzhny`k. Mokly`cya M.V. Modernizm u tvorchosti py`s`menny`kiv XX stolittya. Chast. 1. Ukrayins`ka literatura: Navch. posibny`k. Lucz`k: "Vezha" VDU, 1999. S.82–96.
3. Aristotel`. Poety`ka. Per. zi starogr. B.Ten. K.: My`stecztvo, 1967. S. 134.
4. Czvirko-Gody`cz`ka O. Kontrasty`vni tropy` j figury` v poeziyi E.E.Kamingsa: lingvokognity`vny`j poglyad. Suchasny`j poglyad na literaturu. Nauk. zb. K., 2002. Vy`p. 7. S. 150–161.
5. Grom'yak R.T., Kovaliv Yu.I. ta in. Literaturoznavchy`j slovny`k– dovidny`k . K.: VCz «Akademiya», 1997. S. 752.
6. Kocyuby`ns`ka M.X. Obrazne slovo v literaturnomu tvori. Py`tannya teoriyi xudozhnix tropiv. –K.: Vy`d-vo AN URSR, 1960. S.22-38.
7. Tkachenko A. O. My`stecztvo slova (Vstup do literaturoznavstva): Pidruchny`k dlya gumanitariyiv. K.: Pravda Yaroslavy`chiv, 1998. S. 248.
8. Galy`ch O.A., Nazarecz` V.M., Vasy`l`ev Ye.M. Zagal`ne literaturoznavstvo. Navch. posibny`k dlya vuziv. Rivne, 1997. S. 162.
9. Ry`sak O.O. Melodiyi i barvy` slova. Problema sy`ntezu my`stecztv v ukrayins`kij literaturi kincya XIX – pochatku XX st. Monografiya. Lucz`k: «Nadsty`r'ya», 1996. S. 9.
10. Kozhevny`kova N.A. Metafora v poety`cheskom tekste. Metafora v yazyke i tekste. Otv. red. V.N. Tely`ya. M.: Nauka, 1988. S. 145–165.
11. Yevgen Pluzhny`k. Poeziyi. K.: Vy`d-vo «Radyans`ky`j py`s`menny`k», 1988. C.415.

The Author

Bilichak Oksana,
Applicant, Department of Journalism,
Precarpathian National University
the name of Vasyl Stefanyk,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
E-mail: bilichak.o@gmail.com

Abstracts

BILICZAK OKSANA. **Analiza leksykalno-semantyczna tropów w liryce Eugena Płużnyka.** *Artykuł poświęcony jest analizie leksykalno-semantycznej tropów w liryce Eugena Płużnyka. Scharakteryzowano poziom leksykalno-semantyczny poezji artysty, ujawniono zjawisko synkretyzmu środków trocheicznych, wyznaczono granice kolorystyki liryki poety, określono treści semantyczne i emocjonalne indywidualno-autorskich zasobów literackich.*
Słowa kluczowe: *trop, epitet, synestezja artystyczna, porównanie, oksymoron, synkretyzm.*

БІЛІЧАК ОКСАНА. **Лексико-семантичний аналіз тропеїчних засобів у ліриці Євгена Плужника.** *У статті досліджено лексико-семантичний аналіз тропеїчних засобів у ліриці Є.Плужника . Охарактеризовано лексико-семантичний рівень поезії митця, виявлено явище синкретизму трохеїчних засобів, окреслено межі кольорового діапазону лірики поета, з'ясовано смислове та емоційне наповнення індивідуально-авторських художніх засобів.*
Ключові слова: *троп, епітет, художня синестезія, порівняння, оксюморон, синкретизм.*

БИЛИЧАК ОКСАНА. **Лексико-семантический анализ тропеичних средств в лирике Евгения Плужника.** *В статье осуществлен лексико-семантический анализ тропеичних средств в лирике Е. Плужника. Охарактеризован лексико-семантический уровень поэзии художника, обнаружено явление синкретизма тропеичних средств, очерчены границы цветного диапазона лирики поэта, выяснено смысловое и эмоциональное наполнение индивидуально-авторских художественных средств.*
Ключевые слова: *троп, эпитет, художественная синестезия, сравнение, оксюморон, синкретизм.*

BILICHAK OKSANA. **Lexical semantic analysis of trope means in Eugene Pluzhnik's lyric poetry.** *The article is devoted to the lexical-semantic analysis of trope means in E. Pluzhnik's lyrics. The lexical-semantic level of artist's poetry is characterized, the phenomenon of syncretism of trope means is revealed, limits of the color range of poet's poetry are outlined, the semantic and emotional filling of the individual author's artistic means is determined.*
Keywords: *trope, epithet, artistic synesthesia, comparison, oxymoron, syncretism.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.12

Olena LOBANCHUK

Transcendental approach to development of humanistic worldview by means of integration of ethical and esthetical influences

Worldview concepts of modern society and epoch in general need very fast changes. Revolutionary rise of the mental spirit of the society, the rapid evolution of consciousness require acceleration of reforms of educational processes, which are influenced by the global information revolution, what transformed information into the most important economic category and caused the development of information economy, business etc.

Because of the rapid development of society's informatization, its incursion into all the spheres of human life, education, acquisition of skills in different spheres are no longer the only source of knowledge. Amplification of 'digitalization' of the society technosphere, spread of digital technologies beyond the scope of the information sphere [6, p.5], global informatization of telecommunication, amplification of cognitive-intellectual creative abilities of humans is the result of usage of information technologies lead to the change of worldview and even

UDC: 165.322:140.8:[37.017:17
https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2019.1-II.12

© Olena LOBANCHUK , 2019

change of modern world itself, including the paradigm of educational and methodological processes.

Considering the philosophy of education as a value basis of new projects of pedagogical thought, let`s look at one of the leading concepts.

It is the concept of noosphere education that meets the requirements of the time, by integrating into the concept of educational sphere development of the XXI century. This is a conceptual system of scientific-theoretical, gnosiological, methodological and practical ways of effective transformation of pedagogical space into the harmonious, ecological and humane educational process. Scientifically grounded organization of the educational process, usage of modern methodologies give an impulse for natural transformation of thought, the worldview of every human. This approach will help processes of self-identification, mastery, and processing of knowledge, skills to take place for determining the life meanings and settings of socially adapted person [11].

Philosophy of education involves identification of ontological, gnosiological and axiological components of the educational process. It includes the necessary generalization of social reflection, expressed in philosophy, methodology, history, cultural science, axiology etc.

Modern technologies have to provide the possibility of self-realization of the individual, explain the phenomenon of human consciousness development. Historically, bias formed towards discursive-logical thinking, imbalance of natural human abilities, what led to disharmony of activity attitudes. Scientists argue that this type of thinking prevails in the human society for more than thousand years and had led to civilization crisis of the late XX century, which is also called the crisis of thought, domination of the principle of inappropriacy of socio-ethical imperative over the principle of ecological imperative [2].

According to many scientists, the leading place in the development of worldview formation of mankind, worldview reflection, belongs to a prominent scientist with great intuition, extrasensory abilities, Volodymyr Vernadsky [8].

Works of V. Vernadsky significantly developed the scientific worldview, the formation of modern scientific picture of the world. The scientist considered the Universe as a set of living matter, the biosphere and humanity. He foresaw a qualitatively new stage in the development of the Universe, the development of a planetary scale with the help of human mind. This transformation will result in the transformation of the biosphere into a new life environment – noosphere (sphere of reason), significant

changes of the biosphere, which will lead to social transformation and organization of new forms of human coexistence. The scientist believed that homo sapiens would refuse any military intentions, the Universal Mind would help in resolving controversial issues.

V. Vernadsky's theory of biosphere and formation of biosphere thinking was not the only response to the actual challenge of the present but also a new approach to understanding the objective necessity of human transition to the new relationship with the biosphere, creation of a "civilized cultural mankind" [3].

The scientist connected the need for world science to cover the whole planet, creation of universal science as a powerful historical and geological force, in which natural-historical, space and socio-human knowledge will merge into one, with the development of the noosphere. Integration of spheres of human activity, knowledge, trends of development will be the consequence of this merger.

Giving his lectures on questions of the field of reason, under the impression of statements by E. Leroy and P. Teilhard de Chardin, the scientist emphasized the need for a philosophical analysis of human activity for the explanation of the role of reason on Earth, gave the noosphere a natural (or cosmic), cognitive, phylogenetic, biogeochemically analytical sense [2].

The aforementioned scientists explained the concept of the noosphere differently, there are at least three popular interpretations of the term: 1) V. Vernadsky refers to biosphere when mentioning noosphere; 2) this concept interprets scientific thought as a planetary phenomenon; 3) refers to the geological activity of humans. The main goal of these searches was to find the truth for the good for a human and all mankind.

The paradox of the achievements of the outstanding scientists H. Bergson, E. Leroy, P. Teilhard de Chardin and V. Vernadsky is that they formulated the following scientific hypothesis almost simultaneously: nature is evolving slowly, and humanity, despite being a part of nature, is moving revolutionary because of the development of technology and intellectual activity. V. Vernadsky called this process the noospereogenesis.

V. Vernadsky assumed that noospheregenesis was becoming a natural stage of the Universe evolution. The scientist remained a supporter of natural-scientific monism, philosophical view of the world that is based on a single basis of all the existing, explaining the formation of the noosphere from the position of natural, geological, geochemical, biochemical laws. It is known that supporters of materialistic monism recognise the matter as the basis of the world, consciousness is a property of the matter, and the

ideal is put in the dependence of it. Idealist monism defines the substantive consciousness of the individual, the Universal mind, the absolute idea.

«The historical process is changing radically… Mankind becomes a strong geologic force» [3, p.70].

According to modern Japanese researcher Michio Kaku, processes of technical and social development are intense in conditions of accelerated modification of productive technologies, growing pace of economic, social, cultural transformations[7]. Global environmental and economic issues are solved most effectively by the modern method of noosphere thinking. Modern scientists emphasize the dynamic development of the present information segment of the noosphere, proved in interdisciplinary research [4, p.9]. As J. Ortega y Gasset correctly pointed out, the second half of the XIX century is the first historical period in European and World history, when the importance of life interests of a human actually and ideologically, in their consciousness and in the consciousness of statesmen, comes into the first place. It is especially noticeable in everyday life. For the first time the new ideology is based on the consciousness of mankind, which acts on the historical scene as a social force. It begins to cover all mankind without exception at fast-growing pace.

The social and political-ideological revolution was clearly evident in the XX century mainly due to scientific work, scientific definition and clarification of social tasks of humanity and forms of their organization (J. Ortega-y-Gasset).

V. Vernadsky tried to include religion to the sphere of ethical problems, change it from worldview sphere of human behaviour to that one he considered as bordering between mind and feelings, however at first he rejected correctness of any connections between ethics and religion [6]. “So-called religious feeling,” Vernadsky wrote, “is a sum of moral aspirations that can be transformed into other forms.” [3]

Constantly exciting him moral questions were the second reason for turning religiosity of Vernadsky to ethics. Vernadsky changes point of view to the one, according to which, using Planck`s words, «a human needs science for acquiring knowledge, and religion — for behaviour» [9, p.100].

It is important to save all positive achievements of the world and Ukrainian educational experience, enrich it with achievements of educational spaces of other nations, which would combine harmoniously with the Ukrainian ones, based on the *trinity of education, science, and society* [10]. I consider it useful to acquaint students with the main categories of moral and esthetical consciousness, for forming of their holistic understanding of

the genesis of morality and esthetical culture of mankind, introduction to issues of moral choice and esthetical comprehension of the world.

A specialized integrated analytical course, whose main objective is to methodologically provide an understanding of ethics, oriented on moral reflection and understanding the system of esthetical knowledge and worldview, as it was presented on the example of scientific experience and theoretical heritage of V. Vernadsky, is proposed to bachelor students.

By studying ethics and esthetics, a student will know the specificity and essence of ethics, learn the meaning of the main categories of ethics and moral consciousness; the system of the main moral values of modern culture; specifics of teacher professional ethics; nature, meaning, main spheres of the esthetical; the main stages of esthetical thought development; meaning of esthetical categories, structure and properties of esthetic consciousness; genesis, nature, functions and laws of art development, specifics of types of art; nature of artistic figuratively and specifics of artistic perception.

Learning this course gives the possibility to analyze the sense of mankind moral culture phenomena; use the categories of morality; work with theoretical sources on ethics; form programmes of moral education and self-education; work on improvement of professional ethics, use acquired knowledge in the moral education of the youth, navigate in the world of esthetic and cultural values, analyze works of all types and genres of art, understand practical work on forming esthetical experience of future generations.

The specificity of such activity is build based on the principle of interdisciplinarity of education on the background of general philosophical propaedeutics and consists in presenting basic concepts and problems of ethical and esthetical block in their connection with pedagogical issues. Staying interdisciplinary, this specialized course considers the genesis of the ethical and esthetics as specific philosophical subjects, based on materials of the history of pedagogy and didactics.

It is possible to use even more complicated type of activity — comparison of works of different genres, etc for the development of abilities of perception.

Development of esthetic imagination depends on the amount and colourfulness of artistic ideas, experiences, those sensory images that are saved in memory and interact with new ideas of reality or works of art, enriching them. By perceiving any object, a human at the same time evaluates it, how beautiful it is, whether corresponds to requirements of the surrounding world, which is constantly improving [10]. As for a child, this

need is formed spontaneously, in interconnection with the environment, in the process of the diverse activity. The task of esthetical education is to develop it to the social level needed.

The meaning of the esthetic need of an individual is expressed in his taste as a set of esthetic norms, etalons, ideas of what the environment should be. Level of taste depends on how much ability to produce, deepen, broaden the degree of perfection is developed in the individual, how adequately they reflect the modern needs of society.

Images of art have information not only about phenomena of reality, but evaluation and attitude of the author to them, esthetic perfection of works of art is expressed in: whether the issue is relevant, whether the idea is true, whether artistic language is perfect enough, how adequately the idea is expressed in the artwork. Dialectics of artistic perception consists in the mentioned process being not equal to the recognition of artworks as reality, and at the same time creates in cooperation with the artist an imaginary world, having special artistic authenticity. Artistic perception, on the one side, is *directed towards the sensory-contemplative subject* (bright texture of a painting, voluminous forms, correlation of musical sounds, language sound structures, figurative word, melodics), and on the other one — is detached from them and goes through imagination to image-semantic, spiritual sphere of the esthetics of a valuable object, turning to sensory perception [10].

Specific qualities, which humans relate to works of art, are determined by their esthetic experience, set of criteria that have to be satisfied for artworks, which will be considered to have artistic value. Evaluation of an artwork depends on its esthetic characteristics and esthetic perspective, which humans use for its judgment. The result of esthetical judgment is expressed through esthetic views.

Work with primary sources of different epochs, in which the students distinguish ethical and esthetical component, allows getting the new experience of ethical and esthetical analytics of pedagogical achievements for its application in pedagogical reality.

This experience is valuable for the formation of the complex nature of educational work, gives a possibility to understand the importance of apprehending courses on ethics, esthetics, pedagogics, psychology, history of pedagogics etc, which will be studied more consciously in future. Such learning corresponds to the principle of progressive learning, as it propaedeutically precedes complicated theoretical courses and will provide a better understanding of philosophical and pedagogical concepts and issues.

The proposed specialized course *"Ethical and esthetical tradition in Ukrainian pedagogy"* helps to get acquainted with objectives and *specifics of ethics and esthetics* and aims to explore their *interconnection with other educational influences and development of Ukrainian pedagogical science* in general.

The course involves the study of pedagogical thought heritage: educational, moral and esthetic ideals of the East Slavs, their historical reconstruction, ethical and esthetical components in education of Kyivan Rus, moral and ethical analysis of the works of ancient scribes and significance of literary artifacts of that epoch for the reconstruction of the worldview of Ukrainians of that times; considers problems of education in brotherhood schools; gives an understanding of virtues in the education of the Ukrainian Cossacks by analyzing controversies "cossack-outlaw", "cossack-knight". Analysis of works "The Testament of Vladimir Monomakh to Children" or "Sermon on Law and Grace" by Hilarion of Kyiv becomes very practicable for correlation of knowledge and its effective usage.

The students are proposed to study the transformations of educational ideal under influence of confessional struggle; formation of the Cossacks as an attempt to form the political elite (Ukrainian nobility) in the context of the Aristotelian understanding of "aristocracy"; characterize the image of woman in Slavic mythology as esthetic standard etc.

Evolution of ethical and esthetical components in the history of Ukrainian pedagogy occurred thanks to the outstanding people (V. Karazin, K. Ushinsky, N. Pirogov, M. Corf, S. Rusova, M. Drahomanov and many others), complex ethical and esthetical approach to the process of education and study of the ethical and esthetical potential of modern Ukrainian pedagogy, such as pedagogy of "good" by I. Zyazyun, education of beauty and humanistic pedagogy by S. Amonashvili.

Ethics and esthetics as scientific disciplines were studied at the first higher education institutions in the Ukrainian lands and there were ethical and esthetical components in the programmes of these educational institutions. The phenomenon of the East Slavic Academies gives the possibility to understand the esthetics of image of Ukrainian student of XVII — early XVIII centuries, to study esthetics of poetry by G. Skovoroda, his "true happiness in life", theocentric ethics in views of P. Prokopovych, carry out the comparative analysis of educational programmes of Slavic Academies and European Universities.

Modern challenges of higher education require from young specialist professionalism, competencies, and appreciation of values of civil society. It is the harmonious combination of these components which allows making higher education effective and modern. Esthetic and esthetic science and art play a very important role in the system of values formation. The modern reform of the higher education, directed at the deep study of profession-specific knowledge, involves reducing the humanities. This is not always justified, especially when it comes to the education of teacher, which is assigned an important social task to not only teach a child certain knowledge, but also to form a holistic person capable of creative life. Pedagogical problems of forming esthetic culture are reflection of contradictions between requirements of society, its age culture and real situation of cultural level of the youth, between ideal esthetically the cultural person and the ideal of pragmatically educated young specialist.

The aforementioned course involves an integrated study of ethical and esthetical knowledge in the education of a citizen and personality: a complex approach to pedagogical work and art of V. Sukhomlynsky, the collective as value standard and regulatory system, the method of "explosion" and motivation of pedagogical system of A. Makarenko and "Fundamentals of esthetic education" by G. Vaschenko; the importance of a personal example for ethical and esthetical education; "esthetical argument" in justification of Ukrainian national identity; the postmodern cultural situation and its influence on Ukrainian pedagogy; the main moral, ethical and esthetical challenges of the early XXI, and place and role of ethics and esthetics in modern legal framework regulating the content, tactics, and strategy of education.

So, this specialized course allows students to justify and explain theoretically the importance of ethics and esthetics as philosophical disciplines, differentiate and analyze them, unveil their importance; work with abstract concepts and use them effectively in the learning process; gives the opportunity to acquire skills of independent work with primary sources, prepares students for the perception of education as a sphere of social worldview transformations realization.

References:

1. Andrushchenko V. P. , Bondar V. I. Modernizatsiya pedahohichnoyi osvity v konteksti vyklykiv XXI stolittya /Andrushchenko V. P. , Bondar V. I.// Yevropeyski pedahohichni studiyi. - 2015 - № 5-6. - P. 54-63. - http://nbuv.gov.ua/UJRN/epc_2015_5-6_8

2. Vernadskyy V. I. Naukova dumka yak planetne yavyshche / V.I. Vernadskyy. - M.: Dumka, 1991. – 271s.
3. Vernadskyy V. I. Kilka sliv pro noosferu / V.I. Vernadskyy // Nauka i suspilstvo. – M. :Impakt, 1989. - S. 69-76.
4. Vernadskyy V. Y. Byosfera: mysly y nabrosky / cb. nauch. Rabot - M.: Noosfera, 2001. - 244s.
5. Jones A. Globalization: Key Thinkers / A. Jones. - Massachusetts: Malden, Polity. 2010. – 224r.
6. Zhadko V. O. Filosofiya osvity yak tsinnisna osnova novykh proektiv pedahohichnoyi dumky / Filosofiya innovatsiynoyi diyalnosti: praktyko zoriyentovanyy zbirnyk – K.: Osnova, 2014. – 608s., S.4-8.
7. Kaku, Michio. The Future of the Mind.New York: Anchor Books: A division of Random House LLC, 2015
8. Kautzleben, Heinz, Müller Axel. "Vladimir Ivanovich Vernadsky (1863–1945) — From mineral to noosphere" Journal of Geochemical Exploration, Volume 147, Part A, (2014): 4-10, https://doi.org/10.1016/j.gexplo.2014.02.020
9. Klor O. Estestvoznanye y relyhyya // Vopr. fylosofyy. 1960.- N 5. - S.100.
10. Lobanchuk O. "Synchronic Approach to Comparative Research of Ukrainian Cultural Space in European Context" Beytulhikme An International Journal of Philosophy, 2018(2): pp.665-674
11. Lull, James. Media, Communication, Culture: A Global Approach. Second Edition. Oxford: Polity, 2000.

The Author

Lobanchuk Olena,
Candidate of Pedagogic Sciences (Ph.D.),
Associate Professor, Department
of Ethics and Esthetics,
National Pedagogical Dragomanov University,
Kyiv, Ukraine
E-mail: mariam1999@ukr.net
o.a.lobanchuk@npu.edu.ua
ORCHID: https://orcid.org/0000-0002-1466-0398

Abstracts

ŁOBANCZUK O.A. **Podejście transcendentalne do rozwoju humanistycznego światopoglądu poprzez integrację wpływów etycznych i estetycznych.** *Ukraińska tradycja edukacyjna wymaga transcendentalnego przemyślenia jej elementów etycznych i estetycznych w*

kontekście europejskiej przestrzeni kulturowej. Trudno przecenić znaczenie wprowadzenia podstawowych kategorii świadomości moralnej i estetycznej studentom uniwersytetów w celu kształtowania całościowej wizji genezy kultury moralnej i estetycznej ludzkości. Współczesne społeczeństwo stawia nowe wymagania w zakresie edukacji i nauki w celu rozwijania kompetencji kulturowych i zawodowych. Zaproponowany specjalistyczny integracyjny kurs analityczny pozwoli w sposób metodologiczny zapewnić zrozumienie etyki ukierunkowanej na refleksję moralną i dołączyć do systemu wiedzy i pomysłów estetycznych. Specyfika tego połączenia opiera się na zasadzie interdyscyplinarności nauczania na tle propedeutyki filozoficznej i polega na przedstawieniu podstawowych pojęć i problemów bloku etycznego i estetycznego w ich związku z zagadnieniami edukacyjnymi.
Słowa kluczowe: *podejście transcendentalne, integracja, światopogląd humanistyczny, wpływy dydaktyczne, etyka, estetyka, kompetencje zawodowe, myśl pedagogiczna.*

ЛОБАНЧУК О.А. **Трансцендентальний підхід до розвитку гуманістичного світогляду за допомогою інтеграції етичних та естетичних впливів.** *Освітні традиції України потребують трансцендентного перегляду своїх етичних та естетичних компонентів у контексті європейського культурного простору. Важливість введення основних категорій морально-естетичної свідомості студентам університетів для формування цілісного розуміння генезису морально-естетичної культури людства навряд чи можна переоцінити. Сучасне суспільство встановлює нові вимоги до освіти і науки з метою розвитку культурних і професійних компетенцій. Запропонований спеціалізований аналітичний інтеграційний курс дозволить методологічно забезпечити розуміння етики, орієнтованої на моральну рефлексію, і приєднатися до системи естетичних знань та ідей. Специфіка цієї комбінації побудована на принципі міждисциплінарності навчання на тлі філософської пропедевтики і полягає в презентації основних понять і проблем етичного та естетичного блоку у їх взаємозв'язку з освітніми проблемами.*
Ключові слова: *трансцендентний підхід, інтеграція, гуманістичний світогляд, дидактичні впливи, етика, естетика, професійна компетентність, освітня думка.*

ЛОБАНЧУК О.А. **Трансцендентальный подход к развитию гуманистического мировоззрения посредством интеграции этических и эстетических влияний.** *Образовательная тра-*

диция Украины нуждается в трансцендентальном пересмотре ее этических и эстетических составляющих в контексте европейского культурного пространства. Важность введения основных категорий морально-эстетического сознания студентам университетов для формирования целостного понимания генезиса нравственно-эстетической культуры человечества трудно переоценить. Современное общество устанавливает новые требования к образованию и науке с целью развития культурных и профессиональных компетенций. Предлагаемый специализированный аналитический интеграционный курс позволит методологически обеспечить понимание этики, ориентированной на моральное отражение, и объединить систему эстетических знаний и идей. Специфика этого сочетания построена на принципе междисциплинарности обучения на фоне философской пропедевтики и заключается в представлении основных концепций и проблем этического и эстетического блока в их взаимосвязи с образовательными вопросами.

Ключевые слова: *трансцендентальный подход, интеграция, гуманистическое мировоззрение, дидактические влияния, этика, эстетика, профессиональная компетентность, образовательная мысль.*

LOBANCHUK O.A. **Transcendental approach to the development of humanistic worldview by means of integration of ethical and esthetical influences.** *Ukraine's educational tradition needs transcendental reconsideration of its ethical and esthetical components in the context of European cultural space. Importance of introducing the main categories of moral and aesthetic consciousness to students of Universities to form a holistic understanding of the genesis of moral and aesthetic culture of mankind can hardly be overestimated. Modern society sets new requirements for education and science in order to develop cultural and professional competencies. The proposed specialized analytical integration course will allow to methodologically provide an understanding of ethics oriented towards moral reflection and join the system of aesthetic knowledge and ideas. The specificity of this combination is built on the principle of interdisciplinarity of learning on a background of philosophical propaedeutic and consists in the presentation of the basic concepts and problems of the ethical and aesthetical block in their relationship with educational issues.*

Keywords: *transcendental approach, integration, humanistic worldview, didactic influences, ethics, aesthetics, professional competence, educational thought.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.13

Hanna OSTANINA

Philosophical and literary synthesis of the concept "East" – "West"

The need and relevance of this work is demanded by the state of Ukrainian science, which still lacks modern studies, in particular, comparative and imagological ones, important theoretical, historical and cultural problems of the foreign national paradigm of literature and philosophical heritage. Until now there has not been a sufficient number of conceptual articles on the main aspects of such study, which would examine the moments of "unity" or "confrontation", "influence", a combination of empathy or antipathy to other nations with love to the native one, which would show how the typology of the foreign (Oriental) subjects coincided with the process of developing of Ukrainian literature and reflected this process. It is not only due to the complexity of the problem, but also to the long-term stratification of bias, different situations and stereotypical-ideological inspirations.

European researchers most often used the post-colonial methodology of the study of Orientalism, proposed by E. Said, who systematized and classified it according to the following types: "academic", "managerial", "figurative". The "academic type" of Ukrainian Orientalism began

 © Hanna OSTANINA, 2019

to actively develop at the end of the eighteenth century at the level of translations and reciprocations. The "managerial" type was considered by Eva Thompson [22], Larry Woolf [4], Franz Fanon [26] and others. For the consciousness of Ukrainian literature, the knowledge of this type of Orientalism has long been unacceptable, because Ukraine itself has had a long time of a "colonial status" and a "black and white history map" (Yaroslav Polishchuk). Edward Said, in his study, came up with such a pragmatic conclusion that the West created the East only for itself, since "Orientalism is a way of thinking based on ontological and epistemological difference between the "East" and (in most cases) the "West" [20, p. 13]. It is quite fair that in his works the Orientalist stressed that in Europe in the late nineteenth and early twentieth centuries it was fashionable to engage in Orientalism, and the discipline alone accumulated vectors of imperialism and colonialism. In our opinion, the very subjective factor of a person-artist or a person-creator played a major role both in shaping the philosophy of Orientalism and in the synthesis of the concepts of "East" – "West".

Theoretical range of foreign authors' researches is characterized by a large variety: colonial policy (Bernard Lewis, "What's wrong? The path of the West and the Middle East: progress and traditionalism" [16]), "essentialist conception" (Anouar Abdel-Malek «Civilisations and Social Theory» [24]), the gender East (Levis Reina "Genderin Orientalism ..." [25]), "epistemic violence" (Hyatri Chakravardi Spivak "In Other Worlds" [21]), etc. According to their views, Western dominant Orientalism is primarily an instruction to meet the needs of Western imperialism, as well as a civilian mission of the West to the East. Also, quite interesting observations on the formation of European Orientalism are found in post-colonial studies by Benedict Anderson, Anthony Smith, Tsvetan Todorov, Susan Leyton, Kalpan Sachi and others, where Orientalism was considered as a classic colonialist practice from the age of romanticism.

Theoretical and methodological aspects of comparative studies of the last decades played an important role in the formation of modern Ukrainian research on problems of Orientalism: Dmitry Nalyvaiko, Tamara Denisova, Olena Dubinina, Anna Stembkovskaya, Anatoly Naumenko, Lyudmila Zadorozhnaya, Irina Arendarenko, Oksana Zabuzhko, Mykola Ilnitsky, Tetyana Meizerskaya, Romana Vysochansky and others.

The subject of this investigation is to analyze philosophical and literature phenomenon of Orientalism as a discourse of representation of the Other.

The following methods of research were chosen as the main ones: *systemic*, which contributed to the clarification of a philosophical, historical and literature paradigm of "modern Orientalism"; *philological*, which allowed to carry out a philosophical-historical and literary reading of the phenomenon of artistic Orientalism; *comparative* (imagological), which made it possible to make a model of an inter-literary concept of Ukrainian Orientalism; *cultural-historical*, which allowed us to study works in the socio-political and philosophical context of the time and others.

The beginnings of philosophical reflection on the East-West problem are clearly traceable in ancient Greece: in the myths about the origin of the world and the gods, the emergence of life on the Earth, the appearance of the first people, etc. Thus, in the myth of "Europe" and Asia, we talk about the principle of division of the world into a dominant and a colonial one: "She saw how Asia and the continent that is separated from Asia by the sea, like two women, fought for her. Every woman wanted to own Europe. Asia was defeated, and she, who had brought up and nourished Europe, had to yield to her" [13, p. 137-138]. The literature of ancient Mesopotamia testified the well-known opposites, such as heaven-earth, day-night, man – slave, black – white. In addition, the Bible, which is an invaluable source of knowledge about the East, refers to the division of land between the sons of Noah, resulting in the appearance of different nations. Johann Goethe showed the victorious problem in his "West-East" work: "God created the East, / God also created the West / North, South and all latitudes / glorify his bounties". [5, p. 8]. In our opinion, it was at that time that the foundations of racial and ethnic components of future civilizations were laid within which the process of cultural synthesis began.

Greek philosophers also considered the synthesis of opposites. Thus, the first ancient Greek astronomer Thales believed that the land was rounded and divided in half, and his student Anaximander applied this division to geographical coordinates. The last ancient Greek philosopher explained the formation of the world as a consequence of the eternal movement that gives rise to opposites, which cannot exist on their own.

The first artistic monuments of antiquity also tell us about nations that lived on the lands of the East and the West at the level of adversity [6, 7]. Herodotus "Histories" for example tell us about the hostility of Asia and Europe, which began with the abduction of women. Revenge gave birth to wars between countries, because of which the Persians conditionally separated Europe from themselves. The philosopher

already then imagined the space as the opposition "East (Persians) – West (Greeks)". In his prose work, we can meet the concepts of "foreign lands", "foreigners", "other nations", "different languages", "neighbors", "two nations", "different cultures", which testify about the ideological and aesthetic assimilation of creativity. It is geographical discoveries and colonial expansion that led to the development of "oriental material" and the philosophical "dialogue" East-West. It is here that we are talking about a peculiar geographic vector of the philosophy of Orientalism, because the division of the Roman Empire into the East and West took place. As for Ukraine, its location is bordered: "... it is mostly wilderness, a dangerous but attractive land, a source of romantic visions and images" [23, p. 5]. In our opinion, the border or "geographic exotics" began to show otherness: the ability to adapt in its own consciousness and culture new impressions, an active stimulation to the realization of its own Self.

The descendant philosopher Heraclitus, on the contrary, understood the world as a whole, for the first time he reasoned the idea of interaction, eternal struggle and the unity of opposites. Democritus also believed that the essence of being is the unity of opposites, which can not only be combined, but also influence the development of each other.

The founder of European philosophy in the Dialogue "The State" depicted the picture of the utopian state, showed the eternal political problems at the colonial level: "... the one who has great power, has great advantages over others" [18, p. 27]. His student in the treatise "Categories" also showed the natural problem of the existence of opposites, focusing on the fact that they can go one-to-one or be identical according to the one kind or another. [1, p. 84 - 86].

Consequently, it was the times of Homer when the division of land into the east and west happened in the minds and representation of people, The competition in gaining fame on the battlefield allowed artists of ancient Greece to talk about peculiarities of life of different nations at the level of everyday life, moral integrity etc. According to our viewpoint it is the philosophical-geographic vector of Orientalism that laid the numerous archetypes of Oriental origin in Ukrainian culture.

In the Renaissance epoch of Eurocentricity began to evolve, the history and culture of other peoples was actively explored in various aspects in order to ensure both great geographical discoveries and the all-round development of individual creativity. Thus, the famous Polish chronicler Matthew Mechovsky described the suffering of Europe from Tatar incursions, the attempts of Christians to introduce Christian faith

among the Tatar hordes. Characterizing the Asian Sarmaty from the Don to the Caspian Sea, he introduced the life of Tatars, Vandals, Turks as an artistic understanding, reaching, in particular, the realistic authenticity of the description of the Eastern ethnic group [17].

The fall of the Roman Empire and the split of the Churches led to intensification of dialogue and interaction between the two cultural areas, where the main factor was the split of the existing world into the Orthodox East and the Catholic West. A significant trigger for the formation of the philosophy of Orientalism was the pilgrimage literature describing the journeys of travelers to holy places and characterizes individual Oriental-encyclopedic knowledge of artists in the field of geography, ethnography, etc. ("Abbot Daniel's travel", "Traveling to the Holy places of the East and West from 1723 to 1747" by V. Grigorovich-Barsky, "Travel beyond the Three Seas" by A. Nikitin, etc.). In particular, V. Grigorovich-Barsky stood "... in line with those numerous travelers in Europe at the beginning of the eighteenth century who began to realize that a person cannot be tied to a certain definite place; he is able to discover" other "worlds for himself, where it is possible to obtain new knowledge, which he cannot get in the environment to which he was accustomed" [14, p. 129]. We can say that in the philosophical works of Gregory Skovoroda ("Talk about wisdom. Wisdom and a man") there are first statements about China and symbolic images of foreigners who traveled to India. Following the Ukrainian philosopher, Ivan Kotlyarevsky in "Aeneid" vividly depicted the philosophy of life of other nations, resorting to the fact which T. Hundorova attributes as "a special kind of kitsch, which can be called colonial" [8, p. 92].

The genesis of Orientalist philosophy is deeply rooted in the drama of the historical and political past of Ukrainian people, who have "communicated" with many other ethnic communities at different levels since ancient times. Already with the first princes of the Kyiv-Russian era, Ukraine was the scene of the constant struggle between European and Oriental elements. During the times of Kievan Rus, heterogeneous marriages was a usual phenomenon, which not only ensured the prosperity of both parties, but also developed foreign national cultures and, for some time, guaranteed peaceful coexistence with other nations. Approval of literary Orientalism gradually acquired historical and political significance and also a moment of identification of Ukrainians. The problem of self-sufficiency of the ethnic group among other European nations was shown in the Cossack

chronicles of Samovydets, Grigory Grabianka, Samuil Velikechko and the "History of Rus", which clearly characterized the "colonial trauma" of Ukrainian culture.

Formation of Ukrainian Orientalism is primarily connected with the study of the East in the early higher education institutions of Ukraine. The Ostroh Academy, for example, is not only a galaxy of talented scholars of philological and theological qualifications, but also primarily a peculiar synthesis of Eastern and Western elements in Ukrainian culture at that time. At Kharkiv University, scientists (representatives of different nationalities) actively studied language, literature, history, culture, the geography of the East. For I. Ryzhsky, V. Maslovich, P. Gulak-Artemovsky, M. Lunin, P. Ritter, D. Ovsyaniko-Kulikovsky and others East is first of all India. In their oriental studies Orientalism is only an academic type, and its figurative image is at the level of translations and reprints.

The problem of reception between the cultures of the West and the East was also studied by a mythological school, which appeared in Ukraine in the context of European romanticism. The school had the first introduction to T. Benfey's theory of "wandering plots". Maximovich's folklore works declared a large-scale synthesis of different nationalities. He convincingly compared Ukrainian folk songs with Polish and Russian ones, focusing on the fact that oral folk art originates from ancient myths that are common to all nationalities. F. Buslayev considered borrowing to be an essential element of creativity, which testifies to the health of the nation itself. The theory of interpretations by O. Veselovsky became historically comparative. He explained the problem of borrowing motifs and plots through psychological processes and homogeneity of living conditions of different nationalities. He, like Nicolas Bualo, recommended artists to refer to old Indian stories, which could be revealed in a new way, thanks to the incomprehensible and mysterious exoticism.

Separately it should be noted that the "Oriental" scientific discussion of M. Drahomanov and I. Franko made a significant impetus to the formation of the paradigmatic form of literary-philosophical Orientalism and its historical genesis. Comparative studios of I. Franko referred to migrations of motives and subjects; M. Drahomanov was more interested in worldview, psychology and the soul of Ukrainian people in distribution with European and Oriental scales. M. Drahomanov, for example, introduced a vector of systemic Europeanism into the process of self-awareness of Ukrainians, where everything would become international very quickly.

In literary and critical articles I. Franko presented a unified internationalization of the world literary process of the nineteenth century, which brought together the aesthetic experience of the East and West. Valuable, more partial reflections on the representation of the eastern nation, based on the philosophy of the relationship "Me" – "Alien" are also attributed to Ukrainian orientalist. For Ivan Franko, the synthesis of the cultures of the East and the West is a creative assimilation on the national ground of literary preferences, tastes, interests and an artistic and philosophical "product" of the orientation of highly-talented writers of the eastern countries, where the influence is a creative stimulus.

Pionerno renewed the ethnocultural interaction and integration of the West and the East of the modern age with undeniable authority in the field of Oriental studies A. Krymsky did the same by introducing the motives of the life of ethnic groups of the Middle East of the 1900s, the nationalization of Arabic, Ottoman imagery, translations of the oriental classics etc. As a scholar, he identified the emergence and development of European Orientalism studies as a political and economic alliance between France and Turkey in the seventeenth century, when Europeans began to actively study Arabic. The "dialogue" of worlds was regarded by the scientist as a topos, as a way of "Europeanization" of cultural life in Ukraine.

The Soviet Union orientalist M. Konrad considered dichotomy "East" – "West" as a historical process that had a "geographic" orientation within the framework of cultural and civilization integration. That is why, considering the philosophical and literary synthesis of the concepts "East" – "West", we cannot ignore the concepts of "space", "territory", "border area". It is based on the geographic and geopolitical location of Ukraine. Myroslav Shkandriy, Petro Ivanyshyn, Volodymyr Lichkovakh and other scholars affirmed the advantages of the "geographical integration" of Orientalism in Ukrainian culture: "The very history, cultural geography and mentality of Ukraine emerge from the "middle" position between East and West, Asia and Europe" [15 , p. 119]. In this regard, the American researcher Larry Woolf has fully articulated the emergence and development of the concept of "Orientalism" with "philosophical geography", when, during the Enlightenment, Europe was geopolitically divided into Eastern and Western parts.

Eugenia Zavadskaya [10], Ilya Kasavin [12] interpreted geographically images of motion, travel, wanders, and Valery Podorg [19] investigated the boundary space as geographical and cartographic images in foreign

philosophical writings. Regarding the border transformation at the level of European thinking, Igor Bobkov noted: "The term borderline in a certain way characterizes the topic of space: the frontier is a space adjacent to the border, connected and bound to the border, the space for which the boundary is the organizing principle, the essence and the center of gravity. The frontier lies on both sides of the border, and its topological status is paradoxical: the frontier acquires a certain integrity due to the fact of its own distribution, that is, through the dynamic event of differentiation, encounter and transition of "Our" and "Stranger", or the One and the Other [2, p. 128]. In our opinion, the border is a philosophy of dialogue; meeting and moving of own into someone else's and vice versa; collision of different cultures; a challenge to tradition; even the need to create diversity in the modern world; formation and vision of your own face. The modern Russian geographer Dmitry Zamyatin [11] clarifies the essence of the artistic phenomenology of space. In the image of humanitarian geography, he substantiated the concept of ethnocultural landscape, regional identity, regional mythology, mental space, color of imaginary space, the geography of the imagination, etc.

Historical and philosophical analysis of the East-West dichotomy is found in the creative research of modern scientist Roman Vysochansky. In his work the semantic connotations of the philosophy of Orientalism were substantiated: "a) a means of imperialism; b) a method of biased reception and interpretation of Islam and Arab nationalism; c) the shadow rehabilitation of beliefs, attitudes and theories, which were arranged in the texts devoted to geography, economics and sociology of the East; d) the discourse that forms the subordinate cumulative and corporate identity of the Other (Oriental) through the branched hegemonic system of the West" [3, p. 3]. In our opinion, the philosophy of Orientalism, or its main semantic connotation, is deeply rooted in the geopolitical arrangement of countries, ethnogenetics, "border consciousness",the rhetoric of power, and in the stereotyped form of the Other. The author also proved that "the long-term ideological confrontation between the West and the East comes from an epistemologically conventional sense of Western cultural unity and faith in a special missionary purpose, a commentary on the rest of the world and, first of all, the Middle East. This applies primarily to Europe in the colonial period, and in the present post-colonial era, respectively, the United States" [3, p. 4]. It is for this reason that the philosophy of Orientalism becomes stereotyped in its ideology; it has an outright political character.

Consequently, in the Ancient Age, the philosophy of Orientalism was structured around the natural struggle and unity of opposites. In our opinion, this epoch created the "key" for the formation of modern scientific Orientalism. It, at least, has always functioned in an inevitable triad: geographic, historical, political ones. This was clearly evident in the Middle Ages and the Renaissance. That is, the philosophy of Orientalism had its own form: temporal, civilizational, spatial, and so on. However, in our opinion, the most important categories in the formation of the philosophy of science about the East are "historical time" and "historical space", since the concept of "Orientalism" most often is interpreted by artists as temporal-spatial community or difference.

Philosophical and literary relation of the West and the East has a complex structure, characterized by the presence of the following basic elements: the middle position (historically drifting earth); the struggle of the hostile worlds (the great-power and colonial); syncretism of the pre-ancient and ancient, new and modern epochs; dualism of mental structures (the process of self-expression in the context of "own" – "alien's"); dialogic interaction of Ukraine with other states; fashion to the East; imitation of foreign samples, a combination of different forms of cognition of reality. The historical paradigm of this synthesis primarily reflects its modification beginning from colonial aggression to attempts of dialogue, from theories of imitation to a broader theoretical understanding of the definition.

References:

1. Аристотель. Сочинения: в 4-х т. / Ред. З.Н. Микеладзе. – М.: Мысль, 1978. – Т. 2. – 687 с.
2. Бобков И. Этика пограничья: транскультурность как белорусский опыт / И. Бобков // Перекрестки: журнал исследований восточноевропейского пограничья. – 20005. – № 3 – 4. – С. 127 – 137.
3. Височанський Р. Р. Дискурсивна практика орієнталізму: соціокультурні репрезентації іншого [Текст]: автореф. дис. … канд. філос. наук: 09.00.03 / Височанський Роман Романович, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2011. – 12 с.
4. Вульф. Л. Изобретая Восточную Европу: карта цивилизации в сознании епохи Просвещения / Лари Вульф; пер. с анг. И. Федюкина. – М.: Новое литературное обозрение, 2003. – 549 с.
5. Гете И. В. Западно-восточный диван / И. В. Гете / Издание подготовили И. С. Брагинский, А. В. Михайлов. – М.: Наука, 1988. – 894 с. – (Серия «Литературные памятники»).

6. Гомер. Іліада / Гомер; пер. із старогрец., прим., словник імен і назв Б. Тена; вступ. ст. і прим. А. Білецького. – Х.: Фоліо, 2006. – 414 с. – (Бібліотека світової літератури).
7. Гомер. Одіссея / Гомер; пер. із старогрец., прим., словник імен і назв Б. Тена; передм К. Забарила. – Х.: Фоліо, 2006. – 574 с. – (Бібліотека світової літератури).
8. Гундорова Т. Кітч і література. Травестії / Т. Гундорова. – К.: Факт, 2008. – 284 с. – (Серія «Висока полиця»).
9. Доброхотов А. Л. Гераклит: фрагмент В 65 / А. Л. Доброхотов // Избранное. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2008. – С. 215 – 228.
10. Завадская Е. В. Восток на Западе / Е. В. Завадская. – М.: Наука, 1970. – 127 с.
11. Замятин Д. Гуманитарная география: пространство, воображение и взаимодействие современных гуманитарных наук / Д. Замятин // Социологическое обозрение. – 2010. – Т. 9. – № 3. – С. 26 – 50.
12. Касавин И. Т. Миграция. Креативность. Текст. Проблемы неклассической теории познания / И. Т. Касавин. – СПб: РХГИ, 1998. – 408 с.
13. Кун Н. А. Легенды и мифы Древней Греции / Н. А. Кун. – М.: АСТ, 2008. – 538 с.
14. Лімборський І. В. Європейське та українське Просвітництво: незавершений проект? Реінтерпретація канону і спроба компаративного аналізу літературних парадигм: Монографія. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – 364 с.
15. Личковах В. А. Дивосад культури: Вибрані статті з естетики, культурології і філософії мистецтва. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2006. – 160 с.
16. Льюис Б. Что не так? Путь запада и Ближнего Востока: прогресс и традиционализм / Бернард Льюис; пер. с анг. Т. Гутпникова. – М.: Олимп-Бизнес, 2003. – 224 с.
17. Меховський М. Трактат о двух Сарматиях / М. Меховський; вступ., перек. и перев. С. А. Аннинского. – Москава-Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1936. – 288 с.
18. Платон. Держава / Платон; пер. з давньогрец. Д. Коваль. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
19. Подорога В. А. Выражение и смысл. Ландшафтные миры философии: Серен Киркегор, Фридрих Ницше, Мартин Хайдеггер, Марсель Пруст, Франц Кафка / В. А. Подорога. – М.: Ad Marginem, 1995. – 427 с.
20. Саїд Е. В. Орієнталізм / Е. В. Саїд; перекл. з анг. В. Шовкун. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 511 с.
21. Співак Г. Ч. В інших світах. Есеї з питань культурної політки / Гаятрі Чакраворті Співак / пер. Р. Ткачук та ін. – К.: Видавничий дім «Всесвіт», 2006. – 480 с.
22. Томпсон Є. М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм / Єва Томпсон; пер. з анг. М. Корчинської. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 368 с.

23. Шкандрій М. В обіймах імперії: російська й українська література новітньої доби / М. Шкандрій; пер. з анг. П. Таращука, перед. В. Агєєвої. – К.: Факт, 2004. – 496 с.
24. Anouar Abdel-Malek. Civilisations and Social Theory. Volume 1 of Social Dialectics / Anouar Abdel-Malek. – Albany: State University of New York Press, 1981. – 214 pp.
25. Levis R. Gendering Orientalism: race, femininity and representation/ Reina Lewis. – London and New York: Routledge, 1996. – 324 pp.
26. Frants Fanon. Les damnes de la terre/ Frants Fanon/. – Paris: Editions François Maspero, 1661. – 244 pp.

Transliteration of References:

1. Arystotel. Sochynenyia: v 4-kh t. / Red. Z.N. Mykeladze. – M.: Mysl, 1978. – T. 2. – 687 s.
2. Bobkov Y. Etyka pohranychia: transkulturnost kak belorusskyi opyt / Y. Bobkov // Perekrestky: zhurnal yssledovanyi vostochnoevropeiskoho pohranychia. – 20005. – № 3 – 4. – S. 127 – 137.
3. Vysochanskyi R. R. Dyskursyvna praktyka oriientalizmu: sotsiokulturni reprezentatsii inshoho [Tekst]: avtoref. dys. … kand. filos. nauk: 09.00.03 / Vysochanskyi Roman Romanovych, Lviv. nats. un-t im. I. Franka. – Lviv, 2011. – 12 s.
4. Vulf. L. Yzobretaia vostochnyi Evropu: karta tsyvylyzatsyy v soznanyy epokhy Prosveshchenyia / Lary Vulf; per. s anh. Y. Fediukyna. – M.: Novoe Lyteraturnye obozrenye, 2003. – 549 s.
5. Hete Y. V. Zapadno-vostochnыi dyvan / Y. V. Hete / Yzdanye podhotovyly Y. S. Brahynskyi, A. V. Mykhailov. – M.: Nauka, 1988. – 894 s. – (Seryia «Lyteraturnыe pamiatnyky»).
6. Homer. Iliada / Homer; per. iz starohrets., prym., slovnyk imen i nazv B. Tena; vstup. st. i prym. A. Biletskoho. – Kh.: Folio, 2006. – 414 s. – (Biblioteka svitovoi literatury).
7. Homer. Odisseia / Homer; per. iz starohrets., prym., slovnyk imen i nazv B. Tena; peredm K. Zabaryla. – Kh.: Folio, 2006. – 574 s. – (Biblioteka svitovoi literatury).
8. Hundorova T. Kitch i literatura. Travestii / T. Hundorova. – K.: Fakt, 2008. – 284 s. – (Seriia «Vysoka polytsia»).
9. Dobrokhotov A. L. Heraklyt: frahment V 65 / A. L. Dobrokhotov // Yzbrannoe. – M.: Yzdatelskyi dom «Terrytoryia budushcheho», 2008. – S. 215 – 228.
10. Zavadskaia E. V. Vostok na Zapade / E. V. Zavadskaia. – M.: Nauka, 1970. – 127 s.
11. Zamiatyn D. Humanytarnaia heohrafyia: prostranstvo, voobrazhenye y vzaymodeistvye sovremennykh humanytarnykh nauk / D. Zamiatyn // Sotsyolohycheskoe obozrenye. – 2010. – T. 9. – № 3. – S. 26 – 50.
12. Kasavyn Y. T. Myhratsyia. Kreatyvnost. Tekst. Problemy neklassycheskoi teoryy poznanyia / Y. T. Kasavyn. – SPb: RKhHY, 1998. – 408 s.

13. Kun N. A. Lehendy y myfy Drevnei Hretsyy / N. A. Kun. – M.: AST, 2008. – 538 s.
14. Limborskyi I. V. Yevropeiske ta ukrainske Prosvitnytstvo: nezavershenyi proekt? Reinterpretatsiia kanonu i sproba komparatyvnoho analizu literaturnykh paradyhm: Monohrafiia. – Cherkasy: ChDTU, 2006. – 364 s.
15. Lychkovakh V. A. Dyvosad kultury: Vybrani statti z estetyky, kulturolohii i filosofii mystetstva. – Chernihiv: RVK «Desnianska pravda», 2006. – 160 s.
16. Liuys B. Chto ne tak? Put zapada y Blyzhneho Vostoka: prohress y tradytsyonalyzm / Bernard Liuys; per. s anh. T. Hutpnykova. – M.: Olymp-Byznes, 2003. – 224 s.
17. Mekhovskyi M. Traktat o dvukh Sarmatyiakh / M. Mekhovskyi; vstup., perek. y perev. S. A. Annynskoho. – Moskava-Lenynhrad: Yzdatelstvo Akademyy nauk SSSR, 1936. – 288 s.
18. Platon. Derzhava / Platon; per. z davnohrets. D. Koval. – K.: Osnovy, 2000. – 355 s.
19. Podoroha V. A. Vyrazhenye y smysl. Landshaftnye myry fylosofyy: Seren Kyrkehor, Frydrykh Nytsshe, Martyn Khaidehher, Marsel Prust, Frants Kafka / V. A. Podoroha. – M.: Ad Marginem, 1995. – 427 s.
20. Said E. V. Oriientalizm / E. V. Said; perekl. z anh. V. Shovkun. – K.: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2001. – 511 s.
21. Spivak H. Ch. V inshykh svitakh. Esei z pytan kulturnoi politky / Haiatri Chakravorti Spivak / per. R. Tkachuk ta in. – K.: Vydavnychyi dim «Vsesvit», 2006. – 480 s.
22. Tompson Ye. M. Trubadury imperii: Rosiiska literatura i kolonializm / Yeva Tompson; per. z anh. M. Korchynskoi. – K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2006. – 368 s.
23. Shkandrii M. V obiimakh imperii: rosiiska y ukrainska literatura novitnoi doby / M. Shkandrii; per. z anh. P. Tarashchuka, pered. V. Ahieievvoi. – K.: Fakt, 2004. – 496 s.
24. Anouar Abdel-Malek. Civilisations and Social Theory. Volume 1 of Social Dialectics / Anouar Abdel-Malek. – Albany: State University of New York Press, 1981. – 214 pp.
25. Levis R. Gendering Orientalism: race, femininity and representation/ Reina Lewis. – London and New York: Routledge, 1996. – 324 pp.
26. Frants Fanon. Les damnes de la terre/ Frants Fanon/. – Paris: Editions François Maspero, 1661. – 244 pp.

The Author

Ostanina Hanna,
PhD in Philology, Associate Professor,
Department of Social and Humanitarian Sciences,
Private Higher Educational Institution
"Institute of Business Administration",
Kryvy Rih, Ukraine

| *E-mail: annaostanina2124@gmail.com*

Abstracts

OSTANINA HANNA. **Filozoficzna i literacka synteza pojęć „Wschód" – „Zachód".** *Artykuł analizuje mechanizmy i sposoby kształtowania filozofii orientalizmu. Według autora właśnie epoka starożytna stworzyła „klucz" do powstania nowoczesnego naukowego orientalizmu. Zawsze on funkcjonował w nieuniknionej triadzie: geograficzne, historyczne, polityczne. Udowodniono, że filozofia orientalizmu ma złożoną strukturę charakteryzującą się obecnością takich podstawowych elementów: środkowa pozycja między Wschodem a Zachodem; walka wrogich światów; dualizm konstrukcji umysłowych; dialogowa interakcja Ukrainy z innymi państwami; naśladowanie obcych wzorów.*

Słowa kluczowe: *orientalizm, filozofia orientalistyczna, Wschód, Zachód.*

ОСТАНІНА ГАННА. **Філософсько-літературний синтез понять «Схід» – «Захід».** *У статті аналізуються механізми та шляхи формування філософії орієнталізму. На думку автора, саме Антична доба створила «ключ» до формування сучасного наукового орієнталізму. Він завжди функціонував у невід'ємній тріаді: географічне, історичне, політичне. Доведено, що філософія орієнталізму має складну структуру, що характеризується наявністю таких основних елементів: серединне положення між Сходом і Заходом; боротьба ворожих світів; дуалізм ментальних конструкцій; діалогічна взаємодія України з іншими державами; наслідування іноземних зразків.*

Ключові слова: *орієнталізм, філософія орієнталізму, Схід, Захід.*

ОСТАНИНА АННА. **Философско-литературный синтез понятий «Восток» - «Запад».** *В статье анализируются механизмы и пути формирования философии ориентализма. По мнению автора, именно Античная эпоха создала «ключ» к формированию современного научного ориентализма. Он всегда функционировал в неотъемлемой триаде: географическое, историческое, политическое. В заключении говорится о том, что философия ориентализма имеет сложную структуру, которая характеризуется наличием следующих основных элементов: срединное положение между Востоком и Западом; борьба враждебных миров; дуализм ментальных конструкций; диалогическое взаимодействие Украины с другими государствами.*

Ключевые слова: *ориентализм, философия ориентализма,*

Восток, Запад.

OSTANINA HANNA. **Philosophical and literary synthesis of the concept "East" – "West".** *In the article is analyzed process forming philosophy Orientalism. The author came to such conclusions: historical time and historical space are important categories in this process. The philosophy Orientalism has a complex structure: middle ground, the struggle of self-expression «my» – «stranger».*
Keywords: *orientalism, East, West.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.14

Svitlana SADOVENKO

Folklore as a semantic core of Ukrainian folk art culture

Folklore is a unique phenomenon in folk culture, due to which the new generations are brought to the national sources of life. From the phenomenology of culture, folklore is an integral part of the world of life (the Husserlian Lebenswelt), the pre-theoretical experience of primary representations that grow directly from the vital, preverbal, sensory and simultaneously symbolic space of speech, structured as unconscious one (Lacanian Real) [1]. Folklore is a concentration of cultural archetypes. It contains along with the historically labile forms of being of culture its constants and universals. Therefore, the basis of non-classical cultural and cultural-anthropological interpretation of folklore is the universal classics.

The polysemy of the term "folklore" was defined historically, shortly after this concept was proposed in 1846 by an English cultural historian William Thoms under the pseudonym A. Merton. Within the framework of the Folklore Community (Folk-Lore Society), founded in 1878, two meanings of the term "folklore" were formulated, which entirely reflected the European-centered evolutionary spirit of contemporary romantic collectors. The first was associated with folklore as "the ancient customs,

 © Svitlana SADOVENKO, 2019

rituals and ceremonies of past epochs, which became the superstition and the traditions of the lower classes of civilized society", and another, in a broader sense, as "a set of forms of the unwritten history of people". "It can be said that folklore covers the entire culture of the people, which was not used in official religion and history, but which is and has always been its own product" [15, 4].

In the universal meaning of "popular knowledge" and "folk traditions" the term "folklore" was used by scientists from Great Britain, the United States, Latin America, France, Germany, Belgium and other countries [18]. The sociological direction, founded by A. Varianak and A. Marin, covered the whole complex of artifacts of folk culture.

In Scandinavia and Finland, folklore was defined as collective, traditional knowledge, passed on through the word and action [14; 16; 17].

The nature of the research of folklore has changed significantly with the development of the humanitarian thought – from classical to non-classical. If the initial stages of folklore studies differed in the romantic and enlightening narratives inherent in the ethnography of the early modernism, then during the Avant-guard period (late modernism) attempts of its symbolic interpretation within the limits of non-classical philosophy began. In the second half of the twentieth century (postmodernism) folklore started to be interpreted semiotically, semantically, phenomenologically, intertextually as a component of folk culture, the carrier of archetypes (archeopsis), and the form of experiencing sacred background appealing to the semantics of the myth (M. Eliade, R. Otto, Van der Leu, J. Campbell, etc.). At the beginning of the XXI century, after the postmodern crisis, in the period of the transformation of global culture into the new media, modern forms of folklore and folklorism, associated with the spread of folk knowledge and folk art on the Internet (post folklore, network folklore), were discovered and explored. Moreover, the cyberspace itself, in its archetypal essence, is "folkloric" and functions based on mythopoetic mechanisms and myths identifications: legends, gossips, fairy tales, myths (the "global village" of M. Maklien, "the symbolic cemetery of the local community" by Z. Bauman , "Theatricalization of people's will", U. Eco, etc.).

Folklore in its pure forms is called "authentic" (from the Greek *authenticus* – true, reliable). Authentic folklore through the rituals and ceremonies has preserved the livelihood and at the same time the mythological world's view with its characteristic emotional associativity. The rudimentary preserved epic environment can feel lively ties with

the epic, based on generic traditions in modern conditions. Folklore has a specific historical color and specific historical content: sacred, ritual, aesthetic, pragmatic. Consequently, traditional folklore is a structural and meaningful component of folk art culture.

The researchers have substantiated numerous signs, properties characteristics of folklore, which allow us to approach the understanding of its essence: bifunctionality (syncretism of practical and spiritual); multiethnicity; polyelementality. The leading characteristics of the phenomenon of folklore are collectivism, non-writing, variant multiplicity, traditionality.

We should mention that every period of life of society is marked by the emergence of different folk waves, and each folk genre has its laws and phases of formation, prosperity, extinction, entry into the folk culture. The concept of "genre" changes its meaning with the perturbation of socio-historical realities of the development of the spiritual culture of the people. Therefore, folklore reflects the results of the collective creativity of representatives of various social strata of Ukraine. The best examples of folklore works develop the sensory-emotional sphere, form the culture of interpersonal relations, directly affect the development and formation of the cultural identity of the subject, not only traditional, but also non-classical, cross-cultural, non -material, fluctuational, since the images of modern "nomads" can be found in folklore analogs of tramps and nomads, skomorokhs, pilgrims and adventurers.

The formation of authentic folklore originates from ancient pagan traditions. The combination of pagan and Christian traditions significantly influenced the livelihoods of the people, its relation to nature, social communication, and the inner world of personality. The position of adaptation of centuries-old folk customs and rites of pre-Christian ideology, chosen by the Church, played their role: pagan traditions lost their public significance. The content of rites was forgotten and died off, but the external forms of festive actions remained unchanged. The folk agricultural calendar later became a Christian ideological superstructure. The oldest musical folklore, devoted to the agricultural calendar, obtained the name of calendar ceremonies and emerged as an essential element of the traditional and everyday culture of the people. The family and everyday traditions of Ancient Rus formed the basis of family ritual folklore, which was distributed in all layers of society, in contrast to the calendar folklore that arose in the peasant environment. Religious syncretism presupposed the symphonic interaction of pagan

and Christian systems, their merging in the body of culture at the level of diffusion, and the interweaving of Christian meanings and pagan archetypes, church images and unconsciously inherited folk symbols.

Ukrainian folklore fully absorbs religious syncretism of Ukrainian folk culture. We agree with Y. Myrolyubov's statement that "religion is manifested in folklore. The religious feeling of the people has always been deep, and the atheists were hardly ever-present among the people. But it is beyond doubt that many of our Orthodox Rites had a Pagan form, in which the Christian content was present. Moreover, science has long recognized the fact that the same thing occurs in the rites of the Catholic Church, and not only Orthodox one" [3, 27]. The ecological nature of Ukrainian folklore, its animism and pantheism was organically superimposed on the characteristics of the Orthodox tradition a respectful (sophiological) attitude toward the animal world as the "house" of God, the repository of the Creator, the "great-lordly ship" of being (Clement Smolyatich) [5, 186].

Similar phenomena were typical both for the Western European Middle Ages and for the Eastern cultures. Ethnographic "depth of folk memory" (the expression of B. Rybakov, which indicates the degree of vitality and stability of the ancient plot in modern manners [8, 9]) envisaged archetypes to be passed on from generation to generation at the subconscious level of the inertial habit, which did not exclude the influence of archetypes on the subtext of culture, on the layer of the Real in the Symbolic language. Full pagan beliefs and ceremonies were manifested in the peasant environment at the beginning of the XX century too. Bilingualism has led to various semantic cultures, various behavioral mechanisms, as well as synthesis in the works of archaic folklore and contemporary styles, which have existed simultaneously and complemented each other to the present.

The folklore that passed the millennial path of development through Christianization of the Old Slavic culture, acquired a secondary significance, transforming from the semiosphere of the living sacred symbol into the semiosphere of artistic metaphor. Desacralization of folklore caused a new interpretation of its symbolism. At the pagan (mythological) stage, the symbol was perceived to be spiritualized and holistic, in the inseparability of direct and figurative, literal and figurative sense ("For a person for whom there is a myth that the cloud is a cow, the simultaneous naming of the cloud as a cow is the most accurate of the possible" – this is how O. Potebnja determines the pagan anthropomorphism and the total animistic spirituality of the world, which does not allow distinguishing objects from

their symbolic meanings [6; 7]). At the Christian (philosophical) stage of folklore development, the symbol began to be based on the delimitation of the primary and secondary, emotional-sensory / objective form of the phenomenon and its ideal meaning, direct and figurative significance. The symbol acquires additional meanings, the polyphony of meanings and meanings and turns into an intertext / artistic metaphor – a key element of the aesthetic vision of the world. This process (the transition of folklore from the scope of the ritual to the sphere of art) can be considered a concentrated artistic expression of the spiritual revolution of the "axial time" of Carl Jaspers [13], when humanity made a transition from the myth to the Logos, from figurative to rational thinking, from clan to universal values, from ethnocentrism to universalism based on transcendence laid down in the spiritual horizons of world religions, as opposed to primitive and ethnic beliefs.

Thus, folklore as an expression of the "pre axis" mythological worldview gained a new meaning, transforming itself from sacred ritual phenomena into one of the artistic paradigms of professional (folklorism) and folk culture.

A striking example of this process is the emergence of a theater in the Indo-European world, when the stage action evolves from ritualized combat practices (natuya in India) or ceremonial chants (the tragedy in Greece), is initially consecrated by the myth (Vedic, Dionysian), and then anaesthetized, differentiating into separate species of art, synthesized in the future in a holistic artistic symbolic space (pantomime, choreography, poetry, musical performance, painting). We can argue that traditional culture is at the core of professional literature, musical and fine art, national choreography, folk medicine and pedagogy; it largely determined the development of Ukrainian architecture and theater, ethical norms and preferences in everyday behavior, originality of festive culture, etc.

Modern society through philosophizing, rationalization and secularization has moved far enough away from the traditional way of life, from the mythopoetic view of the world, subjugated or symbolically devastated many forms and genres of ancient Ukrainian art, eliminated or lost a large number of works of oral folklore, whole folklore genres. The bulk of the population has lost the ability to speak, sing and dance in a folk manner, play ancient traditional instruments, practically abandoned authentic folk costumes, national cuisine, do not use linguistic dialecticism, and so on. However, folklore has never and never disappeared from the life and culture of the Ukrainian people. It changed its "specific gravity"

in the system of national culture; disappeared old works, genres, forms, rites and the new ones have appeared; "trend" for certain folklore changed and ethnographic phenomena, state policy, ideological settings concerning works and trends of folk culture became manifest. At the same time, understanding that folk art reflects the formation of the mentality of the Ukrainian people, expressed archetypes and genotypes, ideals, ethnic consciousness, the peculiarity of the ethnos of Ukrainian people, their views concerning the world (nature, society, state, other people, and other cultures, etc.) remains unchanged.

Another thing is that to modernize these archetypes in modern Ukrainian society, new stylistic forms are needed that are adequate to the temporal picture of the world and current cultural demand. The aforementioned forms should differ from the somewhat old-fashioned folk representations of the early Ukrainian modernity that were used by educators from the end of the seventeenth and early nineteenth centuries, first of all reflected in the literature, the works of Ukrainian composers and artists of the era of romanticism and critical realism. For the awareness of folklore sources of Ukrainian art, poetic images and methods, mythological allusions born by the national folklore, dialectical synthesis of archaic, classical guides of folklore modernism with avant-garde innovations and dialogic of postmodernism (neo-folklorism) that will preserve traditionalism and at the same time actualize its spiritual potential in modern conditions while avoiding market "multiculturalism" simulations of "local features".

Such polyphonic synthesis should be based on the accentuation of the role of the Old Slavonic language as a civilized "common denominator" which unites not only Ukrainians but the whole Slavic world. The important thing here is the improvisational increase in the number of folklorisms (at the level of vocabulary, phraseology, popular expressions, poetic images) that determine the national, regional, local specifics of Ukrainian verbal culture, both spoken and written: fiction literature, the language of periodicals, advertising texts, etc. We should not forget that now there are some ancient and new genres of Ukrainian folklore – fairy tales, riddles, proverbs, sayings, retellings, anecdotes, chatterboxes. Particularly "vivid" are proverbs and sayings, rhymes, beliefs, superstition, which K. Jung considered alive as symbolic carriers of the archetype and which can be applied not so much in the superstitious but in the artistic direction. Among the various segments of the population there is growing interest in some songs, especially those in the repertoire of famous performers,

choruses, ensembles (most often these works can be seriously edited).

High viability of certain types of folklore are also worth taking into account. In particular in children's subculture, as in ancient times, traditional texts and new ones created by the laws of folk art and based on folk thinking are coexisting. These are plentiful counting-out rhymes, teasers, songs, horror stories, and traditional games. Folk achievements in mother's pedagogical (especially younger-age) practice are widely used, such as lullabies, short fairy tales, fables, all sorts of "pestochki", sayings.

Now oral culture with its powerful communicative function is acquiring new features and conquers a new cultural space. There are the Internet and folklore problems in their various aspects: Folklore in the Internet, the Internet Folklore, the Internet as a Special Communication Field" – something that is called a virtual world village. The World Computer Network made the voluntary transfer of folklore orally and on paper. With the appearance of the Internet it was possible to do without folklore passing on from person to person or from the product media to a man. Now, any person who wants to get acquainted with folklore, say, rebuilders, can use search engines to explore the content of Internet sites, including special sites dedicated to folk culture. Accordingly, by asking representatives of subcultures about folklore, you can hear referrals to the same Internet. Due to this situation, firstly, "canonical" structures of folklore are formed, which "legalized" on different specialized sites. Secondly, these folk books include not only folklore as such (texts "compiled" with multiple passing on from one person to another), but also works credited to folklore by chance by the arbitrariness of compilers and editors of content sites.

Hence, there is the importance of a critical attitude to virtualization of folklore, ability to distinguish between folklore (as well as folklorism and neo-folklore) and the plurality of its simulacrums, whose task is not reproduction, but the hedonistic "oblivion of historical memory" (V. Podoroga) [4], as well the ability to differentiate the actual folklore heritage as a content from the hybrid form of the functioning of the Internet as the latest model of folklore (the "global village"). However, folklore as the content of the message and folklore as the nature of the message often merge into a world where the form and the content, being and semiosis, subject and communicative act are the only whole (medium is a message) (M. Maklyuen).

In general we should mention that at the beginning of the XXI century interest in the archaic layers of culture has increased significantly. In this

process, not only the own folklore, but also the one of other nations is learnt, which corresponds to the cross-cultural nature of the subject's modern identity.

We consider it necessary to demonstrate the mechanisms of influence of folklore on the formation of a cultural identity of a person through such a genre as riddles. The choice is not random. According to S. Soloveichik every country has its main teacher – the people, and there is the main textbook of pedagogy – language. In the past, based on the experience of previous generations, the peasants did not suspect that they laid the bridge between thinking and knowledge, daily developing and perfecting clear, accurate, purposeful thinking in the younger generation. In this they were helped by popular riddles – one of the most ancient genres of folklore that has survived to this day. As a way of training abstract thinking, riddles occupied an important place in the mental development of a preschool-age age child.

This experience is still relevant. Now, as before, there is a need to create a "nutritious" intellectual environment for a child, helping him to quickly navigate in the flow of information, comprehend, select, systematize, interpret and apply. The higher the level of social development, the more important is the role of such education in it.

What are the riddles? Riddles are small forms of oral folk art in which in the compressed, figurative form the most vivid and typical features of objects or phenomena are taught. This is also a witty question or an allegorical statement that requires disclosure, a refutation. Riddles contain some signs of a thing or a phenomenon which are hints to guess what exactly a thing or a phenomenon is and what their origin or purpose is. For phenomenology riddles are a lightened copy of the myth as an embodiment of the archetype, since they talk about "*sacred sources of things*" (M. Eliade) [12, 15]. Knowledge of the origin of the phenomena of contributing to the formation of a human integral picture of the world, his evolution from the mythological to the abstract perception of reality, ensures the formation of competence for using things, communicative skills, as well as the ability for comparing, generalizing and reflecting them.

Most riddles are metaphorical, which allows them to be categorized as *Bakhtin's dialogic text of culture on the verge with other texts and sayings*. Almost all of them are part of the phraseological sayings and have a clear verbal expression: "In autumn it does not fade, and in winter it does not die" *(the fir tree*), "It was raging, it was sniffing, under the oven was hidden" (*broom*), "The whole hut of sparrows, and nowhere to fly off" (*pumpkin*).

We know that children love rhythmic language, clarity and concreteness of representations. And the fact that one needs to find a "hidden" thing behind these vivid representations is the exciting interest for children, and not only children, because it forms exegesis and hermeneutic abilities:

They bake me and cook
They eat me and praise
Because I'm good (*potatoes*).

From a small box there is a whole pile of ashes (*matches*).

At the heart of the genesis of riddles lie animism, primitive pantheism and the symbolic doubling of reality. Riddles arose in conditions of primitive society, when people did not understand all the phenomena of nature and were afraid of them. This way appeared different gods: Perun – god of thunder, Dazhbog – the god of the sun, Stribog – the god of wind, Veles – the god of animals, etc. According to those ideas the supernatural forces were alive and mighty. To humble the gods, a man grabbed them, sacrificed them, appealed to them with requests. So belief in the magic power of the word arose. The dependence of man on the phenomena of nature, on wild animals influenced the formation of the habit to give things two names – direct and conditional; and the inquisitive observation that grabbed the most typical features of things created that high imagery of mysteries that still enchant us. Traces of conventionality still exist, when the pig, for example, is called rinda, and a magpie is called a short tail, etc. (I. Gurin).

Subsequently, based on practical experience, people learned to compare the phenomena of the surrounding reality, to notice similar signs in different things and phenomena. But the ancient *anthropomorphism* of riddles has been preserved. Therefore, almost all riddles are the personification, the embodiment of symbolic hypostases of phenomena in the syncretic unity of sensual and ideal senses. Many ancient mysteries have brought the idea of our ancestors about nature to us.

I. Ya. Franko in his work "The Remnants of the Original Worldview in National Russian and Polish Riddles" emphasized that the very phenomena of nature were presented to our ancestors in the form of people:

Seven hundred falcons sleep on one pillow (*sunflower*).

The means of personification are still the most important methods in poetic creativity: "I do not eat oats, no hay, let me drink some gasoline and I'll overtake all horses" (*car*).

Since people believed in the magic power of the word the riddles were attributed the magic power. In ancient times, there was a serious attitude to puzzling out and solving them. The young man who mastered the skill of solving the riddle was always considered mature in the mental sense. Let us recall at least an ancient myth about the terrible Sphinx, the mystery of which was told by a wise young man, Oedipus. The mystery, therefore, based on the agonal principle, became the mechanism of *initiating* a subject in traditional cultures, its dedication to mental maturity, its culture (this was reflected in the present, in particular in the cinema: remember the famous puzzles of the doctor which have gained tragic shades and were symbolically recorded by the power of imagination of the protagonist who had the traumatic reality of the Nazi concentration camp from the film by R. Benigny "Life is beautiful", whose psychoanalytic letter was considered in detail by S. Zizek [2, 20]).

It is worth recalling that a great teacher K. D. Ushinsky in his two books – the textbooks "Native Word" – fit in 275 folklore works, of which 48 ones are puzzles. In his book "The Guide to teaching a native word" K. Ushinsky provided valuable advice on how to teach children to understand puzzles and solve puzzles.

Of course, children are the riddles carriers, but the creators of riddles are mostly adults, and they teach children to solve them. Reflecting on the search for the answer to the question, solving of riddles develops the ability to analyze, generalize, form the ability to independently conclude, clearly distinguish the most typical, expressive features of the subject or phenomenon, the ability to brightly and succinctly pass on the images of objects. Telling riddles to children adults themselves have to guess them, and the children just listen and think over the guiding questions of adults – why this or that mystery is just that. Riddles have great cognitive, educational and aesthetic value. A good number of riddles introduce the child to the outside world:

Not a bricklayer, but builds constructions (*bee*).

What has an ear but does not hear? (*needle*)

The brightness of mysteries makes it easier to perceive the surrounding reality. By its metaphorical and figurative way riddle makes a harmony with the child's specific thinking, which develops towards generalizations. The syntactical and stylistic perfectness of riddles enriches the vocabulary, teaches the child to feel native words, teaches to cherish his language, speak figuratively, clearly, concisely, develops a sense of beauty.

Like an outspoken statement, the riddle develops observation, ability to notice, distinguish and compare various colors, sounds, properties of different things and phenomena. And this is very necessary for life:

It stands on the road on one leg

It has a hat, but does not hail anyone (*mushroom*).

Solving riddles trains the mind, develops attention, memory, thoughtfulness, and brings satisfaction when an answer is found.

We offer an interesting collection of riddles by I. Gurin, which in 1963 was intended for the mass reader – parents, teachers, educators of children's institutions, pioneers and for children themselves [11]. This collection includes riddles collected in Poltava, Cherkasy, Kyiv, Chernihiv, Rivne and Volyn regions. Collection centers were a village of Chomutets in Mirgorod district of Poltava region, the village of Kozatska in Zvenigorodsky district of Cherkasy region and a town of Mlyniv in Rivne region. Unfortunately since then this collection of Ukrainian folk riddles has not been republished, and to revive this situation we put all the riddles collected by I. Gurin in the appendix to the "Guide for folk collectors" published by us in 2011 [10]. However, after that more than a thousand Ukrainian authentic riddles remain unknown to many contemporaries. Therefore, we disclose (partly) in the article Ukrainian riddles with the corresponding guesses.

We consider that the main thing is to remember that Ukrainian folk riddles as an important component of Ukrainian folklore have a great influence on the formation of mental abilities, stimulate the development of fantasy, creativity, originality, form the artistic intuition and quality necessary for the creative activity of a man as a whole, organically combining reproductive, standard , traditional elements with new and creative ones.

References:

1. Гуссерль Е. Криза європейського людства і філософія // Філософська і соціологічна думка. 1996. № 7–8. С. 35–68.
2. Жижек С. Добро пожаловать в пустыню реального / Славой Жижек ; Пер. с англ. А. Смирного. Москва: Фонд «Прагматика культуры», 2002. 160 с.
3. Миролюбов Ю.П. Русский языческий фольклор: Очерки быта и нравов. Москва : Беловодье, 1995. 320 с.
4. Подорога В. Память и Забвение: Т.В. Адорно и «время после Освенцима» // НЛО. 2012. № 116 [Електронний ресурс]. Режим доступа: http://magazines.russ.ru/nlo/2012/116/p9.html
5. Послание, написано Климентом, митрополитом русским, Фоме, пресвитеру, истолковано Афанасием монахом // Златоструй. Древняя Русь X–XIII вв.

/ Сост., авторский текст, коммент. А.Г. Кузьмина, А.Ю. Карпова. Москва : Молодая гвардия, 1990. С. 180–190.
6. Потебня А.А. Мысль и язык. Киев : СИНТО, 1993. 192 с.
7. Потебня А.А. Эстетика и поэтика. Москва : Искусство, 1976. 614 с
8. Рыбаков Б. Ранняя культура восточных славян // Исторический журнал. 1943. № 11–12. С. 73–80.
9. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. Москва: Русское слово, 1997. 824 с.: ил.
10. Садовенко С. М. Порадник для збирачів фольклору: на допомогу працівникам культури : наук.-метод. посіб. // Укр. центр культур. досліджень; за заг. ред. С. М. Садовенко. Київ : Сталь, 2011. 500 с., С. 446–485.
11. Українські народні загадки / Зібрав і упорядкував Іван Гурин. Львівське книжково-журнальне видавництво, 1963. 95 с.
12. Элиаде М. Избранные сочинения: Миф о вечном возвращении; Образы и символы; Священное и мирское [Пер. с франц. Н.КК. Грабовского и др.]. Москва: Ладомир, 2000. 414 с.
13. Ясперс К. Смысл и предназначение истории / [пер. с нем. М.И. Левиной]. Москва: Республика, 1994. 527 с.
14. Cassirer E. Mythischer, ästhetischer und theoretischer Raum. Vierter Kongreß für Ästhetik und Allgemein Kunstwissenschaft. Hamburg, 7–9. Oktober 1930. Beilagenheft zur Zeitschrift für Ästhetik und Allgemein Kunstwissenschaft 25 (1931).
15. Folk-Lore Record. Vol. II. Appendix. L., 1879. 288 P.
16. Honko L. Four forms of adaption of tradition // Studia Fennica. Vol. 26. Helsinki, 1981. P. 23–46.
17. Honko L. Possibilities of internationational cooperation and regulation in the safeguarding of folklore // Newsletter, 1987. №1. P/3.
18. Standard dictionary of folklore, mythology and legend. Vol. I. New-York: Harper & Row , 1984. 1236 p.

Transliteration of References:

1. Husserl E. Kryza yevropeiskoho liudstva i filosofiia // Filosofska i sotsiolohichna dumka. 1996. № 7–8. S. 35–68.
2. Zhyzhek S. Dobro pozhalovat v pustuny realnoho / Slavoi Zhyzhek ; Per. s anhl. A. Smyrnoho. Moskva: Fond «Prahmatyka kultury», 2002. 160 s.
3. Miroliubov Yu.P. Russkyi jazucheskyi folklor: Ocherky byta i nravov. Moskva : Belovode, 1995. 320 s.
4. Podoroha V. Pamiat y Zabvenye: T.V. Adorno y «vremia posle Osventsyma» // NLO. 2012. № 116 [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupa: http://magazines.russ.ru/nlo/2012/116/p9.html
5. Poslanye, napysano Klymentom, mitropolytom russkim, Fome, presvyteru, istolkovano Afanasiem monakhom // Zlatostrui. Drevniaia Rus Kh–KhIII

vv. / Sost., avtorskyi tekst, komment. A.H. Kuzmyna, A.Iu. Karpova. Moskva : Molodaia hvardyia, 1990. S. 180–190.
6. Potebnia A.A. Mysl i jazyk. Kyev : SYNTO, 1993. 192 s.
7. Potebnia A.A. Estetyka i poetyka. Moskva : Yskusstvo, 1976. 614 s
8. Rubakov B. Ranniaia kultura vostochnykh slavian // Istorycheskyi zhurnal. 1943. № 11–12. S. 73–80.
9. Rubakov B.A. Yazychestvo drevnikh slavian. Moskva: Russkoe slovo, 1997. 824 s.: yl.
10. Sadovenko S. M. Poradnyk dlia zbyrachiv folkloru: na dopomohu pratsivnykam kultury : nauk.-metod. posib. // Ukr. tsentr kultur. doslidzhen; za zah. red. S. M. Sadovenko. Kyiv : Stal, 2011. 500 s., S. 446–485.
11. Ukrainski narodni zahadky / Zibrav i uporiadkuvav Ivan Huryn. Lvivske knyzhkovo-zhurnalne vydavnytstvo, 1963. 95 s.
12. Eliade M. Izbrannye sochinenyia: Mif o vechnom vozvrashchenii; Obrazy i simvoly; Sviashchennoe i mirskoe [Per. s frants. N.KK. Hrabovskoho y dr.]. Moskva: Ladomyr, 2000. 414 s.
13. Iaspers K. Smysl i prednaznachenie istorii / [per. s nem. M.Y. Levynoi]. Moskva: Respublika, 1994. 527 s.
14. Cassirer E. Mythischer, ästhetischer und theoretischer Raum. Vierter Kongreß für Ästhetik und Allgemein Kunstwissenschaft. Hamburg, 7–9. Oktober 1930. Beilagenheft zur Zeitschrift für Ästhetik und Allgemein Kunstwissenschaft 25 (1931).
15. Folk-Lore Record. Vol. II. Appendix. L., 1879. 288 P.
16. Honko L. Four forms of adaption of tradition // Studia Fennica. Vol. 26. Helsinki, 1981. P. 23–46.
17. Honko L. Possibilities of internationational cooperation and regulation in the safeguarding of folklore // Newsletter, 1987. №1. P/3.
18. Standard dictionary of folklore, mythology and legend. Vol. I. New-York: Harper & Row , 1984. 1236 p.

The Author

Sadovenko Svitlana,
PhD in Music Pedagogy,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Researcher, Associate Professor,
Professor of the Department of Stage and
Audiovisual Art of the Institute of Contemporary Art,
National Academy of Cultural and Arts Leadership,
Kyiv, Ukraine
E-mail: svetlanasadovenko@ukr.net

Abstracts

SADOWENKO SWITŁANA. **Folklor jako sedno znaczeniowe ukraińskiej kultury ludowej.** *Artykuł pokazuje, że ukraiński folklor jest pełen prawdziwej zawartości podświadomości zbiorowej ludu, jest nośnikiem żywej pamięci i symbolicznie uduchowionych pierwowzorów, które są w stanie w równym stopniu oprzeć się symulakrom komercyjnym rynku sztuki i quasi-religijnej ortodoksji ideologemów politycznych naszych czasów. Ukraińska sztuka ludowa została przedstawiona jako podstawa i najważniejsza warstwa kultury narodowej, bez których kształtowanie się świadomości narodowej i rozwój sztuki profesjonalnej jest niemożliwy. Przykładem są ukraińskie zagadki ludowe. Stwierdzono, że problem konceptualizacji folkloru jako sedna znaczeniowego ukraińskiej kultury ludowej w nowoczesnych warunkach rzeczywistości społeczno-kulturowej jest aktualny i wymaga dalszych badań naukowych.*
Słowa kluczowe: *folklor, sztuka ukraińska, sedno.*

САДОВЕНКО СВІТЛАНА. **Фольклор як смислове ядро української народної художньої культури.** *У статті показано, що український фольклор наповнений реальним змістом колективного позасвідомого народу, несе живу пам'ять та символічно одухотворені первообрази, які здатні однаковою мірою протистояти комерційним симулякрам арт-ринку та квазірелігійній ортодоксії політичних ідеологем сучасності. Українська народна художня творчість розкрита як основа та найважливіший пласт національної культури, без яких формування національної свідомості і розвиток професійного мистецтва є нездійсненним. Прикладом слугують українські народні загадки. Зроблено висновок, що питання концептуалізації фольклору як смислового ядра української народної художньої культури в сучасних умовах соціокультурної реальності є актуальним і потребує подальших наукових досліджень.*
Ключові слова: *фольклор, українська художня культура, смисловий центр.*

САДОВЕНКО СВЕТЛАНА. **Фольклор как смысловое ядро украинской народной художественной культуры.** *В статье показано, что украинский фольклор наполнен реальным содержанием коллективного бессознательного народа, несет живую память и символически одушевленные прототипы, которые способны в одинаковой степени противостоять коммерческим симулякрам*

арт-рынка и квази-религиозной ортодоксии политических идеологем современности. Украинское народное художественное творчество раскрыто как основа и важный пласт национальной культуры, без которых формирование национального сознания и развитие профессионального искусства является невозможным. Примером служат украинские народные загадки. Сделан вывод, что вопрос концептуализации фольклора как смыслового ядра украинской народной художественной культуры в современных условиях социокультурной реальности является актуальным и требует дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: *фольклор, украинская художественная культура, смысловой центр.*

SADOVENKO SVITLANA. **Folklore as a semantic core of Ukrainian folk art culture.** *The article shows that Ukrainian folklore is filled with a real meaning of the collective unconscious of people, carries a living memory and symbolically inspired pre-images that can equally resist the commercial symbols of the art market and quasi-religious doctrine of the political ideology of the present. Ukrainian folk art is disclosed as the basis and the most important layer of national culture, without which the formation of national consciousness and the development of professional art is unfeasible. Ukrainian folk riddles can serve as a good example here. It is concluded that the question of conceptualization of folklore as a semantic core of Ukrainian folk art culture in modern conditions of socio-cultural reality is relevant and requires further scientific research.*

Keywords: *folklore, Ukrainian art culture, semantic core.*

6.

PEDAGOGICAL INFLUENCE AND MODERN EDUCATION

WPŁYW PEDAGOGICZNY I NOWOCZESNA EDUKACJA

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.15

Natalia DENGA

Conditions and methods of emotional intelligence development of primary school students

Introduction. It is important for a person to succeed in own further life. IQ plays an important role on the way to success by quoting our expertise, knowledge and skills. However, its role is relatively small in the context of EQ – the ability to pave the way to the desired goal. The emotional intelligence comprises the ability to control own emotions and use intuition, sociability, persistence and quietness in stressful situations.

In spite of the fact that, like any person's trait, the emotional intelligence, to some extent, predicted genetically and being the basis for complete utilization of this potential, is laid down in childhood; and a significant amount of required abilities and human qualities of person may be developed. The same applies to the emotional intelligence that develops throughout life. Moreover, when consciously focusing efforts on development, it is exposed to well-targeted training, and the social environment plays a significant role here too.

 © Natalia DENGA, 2019

As the Doctor of Education L. Burkova states, the impact factors on the emotional intelligence development of a person have the following ratio:

- parental genotypes (40%);
- family education (10%);
- social environment (50%) [16, p. 13].

The emotional intelligence development begins to acquire a particular importance at *school age*, since during this period an active emotional attitude of an individual towards oneself and others is realized. The educational activity positively affects the improvement of self-consciousness, ability to self-analysis and decentralization (ability to perceive oneself at the place of a classmate or teacher, consider their needs and feelings) [16, p. 13].

The primary school age is a favorable stage in the development of the emotional sphere and culture of feelings of a personality. In parallel with the general intelligence of primary school students, the activity of their analyzer apparatus is improved. The hypersensitivity, i. e., sensitivity of younger students, is caused by the artistic type of their personality, characterized by: tendency to aesthetic and artistic activities, sensitivity, emotionality, imaginative perception, i. e., the qualities inherent in artists and talented readers, spectators, music listeners. The level of aesthetic experiences of children grows, their feelings are enriched and the general culture advances. The sensory openness, emotional sensitivity, particular susceptibility of younger students to the art become the basis for the development of their observational and aesthetic feelings required for the development of emotional culture [16, p. 14].

Recent researches show: that the high level of the emotional intelligence development enables full releasing of the potential form of a child. The emotional intelligence development of children from an early age promotes the formation of adequate self-acceptance, self-confidence, ability to adapt to new circumstances, communicate freely, develop relations with other persons.

To determine the level of emotional intelligence development of primary school children, it is expedient to use the following methods: the questionnaire "The nature of empathic reactions and behavior manifestations in children" (A. Shchetinina) [12], projective technique "Unfinished stories" (T. Gavrilova) [14], questionnaire (N. Artyukhin, A. Shchetinina) [13]. The expert estimate of the level of emotional intelligence development of children should be carried out by primary school teachers who work with them.

The questionnaire (A.Shchetinina) allows to determine the empathy levels of a child: high level (humanistic type: children have an interest in the state of others, they react emotionally to it and are identified with it, actively participate in the situation, try to help, calm other persons); mean level (egocentric type: children try to draw adult's attention to themselves, respond emotionally to feelings of other persons, but along with this they say: "But I never cry ...", etc., children only demonstrate compassion, empathy to another person, seeking to deserve praise, the approbation of an adult); low level (children do not express interest in the emotional state of others, weakly respond to their feelings, and take empathic actions only by the incentive of an adult).

Using the projective technique (T. Gavrilov), two types of empathy in children are identified: egocentric and humanistic. An unfinished story is offered to a child, which he/she must continue by answering questions. If the child solves the given situation in favor of the offended person, this demonstrates the humanistic nature of empathy; the situation solution by the child in own favor indicates the egocentric nature of empathy.

The questionnaire (N. Artyukhin, A. Shchetinina) is intended to reveal particularities of the emotional state of a child. It will also allow

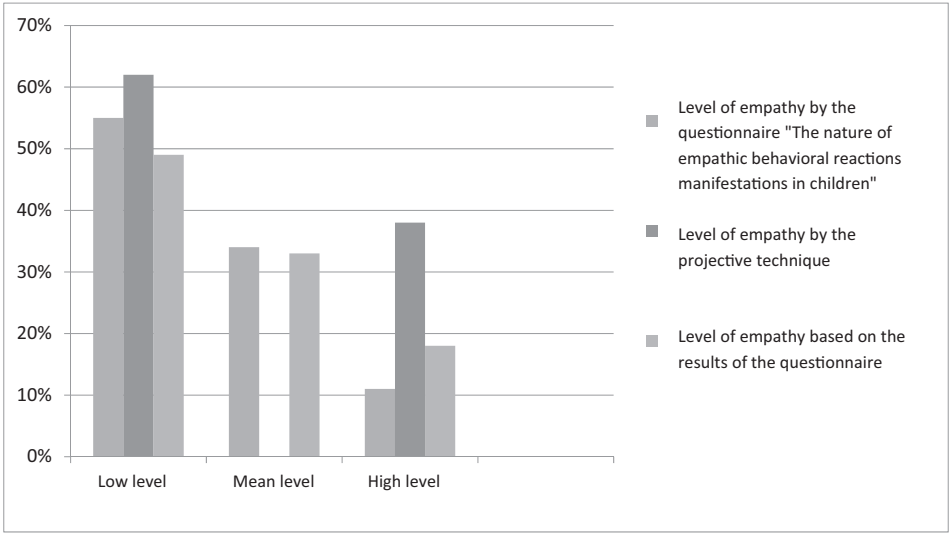

Fig. 1 Level of empathy in primary school students according to the results of the techniques applied

determining, whether a child is emotionally secured or not secured on the following levels: the child is emotionally secured, child is not completely emotionally secured, child is emotionally not secured.

On the basis of these techniques, the level of emotional intelligence development was determined in the first-grade students of the Kremenchuk Specialized School No. 21 and in the third class students of the Kremenchuk Teaching and Educational Complex No. 30, resulting in the fact that a significant proportion of children have low and mean levels of empathy, and have not really emotionally secured level (Fig. 1).

The results of the questionnaire "The Nature of empathic reactions and behavior manifestations in children" (A. Shchetynina) showed that 11% of children have a humanistic type of empathy. They are unindifferent to the feelings of other persons, they feel empathy and have a desire to help surrounding persons. 34% of students only demonstrate compassion, but they do not feel deep emotions related to problems of other people, have a mean (egocentric) type of empathy. 55% of children with a low level of empathy are indifferent to the emotional state of other persons, have no desire to help.

The results of the projective technique (T. Havrilova) showed that only 38% of the students interviewed have a humanistic character of empathy, which means that they are ready to recognize the need for the sympathy of their age mates and to come to help.

Following the questionnaire (N. Artyukhin, A. Shchetinina), it was determined that 18% of children were emotionally secured and 33% were not really emotionally secured.

Aim of the paper. Disclose the pedagogical conditions and methods of the emotional intelligence development of primary school students in the educational process.

Analysis of recent papers. At this time, the concept of "emotional intelligence" will surprise very few people, especially when it gains popularity now in the new Ukrainian school. And just recently, for the majority it was unclear how such concepts as "emotion" and "intelligence" are interrelated.

We are used to comprehending *emotion* as an inner excitement, anxiety, and *intelligence* as the ability to act rationally. Until recently, these concepts were used only in such combination as "intelligent emotions", i. e., emotions associated precisely with the cognitive activity of a person such as curiosity, joy in achieving success, amazement, inquisition, doubt and confidence in results [19, p. 15].

The term *"emotional intelligence"* was first used by the Israeli psychologist of American descent Reuven Bar-On in 1980 as a means of emotional intelligence measurement based on the model being developed by him and on the model itself. He comprehends the emotional intelligence as a complex of non-cognitive, i. e. social and emotional abilities, knowledge and skills that affect individual's ability to successfully meet the requirements of the environment and resist its pressure.

So, the intrapersonal sphere as the ability to understand and control oneself comprehends the self-analysis, assertiveness (ability to have and express own opinion, directly show own emotions without violating other people's rights and mental territory; it provides for sincerity, openness and confidence in relationships with other people; this is respect not only to other people but also to oneself and own rights), independence, self-esteem and self-realization (as much as a possible solid manifestation of own capabilities). The interpersonal sphere characterizes the ability to interact with other people and includes three scales: empathy (awareness of the psychological state of another person), social responsibility and interpersonal relationships. Such scales as the assessment of reality, flexibility and ability to solve problems, constitute the sphere of adaptability. The fourth stress management sphere, as the ability to resist stress and control impulsivity, includes two scales: stress tolerance and impulsivity control. And the final sphere of general feeling has such scales as optimism and satisfaction with life [19, p.15-16].

D. Mayer and P. Salovey give the following definition of emotional intelligence: "... the ability to analyze own emotions in order to improve the thinking process. It covers the ability to perceive emotions accurately, evaluate and form them so as to assist in thought, comprehend emotions and identify them, as well as reflexively target emotions in order to promote own emotional and intellectual growth" [19, p. 17].

D. Goleman notes that the concept of "emotional intelligence" covers properties that are different from academic, i. e. educational abilities (see Table 1.3) [20, p. 6].

Statement of the basic material. Under the education reform, which one of principal tasks is a child-rearing which quickly orients in life situations and job-related problems, is able to demonstrate activity and take-up the running, is optimistic with opportunities to achieve success, has courageous and balanced approach to planning and implementing works, is capable to push the matter to a logical conclusion, improve oneself if necessary. It is necessary to create a number of pedagogical conditions

for the emotional intelligence development of primary school students.

The teacher plays the main role in the emotional intelligence formation of a younger school child, since one of the pedagogical conditions for the emotional intelligence development is *comprehension by teachers of the content of the emotional intelligence concept, its importance in educational activities.* We include in this condition the knowledge and comprehension by teachers of emotional intelligence as a personality ability that affects the self-perception and perception of surrounding persons, communication skills, personal life, professional activities, assist in overcoming problematic and stressful situations. To achieve that, it is necessary to introduce training sessions, workshops related to the study of the concept of emotional intelligence and ways of its development for primary school teachers.

In our opinion, the following pedagogical condition required for the emotional intelligence development is *a reflection of own emotional state of teachers and students*. Teachers shall know personally and teach children to analyze their emotions, i.e., find answers to such questions:

– What emotions did they feel in one or another situation (joy, fear, sadness, anger)?

– What physical feelings accompanied them during the experience of certain emotions (pain in throat, chest, stomach, cramp in legs, hand tremor)?

– What is the cause of one or another emotion occurrence?

– Was it possible to dominate and control own emotions?

– How was it necessary to act in a situation of emotional stress?

– What shall I do to control my own emotions or perceive adequately the emotional state of another person?

Children may master skills of analyzing their own emotional state when discussion activities and life situations, in conversations organized by the teacher, etc.

We believe that *introduction of methods of the emotional intelligence development into the educational process of the educational institution* is a precondition for the emotional intelligence development of students.

The high level of emotional intelligence of students may be formed only provided that they attend an educational institution with a favorable emotional environment. Therefore, we believe that one of the pedagogical conditions for student's emotional intelligence development *is the creation of the educational environment in the educational institution favorable for emotional intelligence development*. The concept of

"environment" is understood as a set of elements, which in the ratio to each other constitute" space and living conditions of a person" [22, p. 14]. V. Yasvin considers the educational environment as a system of influence and conditions for a personality formation according to a certain pattern; as well as opportunities for its development, available in a social and spatial-objective environment. Along with other characteristics, it is expedient to consider the emotionality of educational environment. The favorable psychological climate and positive emotional and psychological atmosphere of students and pedagogical staff provide the opportunity for emotional intelligence development of students.

For the development of emotional competence and modulation of emotions, it is important to improve the processes of perception and emotional assessment of reality. The main way of emotional intelligence development consists of stimulation of fantasy and imagination of a child, *using games as the basic method of developing EQ*. Psychologists state that it is impossible to miss the play stage of a child development where the foundations of EQ development are formed. "The game is a huge bright window through which the healthful stream of ideas and concepts of the environment flows into the child's spiritual world" – is convinced the well-known teacher V.A. Sukhomlinsky.

The game is one of the forms of education when in the process of game children (and adults) obtain the knowledge and improve those skills and attitudes that will be involved in life in the future. Children are most inclined to play, but play moments are also often kept in a veiled form at later ages [4].

The game is the first activity that plays a particularly significant role in the development of personality, forming its properties and enriching its internal content, moral and volitional qualities [5].

Studying the development of children we see that all mental processes are developed more efficiently in the game than in other activities.

The game is social, in its origin and nature, historical formation, caused by the development of society and its culture. It represents a special form of a child's life in society, and activity wherein children play a role of adults in conditions of game reflecting their life, work and relationships.

When a child plays a certain role, he/she is not just fictitiously turned to another personality; assuming the role and getting into it, he/she expands it, enriches, deepens own personality. In this attitude of the child's personality to own role, the significance of the game is based for

development not only of imagination, thought and will, but of the child's personality generally [5].

The French sociologist Roger Caillois in the book "Les jeux et les hommes" ("Games and People") determined the game as an activity which surely has further characteristics: joy (activity attracts with its light character), isolation (time and place of the game are clearly determined), uncertainty (the result of the activity cannot be predicted), unproductivity (participation in the game has none useful consequence), rules (such activities have rules unlike daily life), fabulousness (accompanied by the perception of other reality) [3].

The game, although it takes place within the rules, generates space for fantasy, improvisation. It provides an opportunity to discover also those positive features that are imperceptible in everyday life. The game is chosen by the organizer at the level of capabilities of children; and, therefore, everyone may reach perfection and success, while in educational activities success and recognition do not always come.

Participants in the game constantly interact and communicate with each other that requires compliance with certain rules and norms. In such a way, the child accumulates social experience of behavior. If game activity prevails in the lives of junior students, it serves to develop their attitude to cultural behavior. On the other side, the optimistic tone of communication in the game, positive emotional attitude, as well as familiar play activity contribute to the naturality of a child's actions and activities, allowing the teacher to analyze the level of student's cultural behavior formation and see deficiencies.

So, in the process of cultural behavior formation, the following functions of the game may be distinguished: modeling, informing, forming, correcting and stimulating.

- Modeling: provides awareness of children with various kinds of activities of people and relations arising between them. It serves to prepare children for future social development.
- Informing: provides familiarization of children with the rules and norms of behavior, the formation of knowledge, concepts and ideas about ethical norms, forms and modes of behavior, of socially recognized moral qualities of an individual.
- Forming: in the course of the game the experience of cultural behavior is accumulated; and after frequent repetitions the attitude is formed to behave culturally. The game serves the child's moral qualities formation. Significant emotional stress caused

by any interesting well-organized game is a guarantee of stable knowledge formation of the norms and requirements of social morality; it contributes to the development of the intellectual component of cultural behavior.

- Corrective: provides identification of the level of cultural behavior formation, making possible to identify deficiencies caused by the teacher's choice of training subjects, forms and methods of work, as well as methods of educational impact on each individual student.
- Stimulating function provides for an optimistic tone of communication, creates a positive emotional state.

Therefore, the game is an essential phenomenon in a child's life, since it is a manifestation of the physical need for activity wherein the child perceives and transforms the surrounding reality, world of things, people, oneself, while simultaneously developing own abilities [7].

The play activity of a child is a peculiar form of his/her activity manifestation, wherein, at the level of own knowledge and skills, the child reflects actions of adults and interrelations between them, learns more about objects and their functions, the social reality of own environment, and communicates.

The student's personal qualities are most intensively formed in the play activity. In the game, other activities are also formed, which subsequently acquire an independent expression. So, the play activity in its content and forms leads in the development of younger students; the foundation of all moral qualities and personality attributes that will contribute to the successful socialization of a child in modern conditions [2].

An effective tool of the s students' *emotional intelligence development is the innovative technology introduction in the educational process – storytelling*. "Verbal creativity is a powerful tool of the intellectual development of a person to whom the world opens. Since the word becomes a new instrument of a child for new beauty creation, the child escalates the vision of the world, reaches a qualitatively new stage in own spiritual development. The child wants to express with words his/her passion, the amazement of the world's beauty", – wrote V. Sukhomlynsky.

Storytelling (in English, *story* means a story, and *telling* – to tell; therefore, storytelling is a telling of stories) is an art of exciting telling of stories and delivery of the required information with its help in order to influence on the emotional, motivational, cognitive spheres of the listener.

David Armstrong, chairman of Armstrong International Company, developed not only this technique but has successfully tested it in his own experience.

In the process of creating the storytelling, David Armstrong considered the well-known psychological factor: stories are much easier perceived, they are more exciting and interesting than rules or directives. When a person listened to you, he/she begins trusting you, and in your turn, it becomes easier for you to convince or motivate this person.

Teachers and psychologists all over the world are interested in storytelling, since the explanation of material in the form of telling stories develops students' imagination and logic, and improves the level of cultural education. The storytelling may be used anywhere and anytime. Stories allow telling about how decisions are made and relationships are built. By exchanging stories, creating emotional connections, students and teachers form correct and better relationships [18].

The ability to speak and express own thoughts is among essential life skills of each person.

Speech is a complex psychological process that cannot be developed or evaluated apart from thinking or perception. The storytelling is an emotional, exciting process that is well memorized. So, the storytelling as a fable of fairy-tales and stories is well suited for the formation of students' oral speech, their emotional intelligence [17].

The following types of storytelling are considered: cultural, which tells about values, morality and beliefs; social is a people's story about each other (it is possible to tell stories to children related to the life of famous people, which can become an example for them for building their lives), myths, legends – they reflect the culture and remind us what should be avoided in the life to be happy; "Jump story" – everyone loves to listen to stories about mystical creatures, when an unexpected end forces to jump in a chair with fear; family – family legends keep our ancestors' history; friendly – these stories unite friends, because they recall a certain experience that they have experienced together; personal – personal stories tell about own feelings and experiences. This is an important type of storytelling, since such stories help to understand oneself and begin developing [17].

The basic functions of storytelling are: motivational (this is a way of convincing students, which inspires them to take the initiative in the learning process); unifying (stories are a tool for developing friendly, collective interpersonal relationships in a class, group); communicative (stories can improve communication effectiveness at various levels); a tool of influence (allows non-directive influence on students and form their socially useful beliefs); utilitarian (one of the easiest ways to communicate to others the content of a task or project) [17].

It is expedient in the educational process to use the technology of scribing (from English scribe – to make a sketch, essay) *to develop the emotional intelligence of primary school students* – this is a method of narration or explanation, which is accompanied by a graphic illustration of the main content of what was said. This is a kind of parallel imitation effect, i. e., we listen to a story about something and at the same time we see a graphic correspondence to what was heard.

The main goal of scribing is to help in better learning the content and remembering the meaning of new information through the involvement of visualization. The main goal of this technique is to convey information in the most comprehensible and attractive format for a listener.

To create a vivid picture it is necessary to use a variety of image types – drawings, icons, symbols, individual keywords (inscriptions, slogans), diagrams, charts, etc. [10].

The main advantages of scribing include: brightness, conciseness, informativity, the creativity of information presentation.

The scribe-visualization is used to allow the listener to reproduce the story he heard in memory at least in general terms [10].

Scribing is not just short drawn videos. Almost every teacher practices illustrations in the class, enforcing the explanation with appropriate schemes or drawings on the blackboard.

Therefore, depending on the playback time, the following types of scribing are distinguished: scribing-facilitation – real-time story accompaniment with schematic drawings, graphs, diagrams, etc in real-time. Such format is the most often practiced by teachers at lessons. Video scribing is a short, vivid video explanation of certain issues that are accompanied by schematic drawings; the classic example of such visualization is the principle of teaching on YouTube channels "Nauchpok", "Interesting Science", etc. [10].

Depending on the forms of clarity attraction, the following types of scribing are distinguished: drawing (schemes and drawings made by hand on any surface); application (finished images are pasted or overlayed on the background); magnetic (an image is fixed on the surface with magnets); flannel graphics (finished images are hooked to a fuzzy surface with adhesive tapes, etc.); 3D-scribing (three-dimensional drawings created using a 3D-pen) [10].

It is expedient to use exercises in the educational process for the emotional intelligence development of younger students.

The exercise is a systematically organized, consciously comprehended multiple repetitions of certain actions and techniques that are complicated in order to form, consolidate and improve practical skills and abilities of students. The following types of exercises are used: preparatory (designed to prepare students for a new knowledge perception and ways to practically use them); introductory (contribute to the new material adoption on the basis of distinction of related concepts and actions); trial (the first usage of just learned knowledge); training (contribute to skills acquisition by students in standard conditions); creative (contribute to skills formation of the knowledge application in real life situations); controlling (predominantly educational).

The procedure for exercises performance, depending on the purpose and scope, is certainly different. However, the general conditions may be determined that contribute to their successful application:

- responsible preparation of teacher, his ability to consider individual psychology of students;
- students' understanding of the exercise objective, its content and its execution sequence;
- maintenance of students' unfailing interest in the exercise, conscious attitude to repetitive execution of monotonous actions;
- observance of affordable rhythm, methodically correct alternation of actions requiring of students' intense mental and physical tension;
- consistency and systematicity in the performance of exercises; the gradual growth of students independence in their practicing;
- gradual complication and modification of exercises execution conditions;
- systematic monitoring of the course of exercises and appropriate continuous support of students in overcoming difficulties and mistakes;
- formation of students' self-control and self-assessment skills of actions performed, etc. [21].

The psycho-gymnastics promotes emotional intelligence development of primary students. The term "psycho-gymnastics" may have a broad and narrow meaning. The psycho-gymnastics in the narrow sense is understood as games, sketches, based on the use of kinetic expression as the main communication tool in the group. Such psycho-gymnastics is aimed at problems solution of the group psychocorrection: formation of contact, stress relief, feedbacks creation, etc.

In a broad sense, the psycho-gymnastics is a course of special exercises aimed at the development and correction of various aspects of the human psyche, both in the cognitive and emotional-personal sphere.

The psycho-gymnastics as a non-verbal method of the group working, it supposes expression of experiences, emotional states, problems assisted by movements, facial gestures, pantomimically; it allows children to express themselves and communicate without words. [11, p. 2].

The objective of the course of psycho-gymnastics is:

- learning elements of the technique of expressive movements;
- using expressive movements in the education of emotions and high feelings;
- acquiring skills of auto-relaxation;
- training of emotions recognition using external signals;
- formation of moral ideas in children;
- behavioral correction by using role-playing games;
- reduction of emotional stress;
- training psychomotor functions [15, p. 10].

The art therapy is one of methods of the emotional intelligence development in children.

The proper performance of exercises and art therapy techniques contributes to the development of self-analysis, better understanding by a child of own motives, values and behavioral strategies; harmonization of the emotional state; solution of inner conflicts; development of emotional-volitional sphere, emotional intelligence, understanding of own emotional states and feelings; discovery of the personal potential of a child.

A big variety of art therapy exists: isotherapy, fairy-tale therapy, puppet therapy, music therapy, work with plastic materials (clay, plasticine), sand therapy, animation therapy, dance therapy, photo therapy, etc. [1].

The fairy-tale therapy is one of the types of art therapy. Fairy-tales accompany a person throughout the entire life, help to be socialized and realize the basic moral norms and rules. A fairy-tale for a child is a peculiar reality in the world of feelings, so it is not surprising that just the fairy-tale therapy is one of the effective methods of the emotional intelligence development.

Its essence consists in the creation of a special fabulous atmosphere, that makes the child's dreams come true, allows a child to overcome own fears and complexes.

The best way is to use it to overcome a high level of anxiety, various fears, aggression, to adapt the child in different groups, as well as, when working with insecure, shy, deceitful children, and when treating psychosomatic diseases.

Just the fairy-tale therapy enables a child to realize, analyze own problems and find ways for their solution.

So, the fairy-tale therapy helps through an example of fairy-tales to recognize what is bad and what is good. The example of good characters inspires learning to be good; and negative characters causes a negative reaction.

The therapeutic fairy-tale is distinctive in that it is invented specifically with the account of child's problems, his/her particularities. In other words, its central character is similar to a child, experiencing the same emotional states. E. g., he/she is trying to get over own fear of darkness, and his/her activities and actions serve as an example for the child.

The primary goal of fairy-tales is that fairy events show to a student the situation on the other side, suggest an alternative solution to the given [8].

The puppet therapy is another effective type of activity. It uses a puppet as a basic technique of psychocorrective influence and as an intermediate object of interaction between a child and adult. The child in the situation created projects own inner state onto a puppet and perceives real feelings that are diagnosed and corrected by a psychologist.

Using this method we do not just treat a certain symptom or a set of symptoms, we try to penetrate a child's innermost feelings, understand causes of these symptoms occurrence, where the root of the problem is located, which embarrasses the child's life.

The puppet therapy consists in that the child identifies himself with a favorite hero of fairy-tale or cartoon, or with a favorite toy. The child, perceiving the real world, its social connections and relationships, actively projects them into a game situation [6].

The phototherapy is one of new but no less useful types of art therapy.

The phototherapy is a unique method of self-expression, self-cognition, socialization, and emotional-sensual education of a person. It allows working with finished material or creating original own images.

Therefore, the main content of the photo therapy is the creation and/or perception of photographic images, which is accompanied with discussion and various types of creative activity (expressive activity, movement and dances, dramatization, artistic description, etc.) [9].

Emotional reflection allows children to learn how to distinguish and understand their own emotions.

Viewing cartoons and videos about relationships, feelings and tolerance directly encourages children to empathize, feel and perceive various emotions intuitively.

Conclusions. Therefore, as a result of the application of the methods of theoretical analysis, synthesis and generalization, observation over educational and pedagogical activities, questioning and testing of younger students, the psychological and pedagogical conditions and methods of the emotional intelligence developing of primary school students are justified and characterized. We consider that formulation of a model of the emotional intelligence development of primary school students is promising.

References:

1. Арт-терапія - що це? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://vemakids.com.ua/ua/art-terapiya
2. Буртна С. Гра як соціально-педагогічний напрямок соціалізації молодших школярів в сучасних умовах / Світлана Буртна // Наука. Освіта. Молодь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2016_1/22.pdf
3. Гра [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%B0
4. Гра в житті дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psychologis.com.ua/igra_v_zhizni_rebenka.htm
5. Гра та її значення для психічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://pidruchniki.com/77703/psihologiya/znachennya_psihichnogo_rozvitku_doshkilnyat
6. Застосування методу лялькотерапії у гармонізації сімейних стосунків [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://oldconf.neasmo.org.ua/node/842
7. Значення гри для виховання дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.rusnauka.com/29_NNM_2008/Pedagogica/36107.doc.htm
8. Казкотерапія як дієвий засіб розвитку психічних властивостей молодших школярів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/psychology/38675/
9. Лекція: Фототерапія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://megalib.com.ua/content/244_29_Lekciya_Fototerapiya.html
10. Метод «Скрайбінг»: яскраве подання навчального матеріалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://naurok.com.ua/post/metod-skraybing-yaskrave-podannya-navchalnogo-materialu

11. Методична вказівка до практичного заняття з психотерапії та психокорекції у клінічній практиці на тему: «Психогімнастика. Техніка, основні етапи.» / Н. С. Карвацька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bsmu.edu.ua/files/division/%CA%E0%F4%E5%E4%F0%E8/%CD%E5%F0%E2%EE%E2%E8%F5%20%F5%E2%EE%F0%EE%E1,%20%EF%F1%E8%F5%B3%E0%F2%F0%B3%BF%20%F2%E0%20%EC%E5%E4.%20%EF%F1%E8%F5%EE%EB%EE%E3%B3%BF/%CF%F1%E8%F5%B3%E0%F2%F0%B3%FF/old/%CF%D1%C8%D5%CE%D2%C5%D0%C0%CF%B2%DF/Vkaz.6%20k.%20Psihoter/022.doc
12. Опросник "Характер проявлений эмпатических реакций и поведения у детей" (А.М.Щетинина) [электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: http://udik.com.ua/books/book-715/chapter-25329/
13. Опросный лист (Н.Артюхина, А.М.Щетинина) [электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: http://udik.com.ua/books/book-715/chapter-25332/
14. Проективная методика "Неоконченные рассказы" (Т.П.Гаврилова) [электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: http://udik.com.ua/books/book-715/chapter-25330/
15. Психогімнастика у початковій школі / Упоряд. О. А. Атемасова. — Х.: Вид-во «Ранок», 2010. —160 с. — (Бібліотека шкільного психолога) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bookland.com/download/1/10/104672/sample.pdf
16. Савченко Ю. Ю. Розвиток емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку / Юліана Юріївна Савченко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2014. - № 12. – с. 12 – 16
17. Сторітелінг – історія про історію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://sites.google.com/site/literaturnakartaostapavisni/dla-vciteliv/velika-pedrada/storiteling-na-urokah
18. Сторітелінг як метод навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.creativeschool.com.ua/storytelling/
19. Стрельніков В. Ю. Роль емоційного інтелекту у забезпеченні здоров'я людини / В. Ю. Стрельніков // Постметодика : Емоційний інтелект. – 2010. - № 6. – с. 15 –21
20. Тарасенко Г. Розвиток емоційного інтелекту школярів / Ганна Тарасенко // Психолог. – 2016. - № 1-2. – с. 4 – 7
21. Традиційні методи навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=191
22. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – С. 14.
23. Goleman D. Emotional intelligence / D. Goleman. – N.Y., 1995. – 352 p.

Transliteration of References:

1. Art-terapiia - shcho tse? [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://vemakids.com.ua/ua/art-terapiya
2. Burtna S. Hra yak sotsialno-pedahohichnyi napriamok sotsializatsii molodshykh shkoliariv v suchasnykh umovakh / Svitlana Burtna // Nauka. Osvita. Molod [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2016_1/22.pdf
3. Hra [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%B0
4. Hra v zhytti dytyny [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://psychologis.com.ua/igra_v_zhizni_rebenka.htm
5. Hra ta yii znachennia dlia psykhichnoho rozvytku [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu:https://pidruchniki.com/77703/psihologiya/znachennya_psihichnogo_rozvitku_doshkilnyat
6. Zastosuvannia metodu lialkoterapii u harmonizatsii simeinykh stosunkiv [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu:http://oldconf.neasmo.org.ua/node/842
7. Znachennia hry dlia vykhovannia dytyny [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu:http://www.rusnauka.com/29_NNM_2008/Pedagogica/36107.doc.htm
8. Kazkoterapiia yak diievyi zasib rozvytku psykhichnykh vlastyvostei molodshykh shkoliariv [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://osvita.ua/school/lessons_summary/psychology/38675/
9. Lektsiia: Fototerapiia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://megalib.com.ua/content/244_29_Lekciya_Fototerapiya.html
10. Metod «Skraibinh»: yaskrave podannia navchalnoho materialu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://naurok.com.ua/post/metod-skraybing-yaskrave-podannya-navchalnogo-materialu
11. Metodychna vkazivka do praktychnoho zaniattia z psykhoterapii ta psykhokorektsii u klinichnii praktytsi na temu: «Psykhohimnastyka. Tekhnika, osnovni etapy.» / N. S. Karvatska [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.bsmu.edu.ua/files/division/%CA%E0%F4%E5%E4%F0%E8 /%CD%E5%F0%E2%EE%E2%E8%F5%20%F5%E2%EE%F0%EE%E1,%20 %EF%F1%E8%F5%B3%E0%F2%F0%B3%BF%20%F2%E0%20%EC%E5%E4.%20 %EF%F1%E8%F5%EE%EB%EE%E3%B3%BF/%CF%F1%E8%F5%B3%E0%F 2%F0%B3%FF/old/%CF%D1%C8%D5%CE%D2%C5%D0%C0%CF%B2%DF/Vkaz.6%20k.%20Psihoter/022.doc
12. Oprosnik "Kharakter proiavlenyi empaticheskikh reaktsyi i povedenyia u detei" (A.M.Shchetinina) [Internet resurs]. – Rezhim dostupa k resursu: http://udik.com.ua/books/book-715/chapter-25329/
13. Oprosniy list (N.Artiukhina, A.M.Shchetinina) [Internet resurs]. – Rezhim dostupa k resursu: http://udik.com.ua/books/book-715/chapter-25332/
14. Proektivnaia metodika "Neokonchennye rasskazy" (T.P.Havrilova) [Internet resurs]. – Rezhim dostupa k resursu: http://udik.com.ua/books/book-715/

chapter-25330/
15. Psykhohimnastyka u pochatkovii shkoli / Uporiad. O. A. Atemasova. — Kh.: Vydvo «Ranok», 2010. —160 s. — (Biblioteka shkilnoho psykholoha) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://bookland.com/download/1/10/104672/sample.pdf
16. Savchenko Yu. Yu. Rozvytok emotsiinoho intelektu uchniv molodshoho shkilnoho viku / Yuliana Yuriivna Savchenko // Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti. – 2014. - № 12. – s. 12 – 16
17. Storitelinh – istoriia pro istoriiu [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: https://sites.google.com/site/literaturnakartaostapavisni/dla-vciteliv/velika-pedrada/storiteling-na-urokah
18. Storitelinh yak metod navchannia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.creativeschool.com.ua/storytelling/
19. Strelnikov V. Yu. Rol emotsiinoho intelektu u zabezpechenni zdorovia liudyny / V. Yu. Strelnikov // Postmetodyka : Emotsiinyi intelekt. – 2010. - № 6. – s. 15 –21
20. Tarasenko H. Rozvytok emotsiinoho intelektu shkoliariv / Hanna Tarasenko // Psykholoh. – 2016. - № 1-2. – s. 4 – 7
21. Tradytsiini metody navchannia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=191
22. Yasvyn V.A. Obrazovatelnaia sreda: ot modelirovanyia k proektirovanyiu / V.A. Yasvin. – M.: Smysl, 2001. – S. 14.
23. Goleman D. Emotional intelligence / D. Goleman. – N.Y., 1995. – 352 p.

The Author

Denga Natalia,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Deputy Director for Academic
and Methodological Work,
Kremenchuk A.S. Makarenko Pedagogical College,
Kremenchuk, Poltava Region, Ukraine
E-mail: denga_n@ukr.net
ORCID 0000-0003-1602-6080

Abstracts

DEŃHA NATALIA. **Warunki i sposoby rozwijania inteligencji emocjonalnej uczniów szkół podstawowych.** *W oparciu o zastosowanie metod analizy teoretycznej, syntezy i uogólnienia autor artykułu określił, uzasadnił i scharakteryzował warunki psychologiczno-pedagogiczne (świadomość nauczycieli co do znaczenia pojęcia inteligencji*

emocjonalnej, jej znaczenia w działalności edukacyjnej; refleksja nad własnym stanem emocjonalnym nauczycieli i uczniów, wprowadzenie srodków rozwijania inteligencji emocjonalnej w placówkach edukacyjnych, stworzenie środowiska edukacyjnego w placówkach edukacyjnych, sprzyjającego rozwojowi inteligencji emocjonalnej), a także środki rozwoju inteligencji emocjonalnej uczniów szkół podstawowych (gry i ćwiczenia rozwijające inteligencję emocjonalną; wprowadzenie do procesu edukacyjnego technologii innowacyjnych – storytelling, trasowanie, psychogimnastyka, arteterapia, oglądanie kreskówek i filmów, czytanie opowiadań i bajek z dalszą dyskusją).
Słowa kluczowe: *świadomość emocjonalna, inteligencja emocjonalna, empatia, środki rozwoju inteligencji emocjonalnej, środowisko edukacyjne, warunki psychologiczno-pedagogiczne, refleksja nad własnym stanem emocjonalnym, rozpoznawanie emocji innych ludzi, zarządzanie swoimi emocjami.*

ДЕНЬГА НАТАЛІЯ. **Умови та засоби розвитку емоційного інтелекту учнів початкових класів.** *На основі застосування методів теоретичного аналізу, синтезу та узагальнення автором статті визначено, обґрунтовано та схарактеризовано психолого-педагогічні умови (усвідомлення вчителями змісту поняття емоційного інтелекту, його значущості в освітній діяльності; рефлексія власного емоційного стану вчителів та учнів; впровадження в освітній процес навчального закладу засобів розвитку емоційного інтелекту; створення освітнього середовища навчального закладу, сприятливого для розвитку емоційного інтелекту) та засоби розвитку емоційного інтелекту учнів початкових класів (ігри та вправи на розвиток емоційного інтелекту; впровадження в освітній процес інноваційних технологій – сторітелінг, скрайбінг, психогімнастика, арт-терапія, перегляд мультфільмів та відеофільмів, читання оповідань та казок з подальшим обговоренням) .*
Ключові слова: *емоційна обізнаність, емоційний інтелект, емпатія, засоби розвитку емоційного інтелекту, освітнє середовище, психолого-педагогічні умови, рефлексія власного емоційного стану, розпізнання емоцій інших людей, управління своїми емоціями.*

ДЕНЬГА НАТАЛЬЯ. **Условия и средства развития эмоционального интеллекта учеников начальных классов.** *На основе применения методов теоретического анализа, синтеза и обобщения автором статьи определены, обоснованы и охарактеризованы психо-*

лого-педагогические условия (осознание учителями содержания понятия эмоционального интеллекта, его значимости в образовательной деятельности; рефлексия собственного эмоционального состояния учителей и учеников, внедрение в образовательный процесс учебного заведения средств развития эмоционального интеллекта, создание образовательной среды учебного заведения, благоприятной для развития эмоционального интеллекта) и средства развития эмоционального интеллекта учеников начальных классов (игры и упражнения на развитие эмоционального интеллекта, внедрение в образовательный процесс инновационных технологий – сторителинг, скрайбинг, психогимнастика, техники арт-терапия, просмотр мультфильмов и видеофильмов, чтение рассказов и сказок с последующим обсуждением).

Ключевые слова: *эмоциональная осведомленность, эмоциональный интеллект, эмпатия, средства развития эмоционального интеллекта, образовательная среда, психолого-педагогические условия, рефлексия собственного эмоционального состояния, распознавание эмоций других людей, управление своими эмоциями.*

DENGA NATALIA. **Conditions and methods of emotional intelligence development of primary school students.** *Based on the application of methods of theoretical analysis, synthesis and generalization, the author determined, substantiated and characterized psychological and pedagogical conditions (teachers' comprehension of the meaning of the emotional intelligence concept, its significance in educational activities, reflection of own emotional state of teachers and students; introduction of methods of the emotional intelligence development in the educational process of educational institution; creation of the educational environment of educational institution favorable to the emotional intelligence development) and methods of the emotional intelligence development of primary school students (games and exercises for the emotional intelligence development; implementation of innovative technologies in the educational process: storytelling, scribing, psycho-gymnastics, art therapy, viewing cartoons and videos, reading stories and fairy-tales with further discussion).*

Keywords: *emotional awareness, emotional intelligence, empathy, methods of emotional intelligence development, educational environment, psychological and pedagogical conditions, the reflection of own emotional state, emotion recognition of other people, control of own emotions.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.16

Svitlana DORDA,
Olga LESHCHENKO

Excellent teaching: criteria and requirements

Problem statement. Present day world poses many different challenges to higher education in general and higher education teacher in particular. Present-day factors (globalization, the rapid development of technologies, campuses internationalization) contribute to the context within which university teaching is taking place. All these factors demand greater accountability for the quality of education the higher education provides its students. It is becoming more and more important for higher education to have a profound understanding of the concept of excellent teaching and what qualities lead to improved student outcomes. What are the criteria for excellent teaching? What makes excellent teachers, and what qualities and skills do they possess?

The aim of this article is to consider some of the research available to excellent higher education teachers.

Analysis of the research and publications. Many researchers have been interested in factors that make an excellent teaching. Early studies of this issue named fairness in grading, empathy, teaching skill [17]; clear explanations, encouraging student participation, teacher-student rapport,

© Svitlana DORDA, Olga LESHCHENKO, 2019

quality of feedback given to students [7]. In their research, Faranda and Clarke [5, p. 275] found five categories according to student-cited importance: (1) rapport (approachability, personality, empathy); (2) delivery (communication, personal style); (3) fairness (evaluation, assignments); (4) knowledge/ credibility (expertise, experience, intelligence); (5) organization/ preparation (clarity, instructional materials. Barnes with colleagues [3] found quite similar descriptions of excellent teaching: preparedness, professionalism, fair and timely evaluation, rapport, enthusiasm, delivery. The literature on excellent teaching is consistent regarding two factors – one factor relates to the student-teacher relationship and the second one relates to teaching skills and expertise [8; 10].

We consider it appropriate to provide the Teacher Behavior Checklist (TBC) that was based on some researches [8].

The Teacher Behavior Checklist:

Item Teacher Qualities and Corresponding Behaviors

1. Accessible (Posts office hours, gives out the phone number, and e-mail information)
2. Approachable/Personable (Smiles, greets students, initiates conversations, invites questions, responds respectfully to student comments)
3. Authoritative (Establishes clear course rules; maintains classroom order; speaks in a loud, strong voice)
4. Confidence (Speaks clearly, makes eye contact, and answers questions correctly)
5. Creative and Interesting (Experiments with teaching methods; uses technological devices to support and enhance lectures; uses interesting, relevant, and personal examples; not monotone)
6. Effective Communicator (Speaks clearly/loudly; uses precise English; gives clear, compelling examples)
7. Encourages and Cares for Students (Provides praise for good student work, help students who need it, offers bonus points and extra credit, and knows student names)
8. Enthusiastic about Teaching and about Topic (Smiles during class, prepares interesting class activities, uses gestures and expressions of emotion to emphasize important points, and arrives on time for class)
9. Establishes Daily and Academic Term Goals (Prepares/follows the syllabus and has goals for each class)

10. Flexible/Open-Minded (Changes calendar of course events when necessary, will meet at hours outside of office hours, pays attention to students when they state their opinions, accepts criticism from others, and allows students to do make-up work when appropriate)
11. Good Listener (Doesn't interrupt students while they are talking, maintains eye contact, and asks questions about points that students are making)
12. Happy/Positive Attitude/Humorous (Tells jokes and funny stories, laughs with students)
13. Humble (Admits mistakes, never brags, and doesn't take credit for others' successes)
14. Knowledgeable About Subject Matter (Easily answers students' questions, does not read straight from the book or notes, and uses clear and understandable examples)
15. Prepared (Brings necessary materials to class, is never late for class, provides outlines of class discussion)
16. Presents Current Information (Relates topic to current, real-life situations; uses recent videos, magazines, and newspapers to demonstrate points; talks about current topics; uses new or recent texts)
17. Professional (Dresses nicely [neat and clean shoes, slacks, blouses, dresses, shirts, ties] and no profanity)
18. Promotes Class Discussion (Asks controversial or challenging questions during class, gives points for class participation, involves students in group activities during class)
19. Promotes Critical Thinking/Intellectually Stimulating (Asks thoughtful questions during class, uses essay questions on tests and quizzes, assigns homework, and hold group discussion/activities)
20. Provides Constructive Feedback (Writes comments on returned work, answers students' questions, and gives advice on test-taking)
21. Punctuality/Manages Class Time (Arrives to class on time/early, dismisses class on time, presents relevant materials in class, leaves time for questions, keeps appointments, returns work in a timely way)
22. Rapport (Makes class laugh through jokes and funny stories, initiates and maintains class discussions, knows student names, interacts with students before and after class)
23. Realistic Expectations of Students/Fair Testing and Grading

(Covers material to be tested during class, writes relevant test questions, does not overload students with reading, teaches at an appropriate level for the majority of students in the course, curves grades when appropriate)

24. Respectful (Does not humiliate or embarrass students in the class, is polite to students [says thank you and please, etc.], does not interrupt students while they are talking, does not talk down to students)
25. Sensitive and Persistent (Makes sure students understand the material before moving to the new material, holds extra study sessions, repeats information when necessary, asks questions to check student understanding)
26. Strives to Be a Better Teacher (Requests feedback on his/her teaching ability from students, continues learning [attends workshops, etc. on teaching], and uses new teaching methods)
27. Technologically Competent (Knows how to use a computer, knows how to use e-mail with students, has a Web page for classes)
28. Understanding (Accepts legitimate excuses for missing class or coursework, is available before/after class to answer questions, does not lose temper at students, takes extra time to discuss difficult concepts)

It is vivid that some behaviors overlap between categories. At the same time there is a remarkable consistency between two factors mentioned earlier, namely adequate interpersonal interaction (interpersonal factor) and student involvement (technical factor). The researchers found that students emphasize the interpersonal aspects of teaching more than faculty do. The faculty members in their turn rank the technical aspects of teaching (e.g. promoting critical thinking) higher than students do [8].

The analysis has shown that the vast majority of researches is focused on qualities, teaching strategies and program evaluations rather than on multicultural issues. In our opinion, it is a strong evidence of the fact that a significant number of higher education faculty avoid multiculturalism as multicultural issues create discomfort for them and because they lack a critical multicultural knowledge base [20]. Many people from higher education leadership consider that different kinds of oppression (racism, sexism, heterosexism, classism, ableism) are only manifested through the behavior of individuals and not a common practice within higher education; students' academic achievements are independent of their personal histories; the roots of students' academic failures are in the

family and community, but not in the academic environment.

Very often university teachers forget or ignore the fact of multicultural issues existence in higher education settings, and opt not to vary their classroom instructions. Arthur Chickering claims „we need to learn how to recognize, respect, and respond to the wide-ranging individual differences among our diverse learners. If we do this – and it is a big if – then many more of our students will achieve learning that lasts" [4, p. 11].

Higher education has the potential to reduce or increase inequalities depending on the form of implemented policies [19, p. 2]. One of the ways to decrease inequalities is through implementation and further promotion of multicultural education. Although intercultural, multicultural, and antiracist education is overlapping to some extent, it should be made the distinction between them. In intercultural education the prefix *inter* describes the interactive aspect. In multicultural education, the prefix *multi* is used to describe "the multiplicity of different cultures which live on the same territory and/or taught in the same institution, for example, in school or higher education" [1, p. 135]. The other dichotomy between these two terms is in their focus, i.e. the focus of intercultural education is "mainly on migrants or ethnic minorities and the interaction with them as well as on their specific educational needs" [1, p. 141]. While "a major goal of multicultural education is to restructure schools so that all students acquire the knowledge, attitudes, and skills needed to function in ethnically and racially diverse communities and nations, and in the world. Multicultural education seeks to actualize educational equality for students from diverse groups, and to facilitate their participation as critical and reflective citizens in an inclusive national civic culture. …. Increasingly, multicultural education has a global component that seeks to help students develop cosmopolitan attitudes and become effective world citizens" [2, p. 14]. Antiracist education arose as a critique of multicultural education: it was argued that multicultural education did not provide an analysis of racism, power, and capitalism. Nowadays the distinction between multicultural education and antiracist education is very rare as many ideas of antiracist education have been integrated into multicultural education [2; 12; 16]. Being an interdisciplinary field, multicultural education draws from a bunch of disciplines, namely, legal studies, sociology, economics, political sciences, philosophy, psychology, communication studies.

Educator's personal/professional backgrounds and life experiences influence their teaching approaches and their behavior in the classroom.

However, the time of adopting a single-culture viewpoint and ignoring diversity has gone. University teacher of today should challenge their cultural assumptions forming their methods of teaching. „When considering the behavior of students from other cultures, we must be alert to the fact that they are products of their own experience. Accordingly, such judgments as „too reserved ", „insecure ", or „disengaged" may say as much about our own cultural biases as they do about the behavior of the students" [9, p. 166].

University classrooms are often lack of multiculturally-based discussion, leaving many students silenced and even ignored. International students are required to acculturate to the new educational environment, as university life exposes them to absolutely new aspects of culture and knowledge. An important difference between acculturation and assimilation should be stressed. Assimilation means the elimination of cultural differences and cultural identification, while acculturation is a culture modification through contact with other cultures and preserving its essence [18].

Much like international students, first-generation students may experience adjustment difficulties which can cause education and health problems. While class is often ignored and unseen, it can be found a correlation between students' academic achievements and their social and economic status. „To notice or make a fuss about class would, then, spoil the illusion; it would remind all that they came to a selective college in part to preserve or upgrade their class standing. It would call into question their individuality, uniqueness, and freedom. So they enact class without allowing its reality" [13, p. 11].

Preparing teachers to be multiculturally sensitive to the needs of their diverse classroom should attract more attention. To be able to teach for multiculturalism and multicultural sensitivity among learners, educators have to be multiculturally knowledgeable and responsible citizens themselves. Are there ways in which we can assist them to become multiculturally knowledgeable, competent and sensitive educators?

Because of high relevance to multicultural education, we have exported and transformed the following questions from the paper of Schuerholz-Lehr [14, p. 184]:

- What factors in teachers' personal/professional backgrounds and life experiences influence on their cognitive framework as it relates to education for multicultural awareness and multicultural competence?

- In which ways do teachers' personal and professional backgrounds interact with their classroom practice regarding education for multicultural awareness and multicultural sensitivity and competence?
- To which extent are targeted interventions (e.g., professional development, study tours) effective in changing teachers' levels of multicultural competence and world mindedness? Do these changes influence on the teachers' approach to course design with respect to education for multicultural awareness and multicultural competence?

Manning and Baruth [11] stresses that educators for multiculturalism should have three complementary to each other competencies:

1. Knowledge and understanding of students' culture.
2. Skills in recognizing students' strengths and weaknesses and responding appropriately to their unique learning styles and culture.
3. Positive attitude toward cultural diversity and creating a learning environment that encourages respect and concern for people of all cultural, religious and racial backgrounds.

Conclusions and final thoughts. It is a critical time for higher education. Skelton stresses [15] that tradition is not an adequate criterion for defining what professors do and how they do it. University teachers must be challenged and guided to evaluate the efficacy of pedagogical practices in the context of effective and desirable outcomes of their students. Teachers must understand themselves because it will help them maximize their strengths and minimize their weaknesses as university teachers. Multicultural education must move beyond being merely buzzwords and become part and parcel of the practice in the university classroom.

It would be reasonable and useful to explore the perceptions of excellent teaching among Ukrainian faculty, students, and foreign students studying in Ukraine in an attempt to expand the present-day understanding of excellent teaching. More research must be conducted to understand and demonstrate the connections between excellent teaching and student outcomes.

References:

1. Allemann-Ghionda, C. (2011). From intercultural education to the inclusion and diversity. Theories and policies in Europe. In: The Routledge International Companion to Multicultural Education. (Ed. Banks A. J.). – N.Y., London,

Routledge. 134-145.
2. Banks J. (2011). Multicultural Education. Dimensions and paradigms. In: The Routledge International Companion to Multicultural Education. (Ed. Banks A. J.). – N.Y., London, Routledge. 9 – 32.
3. Barnes, D., Engelland, B., Matherine, C., et al. (2008). Developing a psychometrically sound measure of collegiate teaching proficiency. College Student Journal, 42, 199-213.
4. Chickering, A. (2006). Every student can learn – if... About Campus, May/June, 9-15.
5. Faranda, W., Clarke, I. (2004). Student observations of outstanding teaching: Implications for marketing educators. Journal of Marketing Education, 26, 271-281.
6. Groccia J.E. (2012). A model for understanding university teaching and learning. In: Handbook of college and university teaching: a global perspective. p. 2-13.
7. Issacson, R.I., McKeachie, W.J., Milholland, J.E.,et al. (1964). Dimensions of student evaluations of teaching. Journal of Educational Psychology, 55, 344-351.
8. Keeley, J.W., Smith, D., Buskist, W. (2006). The teacher behavior checklist: Factor analysis of its utility for evaluating teaching. Teaching of Psychology, 33, 84-90.
9. Keith K.D. (2012). Culture and Teaching. Lessons from psychology. In: Handbook of college and university teaching: a global perspective. (James E. Groccia, Mohammed A. T. Alsudairi, William F. Buskist (Eds). – SAGE Publications. 156-170.
10. Lowman, J. (1995). Mastering the techniques of teaching (2nd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
11. Manning, M.L., Baruth, L.G. (1996) Multicultural education of children and adolescents. Boston: Allyn & Bacon.
12. Nieto, S., & Bode, P. (2008). Affirming diversity: The sociopolitical context of multicultural education (5th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
13. Ohmann, R. (2003). Is class an identity? Radical Teacher, 68, 10-12.
14. Schuerholz-Lehr S. (2007). Teaching for Global Literacy in Higher Education: How Prepared are the Educators? Journal of Studies in International Education, Vol. 11 No. 2, Summer, 180-204.
15. Skelton, A. (2009). A "teaching excellence" for the times we live in? Teaching in Higher Education, 14, 107-112.
16. Sleeter, C.E. (2005). Un-standardizing the curriculum: Multicultural teaching in the standards-based classroom. New York: Teachers College Press.
17. Smalzried, N.T., Remmers, H.H. (1943). A factor analysis of the Purdue rating scale for instructors. Journal of Educational Psychology, 34, 363-367.
18. Theodorson G.A., Theodorson A.G. (1969). A modern dictionary of sociology. New York: Barnes & Noble.
19. Unterhalter E., Carpentier V. (2010). Introduction: Whose Interests are We Serving? Global Inequalities and Higher Education. In: Global Inequalities and

Higher Education, Palgrave Macmillan, 2010. 1-39.
20. Vavrus, M. (2010). Critical Multiculturalism and Higher Education. Resistance and Possibilities within teacher education. In: Critical Multiculturalism: Theory and Praxis (May S., Sleeter C.E. Eds.). - Routledge. 19-31.

Authors

Dorda Svitlana,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Foreign Languages Department,
ARI BT "UAB" Sumy State University,
Sumy, Ukraine
E-mail: s.dorda@uabs.sumdu.edu.ua

Leshchenko Olga,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Foreign Languages Department,
ARI BT "UAB" Sumy State University,
Sumy, Ukraine
E-mail: o.leshchenko@uabs.sumdu.edu.ua

Abstracts

DORDA S., LESZCZENKO O. **Doskonałe nauczanie: kryteria i wymagania. Szkolnictwo wyższe stoi dziś przed wieloma wyzwaniami.** *Świat staje się coraz bardziej globalną społecznością dzięki szybkiemu i nieokiełznanemu rozwojowi technologii. Współczesny obywatel świata musi być w stanie szybko i skutecznie przekazać swoje myśli i pomysły, krytycznie myśleć, dostosowywać się do okoliczności. W świecie, z prawie nieograniczonym dostępem do informacji, umiejętność odróżniania prawdziwych i fałszywych informacji staje się koniecznością. Równie ważny jest fakt, że środowisko akademickie staje się coraz bardziej wielokulturowe, a takie zmiany demograficzne wymagają ponownego spojrzenia na podejścia i postawy wobec nauczania. Ciężar dostosowania się do wymogów edukacji w wielokulturowym środowisku akademickim spoczywa na ramieniu wykładowcy. Jakie są dzisiaj kryteria dobrego wykładowcy? Jakie cechy ma idealny wykładowca, jakie cechy i umiejętności posiada dzisiejszy wykładowca?*

Słowa kluczowe: *szkolnictwo wyższe, wykładowca, strategie nauczania, umiejętności, wielokulturowe środowisko akademickie, edukacja wielokulturowa.*

ДОРДА С.В., ЛЕЩЕНКО О.І. **Відмінне навчання: критерії та вимоги.** Вища освіта сьогодення стикається з багатьма викликами. *Світ все швидше стає глобальною спільнотою завдяки стрімкому і нестримному розвитку технологій. Сучасний громадянин світу повинен вміти швидко і ефективно передавати свої думки і ідеї, критично мислити, адаптуватися до обставин. У світі, з майже необмеженим доступом до інформації, вміння і навички вирізняти правдиву і неправдиву інформацію стають імперативними. Не менш важливим стає і той факт, що академічне середовище стає все більше багатокультурним і такі демографічні зміни вимагають перегляду підходів та ставлення до викладання. Тягар адаптації до вимог освіти в умовах багатокультурного академічного середовища лягає на плечі викладача. Які ж критерії відмінного викладача сьогодні? Що створює відмінного викладача, які якості і навички притаманні викладачу сьогодення?*

Ключові слова: *вища освіта, викладач, стратегії викладання, навички, вміння, багатокультурне академічне середовище, мультикультурна освіта.*

ДОРДА С.В. , ЛЕЩЕНКО О.И. **Отличное обучение: критерии и требования.** *Современное высшее образование сталкивается со многими вызовами. Мир все быстрее становится глобальным сообществом благодаря стремительному и безудержному развитию технологий. Современный гражданин мира должен уметь быстро и эффективно передавать свои мысли и идеи, критически мыслить, адаптироваться к обстоятельствам. В мире, с почти неограниченным доступом к информации, умения и навыки различать истинную и ложную информацию становятся императивными. Не менее важным становится и тот факт, что академическая среда становится все более многокультурной и такие демографические изменения требуют пересмотра подходов и отношения к преподаванию. Бремя адаптации к требованиям образования в условиях многокультурной академической среды ложится на плечи преподавателя. Какие же критерии отличного преподавателя сегодня? Что создает отличного преподавателя, какие качества и навыки присущи современному преподавателю?*

Ключевые слова: *высшее образование, преподаватель, стратегии преподавания, навыки, умения, многокультурная академическая среда, мультикультурное образование.*

DORDA S.V., LESHCHENKO O.I. **Excellent Teaching: criteria and requirements.** *Higher education is facing many challenges. The world is becoming a global community due to the fast development of technology. A present-day citizen of the world must quickly and efficiently communicate thoughts and ideas, think critically, adapt to changing circumstances. In the world with almost unlimited access to information, the ability and skills to differentiate accurate and inaccurate information are becoming imperative. The higher education society is becoming more and more multicultural and this demographic change has created the necessity to review approaches and attitudes to teaching. The burden to adapt to the requirements of the multicultural education is on higher education teachers. What are the criteria for excellent teaching? What makes excellent teachers, and what qualities and skills do they possess?*

Keywords: *higher education, teacher, teaching strategies, skills, abilities, multicultural academic environment, multicultural education.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.17

Людмила ДРАГІЄВА

Розвиток критичного та творчого мислення студентів ВНЗ в умовах педагогічної взаємодії

В останні десятиліття чимало робіт відомих вчених та педагогів присвячене кризі освіти в світі, що, безсумнівно, відноситься і до української системи освіти. Можна сперечатися про те, що криза в політиці, економіці, ідеології винна в кризі освіти або, навпаки, система освіти не змогла підготувати кадри, здатні здійснити політичні, соціально-економічні, адміністративні, фінансові, освітні реформи без стресів і потрясінь для населення України.

На наш погляд, одна з причин криється в суперечності в розвитку суспільства, суть якого полягає в розриві між декларованими і бажаними цілями і ціннісними орієнтаціями людей та їх реальними мотиваційними установками, загальними і професійними компетенціями, вираженими у вигляді конкретних умінь при реалізації практичної діяльності. При декларуванні загальних цілей суспільства система освіти і кожна людина прагнуть до розвитку, інновацій, різноманітності способів досягнення цілей, до

 © Людмила ДРАГІЄВА, 2019

самостійного прийняття рішень, до колегіальності та застосуванні демократичних свобод на всіх рівнях, прояву ініціативи, гнучкості і т. д. В реальному соціальному та професійному житті люди слабо мотивовані до ефективної взаємодії в колективі, рефлексії з приводу помилок і недоліків, самостійності в прийнятті рішень, до творчості та інновацій.

В якості нових підходів, що дозволяють сформувати необхідні компетенції студентів вузу, нами обрані концепція формування критичного мислення в організації навчальної, навчально-дослідницької та науково-дослідної діяльності студентів [5].

Проблема формування критичного мислення стала актуальною за кордоном в останні 15-20 років. Серед дослідників, які займаються цією проблемою з філософської, психологічної та педагогічної точок зору можна відзначити таких дослідників як Е. де Боно, Дж. Дьюї, М. Ліпман, Д. Халперн, Д. Клустер, Р.Х. Джонсон, П. Фрейре, Дж. Стіл, Д. Спіро, К. Меридіт, Ч. Темпл. Лише в останні 5-10 років вона привернула увагу вітчизняних вчених (А.В. Коржуєв, Г.Б. Соріна, А.В. Бутенко, Д.М. Шакірова, Л.І. Шрагіна та ін.). Дослідження щодо формування критичного мислення школярів та студентів були розпочаті ще в 70-ті роки минулого століття (М. Векслер, В.М. Сінельников, А.І. Ліпкіна, Л.А. Рибак, У.М. Мунчаева, А.С. Байрамов) і відновлені лише в кінці 90-х років.

Фундаментальними особливостями того світу, в який студенти входять сьогодні, є зміни, що постійно прискорюються. Це світ інформації, яка постійно примножується, і при цьому швидко застаріває. Це світ, де ідеї постійно реструктуруються, перевіряються і переосмислюються; світ, де ніхто не може вижити з одним простим способом мислення, де власне мислення потрібно постійно адаптувати до мислення інших, де слід поважати прагнення до ясності, точності і ретельності, де навички роботи повинні постійно розвиватися і вдосконалюватися. Ніколи раніше суспільство не стикалося з такою реальністю. Ніколи раніше система освіти не готувала студентів до такої динаміки змін, непередбачуваності, складності, до відсутності одного виділеного напрямку.

Потужність інформаційних технологій, що використовуються сьогодні електронними засобами масової інформації, настільки перекриває відповідні можливості індивіда, що фактично позбавляє його власних інформаційних підстав. При цьому окрема людина позбавляється підстав не тільки для критичної оцінки інформації,

одержуваної від ЗМІ, але і взагалі позбавляється можливості самостійно формувати структуру своїх уявлень, порушуються ті підстави, завдяки яким можна щось прийняти або не прийняти, в щось повірити або не повірити, відбувається різке зниження критеріальних, критичних регістрів визначеності. Все це вимагає розвитку нового типу мислення, націленого не тільки на виробництво новацій, але і на оцінку їх наслідків негативного характеру [2].

Сьогоднішнім студентам потрібна інша освіта, ніж та, яка пропонувалася їм в минулому. Сьогодні студенти хочуть говорити, щоб їх чули; хочуть писати, щоб їх читали; хочуть робити вчинки, щоб змінити світ; вони хочуть поєднати навчання зі своїм нинішнім і майбутнім життям. Студенти прагнуть здобути таку освіту, яка підготує їх не тільки до професійної кар'єри, а й до життя в суспільстві і сім'ї; освіту, яка дозволить їм відбутися як особистостям.

Освіта окремої людини складається і росте в ході взаємодії особистості з культурою Спільноти. Чим різноманітніше і ширше контакти особистості зі світовою культурою, тим є багатшими перспективи індивідуальної освіти. Головна роль в організації цих контактів протягом століть належала освітнім установам (школам, університетам, академіям і т. д.), здатним вивести учнів за вузькі рамки культури своєї нації.

Вища професійна освіта – найважливіший соціально-державний інститут, який виконує функцію підготовки молодого покоління до вирішення в майбутньому професійних завдань у певній галузі діяльності, що передбачає досить високий рівень сформованості різних умінь і навичок, а також здатності безперервно їх удосконалювати [12].

Однак цим на сьогодні не обмежуються функції системи вищої професійної освіти, і вона покликана формувати у випускників вузів цілий ряд непрофесійних компонентів знаннєвого і процесуально-діяльнісного характеру, до яких, зокрема, належать такі:

- формування у студентів умінь цілісного сприйняття навколишнього світу і відчуття єдності з ним, а також цілісного сприйняття процесу і результату діяльності;
- оволодіння технологіями прийняття оптимальних рішень, вміннями адаптуватися до різних змін, прогнозувати хід розвитку тієї чи іншої ситуації, що виникла в ході діяльності, попереджати негативні наслідки надзвичайних подій, тобто мислити критично;

- оволодіння культурою системного підходу в діяльності і найважливішими загально методологічними принципами її організації, оволодіння принципами конструювання стійких систем, а також формування у майбутнього випускника вузу толерантності в судженнях і діяльності [8].

Вищим пріоритетом в освіті стає не стільки набуття студентами великої суми знань, скільки розвиток у них інтелектуального і творчого потенціалу, що дозволяє в подальшому продукувати нове знання, яке в практичному втіленні послужить джерелом сталого розвитку держави, нації, дозволить їй отримати технологічну перевагу над іншими країнами [9].

В Україні створені передумови для входження системи вищої професійної освіти в Болонський процес. Чинне законодавство передбачає можливість реалізації багатоступеневої структури вищої професійної освіти. У ряді вузів вже функціонує багатоступенева структура основних освітніх програм. Діючі державні освітні стандарти вищої професійної освіти створили можливість сполучення на перших-третіх курсах програм підготовки бакалаврів, дипломованих спеціалістів і магістрів з подальшим вибором студентом траєкторії навчання [8].

Університетські роки – якраз той вік, коли молода людина задається фундаментальними питаннями про себе і в світі. Для студента ці питання найбільш актуальні, він задається ними постійно, поступово формуючи образ того дорослого, того громадянина, яким він стане в майбутньому. Коли в університетських аудиторіях звучать різні думки, коли вони відкриті для суперечок і дебатів, коли в них йде постійний пошук, всі ці питання особистого і громадського самовизначення природним чином стають частиною інтелектуального розвитку студентів.

Студенти, маючи різнобічний запас знань і деякий соціальний досвід, здатні опанувати інтегративні знання і вміння, які трансформуються в поняття «компетенція» при наявності мотиваційних установок на успіх і позитивного ставлення до активної професійної діяльності. У цій ситуації викладачі можуть ставити завдання формування інтеграційних розумових компетенцій на основі логічного, проблемного, критичного мислення [1].

Нажаль, система навчання в вузах сьогодні здебільшого зберігається в тому вигляді, як вона була створена для перших середньовічних університетів. Ця система виходить з непорушних

постулатів, які в кілька перебільшеному перекладенні виглядають так:

1. Контингент учнів (студентів) високомотивовані.
2. Студенти відібрані через вступні процедури, і тому контингент відносно рівний за рівнем стартовою підготовки.
3. Студент не має особи.
4. Викладачі є унікальними носіями знань і культури, світочами думки.
5. Конспект – єдине джерело мудрості, і точність його відтворення – єдиний критерій оцінки.
6. Висока мотивація студентів стає ще вище від усвідомлення потужності каральних заходів, що застосовуються до недбайливих [9].

Дійсно, як показують численні дослідження, в вузах України зберігаються традиційні підходи до організації та здійснення процесу навчання, які полягають в значній мірі в репродуктивності лекційно-семінарської системи занять при явному їх переважання над дослідницькими формами організації навчального процесу [9].

До середини 90-х років в української системі освіти встановлюються нові відносини, засновані на принципах гуманізації та демократизації. Розвиток стає ключовим словом педагогічного процесу, сутнісним, глибинним поняттям навчання. Стратегічний напрямок розвитку системи освіти перебуває в рішенні проблеми особистісно-орієнтованої освіти, такого утворення, в якому особистість студента була б в центрі уваги педагога, в якому діяльність навчання – пізнавальна діяльність, а не викладання – була б провідною в тандемі «викладач – студент», щоб традиційна парадигма освіти – «викладач – студент – підручник» була замінена на нову парадигму – «студент – підручник – викладач». Саме так побудована система освіти в лідируючих країнах світу. Вона відображає гуманістичний напрямок в філософії, психології та педагогіці [5].

Отже, можна відокремити такі якості особистості, якими повинен володіти студент вузу:

- гнучко адаптуватися в мінливих життєвих ситуаціях, вміти самостійно здобувати необхідні йому знання, вміло застосовувати їх на практиці для вирішення різноманітних проблем, що виникають;
- самостійно критично мислити, вміти бачити виникаючі в реальній дійсності проблеми і, використовуючи сучасні технології, шукати шляхи раціонального їх вирішення; чітко

усвідомлювати, де і яким чином набуті ним знання можуть бути застосовані в навколишній його дійсності; бути здатним генерувати нові ідеї, творчо мислити;

- грамотно працювати з інформацією (вміти збирати необхідні для вирішення конкретної проблеми факти, аналізувати їх, висувати гіпотези вирішення проблеми, робити необхідні узагальнення, зіставлення і аналогічними або альтернативними варіантами вирішення, встановлювати статистичні закономірності, робити аргументовані висновки, застосовувати отримані висновки для виявлення і вирішення нових проблем);
- бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, уміти працювати спільно в різних областях, в різних ситуаціях, легко запобігати або вміти виходити з будь-яких конфліктних ситуацій;
- самостійно працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня [8].

До специфічних компетенцій, які формуються у вищій школі, відносяться:

- концептуальна (наукова) компетентність (розуміння теоретичних основ професії);
- інструментальна компетентність (володіння базовими професійними навичками);
- інтеграційна компетентність (здатність поєднувати теорію і практику);
- контекстуальна компетентність (розуміння соціального, економічного та культурного середовища, в якому існує практика);
- адаптивна компетентність (уміння передбачати зміни, важливі для професії, і бути готовим до ним);
- компетентність в міжособистісної комунікації (уміння ефективно користуватися письмовими та усними засобами комунікації) [10].

У «Всесвітньої декларації про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи», прийнятої на Всесвітній конференції ЮНЕСКО в Парижі в 1998 році, зазначено: «Стаття 9. Новаторські підходи в сфері освіти: критичне мислення та творчість. Вищі навчальні заклади повинні забезпечувати таку освіту учнів, яка виховує в них добре поінформованих і глибоко мотивованих громадян, здатних

до критичного мислення, аналізу суспільної проблематики, пошуку і використання рішень проблем, що стоять перед суспільством, а також до того, щоб брати на себе соціальну відповідальність. Для досягнення цих цілей може знадобитися переробка навчальних програм з використанням нових відповідних методів, з тим, щоб не обмежуватися когнітивним освоєнням дисциплін. Необхідно забезпечити доступ до нових педагогічних і дидактичних підходів і їх розвиток, щоб вони сприяли оволодінню навичками і розвивали компетентність і здібності, пов'язані з комунікацією, творчим і критичним аналізом, незалежним мисленням і колективною працею в багатокультурному контексті, коли творчість також ґрунтується на поєднанні традиційних або місцевих знань і навичок із сучасною наукою і технікою ... Нові методи освіти також зажадають нових навчально-методичних матеріалів. Вони повинні поєднуватися з новими методами тестування, які будуть розвивати здатність не тільки до запам'ятовування, але і до розуміння, навички практичної роботи і творчість ... » [1].

В США в 80-і роки розвиток критичного мислення було спеціально виділено в переліках декларованих освітніх цілей в більшості штатів. У 90-ті роки розвиток критичного мислення став однією з основних освітніх цілей і в переважній більшості європейських країн. При цьому слід підкреслити, що цікавою рисою дидактичних пошуків став вихід за межі раціоналістичного, інтелектуального розуміння критичного мислення [12].

Сучасне розуміння критичного мислення виводить його за рамки набору умінь і навичок в особистісну сферу. У зв'язку з цим виникає питання: що ж таке критичне мислення, про яке стільки говорять не тільки вчені, а й педагоги-практики в усьому світі, а головне – як його можна розвивати?

По-перше, критичне мислення є мисленням самостійним. Коли заняття будується на принципах критичного мислення, кожен формулює свої ідеї, оцінки і переконання незалежно від інших. Ніхто не може думати критично за нас, ми робимо це виключно для самих себе. Отже, мислення може бути критичним тільки тоді, коли воно носить індивідуальний характер. Критичне мислення не обов'язково має бути абсолютно оригінальним: ми маємо право прийняти ідею або переконання іншої людини як свої власні. Самостійність, таким чином, є перша і, можливо, найважливіша характеристика критичного мислення.

По-друге, інформація є відправним, але аж ніяк не кінцевим пунктом критичного мислення. Знання створює мотивування, без якого людина не може мислити критично. Щоб породити складну думка, потрібно переробити гору «сировини»: фактів, ідей, текстів, теорій, даних, концепцій. Саме завдяки критичному мисленню традиційний процес пізнання знаходить індивідуальність і стає осмисленим, безперервним і продуктивним.

По-третє, критичне мислення починається з постановки питань і з'ясування проблем, які потрібно вирішити. Пізнавальний процес на будь-якому його етапі характеризується прагненням того, хто пізнає, вирішувати проблеми і відповідати на питання, що виникають з його власних інтересів і потреб. Отже, складність навчання критичного мислення полягає почасти в тому, щоб допомогти учням розглядати нескінченне різноманіття оточуючих нас проблем [9].

Критичне мислення можна визначити як «особливий вид розумової діяльності, що дозволяє людині винести здорове судження про запропоновану йому точку зору або моделі поведінки» [12].

По-четверте, критичне мислення прагне до переконливої аргументації. Критично мисляча людина знаходить власне розв'язання проблеми і підкріплює це рішення розумними, обґрунтованими доводами. Вона також усвідомлює, що можливі інші рішення тієї ж проблеми, і намагається довести, що вибране нею рішення логічніше і раціональніше інших. Критично мисляча людина, озброєна сильними аргументами, здатна протистояти навіть таким авторитетам, як друковане слово, сила традиції і думка більшості, нею практично неможливо маніпулювати.

Саме розумний, виважений підхід до прийняття складних рішень лежить в основі більшості визначень критичного мислення. Так, Д. Клустер визначає критичне мислення як «прийняття обміркованих рішень про те, як слід чинити і в що вірити» [6].

І, нарешті, по-п'яте, критичне мислення є мисленням соціальним. Будь-яка думка перевіряється і відточується, коли нею діляться з іншими. Коли ми сперечаємося, читаємо, обговорюємо, заперечуємо і обмінюємося думками з іншими людьми, ми уточнюємо і поглиблюємо свою власну позицію. Тому педагоги, які працюють в руслі критичного мислення, завжди намагаються використовувати на своїх заняттях всілякі види парної і групової роботи, включаючи проведення дебатів і дискусій, а також різні види публікацій письмових робіт студентів. В кінцевому підсумку,

будь-який критичний мислитель працює в якомусь співтоваристві і вирішує ширші завдання, ніж тільки конструювання власної особистості [8].

Викладачі, що працюють в руслі розвитку критичного мислення, приділяють велику увагу виробленню якостей, необхідних для продуктивного обміну думками: терпимості, вміння слухати інших, відповідальності за власну точку зору, що відбувається в процесі педагогічної взаємодії. Таким чином, вдається значно наблизити навчальний процес до реального життя, що протікає за стінами університету.

Педагогічна взаємодія як самостійне поняття входить в науковий обіг вже з кінця 1960-х рр., хоча часто замінюється уточнюючими синонімами: взаємозв'язок, поєднання і т. д. Взаємодія – це узгоджена діяльність по досягненню спільних цілей і результатів, за рішенням учасниками значущою для них проблеми або завдання. Педагогічна взаємодія – це систематичне, постійне здійснення комунікативних дій педагога, що мають на меті викликати відповідну реакцію з боку учня, впливати на нього: причому, викликана реакція визначає в свою чергу нову реакцію взаємодії [10].

В авторитарній парадигмі взаємодія трактувалася як педагогічний вплив педагога на учня, як обумовленість і породження поведінки учня активними діями дорослого, а також як готовність учня прийняти виховуючого дорослого. Якщо традиційна педагогіка була побудована на принципі активного (найчастіше командного) і одностороннього педагогічного впливу, то сучасні підходи до освіти орієнтують на принцип спільної ціннісної діяльності, що передбачає майстерне створення більш коректних педагогічних ситуацій розвитку. Взаємодія завжди демократична і базується на прийнятті індивідуальних інтересів іншої сторони. Предметом педагогічної діяльності є інша людина, що володіє власною активністю [8].

Педагогічний потенціал суб'єкт-суб'єктної взаємодії відкриває широкі перспективи для вдосконалення всієї системи освіти, для поглиблення професіоналізму педагогу, для формування нової концепції взаємодії «педагога і учня». У педагогічному плані взаємодія визначає саме існування освітніх і виховних процесів, їх ефективність, пов'язані цілі і зміст, методи і форми педагогічної діяльності, мотиви поведінки і рушійні сили освітнього процесу. Здатність до конструктивної взаємодії означає універсальну особливість педагога, характерну для виконання його функцій у професійній діяльності,

здатність впливати на інших людей, від чого залежить можливість досягти бажаних результатів, комфортність педагогічного процесу [4].

Процес взаємодії слід розглядати як цілеспрямований взаємообмін і взаємозбагачення смислами діяльності, досвідом, емоціями, установками, різними позиціями.

Як зрозуміло з вищесказаного, критичне мислення є найважливішою самоцінною якістю, що не компенсується тим чи іншим поєднанням інших якостей особистості і одночасно необхідна умова її ефективного соціального і професійного функціонування. У зв'язку з цим актуальна розробка технологій розвитку критичного мислення у різних суб'єктів вищої професійної освіти.

Критичне мислення має свої особливості, свою понятійну систему, що відрізняють його від інших видів і типів мислення. Однак ми розглядаємо критичне мислення лише у взаємозв'язку з іншими видами мислення, в поєднанні і зіставленні з такими поняттями як продуктивне, проблемне, творче, логічне, системне мислення, інтелект і іншими поняттями активної, цілеспрямованої розумової і практичної діяльності людини. Критичне мислення вплетено, інтегровано в кожен з інших видів мислення, впливає на їх логіку, якість, цілісність, взаємозв'язок: служить сполучною ланкою між усіма типами та видами мислення, поведінки; є одним з елементів менталітету індивіда, соціуму, суспільства [2].

Критичність розуму вкрай необхідна у всіх ланках процесу проблемного навчання, бо всюди потрібен аналіз, порівняння, узагальнення та заперечення. Без критичної оцінки завдання, проблеми неможливо висування припущень, гіпотез. Тут є місце для сумнівів, а, отже, і для критичного підходу.

Наприклад, при висуненні гіпотези ми не завжди знаємо, чи вірна вона і тому ставимо умови: «гіпотеза вірна, якщо ...». Критичне мислення явно «включається» на етапі доведення гіпотези або її спростування (це і є власне процес вирішення проблеми).

Критичне мислення виникає на етапі підбиття підсумків, оцінки процесу і результату навчальної діяльності, тобто на етапі діагностики процесу виконання завдання, вирішення завдання, оцінки результатів діяльності або поведінки, підтвердження висновків, пошуку найбільш раціонального способу вирішення проблеми, завдання. Вже на самому першому етапі проблемного навчання – етапі аналізу проблемної ситуації і формулювання проблеми важливі критика, самокритика і самооцінка [8].

Реалізація критичного мислення, і, отже, його формування певною мірою можлива на всіх етапах, всюди, де існує альтернатива – при аналізі проблемної ситуації (аналіз вимагає критичного ставлення), різними можуть бути і мовні формулювання проблеми, тобто може бути вибір.

Найбільша присутність критичного мислення може бути при висуненні гіпотези, оскільки воно пов'язане з доказом і спростуванням, з твердженням і запереченням. Тут творче мислення набуває критичного характер. Проблемна освіта в педагогічної взаємодії будується так, щоб студенти могли повністю і свідомо зосередитися на поліпшенні своїх розумових здібностей і розширити сферу застосування отриманих навичок; навчання критичного мислення має включати в себе велику кількість прикладів з різних сфер життя. Критичне мислення виникає тоді, коли студенти починають займатися конкретною проблемою в процесі педагогічної взаємодії. Головне питання, яке має бути задане з приводу ситуації або явища, взятого за відправну точку процесу навчання, є питання про те, якого роду проблеми це явище породжує [1].

Збираючи дані, аналізуючи тексти, зіставляючи альтернативні точки зору і використовуючи можливості обговорення, студенти шукають і знаходять відповіді на цікаві для них питання, тобто критичне мислення є «особливим видом розумової діяльності, що дозволяє людині винести здорове судження про запропоновану їй точці зору або моделі поведінки» [3].

Студенти, які володіючи навиками критичного мислення, знаходять власне вирішення проблеми і підкріплюють це рішення розумними, обґрунтованими доводами. Вони також усвідомлюють, що можливі інші рішення тієї ж проблеми, і намагаються довести, що вбрання ними рішення логічніше і раціональніше інших.

Взаємозв'язок всіх видів мислення в процесі навчання здійснюється за виконанні студентами наступних дій:

1. Вивчення таких понять, як «критичність розуму», «самокритичність розуму», «критика», «самокритика» і застосування цих понять у житті;

2. Критичний аналіз і оцінка політичної, економічної, соціальної ситуацій в регіоні, країні, за кордоном і різних сферах діяльності;

3. Обговорення помилок в рішенні задач і проблем, вибір найбільш раціональних способів вирішення шляхом організації дискусій, суперечок;

4. Написання рецензій на свої і чужі літературні твори на основі критичного аналізу тексту; обговорення прочитаних книг, статей, оповідань і т. д .; написання викладу, пошук (своїх і чужих) помилок в них, а потім їх обговорення;

6. Рішення задач на критику і самокритику;

7. Формування умінь і навичок шляхом тренінгу по доведенню, спростуванню гіпотез, висунутих в минулому в науці, або в процесі проблемного навчання з різних предметів;

8. Спеціальне навчання процедурі доказу і спростування на матеріалі історії, фізики, хімії, біології та інших предметів;

9. Організація дискусії з питань спорту, за кінофільмами, телепередачам, «сенсаційним» статей в пресі; проведення критичного аналізу суперечок, дискусій, процесу експерименту і т. д. [10].

Таким чином, вміння студентів працювати в команді в процесі педагогічної взаємодії залежить від формування у них таких умінь:

- розробка спеціальних видів проблемних ситуацій, що породжують критичне ставлення студентів до проблеми;
- зіставлення класів психолого-педагогічних завдань, рішення яких пов'язане з критичним аналізом і оцінкою (і веде до виходу з проблемної ситуації того чи іншого виду);
- пред'явлення студентам окремих класів завдань з припущенням про можливі помилки в ході їх вирішення;
- виявлення і узагальнення способів вирішення завдань за кожним класом;
- застосування узагальнених способів критичної оцінки, способів рішення нових оригінальних, не типових психолого-педагогічних завдань.

Чи потрібно навчати студентів критичному мисленню або це вміння формується саме по собі? Критичне мислення, безумовно, формується логікою життя, залежить від природних здібностей і нахилів, соціального середовища і соціального виховання. Але все ж основна роль в формуванні критичного мислення належить педагогам. Традиційне нехтування вузівських викладачів педагогікою і технологією навчання призвело до того, що викладач вищої школи в переважній більшості випадків не може відповісти на питання про цілі курсу, розділу теми, заняття, про технології навчання і прийоми формування мислення (більш 90% опитаних професорів, доцентів, асистентів, не змогли дати чітких відповідей) [9].

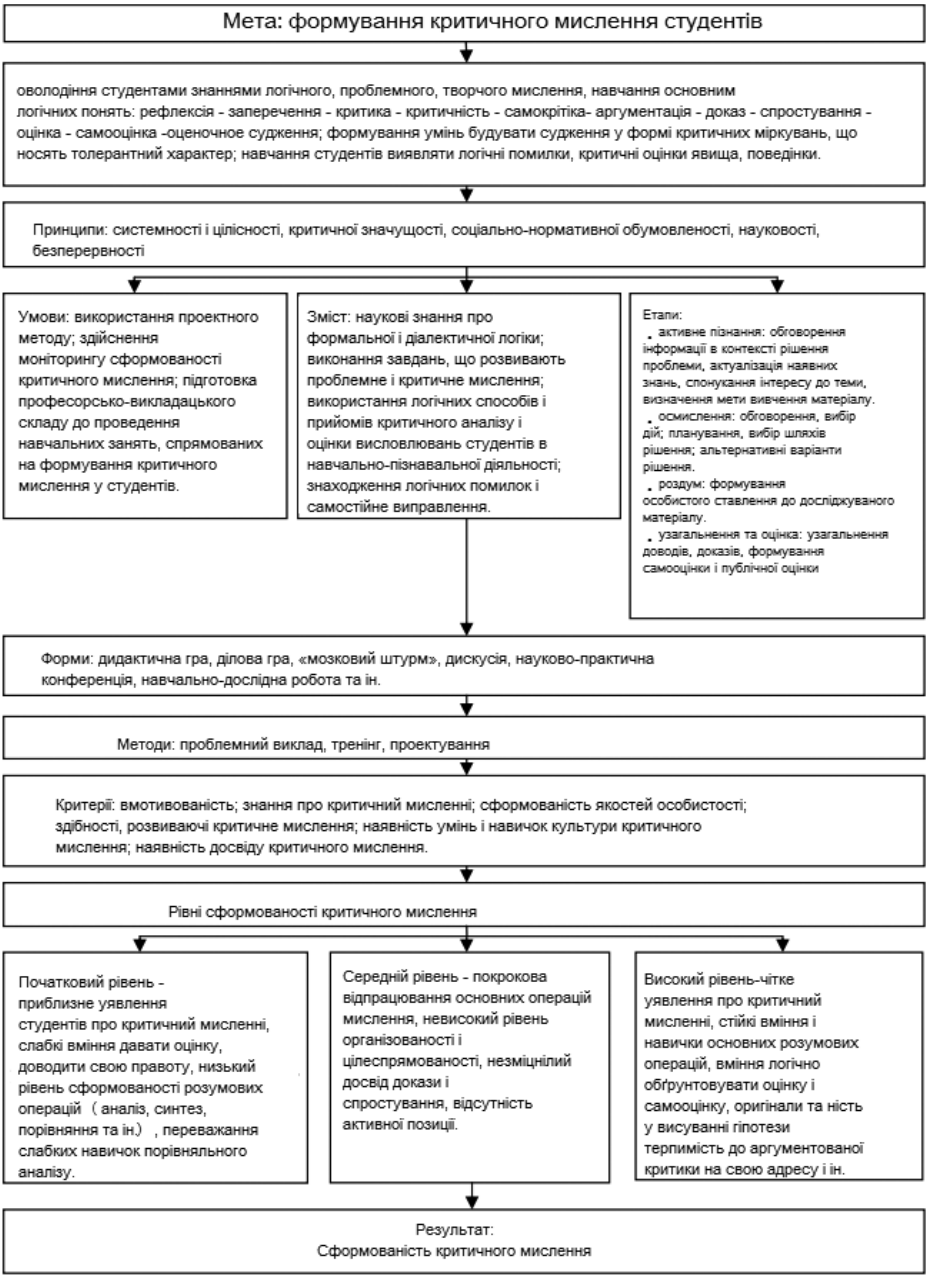

Рис. 1. Модель формування критичного мислення студентів вузу в умовах педагогічної взаємодії

Критичнемисленнянез'являєтьсяавтоматичноувиглядіпобічного результату звичайного навчання в якійсь області. Щоб домогтися очікуваного ефекту, потрібно докладати систематичні зусилля щодо вдосконалення мислення. Кожен новий факт піддається критичному обмірковуванню, а процес пізнання знаходить індивідуальність і стає продуктивним. Прагнення людей до критичності і самокритичності велике, проте відсутність знань і умінь застосовувати ці знання на практиці, може привести до критиканства, тобто неправильної критиці. Критика може виступати у вигляді звичайної сварки для з'ясування «хто правий», у вигляді наукової дискусії, в результаті чого виробляється загальна думка чи опоненти розходяться кожен зі своєю думкою. Критика відрізняється від критиканства логічним виразом думки.

Формування критичного мислення – це процес навчання і виховання, в результаті якого актуалізуються і розвиваються такі природні якості особистості як допитливість, сприйнятливість, впевненість в собі, самостійність, комунікабельність, свобода вираження думки (розкутість), сміливість у висловленні ідей. На основі вивчення етапів і способів формування критичного мислення студентів вузу в умовах педагогічної взаємодії організації навчання представлена модель формування критичного мислення студентів (рис. 1). Дана модель пропонується в якості загального керівництва для викладачів, метою якого є їх підготовка і проведення навчальних занять для студентів вузу.

Студенти є рівноправними учасниками педагогічного процесу, що відбувається, і сприймають навчання як обмін досвідом між ними та викладачем.

Сформованість критичного мислення студентів проявляється в пізнанні і висуненні припущень, гіпотез і пошуку найбільш раціональних способів вирішення проблем, завдань, виявленні помилок і недоліків в ході навчання і громадської життя з метою їх подолання, а також сприяє створенню атмосфери взаємодії, навчання правильному сприйняттю критики, і вмінню відповідати на неї обдумано, активної життєвої позиції.

References:

1. Баханов К.О. Технологія розвитку критичного мислення як психолого-педагогічне явище / К.О.Баханов // Історія та правознавство. – 2017. – № 33. – С. 4–9.

2. Буряк В.С. Формування у студентів критичного стилю мислення / В.С. Буряк // Знання. – 2017. – № 3. – С. 21–30.
3. Векслер М. Критическое мышление : дис. … канд. психол. наук / М. Векслер. – Киев, 1973. – С. 75.
4. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления. (Как мы мыслим) / Дж. Дьюи ; пер. с англ. Н. М. Никольской. – М. : Лабиринт, 2016. – 192 с.
5. Киянко-Романюк Л.А. Зарубіжна і національна практика розвитку критичноо мислення в учнів і студентів / Л.А.Киянко-Романюк // Вища освіта України. – 2014. – № 4. – С. 109-113.
6. Клустер Д. Что такое критическое мышление / Дэвид Клустер // Критическое мышление и новые виды грамотности. – М. : ЦГЛ, 2015. – С. 5-13.
7. Кроуфорд А., Саул В. Технології розвитку критичного мислення / А. Кроуфорд, В. Саул. – К.: Плеяди, 2016. – 220 с.
8. Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология / А.В. Морозов, Д.В. Чернилевский. – М.: Академический Проект, 2018. – 560 с.
9. Мороченкова И. Проблемы и пути формирования критического мышления студентов университета // Профілактика психічного насильства і маніпулювання свідомістю та розвиток критичного мислення в молодіжному середовищі. – К.: Укр.. центр. Політ менеджменту, 2015. – 276 с.
10. Мурюкина Е.В., Челышева И.В. Развитие критического мышления студентов педагогического вуза в рамках специализации «медиаобразование»// Е. В. Мурюкина , И.В. Челышева.Учебное пособие для вузов / Отв. Ред.. А.В. Федоров. – Изд. Кучма. 2017. –162 С.
11. Петрова В.Н. Педагогическое сотрудничество или когда нравиться учиться и учить / В.Н. Петрова.—М.: Сентябрь, 2017.— 128 с.
12. Чуба О. Формування критичного мислення як психологічно-педагогічна проблема сучасності // Педагогіка і психологія професійної освіти. – № 3. – 2018. – С. 202-208.

Transliteration of References:

1. Bakhanov K.O. Tekhnolohiia rozvytku krytychnoho myslennia yak psykholoho-pedahohichne yavyshche / K.O.Bakhanov // Istoriia ta pravoznavstvo. – 2017. – № 33. – S. 4–9.
2. Buriak V.S. Formuvannia u studentiv krytychnoho styliu myslennia / V.S. Buriak // Znannia. – 2017. – № 3. – S. 21–30.
3. Veksler M. Kriticheskoe myshlenie : dys. … kand. psykhol. nauk / M. Veksler. – Kyev, 1973. – S. 75.
4. Diuy Dzh. Psikhologia y pedagogika myshleniya. (Kak my myslim) / Dzh. Diuy ; per. s anhl. N. M. Nykolskoi. – M. : Labyrynt, 2016. – 192 s.
5. Kyianko-Romaniuk L.A. Zarubizhna i natsionalna praktyka rozvytku krytychnoo myslennia v uchniv i studentiv / L.A.Kyianko-Romaniuk // Vyshcha osvita Ukrainy. – 2014. – № 4. – S. 109-113.

6. Kluster D. Chto takoe kriticheskoe myshleniye / David Kluster // Kriticheskoe myshleniye y novye vidy hramotnosty. – M. : TsHL, 2015. – S. 5-13.
7. Krouford A., Saul V. Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia / A. Krouford, V. Saul. – K.: Pleiady, 2016. – 220 s.
8. Morozov A.V., Chernylevskyi D.V. Kreativnaia pedagogika i psikhologia / A.V. Morozov, D.V. Chernylevskyi. – M.: Akademycheskyi Proekt, 2018. – 560 s.
9. Morochenkova Y. Problemy i puty formirovanyia kriticheskogo myshlenia studentov universiteta // Profilaktyka psykhichnoho nasylstva i manipuliuvannia svidomistiu ta rozvytok krytychnoho myslennia v molodizhnomu seredovyshchi. – K.: Ukr.. tsentr. Polit menedzhmentu, 2015. – 276 s.
10. Muriukyna E.V., Chelysheva Y.V. Razvitie kriticheskogo myshleniya studentov pedagogicheskogo vuza v ramkakh spetsializatsii «mediaobrazovanie»// E. V. Muriukyna , Y.V. Chelysheva. Uchebnoe posobie dlia vuzov / Otv. Red.. A.V. Fedorov. – Yzd. Kuchma. 2017. –162 S.
11. Petrova V.N. Pedahgogicheskoe sotrudnichestvo ili kogda nravytsia uchytsia i uchit / V.N. Petrova.—M.: Sentiabr, 2017.— 128 s.
12. Chuba O. Formuvannia krytychnoho myslennia yak psykholohichno-pedahohichna problema suchasnosti // Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity. – № 3. – 2018. – S. 202-208.

The Author

Dragieva Lyudmila
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer, Department of Technological,
Professional Education and
General Technical Disciplines,
Izmail State Humanitarian University
Izmail, Ukraine
E-mail: dragieva17@gmail.com

Abstracts

DRAHIJEWA LUDMYŁA. **Rozwój krytycznego i kreatywnego myślenia studentów uczelni w warunkach interakcji pedagogicznej.** *Artykuł poświęcony jest zagadnieniom kształtowania krytycznego myślenia jako nowego podejścia do kształtowania kompetencji przyszłego specjalisty w warunkach interakcji pedagogicznej. Opisano wady i negatywne zjawiska współczesnego systemu szkolnictwa wyższego. Zbadano przesłanki do koniecznego kształtownia krytycznego myślenia u studentów. Wyodrębniono cechy osobowości, które powinien posiadać*

student uniwersytetu w nowoczesnych warunkach; specyficzne kompetencje, które są kształtowane w czasie studiów. Przeprowadzono analizę współczesnego rozumienia krytycznego myślenia. Krytyczne myślenie zostało scharakteryzowane jako myślenie społeczne; zbadano czynniki zdolności uczniów do pracy w zespole w procesie interakcji pedagogicznej. Został opracowany model kształtowania krytycznego myślenia studentów uczelni wyższych w warunkach interakcji pedagogicznej.
Słowa kluczowe: *myślenie krytyczne, szkolnictwo wyższe, interakcja pedagogiczna.*

ДРАГІЄВА ЛЮДМИЛА. **Розвиток критичного та творчого мислення студентів ВНЗ в умовах педагогічної взаємодії.** *Статтю присвячено питанням формування критичного мислення як нового підходу формування компетенцій майбутнього фахівця в умовах педагогічної взаємодії. Описані недоліки та негативні явища сучасної системи вищої освіти. Вивчені передумови необхідності формування критичного мислення у студентів. Відокремлені якості особистості, якими повинен володіти студент вузу в сучасних умовах; специфічні компетенції, які формується у вищій школі. Проаналізовано сучасне розуміння критичного мислення. Охарактеризоване критичне мислення як мислення соціальне; досліджені фактори вміння студентів працювати в команді в процесі педагогічної взаємодії. Розроблена модель формування критичного мислення студентів вузу в умовах педагогічної взаємодії.*
Ключові слова: *критичне мислення, вища освіта, педагогічна взаємодія.*

ДРАГИЕВА ЛЮДМИЛА. **Развитие критического и творческого мышления студентов вузов в условиях педагогического взаимодействия.** *Статья посвящена вопросам формирования критического мышления как нового подхода формирования компетенций будущего специалиста в условиях педагогического взаимодействия. Описані недостатки и негативные явления современной системы высшего образования. Изучены предпосылки необходимости формирования критического мышления у студентов. Выделены качества личности, которыми должен обладать студент вуза в современных условиях; специфические компетенции, которые формируется в высшей школе. Проанализировано современное понимание критического мышления. Охарактеризовано критическое мышление как мышление социальное; исследованы факторы умения сту-*

дентов работать в команде в процессе педагогического взаимодействия. Разработана модель формирования критического мышления студентов вуза в условиях педагогического взаимодействия.
Ключевые слова: *критическое мышление, высшее образование, педагогическое взаимодействие.*

DRAGIEVA LYUDMILA. **Development of critical and creative thinking of university students in conditions of pedagogical interaction.** *The article is devoted to the formation of critical thinking as a new approach to the formation of competences of the future specialist in the conditions of pedagogical interaction. Described the shortcomings and negative phenomena of the modern system of higher education. The prerequisites for the formation of critical thinking in students are studied. The personality traits that a university student should have in modern conditions are highlighted; specific competencies that are formed in higher education. Analyzed the modern understanding of critical thinking. Critical thinking is characterized as social thinking; factors of students' ability to work in a team in the process of pedagogical interaction are investigated. A model for the formation of the critical thinking of university students in terms of pedagogical interaction has been developed.*
Keywords: *critical thinking, higher education, pedagogical interaction.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.18

Iryna KRAVCHENKO

Tutoring as a pedagogical technology of individualization of studying at the MA course

One of the modern Ukrainian education reformation trends is considered to be its individualization, and tutoring is seen as an opportunity to implement this principle. The urgency of this issue in Ukraine is evidenced by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine to carry out the experiment "Tutoring technology as a means of realization of the principle of individualization in education" (planned from 2015 to 2020) by the Tutoring Association of Ukraine and the petition of certain universities for the introducing of the position of "a tutor" in the Glossary of Occupations of Ukraine [5, p. 8].

The history, the essence of tutoring, different features of tutoring support, functions of a tutor, training of a tutor, the content of a tutor competence are studied by many foreign (N. Beliakova, P. Czekierda, B. Fingas, G. Edvard, M. Zhilina, B. Karpińska-Musiał, T. Kovaleva, S. Popova, M. Szala etc.) and Ukrainian (A. Boiko, N. Demianenko, O. Komar, O. Los, K. Osadcha, N. Pogribna, S. Podpliota, L. Semenovskaia,

 © Iryna KRAVCHENKO, 2019

S. Sysoeva, T. Shvets) scientist. However, in their work tutoring is revealed as an instrument for a tutor activity. We believe that the functions of a tutor can also be performed by a teacher of higher education institutions, and therefore there is a need to substantiate this phenomenon as a pedagogical technology, the implementation of which has clear stages and consistency.

The purpose of the article is to justify tutoring as a pedagogical technology, possibilities of its application in the absence of an official position of a tutor in institutions of higher education of Ukraine.

Analysis of the problem allows us to confirm multiple-choice approaches to the concepts of a "tutor" and "tutoring". The most common of them is the understanding of tutoring as a technology of individualization of education, which involves creating the real conditions for each individual with their aspirations and opportunities to join the process of learning as managing of their educational path [1, p. 4].

We suppose that tutoring can be carried out at several levels: 1) at the level of a university, faculty, educational program (majors), a group and 2) at the level of academic disciplines. In the first case, the role of a tutor can be performed by a supervisor of an academic group, a supervisor of ECTS, another representative of a dean's office or a tutor (if an institution can introduce such a separate post). In the second case, the role of a tutor can be performed by a teacher of a higher education institution, which will not involve the introduction of an additional position of a tutor. This will be the teacher who will apply tutoring as a pedagogical technology. That is, in the first case we understand tutoring in the broader meaning, the classical one, which implies an official appointment of a tutor, introduction of the corresponding post. In the second case, tutoring is understood in a more narrow sense, we narrow down the concept to a pedagogical technology, which can become universal and be applied by teachers of any training courses.

We should note that classical tutoring refers to: 1) regular individual group, mostly advisory, tutoring lessons with 1-3 students attached to a tutor for the entire period of their study [2, p. 19]; 2) the activity of a tutor as a developer of educational projects and programs, as a consultant in the field of educational services, as a mentor, assistant, designer, as an intermediary between a student and a particular teacher and the entire professors and teaching staff; 3) the form of university mentoring [5, p. 5, 7], we would say as an art of individualized support of a person during their study at an educational institution.

The "narrowing" of tutoring to a pedagogical technology is due to objective circumstances: in Ukraine, officially (so far) there is no a tutor position; there is an urgent need for the individualization of education; there has been an increase in the volume of independent work of a student and the need to increase control over its implementation. The place, significance and the role of a teacher in an educational process who currently must be simultaneously a mentor, an assistant, a moderator, a coach, a facilitator, a trainer, an instructor, a mentor, a partner, i.e. a teacher-tutor have also changed.

If to draw an analogy with the understanding of tutoring and its kinds by Polish scholars (P. Czekierda, B. Fingas, M. Szala) [11, p. 22, 98], firstly it is a developmental tutoring, and secondly it is a scientific one, although we do not fully agree with such a division, since the development of a student takes place in both cases.

It is worth noticing that there is a large number of approaches to understanding and the very concept of a "pedagogical technology". Close to our understanding is the definition that a pedagogical technology is a model of pedagogical activity concerning designing, organizing and conducting an educational process with the unconditional provision of a comfortable environment for students and teachers (V. Monakhov) [4, p. 184]; it is a regular pedagogical activity, which implements scientifically substantiated project of an educational process and has a higher level of efficiency than traditional methods (M. Chepil, N. Dudnik) [10, p. 12].

As with every pedagogical technology, the tutoring one has: 1) *conceptuality* (the system of support is based on the concept of free choice as a condition for the development of an individual. An individual-social approach can be considered as a starting point for the formation of the theoretical foundations of an individual support in a higher school (A. Boyko). This approach can be realized through personally oriented ways (I. Bech, V. Slobodchikov, I. Yakimanskaia) [2, p.19]; 2) *consistency, reproducibility* (possibility of application in other similar conditions, by other subjects), *manageability*, *efficiency*, *algorithmization*, *projectability*. We believe that implementation of this technology is to provide the following steps, elements:

1. *Preparatory and organizational one*, which provides:

- reading of introductory lectures (one or two), which give a general idea of a purpose, a task of a discipline, its place, meaning and role among other ones, a general description of an entire course. During such lectures a teacher-tutor depicts a general perspective

of studying the subject, creates situations of interest in the subject, motivates students to study the discipline, creates conditions for further interaction;

- holding of one or two seminars, in which a teacher-tutor should foresee the application of methods of studying the individual characteristics of tutoring students to further develop individual educational programs.

Individual educational curricula are understood as a program of educational activity aimed at the personal, professional development of a tutoring student, developed and implemented based on personal, educational, professional interests, needs and requests [2, p. 19]. That is why in the first seminars, a teacher should organize his work so that he has an opportunity to watch, listen, think, not to speak much but to consciously perceive and understand the interlocutor and the situation in order to make a right conclusion about development and formation of each individual [3, p. 5]. In such classes a teacher-tutor can organize conversations, discussions, brainstorming, conduct written interviews, tests to identify the level of knowledge, competences of tutoring students and their psychological characteristics, motivation, readiness for self-development, etc.

2. *Development of a tutoring individual educational program for the study of a discipline*. Since a tutor is called to organize self-determination, self-realization, of a person in a chosen profession, he must know a student and not just his/her personality qualities, but also the specifics of his/her emotional and intellectual sphere, the family, life, and material conditions [3, p. 7], of course, if it is possible. It is during the development of a tutorial program that a teacher-tutor has the opportunity to take into account individual characteristics of students, the level of their pre-training, their interests, abilities, inquiries, plans for the future, and therefore the task of such programs may include involvement of students in various activities according to their interests, self-study, such as project, research, organizational, artistic, etc. activities, carrying out scientific works, participating in scientific discussions, contests, etc., which, in turn, will promote a critical understanding of students' success, awareness of unsolved problems, constant testing in individual activity, its reflection, formulation of their own problems and correcting their actions [3, p. 7]. Development of tutoring individual educational programs will allow them to equally efficiently organize work with both gifted and not successful students, starting, if necessary, from the tasks aimed at "equalization"

of knowledge. Each individual tutoring program can include different tasks by number and complexity, according to reproductive, problem-searching, creative, and interdisciplinary character. In particular, while designing individual tutoring programs, we offer students the following tasks: writing scientific essays, selecting and analyzing characteristics of scientific sources, developing of mini-projects, portfolio, methodological notes concerning various events, various recommendations, etc. In particular, regarding the academic discipline "Grant policy, international projects and programs for the development of higher education", tutoring programs may include such tasks as: to find and select the international educational scholarship program according to tutoring students' own preferences, opportunities, needs, to develop and submit the necessary application documents, make an in-depth examination of the application process; to develop their own project for a grant [6, p. 241 - 244].

At this stage it is important to determine the timing of tutoring according to individual educational programs and schedules of individual and group consultations.

3. *Tutoring support itself*. At this stage, lectures and seminars are continued with the addition of group and individual tutorials.

In the National Pedagogical Dragomanov University Group tutorials (group tutor lessons) are conducted as a form of individual and group work of a teacher (in micro-groups of 4-5 students). Group work enhances the factor of motivation and mutual intellectual activity, and thanks to co-control it increases the efficiency of students' cognitive activity. At tutor lessons there is a group self-examination with the subsequent teacher counseling (correction). Tutoring classes contribute to deepening and expansion of knowledge, the formation of interest in cognitive activity, mastery of methods of the knowledge process, development of cognitive abilities. As a basis, you can take the scheme of tutor lessons, developed by A. Aleksiuk. Consequently, each such tutorial should include a written work, solving pedagogical tasks (concrete situations), discussions, etc.

We should note that part of the workshops can be replaced by group tutorials. In practice, it is enough to have two or three seminars, at which all students are present, and then continue to work in micro-groups.

Individual tutorials provide counseling by the teacher-tutor of students about the implementation of individual educational programs, current evaluation of the work performed. In turn, the assessment of the effectiveness of an individual tutorial can be carried out according to the following criteria: 1) fixing the consequences that arose in the previous

tutorial; 2) an increase recorded in the reflection in one of the directions of the tutorial; 3) the growth of the initiative, responsibility and independence of a student, which manifests itself internally in the a student, as well as in professional and educational activities [2, p. 20].

At this stage, an individual educational program can be specified and corrected. Changes are made depending on the joint analysis of successes and progress of a student on the way of mastering knowledge and formation of competencies. It is worth mentioning that counseling, answers to students' questions can be provided not only within a defined time frame, but also during lectures and group tutorials. Individual tutorials may be scheduled on the day of teacher consultations, which is taken into account by the schedule of the teaching staff of each higher education institution. Also, counseling can be done with the help of information and communication technologies, without which it is impossible to imagine a modern educational process. Interaction between a teacher and a student can be established through e-mail, chat technology, mixed learning technologies, etc. Besides, information and communication technologies can significantly enhance the motivation of students to be involved in research work on the subject studied. Individual and joint projects of students with using ICT involve participants in the educational process already at the stage of preparation, contributing to the widest manifestation of their abilities, activation of their mental activity [9, p. 89 - 90].

It should also be emphasized that the basis of tutoring must consist of subject-subject, moral and aesthetic relations of cooperation and co-creation [3, p. 8].

4. *The final stage* involves evaluation of the work done, advice on further self-education and education in the personal and professional formation of a future specialist, a test (exam).

We should understand that taking such model of pedagogical activity into account tutor support is limited, so to speak, by frameworks of a discipline (although during the development of individual educational programs it can go to the interdisciplinary level) and by terms of the subject study (semester, year). That is, a teacher is a tutor for his/her students within the frames of the discipline he/she teaches, and within the time scale specified by the curriculum. However, he/she should perform main functions of tutoring, identified by A. Boiko: 1) organizational supervision of the educational and cognitive activities of students; 2) determination of their abilities and interests; 3) recommendations in their personal formation, organization of their self-education, formation of a system

of values, a way of life, determination of their personal perspectives; 4) assistance in the correct and effective use of scientific and methodological support on a certain discipline; 5) organization of independent work; 6) ensuring students' knowledge advance; 7) justification of the means and assistance in achieving a high ranking of students; 8) provision of information and exchange of additional literature between students [3, p. 9].

We would like to emphasize that it is very easy to combine tutoring technology with other pedagogical technologies (gaming, interactive, training, debatable, information and communication, etc.). In our previous works we described the experience of using portfolio and design technologies in teaching pedagogical disciplines in MA course [7, 8], that can be combined with tutoring.

According to such organization of the educational process, we believe that conditions will be created for the implementation of the principle of education individualization, increasing the motivation of students' learning, development their creative abilities, formation of a future specialist's personality.

Consequently, tutoring is understood in a broad and narrow sense. In a broad sense, tutoring is a form of university mentoring, which involves the official appointment of a tutor; the art of individualized support of a person during his/her study at the education institution. In the narrow sense, it is a universal pedagogical technology, a model of pedagogical activity on the individualization of study which allows effectively organize the study of a discipline by successful and unsuccessful young people. Tutoring as a pedagogical technology meets the criteria of technological ability (conceptuality, complexity, reproducibility, controllability, efficiency, algorithmic, projectivity). The use of tutoring technology involves four stages (preparatory and organizational, the development of a tutor's educational program for the study of a discipline, proper tutoring support, final stage) and does not imply introducing of a separate position of a tutor, since all functions in this case are performed by a teacher (teacher-tutor). Under such a model of teaching activity tutor support is limited in time and educational content.

It should be mentioned that the technology described above was applied: firstly, at the level of the MA course, where academic groups of students are small (up to 10 people); secondly, pedagogical technology was based on realities of Ukrainian high schools. The effectiveness of the described tutorial pedagogical technology at the undergraduate or other levels requires further research and verification.

References:

1. Бойко А. Тьюторство як засіб задоволення освітніх потреб особистості, країни і суспільства / Бойко Алла // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Полтава, 2010. - № 1. – С. 4 – 11. – (Серія «Педагогічні науки»).
2. Бойко А.М. Тьюторство як модель партнерських відносин викладач-студент / А.М. Бойко, Н.М. Дем'яненко // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2018. – Вип. 1 (7). – С. 18 – 22. (Серія «Педагогіка та психологія»).
3. Бойко А. Тьютор – якісно вища педагогічна позиція і новий простір духовно-моральної взаємодії / Бойко Алла // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Полтава, 2011. - № 2. – С. 4 – 10. – (Серія «Педагогічні науки»).
4. Вітвицька С.С. Практикум з педагогіки вищої школи : навчальний посібник / С.С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.
5. Дем'яненко Н.М. Тьюторство як професія та інструмент індивідуального супроводу в освіті / Н.М. Дем'яненко // Історико-педагогічні студії. – 2018. – Вип. 11 – 12. – С. 5 – 11.
6. Кравченко І.М. Грантова політика, міжнародні проекти і програми розвитку вищої освіти / І.М. Кравченко // Засоби діагностування якості підготовки фахівців. Загальноуніверситетські бакалаврські й магістерські програми. Магістратура 011 Освітні, педагогічні науки (Педагогіка вищої школи. Тьюторство. Андрагогіка) (пакети індивідуальних та групових тьюторіалів, тестових завдань, комплексних контрольних робіт): навчально-методичний посібник / за ред. Н.М. Дем'яненко. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2018. – С. 241 – 255.
7. Кравченко І.М. Інноваційні технології навчання у підготовці майбутнього викладача / Кравченко І.М. // Наукові розробки, передові технології, інновації [збірник наукових праць та тез наукових доповідей за матеріалами ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції]. – Прага-Будапешт- Київ. – К. : НДІСЗ. – 2016. – С. 104 – 110.
8. Кравченко І.М. Портфоліо-технологія у підготовці майбутнього викладача вищої школи / І.М. Кравченко // Наукові записки : [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова ; укл. Л.Л.Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. – Вип. 115. – С. 80 – 86.
9. Подпльота С. Тьюторський супровід як важливий компонент процесу навчання та виховання в умовх розвитку інформаційно-комунікаційних технологій / Подпльота Світлана // Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology. – September 2017. – Vol. 5. No. 3. – pp. 84 – 91.
10. Чепіль М.М. Педагогічні технології : навчальний посібник / М.М. Чепіль, Н.З. Дудник. – К. : Академвидав, 2012. – 224 с.

11. Швець Т.Е. Тьюторинг. Практики впровадження / Тетяна Швець; упоряд. Ж. Сташко. – Київ : Видавнича група «Шкільний світ», 2017. – 120 с.

Transliteration of References:

1. Bojko A. T`yutorstvo yak zasib zadovolennya osvitnix potreb osoby`stosti, krayiny` i suspil`stva / Bojko Alla // Zbirny`k naukovy`x pracz` Poltavs`kogo derzhavnogo pedagogichnogo universy`tetu imeni V.G. Korolenka. – Poltava, 2010. - № 1. – S. 4 – 11. – (Seriya «Pedagogichni nauky`»).
2. Bojko A.M. T`yutorstvo yak model` partners`ky`x vidnosy`n vy`kladach-student / A.M. Bojko, N.M. Dem'yanenko // Naukovy`j visny`k Mukachivs`kogo derzhavnogo universy`tetu. – 2018. – Vy`p. 1 (7). – S. 18 – 22. (Seriya «Pedagogika ta psy`xologiya»).
3. Bojko A. T`yutor – yakisno vy`shha pedagogichna pozy`ciya i novy`j prostir duxovno-moral`noyi vzayemodiyi / Bojko Alla // Zbirny`k naukovy`x pracz` Poltavs`kogo derzhavnogo pedagogichnogo universy`tetu imeni V.G. Korolenka. – Poltava, 2011. - № 2. – S. 4 – 10. – (Seriya «Pedagogichni nauky`»).
4. Vitvy`cz`ka S.S. Prakty`kum z pedagogiky` vy`shhoyi shkoly` : navchal`ny`j posibny`k / S.S. Vitvy`cz`ka. – K. : Centr navchal`noyi literatury`, 2005. – 396 s.
5. Dem'yanenko N.M. T`yutorstvo yak profesiya ta instrument indy`vidual`nogo suprovodu v osviti / N.M. Dem'yanenko // Istory`ko-pedagogichni studiyi. – 2018. – Vy`p. 11 – 12. – S. 5 – 11.
6. Kravchenko I.M. Grantova polity`ka, mizhnarodni proekty` i programy` rozvy`tku vy`shhoyi osvity` / I.M. Kravchenko // Zasoby` diagnostuvannya yakosti pidgotovky` faxivciv. Zagal`nouniversy`tets`ki bakalavrs`ki j magisters`ki programy`. Magistratura 011 Osvitni, pedagogichni nauky` (Pedagogika vy`shhoyi shkoly`. T`yutorstvo. Andragogika) (pakety` indy`vidual`ny`x ta grupovy`x t`yutorialiv, testovy`x zavdan`, kompleksny`x kontrol`ny`x robit): navchal`no-metody`chny`j posibny`k / za red. N.M. Dem'yanenko. – K.: NPU imeni M.P.Dragomanova, 2018. – S. 241 – 255.
7. Kravchenko I.M. Innovacijni texnologiyi navchannya u pidgotovci majbutn`ogo vy`kladacha / Kravchenko I.M. // Naukovi rozrobky`, peredovi texnologiyi, innovaciyi [zbirny`k naukovy`x pracz` ta tez naukovy`x dopovidej za materialamy` III Mizhnarodnoyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi]. – Praga-Budapesht- Ky`yiv. – K. : NDISZ. – 2016. – S. 104 – 110.
8. Kravchenko I.M. Portfolio-texnologiya u pidgotovci majbutn`ogo vy`kladacha vy`shhoyi shkoly` / I.M. Kravchenko // Naukovi zapy`sky` : [zbirny`k naukovy`x statej] / M-vo osvity` i nauky` Ukrayiny`, Nacz. ped. un-t imeni M.P. Dragomanova ; ukl. L.L.Makarenko. – K. : Vy`d-vo NPU imeni M.P.Dragomanova, 2013. – Vy`p. 115. – S. 80 – 86.
9. Podpl`ota S. T`yutors`ky`j suprovid yak vazhly`vy`j komponent procesu navchannya ta vy`xovannya v umovx rozvy`tku informacijno-komunikacijny`x texnologij / Podpl`ota Svitlana // Ukrainian Journal of Educational Studies and

Information Technology. – September 2017. – Vol. 5. No. 3. – pp. 84 – 91.
10. Chepil` M.M. Pedagogichni texnologiyi : navchal`ny`j posibny`k / M.M. Chepil`, N.Z. Dudny`k. – K. : Akademvy`dav, 2012. – 224 s.
11. Shvecz` T.E. T`yutory`ng. Prakty`ky` vprovadzhennya / Tetyana Shvecz`; uporyad. Zh. Stashko. – Ky`yiv : Vy`davny`cha grupa «Shkil`ny`j svit», 2017. – 120 s.

The Author

Kravchenko Iryna,
Candidate of Pedagogic Sciences,
Docent, Associate Professor,
Department of Pedagogy and Psychology
of Higher School,
National Pedagogical Dragomanov University,
Kyiv, Ukraine
E-mail: irina@bg.net.ua

Abstracts

KRAWCZENKO IRYNA. **Tutoring jako pedagogiczna technologia indywidualizacji nauczania na studiach magisterskich.** *Artykuł określa tutoring jako uniwersalną technologię pedagogiczną, model aktywności pedagogicznej w zakresie indywidualizacji edukacji, który umożliwia równie skuteczną organizację studiowania dyscypliny przez uzdolnioną młodzież studencką i studentów, którzy mają pewne zaległości w nauce. Udowodniono, że tutoring jako technologia pedagogiczna spełnia kryteria technologiczności, a jej zastosowanie obejmuje przestrzeganie czterech etapów (przygotowawczo-organizacyjnego, opracowanie indywidualnego programu edukacyjnego w zakresie pewnej dyscypliny, właśnie tutoring, etap ewaluacyjny) i nie przewiduje wprowadzenia odrębnego stanowiska tutora, ponieważ jego funkcje w tym przypadku pełni wykładowca (wykładowca-tutor). Należy zauważyć, że w ramach takiego modelu działalności pedagogicznej wsparcie tutorskie jest ograniczone w czasie i treści edukacyjnej.*

Słowa kluczowe: *tutor, wykładowca-tutor, tutoring, technologia tutoringu, technologia pedagogiczna, indywidualizacja studiów, wsparcie tutorskie.*

КРАВЧЕНКО ІРИНА. **Тьюторство як педагогічна технологія індивідуалізації навчання в магістратурі.** *У статті обгрунтовано тьюторство як універсальну педагогічну технологію, модель педагогічної діяльності з індивідуалізації навчання, що дозволяє однаково ефективно організувати вивчення навчальної дисципліни обдарованою студентською молоддю і невстигаючими студентами. Доведено, що тьюторство як педагогічна технологія відповідає критеріям технологічності, а її застосування передбачає дотримання чотирьох етапів (підготовчо-організаційного; розроблення тьюторської індивідуальної освітньої програми з вивчення навчальної дисципліни, власне тьюторського супроводу, заключного) і не передбачає введення окремої посади тьютора, оскільки його функції у даному випадку виконує викладач (викладач-тьютор). Зауважено, що за такої моделі педагогічної діяльності тьюторський супровід обмежений у часі та освітнім змістом.*

Ключові слова: *тьютор, викладач-тьютор, тьюторство, тьюторська технологія, педагогічна технологія, індивідуалізація навчання, тьюторський супровід.*

КРАВЧЕНКО ИРИНА. **Тьюторство как педагогическая технология индивидуализации обучения в магистратуре.** *В статье обосновано тьюторство как универсальная педагогическая технология, модель педагогической деятельности по индивидуализации обучения, которая позволяет одинаково эффективно организовывать изучение учебной дисциплины одаренной студенческой молодежью и неуспевающими студентами. Доказано, что тьюторство как педагогическая технология отвечает критериям технологичности, а ее использование предусматривает придерживание четырех этапов (подготовительно-организационного, разработки тьюторской индивидуальной образовательной программы по изучению учебной дисциплины, собственно тьюторского сопровождения, заключительного) и не предусматривает введения отдельной должности тьютора, так как его функции в данном случае исполняет преподаватель (преподаватель-тьютор). Акцентировано внимание на том, что при такой модели педагогической деятельности тьюторское сопровождение ограничено во времени и образовательным содержанием.*

Ключевые слова: *тьютор, преподаватель-тьютор, тьюторство, тьюторская технология, педагогическая технология, индивидуализация обучения, тьюторское сопровождение.*

KRAVCHENKO IRYNA. **Tutoring as a pedagogical technology of individualization of studying at the MA course.** *The article substantiates tutoring as an all-round pedagogical technology, a model of pedagogical performance on individualization of education, which allows both gifted and not successful students to organize their studying of a discipline in an effective way. It is proved that tutoring as a pedagogical technology meets all effectiveness criteria and its application involves adherence to four stages (preparatory and organizational stage, development of a tutor's educational program for a studying discipline, proper tutoring, final stage) and does not provide for the introduction of a separate position as a tutor since in this case it's a teacher who performs functions of a tutor (a tutoring teacher). It is noted that according to such a model of pedagogical activity tutor support is limited in time and educational content.*
Keywords: *tutor, teacher-tutor, tutoring, tutor technology, pedagogical technology, individualization of studying, tutor support.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.19

Irena CZUDOVSKA

"Live education" as an alternative approach in modern pedagogy

Reverence for life is a great responsibility
for everything that lives on the Earth (A. Schweitzer).

Various transformations that happened in magic fairy tales from our childhood and that were connected with living water always seemed to be amazing and mystical things. When thanks to some simple mysterious things it was possible to revive characters' life or to return to life once again. From the standpoint of the present and of the processes that are taking place we can indeed observe something like the emergence of "pure living water" and, vice versa, the contaminated one, in which life ends. The fairy-tale is becoming a part of reality and at the same time forms a new global trend toward environmental friendliness, as evidenced by the growth of eco-industry, the emergence of eco-auto, appreciation of food without chemical applications, even reports of schoolchildren (Belgium 2019) on combating global warming and the active development of biotechnology in all trends.

 © Irena CZUDOVSKA, 2019

The very phrase "live education" becomes even more ambiguous and at the same time a natural one. Indeed, for many years in public discourses on educational processes we have been talking about making education to be close to life, about preparation for life, the connection of education with life. All these issues go in line with the context of things connected with what training trends should educational institutions choose, and yet the gap between the idea and the implementation is only increasing. We are dealing with the global crisis of education reported by researchers worldwide. A key factor in such a crisis is the emergence of precisely new technologies, especially the Internet, which changes not only the design of everyday practices, but also "grows" with different social practices, institutions, making the online experience more efficient, mobile, rich and meaningful, while generating other problems, namely, aggravating alienation, individualization, and, at the same time, global disintegration. Researchers see the development of educational processes in different ways. Representatives of the functional approach (Clark, Hearn) attach special importance to the positive function of education. E. Durkheim stressed that the main function of education is passing on values of a dominant culture. However, cultural orientation and cultural values differ significantly in different societies, even in different social groups of the same society, which leads to significant differences in the content of different educational systems. If we consider the educational processes through the prism of the modernist approach we can have a mosaic culture (that is how A. Mol exactly described the state of culture in the 20th century), and the very education, which is characterized by fragmentation and the same chaotic procedural component that undoubtedly generates judgments as to positive and negative consequences of education.

The attitude towards what is happening in the field of education is also not approvingly optimistic in Ukrainian society. "In the European Social Survey, the Ukrainians' assessment of the state of the system of education in the country has generally deteriorated: from 4,10 points (10-point scale) in 2005 to 3.9 points in 2011. During this period another indicator increased, namely the number of years of study: 11,28 to 12.71, which makes Ukraine be in the top ten countries with the longest period of education, but the level of the latter is estimated by Ukrainians to be very low. Only 10.5% of respondents are fully satisfied with their education level; the indicator of overall satisfaction increases proportionally to the size of the city, and, accordingly, is the highest one in Kyiv, which once again reveals the "capital city centricity" of Ukrainian education)"

[Vectors of Changes: 2014 p.289]. Globally, the situation is also not better. "In the countries of the European Union on average 14% of young people obtain education only at the level of the first stage of high school: in Spain, for example, every third student is discharged from secondary school, and this cannot but cause concern in connection with the acute economic crisis in this country and unemployment among young people, which in March 2012 amounted to 51% "[Vectors of Change: 2014]." The old educational problems are still not solved (access to educational services, their quality is still different), and new ones are emerging together with them, because the uneven economic and political development in the countries is significant, and if you add "fast growth of technologies" to it we have a fairly branched spectrum of challenges. The Internet and other technologies have not made us "closer" and have not added a partnership. Education being an intermediary between culture and the individual is essential for changes, since the destructive processes in this sphere actually cause a failure in acquiring the value unit raising the question of saving existential values of a man and ultimately of a human being. After all, one of the most important functions of educational institutions is the dissemination of cultural values in society, that is values of the culture in their broad sense – scientific knowledge, professional skills and experience, achievements in art, moral norms and rules, standards and traditions of social behavior, etc. At the same time educational institutions perform functions of providing historical continuity, using historical experience and spiritual heritage of generations. Fulfilling these function educational institutions reproduce the nature of the relationship of the individual with the society, reflecting their diversity. An important function of educational institutions is the socialization of an individual, adaptation of youth to social relations, social life, involvement in socio-cultural values, the formation of attitudes, value orientations, life's ideals, which are inherent in the society. Education not only acquaints with cultural values, norms, social roles, but also promotes their internationalization, reproduction of a certain way of life, that is, they perform an integrative function. Accordingly, it is worth returning to the living as part of the human essence and trying to rely on axiomatic characteristics inherent in the living, to start from the beginning. So what does livingness as the embodiment of life represent? "In reverence for life humility in the elementary and most profound sense, not burdened by the knowledge of the world lies. A sense of universal perception is born only from the internal necessity and therefore does not ask about the end. But the will for life, which be-

came conscious and which has come to a deep world and life-affirmation, also aspires to happiness and succeeds, because the will to live in the will to realize ideals. However, it does not live only with this happiness and success. If it is lucky enough, then it is glad for this and gratefully accepts it. It is determined to act when it is deprived of happiness and success. In this case, it is similar to the plowman who sows not counting to harvest. The will for life is not a flame, which constantly needs fuel, which is expressed in favorable circumstances. It burns with pure light when it uses only its internal resources. Even when events force it to suffer, it does not cease to be an active will. In the deepest reverence for life, the will of life gives life to our values, even if, according to the usual notions, it has lost any meaning, because in this existence it experiences its freedom from the world. A person emanates then peace and tranquility and attracts other people to the sacrament, which is that we all have to preserve our freedom in our actions and sufferings to live our lives" (Schweizer, 1992, p. 203). If we want to bring education closer to life, we have to return to the starting point. When we say that life teaches the metaphorical life-saving role of the active sculptor of our life strategies, we must expand this opportunity by abandoning any age restrictions by overcoming the age-old stereotypes that take place. It is not a secret that we are witnessing another demographic peak, when the number of elderly people grows and grows and, in fact, to maintain their intellectual and emotional form, educational communities can become meaningful. "Life is good". The stronger and brighter the life is, the better it is. Do not run away from it if it is full of suffering. It is worth learning to rejoice in it, to take it in its entirety, to experience as much as possible a pulse in the intervals between us born and death given to us. We need to learn to rejoice in it, to perceive its completeness, to experience as much as possible a pulse in the intervals between life and death. And it is not necessary to prevent suffering, this eternal companion of life. For the place occupied by a person on a hierarchical ladder is determined by the sufferings that he can endure [Rahmatullin: 2014].

Live education is an appeal to management based on of partnership and cooperation where the basis of such actions is trust as a social capital and not as a status, not a position of asymmetry and greater formal significance, namely social capital, about which F. Fukuyama wrote describing it as an institutional informal norm , "promoting co-operation between two or more individuals" [Fukuyama: 2002, p. 131]. That is, based on this definition, we can state that all groups that embody social capital

have a certain "radius of trust", that is, a circle of people, among whom jointly adapted norms act. If the social capital of a group reflects positive external influences, then the radius of trust may be greater than the group itself. The concept of social capital has some different interpretations, but in our case, considering the "live education", which "is called" to form the filling of what is named "social capital" it is necessary to understand the vectors of orientation. Almost twenty years ago U.E. Baker gave the term "social capital" the following definition: "social capital is a resource received by agents from specific social structures who then use it, following their interests; this makes it possible to make changes in the relationship between agents" [Gugin: 2001, p. 51] Social capital as a resource, a resource that promotes cooperation and is based on trust should at the same time be the foundation for development on the part of the agents included in the educational process and, at the same time, the end point, which should pass these agents to those who receive educational services. R. Berth defines social capital as "friendly contacts between comrades and wider contacts through which you get the opportunity to use your financial and human capital" [Kireeva] P. Bourdieu also under social capital understood a set of rules, connections, which are formed in the interaction of individuals and based on trust [Bourdieu: 2004]. A person, providing a free service to another one, believes that the other person will do the same about him, when it will be necessary.

Systemic consideration of the notion of social capital involves analyzing three main components: 1) owners of social capital (those who define the requirements); 2) sources of social capital (those who are subject to the requirements set); 3) resources [Bourdieu: 2004, p. 523]. In the case of educational processes we have different levels of ownership, both economic capital and the social one. Usually, the positions of power impose their imprint. It is important to remember Nietzschean's "will to power". In the educational process power itself is the foundation or reference point for forming relations: strengthening vertically or horizontally, building relationships of subordination or partnership. It should be mentioned that even when choosing partnership relations from agents with authority, it should be borne in mind that the end point is support from the other side. It is precisely every agent in his personal level, based on his own needs and value orientations, where he can use social capital at his discretion, multiplying or reducing it. For example L.G. Pochebute and T.V. Mararitsa has developed a model by which one can describe strategies for the accumulation and use of social capital of personality [Pochebute: 2014,

p. 30]. The strategy is a concentration and preferences in choosing one or another behavior, a conscious attitude towards your social environment, which is expressed in support of this or that "balance" in resource sharing. The researchers identified four strategies: 1. the strategy of "reasonable altruism" is an orientation towards the increase of social capital, the investment of its resources in relations with people in combination with the orientation of reciprocity (that is, a person assumes that the environment will pay him the same). Intelligent altruist seeks others to be thankful to him and ready to offer their support and assistance at the earliest opportunity. Therefore, his goal is to conquer the attachment of other people, to urge them to cooperate with him. [Pochestuba: 2014, p. 18]. 2. The "mutual exchange" strategy is an orientation towards the use of social capital for accessing and exchanging resources of other people in conjunction with the reciprocal orientation. A person focused on mutual exchange seeks to use strong ties only with those with whom he exchanges, whom he trusts. Such a person believes in the rules of reciprocity, so he builds relationships with other people for a mutually beneficial exchange. So, the goal of "mutual exchange" is to create lasting relations with those who are ready to exchange resources, not forcing them to wait. The person appreciates proven connections and the environment which will help to respect the principle of reciprocity, appreciating the reliability of relations [Pochebute: 2014, p. 22] . 3. The strategy of "interpersonal pragmatism" is a combination of targeting the use of social capital and self-orientation. Such people do not like to invest resources in a relationship, the main thing for them is to be in a win as a result of the interaction. A pragmatist lives in the present and is oriented towards personal gain. So, his goal is to create useful links, trying to get more from them, exploiting the idea of reciprocity exactly as much as is necessary or possible for him. He creates a useful environment, which is ready to believe in the idea of reciprocity in the future, helping him in the present [Pochebute: 2014, p. 27]. 4. The strategy of investing in oneself is a combination of focusing on increasing social capital and targeting oneself. With such a strategy, social capital does not form an investment of resources in the environment, but, paradoxically, investing in itself, in its popularity and importance, to gain control over an important resource. So, the goal of such a person is to become an attractive figure in the future, to gain popularity or control over certain resources, which will allow dictating their rules in relations with other people who want to get into his environment [Pochebute: 2014, p. 30]. As we see the proposed models quite differently allow us to see strategies for personal development, but they are

a definite benchmark for future behavioral practices and, in a certain sense, reveal the results of existing educational influences.

What should education be so that life does not leave a person aloof? Of course, biologists have somewhat different ways of defining what culture is, focusing on its adaptive function, and undeniably adaptability as well as creativity is of particular importance in the context of the concept of living education. After all, adaptation to changing conditions, to the "fluidity of the present", which Z. Baumann wrote about, is a significant and important feature. Flowing and mobile modernity in a certain sense "prompts" agents of change what modern education – live education – should principally contain. If we try to form the principles of living education then we have:

1. Movement and mobility both in the process of mastering knowledge, and within the limits of the assimilation of knowledge by those who produces and communicates it. Movement of the body in space, movement of emotions, thoughts, values. It is dynamics and movement which are opposite to statics and where life manifested.
2. Humanism as a key value of the entire educational process, both inside and outside, that allows you to represent and preserve life in all its multifaceted nature.
3. Modernity as something that contains novelty and uniqueness, relevance and manufacturability.
4. Academic knowledge, values with a special emphasis on the preservation of morality, emotional and physical development.
5. Formation of partnership in management processes based on such social capital as trust.
6. The revival of "game" as a more ancient and meaningful process, even for culture (Haysengy about the game).
7. Formation of attention to reality between the poles of hedonism and pessimism.

Formalized, sometimes overly bureaucratized norms in educational processes frequently simply supplant all that is relevant to the living one. Therefore, the forms of the educational process should also acquire "fresh" approaches.

Mutual learning (Peer Instruction) concept, which E. Mazur, who received the Minerva Prize for the development of "mutual learning", uses noted that understanding is much more effective if the explanation is given by a peer who has already understood that or another material. Reverse learning is like mutual learning between adults and children. The project activity generates curiosity and is a step towards innovation. Of course the game activity that has already been mentioned allows us today to make the

technology better. Dialogue forms of learning is the return to the ancient Greek communication tradition of Europe.

"Live Education" as part of life has everything life has. Live education is also about the embodiment of the best that humanity dreamed of and is dreaming now, where the human component, which does not destroy living things, should be the starting point for any action, but only allows it to manifest itself. The ecological trend that is taking turns in the world should become functional in education, while affecting its value moral component.

"Live education" extending life, being part of it, and taking place throughout life is not limited to age, and is governed only by the will to live. This is an education in which the significance of academic knowledge is not the dominant principle, but one of those, where not only knowledge, but also emotions, values have the right to its implementation and development. The substantive component of such education consists of several blocks: academic, value, physical and emotional, and the integrating and the final ones must be spiritually-behavioral, which is the manifestation and embodiment of the effectiveness or ineffectiveness of the educational processes that take place in human life.

The concept of "live education" allows you to abandon a certain mythologization, which takes place around educational processes, to look at educational processes in terms of approaching reality and entering it, taking on the starting position of life itself, which not only shows but also prompts, that has keys to build educational processes. Integration of classical forms of education, mixing of offline and on-line learning, return to the educational process in its emotional and gaming component are the path to the "live education", which is part of life.

References:

1. Бурдье П. Формы капитала / П. Бурдье // Западная экономическая социология: хрестоматия современной класики. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. – С. 519-536.
2. Гугнін Е. Феномен соціального капіталу / Е. Гугнін, В. Чепак // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – №1. – С. 49-56.
3. Вектори змін українського суспільства / За ред.д.ек.н.В.Ворони, д.соц.н.М.Шульги.-К.: Інститут соціології НАНУкраїни, 2014.-416с.
4. Дюї Джон. Досвід і освіта / Перекл.з англ.Марії Василечко. – Львів Кальварія, 2003. – 84с.)
5. Кірєєва О. Б. Тенденції розвитку теорії «соціального капіталу» [Електронний ресурс] / О. Б. Кірєєва // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2009. – № 1 – Режим доступу: www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2009-01/KireevaStat.pdf.

6. Кларин М.В. Инновационные модели обучения: исследование мирового опыта. Моногорафия. – М.: Луч, 2016.- 640с.
7. Почебут Л. Г. Социальный капитал личности: Монография / Л.Г. Почебут, А.Л. Свенцицкий, Л.В. Мararица, Т.В. Казанцева – М: НИЦ ИНФРА, 2014г. – 89 с.
8. Рахматуллин Р. Ю. Фридрих Ницше как основатель философии жизни // Молодой ученый. — 2014. — №2. — С. 990-992. — URL https://moluch.ru/archive/61/8888/ (дата обращения: 21.02.2019).
9. Фукуяма Ф. Социальный капитал / Ф. Фукуяма // Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу / под ред.: Л.Харрисона, С.Хантингтона. – М., 2002. – С. 129-149.
10. Швейцер А. Ш 34 Благоговение перед жизнью: Пер. с нем. / Сост. и посл. А. А. Гусейнова; Общ. ред. А. А. Гусейнова и М. Г. Селезнева. — М.: Прогресс, 1992. - 576 с.

Transliteration of References:

1. Burde P. Formy kapitala / P. Burde // Zapadnaia ekonomicheskaya sotsyolohyia: khrestomatyia sovremennoi klasiki. – M.: Rossyiskaia polytycheskaia entsyklopediya (ROSSPEN), 2004. – S. 519-536.
2. Huhnin E. Fenomen sotsialnoho kapitalu / E. Huhnin, V. Chepak // Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh. – 2001. – №1. – S. 49-56.
3. Vektory zmin ukrainskoho suspilstva / Za red.d.ek.n.V.Vorony, d.sots.n.M.Shulhy.-K.: Instytut sotsiolohii NANUkrainy, 2014.-416s.
4. Diui Dzhon. Dosvid i osvita / Perekl.z anhl.Marii Vasylechko. – Lviv Kalvariia, 2003. – 84s.)
5. Kirieieva O. B. Tendentsii rozvytku teorii «sotsialnoho kapitalu» [Elektronnyi resurs] / O. B. Kirieieva // Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka. – 2009. – № 1 – Rezhym dostupu: www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2009-01/KireevaStat.pdf.
6. Klaryn M.V. Innovatsionnye modeli obuchenyia: issledovanie mirovoho opyta. Monohorafyia. – M.: Luch, 2016.- 640s.
7. Pochebut L. H. Sotsyalniy kapital lichnosty: Monohrafyia / L.H. Pochebut, A.L. Sventsytskyi, L.V. Mararytsa, T.V. Kazantseva – M: NYTs YNFRA, 2014h. – 89 s.
8. Rakhmatullyn R. Yu. Fridrikh Nitsshe kak osnovatel filosofyy zhizni //Molodoi ucheniy. — 2014. — №2. — S. 990-992. — URL https://moluch.ru/archive/61/8888/ (data obrashchenyia: 21.02.2019).
9. Fukuiama F. Sotsyalniy kapital / F. Fukuiama // Kultura umeet znachenie. Kakym obrazom tsennosty sposobstvuiut obshchestvennomu prohressu / pod red.: L.Kharrysona, S.Khantynhtona. – M., 2002. – S. 129-149.
10. Shveitser A. Sh 34 Blahohovenye pered zhyzniu: Per. s nem. / Sost. y posl. A. A. Huseinova; Obshch. red. A. A. Huseinova y M. H. Selezneva. — M.: Prohress, 1992. - 576 s.

The Author

Czudovska Irena,
Doctor of Sociology, Assistant professor,
Faculty of Sociology,
Kyiv National Taras Shevchenko University,
Kyiv. Ukraine
E-mail: chud2004@ukr.net tel.066 324 59 54

Abstracts

CZUDOWSKA IRYNA. **„Żywa edukacja" jako alternatywne podejście we współczesnej pedagogice.** *Jaka powinna być nowoczesna edukacja, aby miała ona stosunek do życia lub kształtowała odpowiednie kompetencje, które w przyszłości pomogą jednostce odnaleźć swoją drogę życiową? Właśnie o to będzie chodziło w tym artykule. Edukacja jako dynamiczny, elastyczny proces, który powinien opierać się na głębokiej woli życia, a nie na jej tłumieniu. „Żywa edukacja" jako metafora, która pozwala rozważyć formy nauczania i cechy uruchamiające proces edukacyjny i jego ostateczną skuteczność. Nauczanie odwrotne, interaktywne, poprzez gry, doświadczalne, mieszane, online i offline – są to formy nauczania pozwalające mówić o przywróceniu dynamiki w nauczaniu, zwiększeniu jego skuteczności, a znaczy „zbliżeniu do życia".*
Słowa kluczowe: *współczesna pedagogika, podejście alternatywne, „żywa edukacja".*

ЧУДОВСЬКА ІРИНА. **«Жива освіта» як альтернативний підхід у сучасній педагогіці.** *Якою має бути сучасна освіта, щоб вона мала відношення до життя, або ж формувала відповідні компетентності, що дозволяли б індивіду у майбутньому знайти свій шлях у житті? Саме про це буде йти мова. Освіта як динамічний, гнучкий процес, що має базуватися на глибинній волі до життя, а не на її подавленні. «Жива освіта» як метафора, що дозволяє розглянути форми навчання, та характеристики, які активізують навчальний процес та його кінцеву ефективність. Реверсне, взаємне ігрове, дослідницьке, інтегроване, змішане оф-лайн і он-лайн, навчання – це ті форми, які дозволяють вести мову про відновлення динаміки в навчанні підвищення його ефективності і відповідно «наближення до життя».*

Ключові слова: *сучасна педагогіка, альтернативний підхід, «жива освіта».*

ЧУДОВСКАЯ ИРИНА. **«Живое образование» как альтернативный подход в современной педагогике.** *Каким должно быть образование, чтобы оно имело отношение к жизни, или же формировало соответствующие компетенции, что позволяли бы ындивиду в будущем найти свій путь в жизни? Именно об этом будет идти речь. Образование как динамичный процес, который базируется на глубокой воле к жизни, а не на ее подавлении». «живое образование» как метафора, что позволяет рассмотреть формы обучения и характеристики, которые активизируют процес обучения и его конечную эффективность. Реверсное, взаимное, игровое, исследовательское, интегрированное, смешанное оф-лайн и он-лайн, обучение – это те формы, которые позволяют вести речь о восстановлении динамики в обучении, повышении его эффективности и «приближению к жизни».*

Ключевые слова: *современная педагогика, альтернативный подход, «живая образование».*

CZUDOVSKA IRENA. **"Live Education" as an alternative approach in modern pedagogy.** *What a modern education should be to relate to life, or to form appropriate competencies that would allow an individual to find his way in life in the future? The article covers issues concerning education as a dynamic, flexible process which should be based on the deep will to life rather than on its suppression. "Live Education", being a metaphor, allows you to consider the forms of learning and the characteristics that activate the learning process and its ultimate effectiveness. Reverse, interactive, research, integrated, mixed online and on-line trainings are the forms that allow you to speak about restoration of dynamics in learning to increase its efficiency and, accordingly, to make it to be closer to life situations.*

Keywords: *modern pedagogy, alternative approach, "live education".*

7.

MODERN MANAGEMENT: TRENDS AND VISION

NOWOCZESNE ZARZĄDZANIE: TRENDY I WIZJA

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.20

Galyna BULAT

Model of internal auditing organization with the use of accounting information technologies

Introduction. An essential condition for the successful management of an enterprise is the necessity and expediency of internal audit conducting. The organization, role and functions of internal audit are determined by the owner and management of the company, depending on: the content and specificity of the activity, the scale of the performance indicators, the existing management system, the state of internal control etc. The main objective of the internal audit is to increase the efficiency of the enterprise operation, to protect its activity from the impact of business environment risks. Implementation and proper organization of the internal audit system will affect the financial position of the enterprise as a whole and determine its place in the market of goods and services. An important condition for the effective organization of internal audit is the correct calculation of audit risk.

Analysis of basic researches. A significant contribution to the development of organizational, theoretical foundations, methodological support of internal audit, description of its system elements was made by such scientists as I.A. Avrova, A.V. Bazyliuk, F.F. Butynets, Z.V.

 © Galyna BULAT, 2019

Gutsailiuk, R.N. Anthony V.I. Efimenko, G.G. Kireitsev, V.V. Kovalev, V.I. Korshunov, Yu.M. Kuznetsova, B.M. Litvin, V.G. Linnyk, V.F. Maksimova, M.R. Mattius, A.P. Michalkevich, Ye.V. Mnich, S.O. Nikolaeva, V.D. Novodvorskaya, V.F. Palii, D.O. Pankov, O.M. Petruk, M.S. Pushkar, Ya.V. Sokolov, V.V. Sopko, S.A. Stukov, V.I. Tkach, N.V. Chebanova and others.

In spite of significant scientific developments, the place and role of internal audit in the management system, the organization of information support and the procedure for calculating audit risk need to be clarified.

Objectives setting. The subject of this article is to substantiate the theoretical provisions and develop practical recommendations for improving organizational and methodological support of internal audit in Ukrainian enterprises on the part of the development of an information model for internal audit organization and the definition of audit risks.

Main material. Widespread use of computer technology and modern information technologies led to the study of the feasibility of a methodology for conducting an audit at enterprises in the conditions of automated information systems functioning. Modern software development allows you to use a computer to conduct logical and calculation procedures during inspections.

Each audit, both in external and internal audit, is carefully planned. Planning of the audit is necessary for drawing up an audit program, determining the procedures for its implementation, the scope of the audit required for the audit of resources, the nature and complexity of the audit tasks, the period of inspection, etc.

When developing the program the following factors are taken into account:

1) the objectives of the audit, the terms of its conduct;
2) the period covered by the audit;
3) procedures used by internal auditors to collect, analyze and document information during an audit;
4) the nature and extent of the testing and verification required to achieve the objectives of the audit;
5) specific risks, processes and transactions subject to audit;
6) methods and techniques of the audit.

The program is approved by the Director of the Internal Audit Department (the head of the internal audit unit) and presented together with the audit report to the structural divisions of the enterprise in which it is planned to be held. The form of the program for conducting an internal audit is shown in Fig. 1

An audit program

The audit task _____
Auditors _____
The structural unit in which the audit is carried out _____
Date of beginning and end of check _____

List of audit procedures	Deadline	Implementer	Reference to working document

Auditor _____
Signature

Fig.1. An audit program

When planning an audit using automated data processing a list of the main tasks needed to be solved during the audit process is formed.

These tasks include:

- verification of the accounting nomenclature application correctness;
- verification of accounting indicators calculation correctness;
- checking the completeness of incoming information;
- verification of the final output information;
- checking the compliance of the documentation with legislative acts, the procedure for exercising control over it;
- verification of the procedure for correction of normative reference information and summary output information;
- verification of the current storage of information on both machine and paper carriers.

An important point during the audit is the systematic organization of the technological process of data processing, the execution of which is provided by the control program.

For successful operation, the control program must use the following data:

- list of all audit tasks;
- information on the interdependence of accounting, control and audit tasks;
- a set of factors that ensure the possibility of solving each audit task;

- information on the sequence of problem-solving;
- notification of completion of each audit task.

The control program allows you to determine the sequence of audits, the implementation of the decision of certain tasks, and in some cases, the need for their change.

On the basis of the list of audit tasks an informational model of auditing for certain areas of accounting is formed. According to the information model, the sequence of the decision of the audit tasks and their interconnection is established.

For example, the model of the audit of working capital using a management program is shown in Fig. 2

The current assets audit begins with inventory and determination of its results. When checking the results of inventory using a computer, the purpose of the audit is to detect the mistakes made. Operations carried out on the results of the inventory, with typical operations are also checked and compared automatically.

The completeness and correctness of the primary information formation and the timeliness of its display in the registers is performed in the following steps:

- checking the availability of the necessary accounting information in the primary documents;
- verification of the completeness of the display of primary data in the accounts;
- checking the correctness of the display of mistakes made in the primary documents.

One of the main stages of the circulating assets auditing is the auditing of the conformity of analytical and synthetic accounting data, auditing of the conformity of analytical and synthetic accounting data with reporting data.

The automated verification of the correctness of the formation of conducting the audit is carried out by comparing the actual ones with the typical economic operations according to the Directory of typical business operations.

An important point is to verify the correctness and completeness of the formation of accounting registers while automating the comparison of data displayed in registers with primary data.

While conducting an automated audit it is important to determine the auditing risk. There is no single methodology for determining auditing risk. It is usually developed by each audit firm or individual auditor

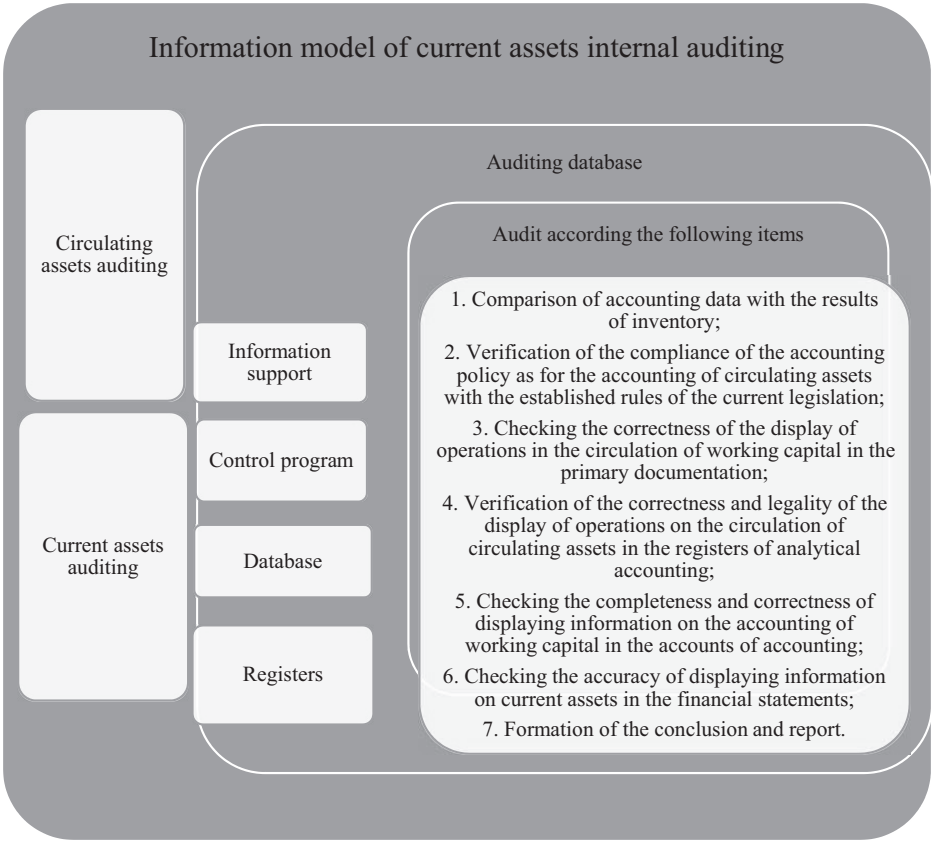

Fig. 2. Information model of the audit of circulating assets

following the terms of a specific auditing. For this purpose, so-called models of auditing risk are being created and are constantly improved.

When choosing the methodology for determining auditing risk and its admissible value, it is necessary to take into account the specific conditions of the auditing, its term, the nature of the client's activity, the competence and qualifications of the auditor, and other factors.

To determine the risk, you can use both a matrix and a factor model.

When conducting an audit in the banking sector, the matrix model is used. The filling of the matrix is carried out depending on the assessment of the specific situation. The matrix model determines the dependence of the level of audit risk on the indicator of non-negative risk, risk of control, risk of non-detection.

In our opinion, to determine the auditing risk in conducting business audits with automated data processing, it is appropriate to use a factor model based on the model developed by J. Robertson [3].

This model can be expressed by the following formula:

AR = RA x CR x DR (1),

AR - auditing risk;

RA - risk of accounting system;

CR - risk of internal control system;

DR - the risk of non-detecting errors by the auditor.

The factor model for determining auditing risk involves the following steps:

- conducting a questionnaire survey of experts to determine the factors that can significantly affect the elements of the model;
- expert evaluation of the importance of each factor in partial models;
- drawing up of work tables;
- determination of auditing risk.

At the first stage, a group of 20 experts was specially selected, which included employees of audit firms in the Khmelnitsky region.

According to the "brainstorm" method the groups of factors that have the greatest impact on the risk of the internal control system, the risk of the accounting system and the risk of errors not detected by the auditor were singled out.

The resulting list of factors is systematized in special tables according to types of risks, next to the number of votes for each factor submitted by experts were determined. The list of the main factors that need to be included in the model of the assessment of elements of the overall auditing risk, includes only those factors for which more than half of the experts-auditors voted (Table 1).

Table 1.
Table of estimation of factors influencing RA, CR and DR

№	Factors	Points					Average point	Factor importance
		1 expert	2 expert	…	K expert	Total		
1	X1	a11	a12	…	a1k	b1	B1/k	b1/100×k
2	X2	a21	a22	…	a2k	b2	B2/k	B2/100×k
…	…	…	…	…	…	…	…	…
n	Xn	an1	an2	…	ank	bn	Bn/k	bn/100×k
Total		100	100	…	100	100k	100	1

The next stage involves the study and expert evaluation of the importance of the selected factors, which we perform for each factor in points so that the sum of the points of all factors could equal to 100. Then we calculate the average score (in points) and determine the importance factor Kv (i) for each i-factor affecting RA, CR and DR.

Thus, each expert must determine how many points to distribute among the key factors, and how many to leave for secondary ones (for example, 80 and 20, 90 and 10, etc.). According to the results of the study, it was found that the following factors have the greatest influence on the risk of the internal control system: competence of control personnel (21.8%), division of authorities between employees of the internal audit service (13.0%), the correctness of operations display in the accounting (12.85%) (Table 2).

In turn, the risk of accounting system is influenced by the level of computerization of accounting (10.55%), its organizational system (22.7%), level of information systems knowledge (15.9%); (table 2) the risk of not detecting errors by the auditor is affected by the qualification and experience of the internal auditor (30.55%), the auditor's competence regarding the object of inspection (13.9%), the availability of verifiable information (9.08%) (Table 2).

Table 2.
Risk assessment of the internal control system

№	Kinds of risk	Total	Average value	Importance factor	Average actual value Vav.	Absolute actual value Vact.
	The risk of internal control systems					
2	Competence of control personnel	436,0	21,80	0,218	1	21,80
4	Distribution of authorities and responsibilities of internal audit staff	260,0	13,00	0,130	1	13,00
8	The correctness of displaying transactions in the account	257,0	12,85	0,129	1	12,85
5	Control stuff chain of command	170,5	8,53	0,085	0,5	4,26
9	Frequency of errors detected in the account	169,0	8,45	0,085	0,5	4,23
3	Personnel policy of administration and personnel retraining	159,0	7,95	0,080	0,5	3,98

6	Use of control procedures	154,5	7,73	0,077	0,5	3,86
7	Control over documents and their storage	150,0	7,50	0,075	0,5	3,75
1	Methods of administrative control	125,0	6,25	0,063	0,5	3,13
10	Availability of special means of control	86,0	4,30	0,043	0	0,00
11	Other factors	41,0	2,05	0,021	0	0,00
	Actual risk					143,02

Continuation of Table 2

	The risk of the accounting system					
2	Organizational system of accounting	454,0	22,70	0,227	1	22,70
6	Level of accounting personnel's accounting information technologies knowledge	318,0	15,90	0,159	1	15,90
3	Level of computerization of accounting	211,0	10,55	0,106	1	10,55
10	Presence of measures to restrict unauthorized access to computer systems	196,2	9,81	0,098	0,5	4,91
1	Kind of the client activity	188,0	9,40	0,094	0,5	4,70
5	Availability and operation of special software control systems	151,0	7,55	0,076	0,5	3,78
8	Program crash rate	130,2	6,51	0,065	0,5	3,26
9	Forms of accounting information storage	128,2	6,41	0,064	0,5	3,21
4	Use of licensed software	106,0	5,30	0,053	0	0,00
11	Other factors	68,2	3,41	0,034	0	0,00
7	The frequency of electrical supply crash	47,2	2,36	0,024	0	0,00
	Actual risk					68,99
	Risk of non-detecting errors					
1	Qualifications and practical experience of the internal auditor	611,0	30,55	0,306	1	30,55
4	Competence of the auditor concerning the object of verification	278,0	13,90	0,139	1	13,90
8	Availability of verifiable information	185,5	9,28	0,093	1	9,28
2	Education of the internal auditor	181,0	9,05	0,091	1	9,05
7	Independence of the internal auditor from the administration	177,0	8,85	0,089	0,5	4,43

7	Independence of the internal auditor from the administration	177,0	8,85	0,089	0,5	4,43
9	Objectivity and reliability of information	173,0	8,65	0,087	0,5	4,33
3	Participation of the auditor in scientific conferences, workshops	100,0	5,00	0,050	0,5	2,50
10	Use of modern methods for audit conducting	98,5	4,93	0,049	0	0,00
6	Auditing period	82,0	4,10	0,041	0	0,00
11	Other factors	60,0	3,00	0,030	0	0,00
5	Auditing purpose and tasks of	55,0	2,75	0,028	0	0,00
	Actual risk					74,03

Having generalized expert assessments of the importance of the factors of influence on RA, CR and DR, it is possible to obtain useful practical results during auditing inspections. To do this, you need to have factual estimates for each factor that affects the data of the risk categories.

To obtain these factual assessments for each factor, it is necessary to create special table-forms in which the risk values according to certain criteria should be divided into three categories: high risk, medium risk and low risk. By these categories, the relative actual estimates of the V av. (i) of each i-factor of influence on the corresponding element of audit risk are determined - AR. The absolute factual estimate of V act. (i) of each i-factor is calculated by multiplying the relative estimation of O av. (i) by the factor of importance of the corresponding factor Im. F. (i), and the actual estimate AE can be calculated by the formula:

$$Оф = \Sigma Oa(i) = \Sigma O_{в}(i) \times K_{в}(i) \quad (2)$$

where **n** is the number of factors for assessing the relevant element of audit risk (RA, CR and DR).

To calculate the values of AR we choose consecutively three constants: 0.01; 0.05; 0.1 The values of RA and CR indicators are variables that are influenced by various factors.

According to the results of the analysis, calculations showed:

DR (AR = 0,01) = 0,014

DR (AR = 0,05) = 0,068

DR (AR = 0,1) = 0,137

The risk of non-detection should be only 1.4% if the audit risk requirements are very high (AR = 1%). Accordingly, for medium and low audit risk requirements, the risk of non-detection may be 6.8% and 13.7%. The calculated indicator allows you to adjust the sample value and the depth of the research.

At the final stage, the auditor prepares the Protocol for an audit conclusion and report. Based on the Protocol, the auditor makes his conclusions, proposes ways to resolve the identified shortcomings and violations.

The opinion of the internal auditor is slightly different from the conclusion of the independent audit. According to the auditor's report, the following sections are included:

I. The general part. In this section, the auditor indicates the auditing duration, the auditing object, the auditing methods, and the composition of the audit team.

II. Assessment of the organization of a structural unit performance that maintains accounting. This section shows information about:

- organization of work of the structural unit, which ensures the implementation of operations in the direction of verification, its structure;
- availability of job descriptions of employees and their compliance with the functions assigned to the subdivision;
- distribution of duties among employees, their load, which will provide an opportunity to analyze the causes of identified deficiencies;
- level of qualification of the employees of the structural subdivisions subject to audit.

III. Auditor's report concerning accounting and audited financial statements. This is the main section in the auditor's report, in which the auditor will reflect the results concerning:

1) analysis of conducting business transactions and their compliance with the requirements of the current legislation, regulatory documents of accounting;

2) reporting analysis;

3) identification of differences/divergences in the work of the enterprise;

4) analysis of indicators and results of work of the auditing object.

IV. Inspection and evaluation of internal control systems.

This section highlights the results of the analysis of the compliance of

operations with the requirements of internal control systems and includes the study of:

- the decision-making process for the implementation of the operation;
- the direction of the organization of work to reduce the inherent risk operations,
- availability of monitoring of transactions:
- restriction of access to accounting records;
- completeness of the timeliness of the creation of appropriate reserves (depending on specifics of operations);
- conclusion regarding the understanding by the management of the existence of risks in the areas of activity of the auditing object, their classification and determination of the acceptable level.

V. Conclusions and recommendations.

Having described all the shortcomings, the auditor formulates the findings of the audit, which is an assessment of the impact of the findings of violations on the types of activities that were audited. Also, the auditor expresses his opinion on the functioning of the internal control system, the adequacy and compliance of the audited operations with current legislation etc. After the conclusions it is necessary to set out the recommendations in which the auditor offers ways to improve the business unit and fix the identified shortcomings.

The auditor's report is sent to the Internal Audit Department.

The auditor's report is smaller in scope and intended for the head of the company. When forming an audit report, it is appropriate to include the following sections:

I. The purpose of the audit and the audited entity, the period covered by the audit.

II. Scope and audit objectives.

III. An assessment of the work of a structural unit that carries out verified operations (with coverage of both positive and negative sides) and a certain degree of risk inherent in these operations.

IV. Conclusions on the availability and effectiveness of internal control systems and the implementation of measures necessary for their improvement (if applicable).

V. General recommendations on the audit results.

Conclusions. Thus, problems with organizing and conducting computerized auditing can be solved with the development of specific areas of audit automation, namely the development of common

methodological bases for processing and generalization of information in the application of audit computer programs; to define the general basic principles of the formation and use of computer auditing programs; when determining the auditor's risk it is essential to use a factor model.

References:

1. Кудрицька Н. В. Економіко-математичне моделювання ризиків при прийнятті рішень в інвестиційній діяльності на автотранспорті: дис. канд. екон. наук: 08.03.02 / Н.В. Кудрицька: Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем. – К., 2006.
2. Партин Г.О. Фінансові ризики підприємства та методи їх нейтралізації // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.9. – С. 216.
3. Рудницький В. С. Аудит / Я. А. Гончарук, В. С. Рудницький. – Львів: Оріяна Нова, 2004. – 292 с.
4. COSO переглянув підхід до внутрішнього контролю. режим доступу:http://www.kagaudit.com/i/lng.ua/page.news_detail/news_id.876/_menuid.50
5. Яценко В.М. Внутрішній контроль на підприємствах України: проблеми розвитку та шляхи їх вирішення // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – №3. – С. 34 – 35.

Transliteration of References:

1. Kudrytska N. V. Ekonomiko-matematychne modeliuvannia ryzykiv pry pryiniatti rishen v investytsiinii diialnosti na avtotransporti: dys. kand. ekon. nauk: 08.03.02 / N.V. Kudrytska: Mizhnarodnyi naukovo-navchalnyi tsentr informatsiinykh tekhnolohii ta system. – K., 2006.
2. Partyn H.O. Finansovi ryzyky pidpryiemstva ta metody yikh neitralizatsii // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. – 2010. – Vyp. 20.9. – S. 216.
3. Rudnytskyi V. S. Audyt / Ya. A. Honcharuk, V. S. Rudnytskyi. – Lviv: Oriiana Nova, 2004. – 292 s.
4. COSO perehlianuv pidkhid do vnutrishnoho kontroliu. rezhym dostupu:http://www.kagaudit.com/i/lng.ua/page.news_detail/news_id.876/_menuid.50
5. Yatsenko V.M. Vnutrishnii kontrol na pidpryiemstvakh Ukrainy: problemy rozvytku ta shliakhy yikh vyrishennia // Bukhhalterskyi oblik i audyt. – 2010. – №3. – S. 34 – 35.

The Author

Galyna Bulat,
Candidate of Sciences (Economics),
Senior Lecturer, Department of Finance,
Accounting and Audit,
Khmelnytsky Cooperative Trade
and Economics Institute,
Khmelnitsky, Ukraine
E-mail: byshlat2007@ukr.net

Abstracts

BUŁAT HAŁYNA. **Model organizacji audytu wewnętrznego pod warunkiem korzystania z technologii informatycznych w rachunkowości.** *Współczesne zmiany w kraju stawiają nowe wymagania co do jakości informacji księgowej, której potrzebuje kierownictwo podmiotu gospodarczego do podejmowania uzasadnionych decyzji zarządczych, które określają zdolność przedsiębiorstwa do „przetrwania" w trudnych warunkach rynkowych. To powoduje potrzebę poprawy organizacyjno-metodologicznego zapewnienia odpowiedniego zakresu rachunkowosci i audytu podmiotu gospodarczego jako całości , a także w kontekście poszczególnych obiektów pod warunkiem wykorzystania współczesnych programów komputerowych.*
Słowa kluczowe: *ryzyko audytorskie, model macierzowy, model czynnikowy, stała, analiza, próbkowanie audytowe.*

БУЛАТ ГАЛИНА. **Модель організації внутрішнього аудиту за умов використання інформаційних технологій для ведення обліку.** *Сучасні перетворення в країні ставлять нові вимоги до якості облікової інформації, що необхідна керівництву господарюючого суб'єкта для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, від яких залежить здатність підприємства «виживати» в жорсткому ринковому середовищі. Цим зумовлена необхідність удосконалення організаційно-методичного забезпечення обліку й аудиту діяльності господарюючого суб'єкта в цілому та у розрізі окремих об'єктів за умови використання сучасних комп'ютерних програм.*
Ключові слова: *аудиторський ризик, матрична модель, факторна модель, константи, аналіз, аудиторська вибірка.*

БУЛАТ ГАЛИНА. **Модель организации внутреннего аудита в условиях использования информационных технологий для ведения учета.** *Современные преобразования в стране ставят новые требования к качеству учетной информации, необходимой руководству хозяйствующего субъекта для принятия обоснованных управленческих решений, от которых зависит способность предприятия «выживать» в жестком рыночной среде. Этим обусловлена необходимость совершенствования организационно-методического обеспечения учета и аудита деятельности хозяйствующего субъекта в целом и в разрезе отдельных объектов при использовании современных компьютерных программ.*
Ключевые слова: *аудиторский риск, матричная модель, факторная модель, константы, анализ, аудиторская выборка.*

BULAT GALYNA. **Model of internal auditing organization with the use of accounting information technologies.** *Modern transformations in the country place new demands on the quality of accounting information that is necessary for business entity management to make sound managerial decisions, which determine the ability of the enterprise to "survive" in a harsh market environment. Thus there is the need to improve the organizational and methodological provision of accounting and auditing activity of a business entity as a whole and, in the context of individual subjects, to use modern software.*
Keywords: *auditor's risk, matrix model, factor model, constants, analysis, audit sample.*

DOI: 10.38014/ehs-ss.2019.1-II.21

Tetiana PICHNIAK

Methodological approaches to the analysis of an enterprise accounting balance

A problem statement. To assess a current and forecast financial condition, directions of enterprise development, to find out the ways of increasing its work efficiency each company conducts financial analysis. Information that serves as the basis for management decisions is revealed in financial statements. A balance sheet is the most informative form of reporting for realizing the analysis and evaluation of a financial condition of an enterprise. That is why, the study of balance as the main source of information for analyzing an enterprise, methods for its analysis, and stages are important and relevant issues for research.

Analysis of recent research and publications. There are a lot of works both of native and foreign scientists devoted to the study of issues concerning the formation, methods of compilation and analysis of financial reporting, and a balance in particular: P. V. Anistratov, V. I. Bachinsky, M. D. Bilik, O. D. Danilov, O. I. Gadzevich, V. P. Zavgorodniy, G.G.Kireytsev, Z.V. Kirianov, V.V. Kovalev, G. Ya. Kozak, E. V. Mnych, G. V. Nashkerskaya, O. V. Oliynyk, V. O. Podolska, I. F.

 © Tetiana PICHNIAK, 2019

Prokopenko, M. S. Pushkar, G. V. Savitskaya, O. O. Tereshchenko, N. V. Chebanova, M. G. Chumachenko, A. D. Sheremet and others. Significant achievements of native scholars have been widely introduced into the activities of enterprises of different forms, however, some issues having a methodological nature require further investigation.

Objectives setting. The main objective of the paper is to study theoretical foundations of the analysis, in particular its stages, the sequence of carrying out the balance sheet as the main source of information.

The main material. The balance sheet as an integral part of an accounting and financial reporting system, which is capable of providing information needs of different categories of users, both internal and external, is an essential source of information about a financial state of a company.

The research of the balance sheet allows obtaining generalized information on assets and their sources in a cost assessment for a certain date, to determine the degree of security of the company's own working capital, to establish at the expense of which articles the amount of working capital has changed, to assess the overall financial condition of an enterprise, even without calculating analytical indicators.

Such information is extremely necessary for the internal (managers, specialists, employees of the enterprise) and external (shareholders, lenders of the enterprise, tax services) users for decision-making.

According to NP (S) BO 1 "General requirements for financial statements" a balance sheet (report of financial situation) is a statement of financial position of an enterprise which reflects its assets, liabilities and equity for a certain date. The balance sheet of an enterprise is made at the end of the last day of the reporting period. The balance sheet shows assets, liabilities and equity of an enterprise [1].

A balance sheet is the main reporting document of the enterprise, which can be interpreted as an instant snapshot of the financial and economic state of the enterprise on a certain date. The very procedure of estimations is called the balance reading. Ability to read the balance is an important professional characteristic of a financier, which allows him to make projected balances and manage the most important financial parameters of the enterprise. Also, the ability to read financial reports helps a financial analyst to make the right opinion about the financial condition and production activities of other companies [2, p. 70].

Urgent questions of today are the mastery of methodology, the sequence of the balance analysis, which will give an opportunity to objectively assess the effectiveness of an economic activity and to develop

sound management solutions for identifying and use of reserves to improve the functioning of industrial enterprise registries.

The analysis of financial statements is a process with the help of which the results of the enterprise's activity and the past and present financial position of the enterprise are compared [3, p. 41].

According to O. I. Tarasenko, the main purpose of the balance sheet analysis is to identify so-called weak balance sheet items and track of their dynamics. Presence of "bottlenecks" indicates first of all about ineffective work of the enterprise in the investigated period and the poor financial situation that arose as a result of unsatisfactory work. The presence of these problems will be evidenced by accounts payable, overdue loans, uncovered losses, etc.) [4, p. 134].

Based on the balance sheet, financial analysts determine the lines of enterprise analysis (Table 1.)

Table 1.
Main lines of analysis for a real financial situation assessment

Analysis lines	Their content
Analysis of the financial situation for the short term perspective	Is presented in the calculation of indicators for assessing the satisfaction of the balance sheet structure (liquidity ratio, availability of own funds and the possibility for solvency restore)
Analysis of the financial situation for the long term perspective	Investigates the structure of funds sources, the degree of enterprise dependence on external investors and creditors
Business activity analysis	The criteria are: breadth of markets for products sale, the reputation of an enterprise, degree of a production plan performance

The source: systematized by the author and supplemented according to [5]

The practice of analysis has produced several basic techniques for analyzing (reading) financial statements of an enterprise, among which the following can be distinguished: horizontal analysis; vertical analysis; trend analysis; analysis of relative indicators (financial ratios); comparative analysis; factor analysis [6, p. 343].

A financial situation is an ability of an enterprise to finance its activities. The financial condition of an enterprise can be stable, unstable and crisis one. The ability of an enterprise to meet its obligations promptly and to finance its activities on the principles of expanded reproduction demonstrates its steady financial situation. Its goal is due investigation and elimination of deficiencies in financial and economic activity of an enterprise and identification of reserves for improving its financial status [7, p. 255-256].

To study the financial position of an enterprise it is necessary to have information about economic resources under its control, about its financial structure, liquidity and solvency, as well as the ability to adapt to changes in the environment in which it operates [8, p. 155].

The study has found that the analysis of the balance sheet is extremely important in determining the state and dynamics of the enterprise financial position and allows us to determine the factors of influence on it, to predict its future development. Such information is necessary, first of all, while implementing the current management of the enterprise for making effective tactical decisions to achieve a strategic goal.

Presently there are different methods of analyzing the balance shown in works of many scholars and scientists. For example Luchko M.R. offers to analyze the balance according to an express analysis, whose purpose is current and sufficiently quick assessment of a financial state and the dynamics of enterprise development. In general, the method of express analysis report provides an analysis of resources and their structure, results of management, the efficiency of using the own and borrowed funds. The content of express analysis includes the selection of a small number of the most significant and relatively non-false in calculation indicators and constant tracking of their dynamics [9].

A. M. Gerasimovich distinguishes the following areas of an enterprise financial situation analysis: assessment of financial stability, business activity, liquidity and management efficiency [10, p. 555].

In the work of V. O. Mets the following kinds of analysis are considered: analysis of assets and liabilities, analysis of liquidity and solvency, financial stability, analysis of turnover of working capital, analysis of the movement of funds, analysis of accounts receivable and accounts payable, analysis of the use of capital [11, p. 207].

In his works G. O. Kramarenko notes the following areas of analysis: analysis of the financial situation in the short-term perspective (calculation of indicators for assessing the satisfaction of the balance sheet structure

(liquidity ratio, equity and solvency recovery), analysis of the financial situation according to the long term perspective (the study of income sources structure, degree of dependence of the company on external investors and creditors), analysis of business activity (criteria: the breadth of markets for products sale, company reputation, degree a production plan implementation) [12].

G. Savitskaya gives a detailed methodology of analysis taking into account the following trends: analysis of assets and liabilities, assessment of financial stability, analysis of the intensity and efficiency of capital use, assessment of business activity of an enterprise, solvency analysis and creditworthiness, analysis of a stock of financial stability (security zone) [13 p. 447-485].

V. V. Kovalev and Vit. V. Kovalev propose to analyze the following ways: vertical and horizontal analysis of the balance, analysis of qualitative changes in property potential, assessment of liquidity and solvency, assessment of financial stability [14 p. 226].

Investigation of various domestic methods of analysis according to the balance sheet and taking into account the requirements for a comprehensive method of economic analysis of enterprises has allowed

Table 2.
Stages of the analysis of the balance sheet at the enterprise

Stage	Stage name	Indicators to be calculated
Analysis of balance sheet assets		
1 stage	Analysis of the balance sheet currency	Calculation of the absolute and relative deviation of the balance sheet currency
2 stage	Analysis of the balance sheet asset:	Calculation of absolute and relative deviation by types of assets, shares of certain types of assets in their total value, changes in the proportion of individual assets in the total value of assets, return on assets
	a) Analysis of non-current assets: - fixed assets; - analysis of intangible assets; - analysis of long-term financial investments	Calculation of the absolute and relative deviation of non-current assets and their types, the share of certain types of non-current assets in the total value of assets and the total value of non-current assets
	b) Analysis of current assets: - stock analysis; - analysis of cash its equivalents; - analysis of accounts receivable	Calculation of the absolute and relative deviation of current assets and their types, the share of certain types of current assets in the total value of assets and the total value of current assets

Balance sheet analysis		
3 stage	Balance sheet analysis: - equity analysis; - analysis of attracted capital; - analysis of current liabilities	Calculation of the absolute and relative deviation of the equity and liabilities, the share of certain types of equity and liabilities in the total value of equity and liabilities, the ratio of the own and attracted capital.
Balance liquidity analysis		
4 stage	Balance liquidity analysis	Calculation of the balance sheet liquidity indicators (A1>П1; A2>П2; A3>П3; A4≤П4)
Solvency analysis		
5 stage	Solvency analysis	Calculation of networking capital change, absolute solvency ratio, urgency solvency ratio, intermediate solvency ratio, total solvency ratio
Financial sustainability analysis		
6 stage	Financial sustainability analysis	Calculation of absolute (own working capital, capital for the formation of reserves and covering of expenses) and relative values (coefficient of autonomy, financial dependence, financial risk, maneuvering of the own capital, accumulation of depreciation, production purpose property)
Analysis of creditworthiness		
7 stage	Analysis of creditworthiness	Calculation of the volume, structure and dynamics of loans, changes in the share of long-term and short-term loans, the ratio of loans secured

us to justify the sequence of analysis of the balance sheet, carried out in the process of current enterprises activities (Table 2).

The first stage of the analysis in the proposed algorithm includes the balance currency analysis, because this indicator characterizes the total value of enterprises.

The second stage involves the analysis of the balance-sheet asset, aimed at substantiating economic decisions related to the placement of the property of enterprises. First, an analysis of its condition and dynamics in general, then based on the individual components is implemented. According to the results of the analysis, economic decisions are made regarding the necessity of acquiring certain types of assets of the enterprise or their retirement from the enterprise; searching for effective ways to use them is realized; the financial situation of the enterprise with the structure of assets is compared.

The third stage includes the analysis of the enterprise's liability, related to the management of the capital of the enterprise (it's own and borrowed). The calculation of indicators characterizing the state and dynamics of equity capital can justify decisions on the distribution of profits, the continuation or additional investment of funds in the enterprise and illustrates the policy of managers regarding the use of own funds of the enterprise. The status and dynamics of current liabilities in terms of their types show the payment discipline of the enterprise.

The assessment of the liquidity of the balance sheet is the fourth stage of the analysis, which is a unique indicator of the financial condition of the enterprise. The fulfillment of the four conditions that make it possible to characterize the company's balance sheet as liquid prove the existence of a company's working capital.

The fifth stage is connected with an analysis of the solvency of an enterprise. It allows predicting the payment policy of the enterprise. Based on the calculated coefficients conclusions about the speed of debts repayment by the company are made, and possible penalties for late payment of arrears are forecasted.

The analysis of the financial sustainability of the enterprise is the sixth stage, which provides users with information about the prospects for further development of the enterprise. Financial stability shows the correct strategy of the enterprise and provides an opportunity to predict the effective functioning of the investigated enterprise in the future.

The seventh stage involves the analysis of the company's creditworthiness, allows us to give a general idea of the company's provision of loans and indicates its desire to attract additional funds for expansion, increase of its activity intensity or direction change.

We believe that the essential advantages of the proposed approach to the carrying out the analysis of the balance sheet are as follows: compliance of the balance sheet analysis methodology with economic decisions made on its basis; the names of the stages and their elements correspond to the names of sections and articles of the balance sheet, which ensures the conformity of the procedures of economic analysis and the information source on which it is carried out, i.e. the balance sheet; ensuring the correspondence between the methods of analytical indicators calculating and the balance sheet lines codes, which facilitates the calculation part of the analysis and reduces the time of analytical procedures; the use of commonly used methods for calculating analytical indicators and their normative values to eliminate the ambiguity of individual indicators interpretation.

We agree with the fact that business activity can be considered as successful and the financial condition as stable if some criteria are met: cash and its equivalents increase at the end of the period about the beginning of the reporting period, rate of their growth is higher than the level of inflation; current assets show a positive dynamics of growth on an equal footing with the growth rates of non-current assets and current liabilities; the volume and dynamics of long-term debt and equity growth are above the corresponding indicators for non-current assets; the share of equity capital in the balance sheet does not exceed 50%; accounts payable and accounts receivable comply with each other according to the volume; there are no uncovered losses in the balance sheet.

Conclusions. Thus, the study conducted allows us to state that the accounting balance is the most informative form of reporting for the analysis and assessment of the enterprise financial situation. The seven-step methodology of the balance sheet analysis, which is carried out in the process of the current activity of enterprises, is proposed and summarized, and the advantages of such approach are determined.

References:

1. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07. 02. 2013 р. № 73. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13 (дата звернення 26.12.2018).
2. Гадзевич О. І. Основи економічного аналізу і діагностики фінансово-господарської діяльності підприємств. Київ: Кондор, 2004.180 с.
3. Цигилик І. І., Кропельницька С. О., Мозіль О. І.: Економічний аналіз господарської діяльності підприємства: навчальний посібник. Центр навчальної літератури, 2009 р. 123 с.
4. Тарасенко І. О., Н. М. Любенко. Фінанси підприємств: підручник. Київ: КНУТД, 2015. 360 с.
5. Крамаренко Г. О., Чорна О. Є. Фінансовий аналіз: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 392 с.
6. Подольська В. О., Яріш О. В. Фінансовий аналіз: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2007.488 с.
7. Склябінська А. І. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / за ред. д. е. н., проф. М. П. Войнаренка. Львів: «Новий світ – 2000», 2013. 342 с.
8. Мякота В. Бухгалтерський облік на малих підприємствах. Харків: Видавничий будинок «Фактор», 2004. 328 с.
9. Лучко М. Р., Жукевич С. М., Фаріон А. І. Фінансовий аналіз: навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 304 с.
10. Аналіз банківської діяльності [Текст]: підручник / А. М. Герасимович, М.

Д. Алексеєнко та інш.: за ред. А. М. Герасимовича. Київ : КНЕУ, 2005. 599 с.
11. Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства [Текст]: навчальний посібник. Київ, 2003. 280 с.
12. Крамаренко Г. О., Чорна О. Є. Фінансовий аналіз: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 392 с.
13. Савицкая Г. В .Анализ хозяйстенной деятельности предприятия [Текст]. Минск: ИП «Экоперспектива», 1997. 498 с.
14. Ковальов В. В. Финансовая отчетность и ее анализ (основы балансоведения) [Текст]: учеб. Пособие. Москва: ТК Вельби, 2004. 432 с.

Transliteration of References:

1. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti» : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07. 02. 2013 r. № 73. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13 (data zvernennia 26.12.2018).
2. Hadzevych O. I. Osnovy ekonomichnoho analizu i diahnostyky finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpryiemstv. Kyiv: Kondor, 2004.180 s.
3. Tsyhylyk I. I., Kropelnytska S. O., Mozil O. I.: Ekonomichnyi analiz hospodarskoi diialnosti pidpryiemstva: navchalnyi posibnyk. Tsentr navchalnoi literatury, 2009 r. 123 s.
4. Tarasenko I. O., N. M. Liubenko. Finansy pidpryiemstv: pidruchnyk. Kyiv: KNUTD, 2015. 360 s.
5. Kramarenko H. O., Chorna O. Ye. Finansovyi analiz: pidruchnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2008. 392 s.
6. Podolska V. O., Yarish O. V. Finansovyi analiz: pidruchnyk. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2007.488 s.
7. Skliabinska A. I. Finansovyi analiz: navch. posib. / za red. d.e.n., prof. M. P. Voinarenka. Lviv: «Novyi svit – 2000», 2013. 342 s.
8. Miakota V. Bukhhalterskyi oblik na malykh pidpryiemstvakh. Kharkiv: Vydavnychyi budynok «Faktor», 2004. 328 s.
9. Luchko M. R., Zhukevych S. M., Farion A. I. Finansovyi analiz: navchalnyi posibnyk. Ternopil: TNEU, 2016. 304 s.
10. Analiz bankivskoi diialnosti [Tekst]: pidruchnyk / A. M. Herasymovych, M. D. Alekseienko ta insh.: za red. A. M. Herasymovycha. Kyiv : KNEU, 2005. 599 s.
11. Mets V. O. Ekonomichnyi analiz finansovykh rezultativ ta finansovoho stanu pidpryiemstva [Tekst]: navchalnyi posibnyk. Kyiv, 2003. 280 s.
12. Kramarenko H. O., Chorna O. Ye. Finansovyi analiz: pidruchnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2008. 392 s.
13. Savytskaia H. V. Analyz khoziaistennoi deiatelnosty predpryiatyia [Tekst]. Minsk: YP «Ekoperspektyva», 1997. 498 s.
14. Kovalov V. V. Fynansovaia otchetnost y ee analiz (osnovy balansovedenyia) [Tekst]: ucheb. Posobye. Moskva: TK Velby, 2004. 432 s.

The Author

Tetiana PIKHNIAK
Candidate of Sciences (Economics),
Senior Lecturer, Department of Finance,
Accounting and Audit,
Khmelnytsky Cooperative Trade
and Economics Institute,
Khmelnitsky, Ukraine
E-mail: t.pihnyak@gmail.com

Abstracts

PICHNIAK TETIANA. **Metodyczne podejścia do analizy bilansu majątkowego przedsiębiorstwa.** *W artykule określono rolę i miejsce bilansu majątkowego jako najbardziej informacyjną formę sprawozdawczości finansowej. Rozważane są główne kierunki i metody analizy dla rzeczywistej oceny kondycji finansowej przedsiębiorstwa. Badane są różne kierunki i metody analizy bilansu. Kolejność (etapy) analizy bilansu majątkowego, przeprowadzana w procesie bieżącej działalności przedsiębiorstwa, została uogólniona.*
Słowa kluczowe: *bilans przedsiębiorstwa, aktywa, pasywa, kapitał, płynność, wypłacalność, stabilność finansowa, zdolność kredytowa, kondycja finansowa, etapy analizy.*

ПІХНЯК ТЕТЯНА. **Методичні підходи до аналізу бухгалтерського балансу підприємства.** *У статті визначено роль та місце бухгалтерського балансу як найінформаційнішої форми фінансової звітності. Розглянуто основні напрями та прийоми аналізу для реальної оцінки фінансового стану підприємства. Досліджено різні напрями та методики аналізу балансу. Узагальнено послідовність (етапи) аналізу бухгалтерського балансу, що здійснюються в процесі поточної діяльності підприємства.*
Ключові слова: *бухгалтерський баланс, активи, зобов'язання, капітал, ліквідність, платоспроможність, фінансова стійкість, кредитоспроможність, фінансовий стан, етапи аналізу.*

ПИХНЯК ТАТЬЯНА. **Методические подходы к анализу бухгалтерского баланса предприятия.** *В статье определены роль и место бухгалтерского баланса как найинформацийнишои формы*

финансовой отчетности. Рассмотрены основные направления и приемы анализа для реальной оценки финансового состояния предприятия. Исследованы различные направления и методики анализа баланса. Обзор последовательность (этапы) анализа бухгалтерского баланса, осуществляемых в процессе текущей деятельности предприятия.

Ключевые слова: *бухгалтерский баланс, активы, обязательства, капитал, ликвидность, платежеспособность, финансовая устойчивость, кредитоспособность, финансовое состояние, этапы анализа.*

PIKHNIAK TETIANA. **Methodological approaches to the analysis of an enterprise accounting balance.** *The article defines the role and place of a balance sheet as the most informative form of financial reporting. The main trends and methods of analysis for a real assessment of a financial condition of an enterprise are considered. Different lines and methods of balance analysis are investigated. The sequence (stages) of a balance sheet analysis carried out in the course of a current activity of an enterprise, is generalized.*

Keywords: *balance sheet, assets, liabilities, capital, liquidity, solvency, financial stability, creditworthiness, financial condition, stages of analysis.*

Contents

1. FRIEDRICH NIETZSCHE AND HIS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF CULTURE AND SCIENCE 3

Natalia AVDYMYRETS
Worldviews of social existence. 4
(on the materials of the scientific heritage of European philosophers of the nineteenth and early twentieth centuries) 4

Victoria BLIDCHENKO-NAIKO
Education reforming in the context of F. Nietzsche's philosophy . .19

2. PROBLEM OF THE METHOD IN PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND HUMANITIES: THEORETICAL AND HISTORICAL ASPECTS 33

Mariia GONCHARENKO, Tetiana BOGOMAZ
Empirical and computational innovative methods for the study of health in the educational process 34

Олена ДЕМЧУК
Класифікація поняття життєвої компетентності особистості та його детермінанти 44

3. PERSPECTIVES OF THE TRAINING METHOD IN PSYCHOLOGY AND SOCIAL WORK. 59

Liudmyla MOVA
Using dance movement therapy tools for future choreographers training 60

Svitlana TREGUB, Yuriy BUREGA, Iryna MASLOVA
Pedagogical technologies of medical students' professional training 72

4. EMPIRICAL FOUNDATION OF MODERN PSYCHODIAGNOSTICS: THE PROBLEM OF EFFICIENCY 82

Igor GERAIMCHUK
Stress (PTSD) as a natural mechanism of situation solution and personal changes in conditions of the abrupt change of circumstances 83

Nataliya GOVORUKHA
The difference in life values and the importance of their forming during voluteering 104

Oksana KRAVCHENKO, Nataliia DUBOVA, Valentyna KHARYTONOVA
Innovative forms of social and psychological rehabilitation of persons with disabilities 115

Viktor STUS, Mykola MOISEYENKO, Kostyantyn BARANNIK, Nikita POLION, Matvey ZhBAKOV
Testing: advantages and disadvantages 129

5. PHILOSOPHY AND PSYCHOLOGY OF EDUCATION 143

Оксана БІЛІЧАК
Лексико-семантичний аналіз тропеїчних засобів у лірициЄвгена Плужника 144

Olena LOBANCHUK
Transcendental approach to development of humanistic worldview by means of integration of ethical and esthetical influences 156

Hanna OSTANINA
Philosophical and literary synthesis of the concept "East" – "West" 167

Svitlana SADOVENKO
Folklore as a semantic core of Ukrainian folk art culture 181

6. PEDAGOGICAL INFLUENCE AND MODERN EDUCATION 196

Natalia DENGA
Conditions and methods of emotional intelligence development of primary school students 197

Svitlana DORDA, Olga LESHCHENKO
Excellent teaching: criteria and requirements 217

Людмила ДРАГІЄВА
Розвиток критичного та творчого мислення студентів ВНЗ в умовах педагогічної взаємодії 228

Iryna KRAVCHENKO
Tutoring as a pedagogical technology of individualization of studying at the MA course 246

Irena CZUDOVSKA
"Live education" as an alternative approach in modern pedagogy 258

7. MODERN MANAGEMENT: TRENDS AND VISION 269

Galyna BULAT
Model of internal auditing organization with the use of accounting information technologies 270

Tetiana PICHNIAK
Methodological approaches to the analysis of an enterprise accounting balance 284

Spis treści

1. FRIEDRICH NIETZSCHE I JEGO WPŁYW NA ROZWÓJ KULTURY I NAUKI 3

AWDYMYREC Natalia
Światopoglądowe początki życia społecznego (oparte na dziedzictwie naukowym europejskich filozofów XIX-początku XX wieku) 4

BLIDCZENKO-NAJKO WIKTORIA
Reformowanie edukacji w kontekście filozofii F. Nietzschego . . . 19

2. PROBLEM METODY PSYCHOLOGII, PEDAGOGII I HUMANII: ASPEKTY TEORETYCZNE I HISTORYCZNE. 33

HONCZARENKO Mariia, BOHOMAZ Tetiana
Empiryczne i komputerowe innowacyjne metody badania stanu zdrowia w procesie pedagogicznym 34

DEMCZUK Ołena
Wyjaśnienie pojęcia umiejętności życiowych osobowości i jego determinanty 44

3. PERSPEKTYWY METODY TRENINGY W PSYCHOLOGII I PRACY SPOŁECZNEJ 59

MOWA Ludmyła
Stosowanie narzędzi ruchu tanecznego dla przyszłych nauczycieli choreografii 60

TREHUB Switłana, BUREHA Jurij, MASŁOWA Iryna
Technologie pedagogiczne szkolenia zawodowego studentów medycyny. 72

4. EMPIRYCZNE PODSTAWY WSPÓŁCZESNEJ PSYCHODIAGNOSTYKI: PROBLEM SKUTECZNOŚCI. 82

HERAIMCZUK Ihor
Stres (PTSD) jako naturalny mechanizm rozwiązywania sytuacji i zmian osobowości w warunkach gwałtownej zmiany okoliczności. 83

HOWORUCHA Natalia
Odmienność wartości życiowych i znaczenie ich kształtowania w czasie wolontariatu. 104

KRAVCHENKO Oksana, DUBOVA Nataliia, KHARYTONOVA Valentyna
Innowacyjne formy rehabilitacji społecznej i psychologicznej osób niepełnosprawnych 115

STUŚ Wictor, MOISEJENKO Mykoła, BARANNIK Kostiantyn, POLION Mykyta, ŻBAKOW Matwij
Testowanie: zalety i wady 129

5. FILOZOFIA I PSYCHOLOGIA EDUKACJI 143

BILICZAK Oksana
Analiza leksykalno-semantyczna tropów w liryce Eugena Płużnyka 144

ŁOBANCZUK O.A.
Podejście transcendentalne do rozwoju humanistycznego światopoglądu poprzez integrację wpływów etycznych i estetycznych 156

OSTANINA Hanna
Filozoficzna i literacka synteza pojęć „Wschód" – „Zachód" . . . 167

SADOWENKO Switłana
Folklor jako sedno znaczeniowe ukraińskiej kultury ludowej . . 181

6. WPŁYW PEDAGOGICZNY I NOWOCZESNA EDUKACJA 196

DEŃHA Natalia
Warunki i sposoby rozwijania inteligencji emocjonalnej uczniów szkół podstawowych 197

DORDA Svitlana, LESZCZENKO Olga
Doskonałe nauczanie: kryteria i wymagania. Szkolnictwo wyższe stoi dziś przed wieloma wyzwaniami 217

DRAHIJEWA Ludmyła
Rozwój krytycznego i kreatywnego myślenia studentów uczelni w warunkach interakcji pedagogicznej 228

KRAWCZENKO Iryna
Tutoring jako pedagogiczna technologia indywidualizacji nauczania na studiach magisterskich 246

CZUDOWSKA Iryna
„Żywa edukacja" jako alternatywne podejście we współczesnej pedagogice. 258

7. NOWOCZESNE ZARZĄDZANIE: TRENDY I WIZJA 269

BUŁAT Hałyna
Model organizacji audytu wewnętrznego pod warunkiem korzystania z technologii informatycznych w rachunkowości 270

PICHNIAK Tetiana
Metodyczne podejścia do analizy bilansu majątkowego przedsiębiorstwa. 284

THE JOURNAL IS AVAILABLE ONLINE IN THE FOLLOWING DATABASES /

CZASOPISMO JEST DOSTĘPNE ONLINE W BAZACH:

Index Copernicus International (http://www.indexcopernicus.com)

Link: http://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46623

Biblioteka Narodova (https://alpha.bn.org.pl/search*pol)

Polska Bibliografia Naukova (https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/works/734610)

Centrum NUKAT (http://katalog.nukat.edu.pl/lib/item?id=chamo:3718161&theme=nukat)

Address for correspondence of the Editorial
European Humanities Studies: State and Society

Adres korespondencyjny redakcji
European Humanities Studies: State and Society

E-mail:ehs.state@gmail.com

Website /
Adres strony internetowej
www.ehs-ss.pl

EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society /
EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE: Państwo i Społeczeństwo. –
Issue 1(II), 2019. - (Poland - Ukraine)

International Publishing / Międzynarodowe Wydawnictwo

East European Institute of Psychology (Ukraine - France)/
Wschodnioeuropejski Instytut Psychologii (Ukraina - Francja)
str. Holosiivska 13, of. 528-530, 03039, Kyiv, Ukraine,
tel. +380442570710, +380443608622
e-mail: ehs.state@gmail.com

Fundacja im. M. Reja, Kraków
ul. Nad Potokiem 20, 30-830 Kraków, Poland